Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sanat Tarihi Anabilim Dalı

Sanat Tarihi Bilim Dalı

TANZİMAT'TAN CUMHURİYET'E İZMİR'DE EĞİTİM YAPILARI

Heval ŞİMŞEK ÖZEL

Doktora Tezi

Ankara, 2018

TANZİMAT'TAN CUMHURİYET'E İZMİR'DE EĞİTİM YAPILARI

Heval ŞİMŞEK ÖZEL

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sanat Tarihi Anabilim Dalı

Sanat Tarihi Bilim Dalı

Doktora Tezi

Ankara, 2018

KABUL VE ONAY

Heval ŞİMŞEK ÖZEL tarafından hazırlanan "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İzmir'de Eğitim Yapıları" başlıklı bu çalışma, 03/04/2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Filiz YENİŞEHİRLİOĞLU (Başkan)

Doç. Dr. A. Pelin ŞAHİN TEKİNALP (Danışman)

Prof. Dr. Mehmet SEYİTDANLIOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi Muhammet GÖRÜR

Dr. Öğr. Üyesi M. Fatih MÜDERRİSOĞLU

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Musa Yaşar SAĞLAM

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

☐ Tezim/Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

■ Tezimin/Raporumun 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

03.04.2018



Heval ŞİMŞEK ÖZEL

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin/raporumun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

○ **Tezimin/Raporumun tamamı dünya çapında erişime açılabilir ve bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir.**
(Bu seçenekle teziniz arama motorlarında indekslenebilecek, daha sonra tezinizin erişim statüsünün değiştirilmesini talep etseniz ve kütüphane bu talebinizi yerine getirse bile, teziniz arama motorlarının önbelleklerinde kalmaya devam edebilecektir)

● **Tezimin/Raporumun 03/04/2021 tarihine kadar erişime açılmasını ve fotokopi alınmasını (İç Kapak, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) istemiyorum.**
(Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir, kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir)

○ **Tezimin/Raporumun.....tarihine kadar erişime açılmasını istemiyorum ancak kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisinin alınmasını onaylıyorum.**

○ **Serbest Seçenek/Yazarın Seçimi**

06/04/2018

Heval ŞİMŞEK ÖZEL

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, Tez Danışmanının **Doç. Dr. A. Pelin ŞAHİN TEKİNALP** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Arş. Gör. Heval ŞİMŞEK ÖZEL

ÖZET

ŞİMŞEK ÖZEL, Heval. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İzmir'de Eğitim Yapıları*, Doktora Tezi, Ankara, 2018.

Bu araştırmada Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İzmir'de okul olarak inşa edilen ve günümüze ulaşan yapılar ele alınmıştır. 19. yüzyılda, II. Mahmut'un başlattığı yenileşme hareketlerinin devamı olarak, 1839'da Tanzimat Fermanı ilan edilmiş, takip eden dönemdeki değişimler, yeni kurumlara ve kent merkezlerine ihtiyaç doğururken eğitim, planlama ve imar sistemlerinde de yenileşmeye gidilmesini gerektirmiştir. Bu bağlamda yeni bina tipleri yeni mimari üsluplarla birlikte mimari repertuara katılmıştır. Hükümet konakları, postaneler, belediye, gar, hastane, karakol ve okul binaları, Barok ve Rokoko motif ve biçimlerin yanı sıra Neo Klasik, Neo-Gotik, Art Nouveau gibi üslupların ve Oryantalist unsurların tek başlarına ya da eklektik yaklaşımla bir arada uygulandığı alanlar olmuşlardır.

Modernleşme sürecinde Batı ile ilişkilerin ivme kazanmasına koşut olarak eğitim giderek ön plana çıkmış ve bir tür toplumsal dönüşüm mekanizması olarak işlemesi gündeme gelmiştir. Kademeli olarak yenilenen ve değişen eğitim sistemine paralel olarak, okul binaları önce İstanbul sonra taşrada inşa edilmiştir.

Tanzimat'ın ilanını takiben yapılan yasal düzenlemelerin sağladığı olanaklardan yararlanan yabancı, Levanten ve gayrimüslimler de kendi eğitim kurumlarını oluşturmuşlardır. Bu eğitim kurumları, hem verdikleri eğitimin içeriği hem de kullandıkları mimarlık diliyle Batı'daki örnekleri uygulamaya çalışmışlardır.

19. yüzyılda geniş ticaret hacmi ile dönemin önemli liman kentlerinden biri olan İzmir'de, belirgin bir fiziksel dönüşümün gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Bu dönüşüm kapsamında, hem eğitim hem mimarlık alanında gerçekleşen yenilik ve uygulamaların yansımaları İzmir'de de izlenebilir. Her millete eşit mülk edinme hakkı tanınmasıyla, özellikle sermayenin el değiştirerek artması sayesinde burjuvalaşan

gayrimüslimler, yabancılar ve Levantenlerin tercih ettikleri bölgelerde kendi kentsel çevrelerini yaratırken pek çok eğitim yapısı da inşa ettikleri görülür.

II. Meşrutiyet Dönemi'nde ise eğitim alanında yenilikler devam ederken, değişen iktidarın ideolojik temelleriyle bağlantılı olarak yön değiştiren tercihler "Milli Mimari Rönesansı", "Osmanlı Canlandırmacılığı" gibi isimlerle anılan mimari akımı yaratmış ve bu üslupta inşa edilen yapılar arasında okul binaları da yerini almıştır.

Araştırma kapsamında konuyla ilgili yazılı kaynaklar incelenmiş, bilimsel ölçütlerle gerçekleştirilen mimari çizimler, görsel malzemeyle desteklenmiştir.

Anahtar Kelimeler

Osmanlı Modernleşmesi, Tanzimat Dönemi, II. Meşrutiyet Dönemi, Eğitim, Mimarlık, İzmir, Eğitim Yapıları

ABSTRACT

ŞİMŞEK ÖZEL, Heval. *Education Buildings From The Tanzimat to The Republican Period in İzmir*, Ph.D. Dissertation, Ankara, 2018.

In this research, the buildings which were constructed as schools in İzmir from the period of Tanzimat to Republic and have reached today are discussed. In 19th century, as a continuation of the reforms that Sultan Mahmud II had started, Rescript of Tanzimat was declared in 1839, the changes in the following period both created needs for new institutions and new city centres, and required renovations in the systems of education, planning and zoning. In this framework, new architectural types with new architectural styles were added to the architectural repertoire. The government offices, post offices, the buildings of city halls, stations, hospitals, police stations and schools became the areas to which the motifs and forms of Baroque and Rococo as well as the styles such as Neo-Classic, Neo-Gothic, Art Nouveau and Orientalist elements were applied on their own or with an eclectic approach.

In the period of modernization, in parallel with the acceleration of relations with the West, education increasingly came into prominence. Beside the new centralized form of government and seeking for a new social order which were aimed to be made country-wide through the reforms, the function of education, shaped by ideas in favor of modernization, as a kind of transformation mechanism became a current issue. In parallel with the system of education that gradually renewed and changed, the buildings of schools were constructed first in Istanbul and then in rural areas.

Following the declaration of Tanzimat, benefitting from the civil rights and the possibilities provided by the legal regulations made one after another, foreigners, Levantines and non-muslims also constituted their own educational institutions. These educational institutions tried to apply the examples of the West both in the content of education they provided and the language of architecture they adopted.

In the second half of the 19th century, it is possible to say that a significant physical transformation took place in İzmir which was one of the important port cities of the era

with its large trade volume and where a Western community lived having a numerical density as well as an economical potential. Within the scope of this transformation, the reflections of reforms and practices in both education and architecture can also be observed in Izmir.

In the districts where the Muslims lived and in the places which could be counted as the centre of the city, the buildings that hosted new educational institutions were built by the state. At the same time, it is observed that Levantines, foreigners, and non-muslims who were bourgeoisified thanks to the given equal ownership rights to each nation in the cities and especially by the handover of the capital, also constructed many educational buildings while creating their own urban environment in the areas which they preferred.

In The Second Constitutional Period while the reforms in the field of education continued, the preferences of transforming power that changed the direction in relation to the ideology created the architectural style called such names as “National Architecture Renaissance” or “Ottoman Revival” and educational buildings also took place among the buildings which were constructed in this style.

In the scope of this study, the written source related to this topic has been examined, the architectural drawings, realized by on-site studies and scientific criteria, have been supported with visual materials.

Keywords

Ottoman Modernization, Tanzimat Period, II. Constitutional Monarcy Period, Education, Architecture, Izmir, Educational Buildings.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY i
BİLDİRİM ii
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI iii
ETİK BEYAN iv
ÖZET v
ABSTRACT vii
ŞEKİL LİSTESİ xi
GİRİŞ 1
1. BÖLÜM 5
TANZİMAT'TAN CUMHURİYET'E OSMANLI MODERNLEŞMESİ VE EĞİTİM ALANINDAKİ YENİLİKLER 5
1. 1. Tanzimat Öncesi Gelişmeler 6
1. 2. Tanzimat Dönemi (1839-1876) 9
1. 3. II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909) 15
1. 4. II. Meşrutiyet Dönemi ve Sonrası (1908-1923) 23
1. 5. Modernleşme Sürecinde Yabancı ve Gayrimüslimlerin Eğitimi 30
2. BÖLÜM 39
TANZİMAT SONRASI OSMANLI MODERNLEŞME SÜRECİNDE KENTLEŞME VE MİMARLIK ALANINDAKİ YENİLİKLER 39
2. 1. Tanzimat Öncesi Gelişmeler 40
2. 2. Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Kent ve Mimaride Değişim (1839-1908) 46
2. 3. II. Meşrutiyet Dönemi'nde Mimarlık Ortamı ve "Milli Mimari Rönesansı" (1908-1923/30) 52
3. BÖLÜM 56
OSMANLI MODERNLEŞMESİ VE İZMİR 56
3. 1. Tanzimat Öncesinde İzmir 56
3. 1. 1. Kentin Tarihsel Gelişimi 56
3.1.1.1. Kuruluşundan 18. Yüzyıl Sonuna Kadar İzmir 57
3.1.1.2. 19. Yüzyıl Başındaki Gelişmeler 64
3. 1. 2. Kentin Demografik ve Sosyo-Ekonomik Yapısı 65
3. 1. 3. Kentin Fiziksel Yapısı 72

3. 2. Tanzimat'ın İlanından Sonra İzmir……...88

3. 2. 1. İdari Yapıdaki Değişimler 88

3. 2. 2. Ekonomik Alandaki Gelişmeler.....89

3. 2. 3. Demografik Yapı 91

3. 2. 4. Kent ve Mimari Doku.....96

3.2.4.1. İlk Kent Planları……101

3.2.4.2. Ulaşım ve Altyapıdaki Yenilikler…….102

4. BÖLÜM.....107

TANZİMAT SONRASI MODERNLEŞME SÜRECİNDE İZMİR'DE İNŞA EDİLEN VE GÜNÜMÜZE ULAŞAN EĞİTİM YAPILARI 107

4. 1. İzmir-Konak Mesleki Ve Teknik Anadolu Lisesi 107

4. 2. İzmir Mithatpaşa Anadolu Teknik, Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi 156

4. 3. İzmir Atatürk Lisesi.....174

4. 4. İzmir Namık Kemal Lisesi.....225

4. 5. İzmir Karşıyaka İmam Hatip Ortaokulu.....281

4. 6. İzmir Kız Lisesi.....306

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ 322

KAYNAKÇA 338

EK 1. Doktora Tez Çalışması Orijinallik Raporu …….. 352

EK 2. Tez Çalışması Etik Komisyon Muafiyeti Formu ……. 354

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1. İzmir'in Ege Bölgesi'ndeki konumu, harita

Şekil 2. Smyrna (Bayraklı-Tepekule) antik kenti ve çevresinin dönemindeki görünümü

Şekil 3. İzmir, Bayraklı, Tepekule Höyüğü, hava fotoğrafı

Şekil 4. Agora kazı alanından bir bölüm

Şekil 5. İzmir'in ilçelerini gösteren harita

Şekil 6. 16. yüzyıl başında İzmir

Şekil 7. İzmir'in denizden görünümü, 1678

Şekil 8. Bocage'ın 1795-1810 arasına tarihlenen planı

Şekil 9. Kadifekale'den kuzeybatıya bakış, 19. yüzyıl sonları

Şekil 10. Kentin güneyinden Kemeraltı Caddesi ve camilerine bakış, 19. yüzyıl sonları

Şekil 11. Kadifekale güneyindeki Müslüman mahalleleri, 19. yüzyıl sonları

Şekil 12. Değirmendağı'ndan Sarıkışla, 19. yüzyıl sonları

Şekil 13. 1834 Copeland Haritası

Şekil 14. 1840 öncesi İzmir

Şekil 15. 1885 Demetrius Haritası

Şekil 16. İzmir Hükümet Konağı

Şekil 17. İzmir'de 1865 sonrası oluşan yerleşim alanları

Şekil 18. Karataş Semti

Şekil 19. Göztepe Semti

Şekil 20: 1856 Storari Planı'nda Alsancak'taki parselasyon

Şekil 21. Alsancak'taki altyapı tesisleri

Şekil 22. İzmir Rıhtımı'nda atlı tramvay, 1899 öncesi

Şekil 23. 1905 tarihli Sigorta Planı'ndan

Şekil 24. İzmir-Konak Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi

Şekil 25.İzmir-Konak Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, zemin kat planı

Şekil 26. Yapının doğu kanadı, doğu cephe, giriş

Şekil 27. Doğu kanat, merdivenin bulunduğu giriş bölümü batıya bakış ve koridorun güney kolu güneye bakış

Şekil 28. Doğu kanat, koridorun kuzey kolu kuzeye bakış ve kuzey kanat kuzeydeki koridor batıya bakış

Şekil 29. Doğu kanat, müdür yardımcısı odası, batıya bakış

Şekil 30. Doğu kanat, kütüphane, güneye bakış

Şekil 31. Doğu kanat, koridorun güneydoğusundaki müdür odası, güneye bakış

Şekil 32. Doğu kanat, koridorun güneydoğusundaki müdür odası, doğuya bakış

Şekil 33. Doğu kanat, girişin güneyindeki müdür yardımcısı odası girişi, kuzeybatıdan görünüş

Şekil 34. Doğu kanat, girişin kuzeyindeki memur odası girişi ve koridorun kuzeyi, güneybatıdan görünüş

Şekil 35. Doğu kanat, girişin kuzeyinde yer alan memur odası

Şekil 36. Doğu kanat, memur odasının kuzeyinde yer alan rehber öğretmen odası

Şekil 37. Doğu kanat, koridorun kuzeydoğusunda yer alan okul aile birliği odası

Şekil 38. Yapının kuzeyindeki koridor ve ek blok, doğudan görünüm

Şekil 39. Ek blok, doğu uçta yer alan depo

Şekil 40. Ek blok, ortada yer alan arşiv

Şekil 41. Ek blok, batı uçta yer alan arşiv

Şekil 42. Ek blok, batıdaki odalar arasında geçiş sağlayan kapı

Şekil 43. Kuzey kanat, doğu uçtaki derslik, kuzeye bakış

Şekil 44. Kuzey kanat, doğudan ikinci derslik, güneye bakış

Şekil 45. Kuzey kanat, merdiven boşluğunun doğusundaki derslik

Şekil 46. Kuzey kanat, merdiven boşluğunun doğusundaki derslik, giriş

Şekil 47. Kuzey kanat, merdivenin bulunduğu bölüm, avlu yönüne bakış

Şekil 48. Kuzey kanat, merdivenin bulunduğu bölüm, kuzeye bakış

Şekil 49. Batı kanat, doğu cephe, revaklı bölüm

Şekil 50. Batı kanat, spor odası

Şekil 51. Batı kanat, doğu giriş bölümü

Şekil 52. Batı kanat, kantin, güneye bakış

Şekil 53. Batı kanat, batı cephe, giriş

Şekil 54. Batı kanat, kuzeybatı bölüm, alt fuaye

Şekil 55. Kuzey kanat, kazan dairesi

Şekil 56. Doğu kanat, merdiven, birinci kattan bakış

Şekil 57. İzmir-Konak Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, birinci kat planı

Şekil 58. Doğu kanat, birinci kat, koridorun güney ve kuzey kolları

Şekil 59. Kuzey kanadın kuzeyindeki birinci kat balkonu, batıya bakış

Şekil 60. Doğu kanat, birinci kat, balkona açılan geçit, batıya bakış

Şekil 61. Doğu kanat, birinci kat, kuzeydeki derslik, güneye bakış

Şekil 62. Doğu kanat, birinci kat, kuzeydeki derslik, kuzeye bakış

Şekil 63. Doğu kanat, birinci kat, müdür yardımcısı odası, batıya bakış

Şekil 64. Doğu kanat, birinci kat, güneydeki öğretmenler odası, güneybatıya bakış

Şekil 65. Doğu kanat, birinci kat, güney uçtaki derslik, güneye bakış

Şekil 66. Doğu kanat, birinci kat, güneyden ikinci derslik, doğuya bakış

Şekil 67. Doğu kanat, birinci kat, güneyden üçüncü derslik, batıya bakış

Şekil 68. Doğu kanat, birinci kat, kuzey uçtaki derslik, kuzeye bakış

Şekil 69. Kuzey kanat, birinci kat, iç balkon, batıya bakış

Şekil 70. Kuzey kanat, ek blok, birinci kat, şef odası, güneye bakış

Şekil 71. Kuzey kanat, ek blok, birinci kat, resim atölyesi, batıya bakış

Şekil 72. Kuzey kanat, ek blok, birinci kat, depo, güneye bakış

Şekil 73. Kuzey kanat, ek blok, birinci kat, ibadethane, kuzeye bakış

Şekil 74. Kuzey kanat, ana blok, birinci kat, doğu uçtaki derslik, kuzeye bakış

Şekil 75. Kuzey kanat, ana blok, birinci kat, doğudan ikinci derslik, güneye bakış

Şekil 76. Kuzey kanat, ana blok, birinci kat, doğudan üçüncü derslik, güneye bakış

Şekil 77. Kuzey kanat, ana blok, birinci kat, merdivenin doğusundaki derslik, güneye bakış

Şekil 78. Kuzey kanat, ana blok, birinci kat, balkondan girilen merdiven sahanlığına açılan derslik kapıları

Şekil 79. Kuzey kanat, ana blok, birinci kat, merdivenin batısındaki derslik, güneye bakış

Şekil 80. Kuzey kanat, ana blok, birinci kat, merdivenin batısındaki ikinci derslik, güneye bakış

Şekil 81. Batı kanat, birinci kat, kuzey kanadın avlu cephesindeki balkondan girilen bölüm, batıya bakış

Şekil 82. Kuzey kanat, ana blok, birinci kat, batı uçtaki derslik, kuzeybatıya bakış

Şekil 83. Batı kanat, birinci kat, kuzey bölümde yer alan hol, kuzeye bakış

Şekil 84. Batı kanat, birinci kat, giriş ve dersliklerin açıldığı doridor, güneye bakış

Şekil 85. Batı kanat, birinci kat, koridorun doğusunda yer alan derslik, kuzeydoğuya bakış

Şekil 86. Batı kanat, birinci kat, koridorun güneyinde yer alan bilgisayar atölyesi

Şekil 87. Batı kanat, birinci kat, koridorun batısındaki bilgisayar atölyesi, güneye bakış

Şekil 88. Batı kanat, birinci kat, kuzey bölüm, rehberlik servisi odası, kuzeye bakış

Şekil 89. İzmir-Konak Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, ikinci kat planı

Şekil 90. Doğu kanat, ikinci kat, çatıya çıkılan merdiven

Şekil 91. Doğu kanat, çatıda yer alan küçük kule

Şekil 92. Kuzey kanat, ek blok, ikinci kat, Müze, batıya bakış

Şekil 93. Kuzey kanat, ek blok, ikinci kat, Sergi Salonu, batıya bakış

Şekil 94. Kuzey kanat, ana blok, ikinci kat, merdivenin batısında yer alan derslik

Şekil 95. Kuzey kanat, ana blok, ikinci kat, batı kanat, Kulis, kuzeye bakış

Şekil 96. Batı kanadın kuzeybatısında yer alan merdiven ve kuzey kanadın ikinci kat avlu cephesindeki balkondan batı kanada giriş

Şekil 97. Batı kanat, ikinci kat, konferans/tiyatro salonu, doğuya bakış

Şekil 98. Batı kanat, ikinci kat, fuaye, güneye bakış

Şekil 99. Batı kanat, ikinci kat, fuayenin batısındaki hol

Şekil 100. İzmir-Konak Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, güney cephe çizimi

Şekil 101. Kuzey kanadın avluya bakan güney cephesi

Şekil 102. Doğu kanadın güney cephesi

Şekil 103. Batı kanadın güney cephesi

Şekil 104. Doğu kanat, güney cephe, zemin kat düzenlemesi

Şekil 105. Doğu kanat, güney cephe, birinci kat kapı ve zemin kat pencerelerinden biri

Şekil 106. Doğu kanat, batı cephe

Şekil 107. Doğu kanat, doğu cephe, güneydoğudan görünüş

Şekil 108. Batı kanat, batı cephe

Şekil 109. Batı kanat, doğu cephe

Şekil 110. Doğu kanat, doğu cephenin kuzeydoğu köşesi

Şekil 111. Kuzey kanat, ana blok kuzey cephe ve ek blok güney cephe

Şekil 112. Kuzey kanat, ana blok, kuzey cephe, ikinci kat seviyesinde görünüş

Şekil 113. Kuzey kanat avlu (güney) cephesi, batı kanat ikinci kattan görünüş

Şekil 114. Doğu kanat avlu (batı) cephesi, batı kanat ikinci kattan görünüş

Şekil 115. Doğu kanat, merdiven, detay

Şekil 116. Batı ve kuzey kanat, çatı

Şekil 117. Mithatpaşa Endüstri Meslek Lisesi, genel görünüm

Şekil 118. İzmir Mithatpaşa Endüstri Meslek Lisesi, zemin kat planı

Şekil 119. İzmir Mithatpaşa Endüstri Meslek Lisesi, birinci kat planı

Şekil 120. İzmir Mithatpaşa Endüstri Meslek Lisesi, giriş holü ve şeref merdiveni bölümü

Şekil 121. İzmir Mithatpaşa Endüstri Meslek Lisesi, şeref merdiveni bölümü, birinci kattan görünüş

Şekil 122. İzmir Mithatpaşa Endüstri Meslek Lisesi, ön giriş mekanı (ana giriş)

Şekil 123. Doğu kanadın güney ucunda yer alan merdiven

Şekil 124. Yapının doğusunda bulunan servis yolu

Şekil 125. İzmir Mithatpaşa Endüstri Meslek Lisesi batı kanadında dışarı açılan geçit

Şekil 126. Mithatpaşa Endüstri Meslek Lisesi, şeref merdiveni bölümü, kuzeyden görünüş

Şekil 127. Mithatpaşa Endüstri Meslek Lisesi, birinci katta yer alan sütunlu düzenleme

Şekil 128. Mithatpaşa Endüstri Meslek Lisesi, şeref merdiveninin doğu kolu

Şekil 129. Mithatpaşa Endüstri Meslek Lisesi, merdivenin güney bölümü, birinci katta bulunan pencereler

Şekil 130. Mithatpaşa Endüstri Meslek Lisesi, şeref merdiveninin batı kolu

Şekil 131. Mithatpaşa Endüstri Meslek Lisesi, avluyu örten çatı

Şekil 132. Mithatpaşa Endüstri Meslek Lisesi, avluyu çevreleyen revak ve açıklıklar

Şekil 133. Revakların birleştiği köşeler

Şekil 134. Birinci kat, doğu koridor

Şekil 135. Mithatpaşa Endüstri Meslek Lisesi, kuzey cephe, genel görünüm

Şekil 136. Mithatpaşa Endüstri Meslek Lisesi, kuzey cephe, giriş bölümü

Şekil 137. Kuzey cephe, zemin kat pencere

Şekil 138. Kuzey cephe, birinci kat pencere

Şekil 139. Mithatpaşa Endüstri Meslek Lisesi, kuzey cephe, parapet duvarının orta bölümü

Şekil 140. Mithatpaşa Endüstri Meslek Lisesi, kuzey cephe, parapet duvarının batı ucu

Şekil 141. Mithatpaşa Endüstri Meslek Lisesi, batı cephe

Şekil 142. Doğu cephe

Şekil 143. Güney cephe

Şekil 144. İzmir Atatürk Lisesi, Google Earth uydu görüntüsü

Şekil 145. İzmir Atatürk Lisesi, eski bir fotoğraf (lise arşivinden)

Şekil 146. İzmir – Konak Atatürk Lisesi, zemin kat planı

Şekil 147. Atatürk Lisesi, ana giriş

Şekil 148. Atatürk Lisesi, zemin kat, giriş holü, kuzeye bakış

Şekil 149. Atatürk Lisesi, zemin kat, giriş holü, güneye bakış

Şekil 150. Atatürk Lisesi, zemin kat, giriş holü, batıya bakış

Şekil 151. Atatürk Lisesi, zemin kat, giriş holü, güneydoğuya bakış

Şekil 152. Atatürk Lisesi, zemin kat, avlu, batıya bakış

Şekil 153. Atatürk Lisesi, zemin kat, avlu, güneye bakış

Şekil 154. Atatürk Lisesi, zemin kat, avlu, doğuya bakış

Şekil 155. Atatürk Lisesi, zemin kat, avlu, kuzeye bakış

Şekil 156. Atatürk Lisesi, zemin kat, avlu, kuzey ve doğu revak tavanları

Şekil 157. Atatürk Lisesi, zemin kat, giriş holünün güneyindeki mekan

Şekil 158. Atatürk Lisesi, giriş holünün güneyinde yer alan merdiven

Şekil 159. Atatürk Lisesi, zemin kat, güney koridor, güneye bakış

Şekil 160. Atatürk Lisesi, zemin kat, güney koridor, güney uç

Şekil 161. Atatürk Lisesi, zemin kat, güney koridor, kuzeye bakış

Şekil 162. Atatürk Lisesi, zemin kat, güney koridor, güneydoğudan görünüş

Şekil 163. Atatürk Lisesi, zemin kat, güneydoğu uçta yer alan derslik, batıya bakış

Şekil 164. Atatürk Lisesi, zemin kat, güneydeki tuvalet, kuzey ve güney bölümler, doğuya bakış

Şekil 165. Atatürk Lisesi, zemin kat, güney kanat güneybatıdaki derslik, batıya bakış

Şekil 166. Atatürk Lisesi, zemin kat, güney kanat batı ortadaki derslik, güneye bakış

Şekil 167. Atatürk Lisesi, zemin kat, öğretmenler odası

Şekil 168. Atatürk Lisesi, zemin kat, kuzey koridor, kuzeye bakış

Şekil 169. Atatürk Lisesi, zemin kat, kuzey koridorun kuzey bölümü

Şekil 170. Atatürk Lisesi, zemin kat, kuzey koridor, güneye bakış

Şekil 171. Atatürk Lisesi, zemin kat, kuzey koridorun güney bölümü

Şekil 172. İzmir – Konak Atatürk Lisesi, birinci kat planı

Şekil 173. Atatürk Lisesi, birinci kat, Bilgi Teknolojileri Sınıfı, doğuya bakış

Şekil 174. Atatürk Lisesi, birinci kat, Bilgi Teknolojileri Sınıfı, batıya bakış

Şekil 175. Atatürk Lisesi, birinci kat, Bilgi Teknolojileri Sınıfı, kuzeye bakış

Şekil 176. Atatürk Lisesi, birinci kat, arşiv, doğuya bakış

Şekil 177. Atatürk Lisesi, birinci kat, fotokopi odası, güneye bakış

Şekil 178. Atatürk Lisesi, birinci kat, orta merdivenin bulunduğu bölüm, batıya bakış

Şekil 179. Atatürk Lisesi, birinci kat, Psikolojik Danışmanlık, holden tuvalete bakış

Şekil 180. Atatürk Lisesi, birinci kat, psikolojik danışman odası, doğuya bakış

Şekil 181. Atatürk Lisesi, birinci kat, galerinin kuzey kolundan güneye bakış

Şekil 182. Atatürk Lisesi, birinci kat, galeri, kuzeydoğuya bakış

Şekil 183. Atatürk Lisesi, birinci kat, galeri, batıya bakış

Şekil 184. Atatürk Lisesi, birinci kat, güney koridor, güneye bakış

Şekil 185. Atatürk Lisesi, birinci kat, güney koridor, merdivenden kuzeye bakış

Şekil 186. Atatürk Lisesi, birinci kat, kuzey koridor, kuzeydoğuya bakış

Şekil 187. Atatürk Lisesi, birinci kat, güneydoğuda yer alan hol, güneye ve kuzeye bakış

Şekil 188. Atatürk Lisesi, birinci kat, güneydoğuda yer alan erkek mescidi, kuzeye bakış

Şekil 189. İzmir – Konak Atatürk Lisesi, ikinci kat planı

Şekil 190. Atatürk Lisesi, ikinci kat, orta bölüme çıkan merdiven, güneybatıya bakış

Şekil 191. Atatürk Lisesi, ikinci kat, orta bölüm, koridor, güneye ve kuzeye bakış

Şekil 192. Atatürk Lisesi, ikinci kat, orta bölüm, C Yatakhanesi, doğuya bakış

Şekil 193. Atatürk Lisesi, ikinci kat, orta bölüm, C Yatakhanesi, batıya bakış

Şekil 194. Atatürk Lisesi, ikinci kat, orta bölüm, toplantı odası, güneye bakış

Şekil 195. Atatürk Lisesi, ikinci kat, orta bölüm, D Yatakhanesi, doğuya bakış

Şekil 196. Atatürk Lisesi, ikinci kat, orta bölüm, D Yatakhanesi, doğuya bakış

Şekil 197. Atatürk Lisesi, ikinci kat, güney bölüm, merdiven batıya ve hol doğuya bakış

Şekil 198. Atatürk Lisesi, ikinci kat, güney bölüm, holün kuzeyindeki oda, kuzeye bakış

Şekil 199. Atatürk Lisesi, ikinci kat, güney bölüm, holün kuzeyindeki oda, doğuya bakış

Şekil 200. Atatürk Lisesi, ikinci kat, güney bölüm, holün batısındaki oda, kuzeye bakış

Şekil 201. Atatürk Lisesi, ikinci kat, güney bölüm, lojman, doğuya bakış

Şekil 202. Atatürk Lisesi, ikinci kat, güney bölüm, lojman, batıya bakış

Şekil 203. Atatürk Lisesi, ikinci kat, kuzey bölüm, lojman, doğuya bakış

Şekil 204. Atatürk Lisesi, ikinci kat, kuzey bölüm, lojman, batıya bakış

Şekil 205. Atatürk Lisesi, ikinci kat, kuzey bölüm, holün güneyindeki mekan, doğuya bakış

Şekil 206. Atatürk Lisesi, ikinci kat, kuzey bölüm, holün güneyindeki mekan, batıya bakış

Şekil 207. İzmir Atatürk Lisesi, doğu cephe çizimi

Şekil 208. İzmir Atatürk Lisesi, doğu cephe, kuzeydoğudan görünüş

Şekil 209. İzmir Atatürk Lisesi, doğu cephe, doğudan görünüş

Şekil 210. İzmir Atatürk Lisesi, doğu cephe, ön giriş, doğudan görünüş

Şekil 211. İzmir Atatürk Lisesi, doğu cephe, ön giriş, güneyden görünüş

Şekil 212. İzmir Atatürk Lisesi, doğu cephe, ön girişin kuzeyi, zemin kat, doğudan görünüş

Şekil 213. İzmir Atatürk Lisesi, doğu cephe, ön girişin güneyi, zemin kat, güneyden görünüş

Şekil 214. İzmir Atatürk Lisesi, doğu cephe, güneydeki girintili bölüm, zemin kat, doğudan görünüş

Şekil 215. İzmir Atatürk Lisesi, doğu cephe, kuzey uçtaki bölüm, zemin kat, güneydoğudan görünüş

Şekil 216. İzmir Atatürk Lisesi, doğu cephe, güney ve kuzey uçtaki bölümler, zemin kat, doğudan görünüş

Şekil 217. İzmir Atatürk Lisesi, doğu cephe, orta bölüm, birinci ve ikinci kat, güneydoğudan görünüş

Şekil 218. İzmir Atatürk Lisesi, doğu cephe, orta bölüm ve kuzeyi birinci kat, doğudan görünüş

Şekil 219. İzmir Atatürk Lisesi, doğu cephe, orta bölüm, birinci kat, kuzeyden görünüş

Şekil 220. İzmir Atatürk Lisesi, doğu cephe, güneydeki girintili bölüm, birinci kat, doğudan görünüş

Şekil 221. İzmir Atatürk Lisesi, doğu cephe, kuzey uçtaki bölüm, birinci kat, güneyden görünüş

Şekil 222. İzmir Atatürk Lisesi, doğu cephe, kuzey uçtaki bölüm, birinci kat, kuzeydoğudan görünüş

Şekil 223. İzmir Atatürk Lisesi, orta bölüm, üçüncü kat, güneyden görünüş

Şekil 224. İzmir Atatürk Lisesi, güney uçtaki bölüm, üçüncü kat, kuzeydoğudan görünüş

Şekil 225. İzmir Atatürk Lisesi, kuzey uçtaki bölüm, üçüncü kat, güneyden görünüş

Şekil 226. İzmir Atatürk Lisesi, kuzey uçtaki bölüm, üçüncü kat, doğudan görünüş

Şekil 227. İzmir Atatürk Lisesi, batı cephe, orta bölüm, kuzeybatıdan görünüş

Şekil 228. İzmir Atatürk Lisesi, batı cephe, kuzey bölüm, kuzeybatıdan görünüş

Şekil 229. İzmir Atatürk Lisesi, batı cephe, orta bölüm, batıdan görünüş

Şekil 230. İzmir Atatürk Lisesi, batı cephe, orta bölüm, zemin kat, güneyden görünüş

Şekil 231. İzmir Atatürk Lisesi, batı cephe, orta bölümün güneyi, güneybatıdan görünüş

Şekil 232. İzmir Atatürk Lisesi, batı cephe, güney uç, zemin kat, kuzeybatıdan görünüş

Şekil 233. İzmir Atatürk Lisesi, batı cephe, kuzey bölüm, zemin ve birinci kat

Şekil 234. İzmir Atatürk Lisesi, batı cephe, güney uç, birinci ve ikinci katlar

Şekil 235. İzmir Atatürk Lisesi, doğu cephe, kademeli silme ve saçak, detay

Şekil 236. İzmir Atatürk Lisesi, doğu cephe, saçak altındaki furuş ve diş sırası

Şekil 237. İzmir Atatürk Lisesi, doğu cephe, profilli pilastr başlıkları, detay

Şekil 238. İzmir Atatürk Lisesi, doğu cephe, ön giriş, sütun başlığı

Şekil 239. İzmir Atatürk Lisesi, doğu cephe, ana giriş kapısı, üst bölüm, bezeme detayı

Şekil 240. İzmir Atatürk Lisesi, doğu cephe, ana giriş kapısı, orta bölüm, bezeme detayı

Şekil 241. İzmir Atatürk Lisesi, giriş holü, avluya bakan açıklık, üst bölüm, detay

Şekil 242. İzmir Namık Kemal Lisesi, Google Earth uydu görüntüsü

Şekil 243. İzmir Namık Kemal Lisesi, zemin kat planı

Şekil 244. İzmir Namık Kemal Lisesi, batı cephe, giriş

Şekil 245. İzmir Namık Kemal Lisesi, zemin kat batıdaki ön giriş mekanı

Şekil 246. İzmir Namık Kemal Lisesi, zemin kat, batı ön giriş mekanı, güneye bakış

Şekil 247. İzmir Namık Kemal Lisesi, zemin kat, girişin güneyindeki temizlik malzeme deposu

Şekil 248. İzmir Namık Kemal Lisesi, zemin kat, batı ön giriş mekanı, kuzeye bakış

Şekil 249. İzmir Namık Kemal Lisesi, zemin kat, girişin kuzeyindeki malzeme deposu

Şekil 250. İzmir Namık Kemal Lisesi, zemin kat, batı ön giriş, doğuya bakış

Şekil 251. İzmir Namık Kemal Lisesi, zemin kat, batı giriş holü, güneydoğuya bakış

Şekil 252. İzmir Namık Kemal Lisesi, zemin kat, batı giriş holü, doğuya bakış

Şekil 253. İzmir Namık Kemal Lisesi, zemin kat, batı giriş holü, kuzeye bakış

Şekil 254. İzmir Namık Kemal Lisesi, zemin kat, müdür yardımcısı odası, batıya bakış

Şekil 255. İzmir Namık Kemal Lisesi, zemin kat, müdür yardımcısı odası, doğuya bakış

Şekil 256. İzmir Namık Kemal Lisesi, zemin kat, fotokopi odası, batıya bakış

Şekil 257. İzmir Namık Kemal Lisesi, zemin kat, fotokopi odası, doğuya bakış

Şekil 258. Zemin kat, fotokopi odasının kuzeyindeki resim odası, batıya bakış

Şekil 259. İzmir Namık Kemal Lisesi, zemin kat, resim odası, doğuya bakış

Şekil 260. İzmir Namık Kemal Lisesi, zemin kat, resim odasının kuzeyindeki derslik, batıya bakış

Şekil 261. Zemin kat, resim odasının kuzeyindeki derslik, doğuya bakış

Şekil 262. İzmir Namık Kemal Lisesi, kuzey cephe, ortada yer alan giriş

Şekil 263. İzmir Namık Kemal Lisesi, kuzey ön giriş mekanı, güneye bakış

Şekil 264. İzmir Namık Kemal Lisesi, kuzey ön giriş, batıya bakış

Şekil 265. İzmir Namık Kemal Lisesi, zemin kat, disiplin kurulu odası ve batısındaki dersliğe geçiş bölümü

Şekil 266. Zemin kat, H'nin dik kolunun batı ucunda yer alan derslik

Şekil 267. Zemin kat, H'nin dik kolunun batı ucunda yer alan derslik, batıya bakış

Şekil 268. Zemin kat, kuzey ön girişten ulaşılan derslik, doğuya bakış

Şekil 269. Zemin kat, kuzey ön girişten ulaşılan derslik, kuzeye bakış

Şekil 270. Zemin kat, koridorun kuzey kolundan güneye bakış

Şekil 271. İzmir Namık Kemal Lisesi, zemin kat, koridorun kuzey kolu, doğuya bakış

Şekil 272. Zemin kat, koridorun kuzey kolunda merdiven arkasında kalan bölüm

Şekil 273. Zemin kat, arşiv girişi ve geniş bölümü, doğudan görünüş

Şekil 274. Zemin kat, arşivin doğusunda yer alan derslik, güneye bakış

Şekil 275. Zemin kat, koridorun kuzey kolunun doğusunda yer alan derslik

Şekil 276. Zemin kat, arşivin kuzeyinde yer alan derslik, kuzeydoğuya bakış

Şekil 277. Zemin kat, batı giriş ekseninde ana koridorun doğusunda yer alan merdiven

Şekil 278. İzmir Namık Kemal Lisesi, zemin kat, merdivenin kuzey, güney ve doğusunda yer alan birimlerin girişleri

Şekil 279. Zemin kat, ana merdivenin kuzeyindeki derslik, batıya bakış

Şekil 280. Zemin kat, ana merdivenin güneyindeki derslik, doğuya bakış

Şekil 281. İzmir Namık Kemal Lisesi, zemin kat, konferans salonu, kuzeybatıya bakış

Şekil 282. İzmir Namık Kemal Lisesi, güney ön giriş

Şekil 283. İzmir Namık Kemal Lisesi, zemin kat, koridordan güney giriş holüne bakış

Şekil 284. İzmir Namık Kemal Lisesi, zemin kat, güney giriş holünden koridora bakış

Şekil 285. İzmir Namık Kemal Lisesi, zemin kat, güney giriş holünün doğusu

Şekil 286. Zemin kat, koridorun güney kolunun doğusunda yer alan derslik

Şekil 287. Zemin kat, H'nin güney kolunun güneydoğu köşesinde yer alan derslik

Şekil 288. Zemin kat, koridorun güney kolu, doğuya bakış

Şekil 289. Zemin kat, güney yan koridorun güneyindeki derslik, batıya bakış

Şekil 290. Zemin kat, güney giriş holünün batısında yer alan koridor, batıya bakış

Şekil 291. Zemin kat, güney ön girişin batısında yer alan derslik, doğuya bakış

Şekil 292. Zemin kat, H'nin güney kolunun batı ucunda yer alan derslik, kuzeye bakış

Şekil 293. İzmir Namık Kemal Lisesi, zemin kat, müdür odası, doğuya bakış

Şekil 294. İzmir Namık Kemal Lisesi, zemin kat, müdür yardımcısı odası, batıya bakış

Şekil 295. İzmir Namık Kemal Lisesi, zemin kat, rehberlik servisi, batıya bakış

Şekil 296. İzmir Namık Kemal Lisesi, zatı giriş ekseninde yer alan merdiven

Şekil 297. İzmir Namık Kemal Lisesi, birinci kat planı

Şekil 298. Koridorun kuzey ve güney kollarında yer alan merdivenler

Şekil 299. İzmir Namık Kemal Lisesi, birinci kat, koridor, orta bölüm, kuzeye bakış

Şekil 300. İzmir Namık Kemal Lisesi, birinci kat, Öğretmenler Odası, batıya bakış

Şekil 301. İzmir Namık Kemal Lisesi, birinci kat, Öğretmenler Odası, doğuya bakış

Şekil 302. Namık Kemal Lisesi, birinci kat, koridorun kuzey bölümü, kuzeye bakış

Şekil 303. Birinci kat, Öğretmenler Odası'nın kuzeyindeki derslik, kuzeye bakış

Şekil 304. İzmir Namık Kemal Lisesi, birinci kat, koridorun kuzey kolu, batı bölüm

Şekil 305. Birinci kat, H'nin kuzey kolunun batı ucunda yer alan derslik, batıya bakış

Şekil 306. Namık Kemal Lisesi, birinci kat, Müdür Yardımcısı Odası, kuzeye bakış

Şekil 307. Birinci kat, Müdür Yardımcısı Odası'nın doğusundaki derslik, kuzeye bakış

Şekil 308. Birinci kat, H'nin kuzey kolunun güneydoğu bölümünde yer alan derslik

Şekil 309. Namık Kemal Lisesi, birinci kat, kuzeydeki yan merdiven, batıya bakış

Şekil 310. İzmir Namık Kemal Lisesi, birinci kat, Lojman Katına çıkan merdiven

Şekil 311. İzmir Namık Kemal Lisesi, Lojman Katı planı

Şekil 312. Lojman Katı, kat sahanlığı ve güneyinde yer alan tuvalet

Şekil 313. Lojman Katı, kat sahanlığının kuzeyinde yer alan oda, güneye bakış

Şekil 314. Lojman Katı, kat sahanlığının batısında yer alan oda, kuzeye bakış

Şekil 315. İzmir Namık Kemal Lisesi, Lojman Katı, 206'dan salona geçiş

Şekil 316. İzmir Namık Kemal Lisesi, Lojman Katı, mutfak, doğuya bakış

Şekil 317. İzmir Namık Kemal Lisesi, Lojman Katı, salonun güneyinde yer alan oda, doğuya bakış

Şekil 318. İzmir Namık Kemal Lisesi, Lojman Katı, salon, doğuya bakış

Şekil 319. İzmir Namık Kemal Lisesi, Lojman Katı, salon, kuzeye bakış

Şekil 320. İzmir Namık Kemal Lisesi, Teras Katı, salon, kuzeye bakış

Şekil 321. Teras Katı, salonun güneyinde yer alan teras, doğuya bakış

Şekil 322. İzmir Namık Kemal Lisesi, Teras Katı salonunun çatısı, kuzeye bakış

Şekil 323. Namık Kemal Lisesi, batı ve kuzey cepheler

Şekil 324. İzmir Namık Kemal Lisesi, batı cephe çizimi

Şekil 325. İzmir Namık Kemal Lisesi, batı cephe, orta bölüm ve kuzeyi

Şekil 326. İzmir Namık Kemal Lisesi, batı cephe, ön giriş

Şekil 327. İzmir Namık Kemal Lisesi, batı cephe, ön giriş, doğu duvar

Şekil 328. İzmir Namık Kemal Lisesi, batı cephe, orta bölümün güneyi

Şekil 329. İzmir Namık Kemal Lisesi, batı cephe, güney uçtaki bölüm, zemin ve bodrum kat

Şekil 330. İzmir Namık Kemal Lisesi, batı cephe, orta bölüm, birinci kat

Şekil 331. İzmir Namık Kemal Lisesi, batı cephe, orta bölümün kuzeyi

Şekil 332. İzmir Namık Kemal Lisesi, batı cephe, güney uçtaki bölüm, birinci kat

Şekil 333. İzmir Namık Kemal Lisesi, kuzey cephe, kuzeydoğudan görünüş

Şekil 334. İzmir Namık Kemal Lisesi, kuzey cephe, ön giriş

Şekil 335. İzmir Namık Kemal Lisesi, kuzey cephe, kuzeyden görünüş

Şekil 336. İzmir Namık Kemal Lisesi, güney cephe, güneyden görünüş

Şekil 337. İzmir Namık Kemal Lisesi, doğu cephe, kuzeydoğudan görünüş

Şekil 338. İzmir Namık Kemal Lisesi, doğu cephe, orta bölüm ve kuzeyi

Şekil 339. Doğu cephe, kuzey uçtaki bölümün güneye bakan yüzü

Şekil 340. Doğu cephe, kuzey uçtaki bölümün doğu yüzü

Şekil 341. İzmir Namık Kemal Lisesi, doğu cephe, orta bölüm, birinci kat ve teras katı

Şekil 342. İzmir Namık Kemal Lisesi, güney cephe, birinci kat, silmeler ve pilastr başlıkları

Şekil 343. İzmir Namık Kemal Lisesi, batı cephe, ön giriş, sütun başlığı

Şekil 344. İzmir Namık Kemal Lisesi, güney cephe, ön giriş, paye başlığı

Şekil 345. İzmir Namık Kemal Lisesi, batı ön giriş, yapıya giriş kapısı, bezeme

Şekil 346. İzmir Namık Kemal Lisesi, ana merdiven boşluğu tavanı, bezeme detayı

Şekil 347. Birinci kat, öğretmenler odası girişindeki sütunun başlığı

Şekil 348. İzmir - Karşıyaka İmam Hatip Ortaokulu, zemin kat planı

Şekil 349. İzmir - Karşıyaka İmam Hatip Ortaokulu, Google Earth uydu görüntüsü

Şekil 350. İzmir - Karşıyaka İmam Hatip Ortaokulu, güney cephe, giriş

Şekil 351. Zemin kat, giriş bölümü, kapı ile doğu ve batısında dışa açılan pencereler

Şekil 352. Zemin kat, merdivenin yer aldığı bölüm, girişten görünüş

Şekil 353. Karşıyaka İmam Hatip Ortaokulu, zemin kat, koridor, doğu uçtan görünüş

Şekil 354. Zemin kat, koridorun batı kolu, kuzeydoğudan görünüş

Şekil 355. Zemin kat, Müdür Yardımcısı odası, güneye bakış

Şekil 356. Zemin kat, Rehberlik Servisi odası, güneye bakış

Şekil 357. Karşıyaka İmam Hatip Ortaokulu, zemin kat, fotokopi odası, kuzeye bakış

Şekil 358. Karşıyaka İmam Hatip Ortaokulu, zemin kat, erkek öğrenci tuvaleti

Şekil 359. Karşıyaka İmam Hatip Ortaokulu, zemin kat, fotokopi odası girişi

Şekil 360. Zemin kat, koridorun batı ucunda güneyde yer alan derslik

Şekil 361. Zemin kat, koridorun batı ucunda kuzeyde yer alan derslik

Şekil 362. Karşıyaka İmam Hatip Ortaokulu, zemin kat, görevli odası

Şekil 363. Zemin kat, görevli odasının merdiven boşluğuna açılan kapı ve penceresi

Şekil 364. Zemin kat, koridorun batı kolunda yer alan tuvalet girişi

Şekil 365. Zemin kat, koridorun doğu kolunda yer alan tuvaletin girişi

Şekil 366. Zemin kat, koridorun doğu ucunda kuzeyde yer alan derslik

Şekil 367. Zemin kat, koridorun doğu ucunda güneyde yer alan derslik

Şekil 368. Karşıyaka İmam Hatip Ortaokulu, zemin kat, Okul Aile Birliği ofisi

Şekil 369. Karşıyaka İmam Hatip Ortaokulu, zemin kat, Rehberlik ofisi

Şekil 370. Merdivenin ara sahanlığından birinci kata bakış

Şekil 371. İzmir - Karşıyaka İmam Hatip Ortaokulu, birinci kat planı

Şekil 372. Karşıyaka İmam Hatip Ortaokulu, birinci kat, koridor, batıya bakış

Şekil 373. Karşıyaka İmam Hatip Ortaokulu, birinci kat, koridorun batı kolu

Şekil 374. Birinci kat, koridorun batı ucunda güneyde yer alan derslik

Şekil 375. Birinci kat, koridorun batı ucunda kuzeyde yer alan derslik

Şekil 376. Birinci kat, koridorun batı kolunda yer alan Mescid

Şekil 377. Birinci kat, merdivenin batısında yer alan depo

Şekil 378. Birinci kat, merdivenin doğusunda yer alan tuvalet

Şekil 379. Birinci kat, koridorun doğu kolundaki Teknoloji ve Tasarım Atölyesi

Şekil 380. Birinci kat, koridorun doğu ucunda kuzeyde yer alan derslik

Şekil 381. Birinci kat, koridorun doğu ucunda güneyde yer alan derslik

Şekil 382. Karşıyaka İmam Hatip Ortaokulu, birinci kat, Öğretmenler odası

Şekil 383. Birinci kat, Öğretmenler odasının batısında yer alan derslik

Şekil 384. Birinci kat, Öğretmenler odasının doğusunda yer alan derslik

Şekil 385. Birinci kat, güney cephedeki balkon, doğuya bakış

Şekil 386. İzmir - Karşıyaka İmam Hatip Ortaokulu, güney cephe

Şekil 387. İzmir - Karşıyaka İmam Hatip Ortaokulu, kuzey cephe

Şekil 388. İzmir - Karşıyaka İmam Hatip Ortaokulu, güney cephe çizimi

Şekil 389. Karşıyaka İmam Hatip Ortaokulu, güney cephe, giriş

Şekil 390. Karşıyaka İmam Hatip Ortaokulu, güney cephe, zemin kat, girişin doğusu

Şekil 391. Karşıyaka İmam Hatip Ortaokulu, güney cephe, zemin kat, yapının batı ucu

Şekil 392. Karşıyaka İmam Hatip Ortaokulu, kuzey cephe, orta ve doğu bölümler

Şekil 393. Karşıyaka İmam Hatip Ortaokulu, kuzey cephe, orta ve batı bölümler

Şekil 394. Karşıyaka İmam Hatip Ortaokulu, batı cephe

Şekil 395. Karşıyaka İmam Hatip Ortaokulu, kuzey ve doğu cepheler, kuzeydoğudan görünüş

Şekil 396. İzmir Kız Lisesi, hava fotoğrafı (APİKAM Arşivi)

Şekil 397. İzmir Kız Lisesi, zemin kat planı

Şekil 398. İzmir Kız Lisesi, zemin kat, giriş holü

Şekil 399. İzmir Kız Lisesi, zemin kat, giriş golünün güney bölümü

Şekil 400. İzmir Kız Lisesi, zemin kat, koridorun güney kolu

Şekil 401. İzmir Kız Lisesi, zemin kat, şeref merdiveni bölümü

Şekil 402. izmir Kız Lisesi, birinci kat planı

Şekil 403. izmir Kız Lisesi, şeref merdiveni, birinci kattan görünüş

Şekil 404. İzmir Kız Lisesi, birinci kat, koridor, doğudan görünüş

Şekil 405. İzmir Kız Lisesi, birinci kat, koridorun kuzey kolu ve orta bölüm

Şekil 406. İzmir Kız Lisesi, birinci kat, koridorun güney kolu, güney uçtan görünüş

Şekil 407. İzmir Kız Lisesi, birinci kat, koridorun kuzey ucunda yer alan derslik

Şekil 412. İzmir Kız Lisesi, doğu kanat, birinci kat, koridor, kuzeye bakış

Şekil 413. İzmir Kız Lisesi, doğu kanat, birinci kat, koridorun kuzey ucu

Şekil 414. İzmir Kız Lisesi, doğu kanat, birinci kat, kuzey koridor, doğuya bakış

Şekil 415. izmir Kız Lisesi, ikinci kat planı

Şekil 416. İzmir Kız Lisesi, batı cephe çizimi

Şekil 417. İzmir Kız Lisesi, batı cephe, güneybatıdan görünüş

Şekil 418. İzmir Kız Lisesi, batı cephe, giriş bölümü

Şekil 419. İzmir Kız Lisesi, batı cephe, güney uçtaki bölüm

Şekil 420. İzmir Kız Lisesi, batı kanadın güney ve doğu cepheleri

Şekil 421. İzmir Kız Lisesi, orta kanat, güney cephe

Şekil 422. İzmir Kız Lisesi, doğu kanat, batı cephe

Şekil 423. İzmir Kız Lisesi, doğu kanat, kuzey cephe

Şekil 424. izmir Kız Lisesi, zemin kat, giriş holü, sütun başlıkları

Şekil 425. J. Pervititch Sigorta Haritası

Şekil 426. İstanbul Saint Jean Baptiste Fransız Okulu zemin ve birinci kat planları

Şekil 427. İstanbul, Saint Jean Baptiste okulu, birinci kat, koridor (solda) ve derslik

Şekil 428. İstanbul, Saint Jean Baptiste Okulu, kuzeybatı cephe

Şekil 429. Saint Elisabeth Fransız Kız Okulu, derslik pencereleri, volta döşeme ve cephe

Şekil 430. İstanbul Rum Zoğrafyon Lisesi, giriş cephesi, (Perikles Fotiadis çizimi) (Colonas 2005, s.24)

Şekil 431. Üsküdar Rum Okulu, giriş (Erkan, 2001, s. 43)

Şekil 432. Bursa Mekteb-i Sultani binası, genel görünüm

Şekil 433. Bursa Mekteb-i Sultani binası, giriş cephesi

Şekil 434. Sivas Mekteb-i Sultani binası, giriş cephesi

Şekil 435. İzmir Kız Lisesi, 1930'lar, denizden görünüm (APİKAM Arşivi)

GİRİŞ

Çalışmamızın konusunu; Tanzimat sonrası Osmanlı Modernleşme sürecinde İzmir metropol alanında inşa edilmiş, dönemin üslup tercihlerini yansıtan ve İzmir özelinde ayrıcalıklı bir yere sahip olarak günümüze ulaşmış eğitim yapıları oluşturmaktadır.

Konu seçiminde öncelikli olarak; söz konusu süreçte İmparatorluğun eğitim politikaları ve bunların İzmir'e yansımalarının kurumsal açıdan çeşitli çalışmalarda incelenmiş olmasıyla beraber, dönemin önemli liman kentlerinden biri olan İzmir özelinde eğitim yapılarının mimari açıdan bir arada ele alındıkları bir çalışmanın bulunmaması etkili olmuştur.

Tezin amacı başlangıçta, Tanzimat'tan Cumhuriyet'in ilanına değin İzmir metropol alanında inşa edilmiş ve günümüze ulaşmış olan eğitim yapılarını Osmanlı Modernleşmesi kapsamında şehircilik ve mimarlık alanındaki ve eğitim sistemindeki değişimlerin etkileri ile birlikte plan, tasarım ve üslup özellikleri açısından incelemek ve tanıtmak olarak belirlenmiştir. Ancak çalışma dahilinde ele alınması planlanan okullardan bazılarının *"... Milli Eğitim Bakanlığı tarafından, farklı amaçlarla kullanıma tahsis edilebilmesi amacıyla, eğitim kurumu işlevinden çıkarılma ve satılma girişimleri ile gündeme gelmiş..."* olması ve arşivlerde biri hariç rölövelerinin bulunmaması, yapıların bilimsel ölçütlerle gerçekleştirilecek mimari çizimler ve fotoğraflar ile belgelenmesini ve ayrıntılı tanıtımlarının yapılmasını da gerekli kılmıştır.

Günümüze ulaşmayan eğitim yapıları, özellikle büyük ölçüde değişen kent dokusu nedeniyle konumları saptanamadığından ve görselleri bulunamadığından, çalışmamızın kapsamı dışında bırakılmıştır. Ancak gerekli görülen yerlerde, okulların kurumsal geçmişlerine ilişkin bilgiler aktarılmıştır.

Araştırma sürecinde günümüze ulaşan sekiz yapı saptanmış ancak bürokratik engeller nedeniyle altı yapıda inceleme ve çalışmalar gerçekleştirilebilmiştir.

Çalışmanın ilk aşamasını yayın taraması oluşturmuş, modernleşme sürecinde eğitim, mimarlık, kentleşme alanlarında ve İzmir'de gerçekleşen değişim ve yeniliklere ilişkin bilgiler derlenmiştir. Söz konusu tarama için; İzmir Milli Kütüphane, İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir Ege Üniversitesi, İzmir Kent Müzesi ve Arşivi, Mimarlar Odası

İzmir Şubesi, Hacettepe Üniversitesi ve Bilkent Üniversitesi kütüphaneleri ile araştırmacı yazarlar İlhan Pınar, Yaşar Aksoy ve Abdülkadir Hazman'ın kişisel kaynakları kullanılmıştır. Bu aşamada ayrıca, İzmir 1 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu ile İzmir Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü arşivleri, İzmir Kent Müzesi ve Arşivi'nde de araştırma yapılmıştır.

Çalışmanın ikinci ve en zorlu aşamasını okullarda yapılacak çalışmalar için gereken izinlerin alınması teşkil etmiştir. Uzun süren ve çeşitli nedenlerle defalarca tekrarlanan yazışmalar sonucunda, tez kapsamında yer alan yapılarda inceleme ve fotoğraf çekimi mümkün olabilmiştir.

Arşiv taramalarında yapıların mimari çizimlerinin bulunmadığı anlaşıldığında, Tez İzleme Komitesi tarafından bunların temin edilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır. Bu doğrultuda, Hacettepe Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi'ne başvuruda bulunularak, Dr. Bora Gürdaş yürütücülüğünde gerçekleştirilmek üzere tarafımızdan hazırlanan projeye destek istenmiştir. Proje ancak dört ay sonra onaylanmıştır.

Proje onayını takiben İzmir İl Milli Eğitim Müdürlüğü ile tekrar yazışma sürecine girilmiş ve ölçü alımı için izin alınmıştır. Ancak söz konusu izin için başvurulduğu tarihte, çizimleri yapacak olan firma ve mimar kesinlik kazanmış olmadığından dilekçede belirtilememiş, İzmir Kız Lisesi'nin yeni atanan müdürü izin yazısında adı geçmediği gerekçesiyle mimarın okula girişini engellemiştir. Milli Eğitim Müdürlüğü'ne tekrar izin başvurusunda bulunulmuş, eğitim-öğretim döneminin sonuna yaklaşılmış olduğu gerekçesiyle bir sonraki dönem başında izin talebinin yinelenmesinin uygun olduğu cevabı alınmıştır.

Bunların yanında, proje süresi bitimine kadar izin, ölçü alımı ve çizim sürecinin tamamlanması mümkün olmadığından Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi'nden ek süre istenmiş ve kat planları ile ana cepheyi kapsayan çizimler ancak tamamlanabilmiştir.

Çalışmamızın II. bölümünde; Osmanlı Modernleşmesi ve eğitim alanındaki yenilikler Tanzimat öncesi, Tanzimat Dönemi, II. Abdülhamid Dönemi ve II. Meşrutiyet dönemi ve sonrası olmak üzere dört zaman dilimine ayrılarak ele alınmıştır. Siyasi gelişmelere

kısaca yer verilirken eğitim alanındaki yenilikler detaylı olarak aktarılmış, ayrı bir alt başlıkta da bu süreçteki Gayrimüslim ve yabancıların eğitimine ilişkin bilgi verilmiştir.

Söz konusu süreçte şehircilik ve mimarlık alanındaki gelişmeler de yine belli zaman aralıkları çerçevesinde III. bölümde aktarılmış, mimarlık kapsamında kurumsallaşma ve eğitim konuları da ele alınmıştır.

IV. bölüm, İzmir'in Tanzimat öncesi ve sonrasına ilişkin bilgilerin derlenerek aktarıldığı bölümdür. Her iki dönem için de, kentin tarihsel gelişimi, sosyo-ekonomik ve demografik yapısı, kent ve mimarlık alanlarındaki değişimi ele alınmıştır. 19. yüzyılın önemli liman kentlerinden birine evrilme süreci irdelenmiş ve eğitim ortamına da değinilmiştir.

V. bölümü oluşturan katalogda; çalışmanın konusunu oluşturan İzmir-Konak Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, İzmir Mithatpaşa Endüstri Meslek Lisesi, İzmir Atatürk Lisesi, İzmir Namık Kemal Lisesi, İzmir Karşıyaka İmam Hatip Ortaokulu ve İzmir Kız Lisesi binaları, eski ve yeni adları, belirlenebilen ya da tahmin edilen inşa tarihleri, yerleri, koruma durumları, inceleme yılları belirtildikten ve tarihçelerine dair bilgiler aktarıldıktan sonra, detaylı olarak tanıtılmıştır.

Sırasıyla Plan ve İç Tasvir, Cepheler, Bezeme ve Malzeme-Teknik başlıkları altında irdelenen yapıların çizimleri ve güncel fotoğrafları metnin içine, anlatımı destekleyecek şekilde uygun olduğu düşünülen yerlere yerleştirilmiştir. Verilen ölçüler de metnin içinde yer almaktadır. Kat yükseklikleri belirtilmiş olup, mekan ölçüleri verilirken yükseklik tekrarlanmamıştır. Açıklıklar için genişlik belirtilmiştir.

Plan ve iç tasvirde eksenden iki yöne ve zeminden yukarı doğru anlatım benimsenmiştir. Cepheler önem sırasına göre ve plandaki prensiple tanımlanmıştır. Konumları iç tasvirde belirtilmiş olan bezemeler, kendi başlığı altında detaylandırılmıştır.

VI. bölümde ise, çalışma kapsamında incelenen yapılarda yeğlenen plan ve üsluplar ve bunların uygulanma biçimlerinin dönemin Osmanlı Mimarlığı çerçevesinde ele alındığı, söz konusu yapıların kentin demografik yapısı ve buna koşut olarak şekillenen yaşam

alanları ile ilişkilerinin sorgulandığı ve kültürel ortama katkılarının belirlenmeye çalışıldığı değerlendirme ve sonuç yer almaktadır.

Notlar sayfa sonlarında, yararlanılan tüm kaynaklar yönergeye uygun biçimde kaynakçada verilmiştir. Çizim ve fotoğrafların tümü şekil olarak numaralandırılmış ve listelenmiştir. Çizimler ve kaynağı belirtilmiş olanlar dışındaki fotoğraflar çalışmanın yazarına aittir.

1. BÖLÜM

TANZİMAT'TAN CUMHURİYET'E OSMANLI MODERNLEŞMESİ VE EĞİTİM ALANINDAKİ YENİLİKLER

> *"Eğitim sistemi bir toplumda: 1) ideoloji, 2) bilgi, 3) hüner aktarma işlevini görmektedir. Bu niteliği ile toplumun üretim güçlerinin ve üretim ilişkilerinin ve de ideolojisinin yeniden üretilmesini sağlamaktadır. Bu nedenle toplumdaki siyasal iktidarın meşruiyetinin sağlanması ve sürdürülmesiyle yakından bağlantılıdır." (Tekeli-İlkin, 1993, s. 1)*

Osmanlı eğitim sisteminde ilköğretim kurumlarını mektepler, yükseköğretim kurumlarını medreseler teşkil etmekteydi. 5-6 yaşlarında sabi denilen küçük çocukların devam ettiği mekteplere yaygın olarak "sıbyan mektebi" adı verilmiştir. Çoğunlukla mahalle camileri veya mescitlerinin yanında, bazen de mahalle aralarında açılan ve Müslüman çocuklara dinlerini öğretmeyi amaçlayan bu mekteplerde öğretimin temelini yanlışsız Kur'an okumak oluştururdu. 16. yüzyılda bunun yanında din pratiği, namaz sureleri ve biraz yazı öğretilirdi. Çocuğun dinsel sosyalizasyonunu sağlayan Sıbyan metkeplerinin sistemi yaklaşık aynı şekilde 19. yüzyıl başlarına kadar devam etti (Atuf, 1931, s. 27-30; Bilim, 1984, s. 1-3; Sakaoğlu, 1991, s. 17; Tekeli-İlkin, 1993, s. 7).

İlk örnekleri 11. yüzyılda Türk devletlerinde görülen, Nizamiye medreseleri ile sistemli hale gelen ve Sünni nesiller yetiştirme amacı güden öğretim kurumlarında nakli ilimler ön planda gelirken, akli ilimler bazen sultanların ilgisine bağlı olarak önem kazansa da her zaman ikinci planda olmuştur. Anadolu'daki ilk büyük medrese örnekleri Anadolu Selçukluları devrinde 12. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak açılmıştır (Baltacı, 1976, s. 8; Tekeli-İlkin, 1993, s. 11-15).

İlki 1331 yılında Orhan Bey tarafından kurulan Osmanlı Medreseleri ise en parlak dönemini Sultan II. Mehmed zamanında yaşamış ve en yüksek seviyesine ulaşmıştır (Bilim, 1984, s. 4-5). Akli bilimlere özellikle önem veren Sultan, o güne kadar ülkede inşa edilmiş en büyük mederese kompleksi olan Fatih Medresesini kurmuş ve dönemin ünlü bilginlerini toplayarak İstanbul'u bilimsel merkez haline getirmeye çalışmıştır. Medreselerin eğitim programramlarını da yeniden düzenleterek hendese (geometri), aritmetik ve astronomi gibi akli bilimlere biraz daha ağırlık verilmesini sağlamıştır.

Ancak şeriat ile aklın uzlaştırılmasına ilişkin bir formülasyon söz konusu olmamıştır (Tekeli-İlkin, 1993, s. 15-16).

İkinci büyük teşkilatlanmanın Sultan I. Süleyman (1520-1566) devrinde olduğu bu eğitim kurumları, diğer kurumlara paralel olarak 17. yüzyıldan itibaren bozulmaya ve yeni tarzda öğretim kurumlarının ortaya çıktığı 18. yüzyılda önemini kaybetmeye başlamıştır (Bilim, 1984, s. 5-7).

1. 1. TANZİMAT ÖNCESİ GELİŞMELER

Osmanlı İmparatorluğu'nun 17. yüzyıl sonlarında başlayan gerileyişinin en önemli göstergesi ordudaki çözülmeye koşut olarak savaşlardaki yenilgiler ve toprak kayıplarıdır. 1699 Karlofça ve 1718 Pasarofça Antlaşmaları ile gelen güç kaybı, değişimin gerekliliğini gündeme getirmiş ancak Avrupa'nın üstünlüğünün askeri alanda olduğu genel kabulüne dayanılarak öncelikle bu konuda yeni düzenlemelere gidilmiştir (Berkes, 1973, s. 35, 39; Lewis, 2010, s. 53; Quataert, 2013, s. 75-77).

Tekeli ve İlkin'e göre; 17. Yüzyıl sonuna değin Osmanlı sisteminin gerilemekte olduğunun algılanması ve çözümün mevcut düzende köktenci bir reform ile sağlanabileceğinin fark edilmeye başlanması iki açıdan mümkün ve gerçekçi görünmüyordu. Askeri başarısızlıklar yaşanmadan bu tür bir farkındalık oluşamazdı. Bunun yanında Coğrafi Keşiflerin ve deniz ticaretindeki gelişmelerin ekonomi üzerindeki etkisi de sınırlıydı (Tekeli-İlkin, 1993, s. 24). Bu durum ise modernleşmede sağlıklı bir model seçimini engellemekteydi (Ergün, 1990, s. 437).

Lewis'e göre; Batılılaşma siyasetine dönük ilk bilinçli teşebbüs, 18. yüzyılın başlarında görülür (2010, s. 64). Avrupa kentlerine gönderilen elçiler, o güne kadar yadsınmış olan batı konsepti ve yaşam tarzı hakkında bilgi edinmişler, gördükleri yerler hakkında ayrıntılı raporlar hazırlamışlardır. Lale Devri adı verilen dönemde, 1718-1730 yılları arasında sadrazam olan Damat İbrahim Paşa'nın 1719'da Viyana'ya, 1721'de Paris'e Yirmisekiz Mehmet Çelebi'yi elçi olarak göndermesi, modernleşmeye yönelik ilk adım olarak kabul edilir. Mehmet Çelebi seyahatnamesinde, Fransa'daki yaşam ve teknik gelişmişliğin yanı sıra saray ve bahçeler ile ilgili de ayrıntılı bilgiler vermiştir[1] (Akgün,

[1] Elçilerin Avrupa ziyaretleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'da sürekli elçilikler bulundurma kararı aldığı 19. yüzyıl başlarına kadar artarak devam etmiştir. Yine bu dönemde, Yirmisekiz Mehmet

1991, s. 2). Söz konusu anlatımlardan etkilenen III. Ahmet, saray ileri gelenlerine araziler verilmesi yoluyla Kağıthane bölgesinin köşk ve bahçelerle donatılmasını sağlamıştır (Cezar, 1995, s. 27).

İmparatorluğun Batı ile artan ilişkilerinde önemli bir diğer unsur da kişisel nedenler ya da resmi davetler ile Osmanlı hizmetine giren Avrupalılar olmuştur. 18. yüzyılın başlarından itibaren askeri yenilikler kapsamında İstanbul'a uzmanlar çağırılmıştır. I. Mahmud (1730-1754) döneminde humbaracıları eğitmekle görevlendirilen Comte de Bonneval (Humbaracı Ahmet Paşa), 1734'te Batı tarzında açılan ilk okul olarak kabul edilen Hendesehane'nin kurulmasında ve çalışmalarında yardımcı olmuş ve matematik derslerini vermiştir. Okulda ayrıca yabancı eserler çevrilmiş ve Türk matbaasında yayınlanmıştır (Denel, 1982, s. 7; Bilim, 1984, s. 12).

1770'de Rusya tarafından Çeşme'de Osmanlı donanmasının yakılmasının ardından kurulması düşünülen modern donanmaya Avrupa metod ve tekniklerine hakim mühendis yetiştirmek amacıyla 1773'de açılan Hendesehane[2], I. Abdülhamid (1774-1789) döneminde 1784'te yeniden düzenlenerek Mühendishane-i Bahr-i Hümayun adını almış ve kendinden sonrakilere örnek teşkil edecek önemli bir kurum olmuştur[3]. Kuruluşunda ve programlarının yapılmasında Baron de Tott'un yardımlarının olduğu okulda pek çok Avrupalı uzman ders vermiştir (Uzunçarşılı, 1984, s. 506- 507; Tekeli-İlkin, 1993, s. 29).

Kendinden sonraki reformcular için gerçek bir öncü olan III. Selim (1789-1807) ile yenileşme hareketleri hız kazanmıştır[4]. Koşullar nedeniyle ilk yenilikler orduya yöneliktir. 1794'te Nizam-ı Cedid adıyla modern piyade sınıfı kurulmuş, Sultanın ilk

---

Çelebi'nin oğlu Sait Efendi'nin ve Macar asıllı İbrahim Müteferrika'nın uğraşları sonucunda 1729'da ilk Türk matbaasının açılması ve Türkçe kitap basımına izin verilmesi modernizasyon sürecine katkı sağlamıştır (Akgün, 1991, s. 3; Lewis, 2010, s.72).

[2] Programında modern fen bilimlerinin de yer aldığı kaynaklardan anlaşılan kurum, Yeniçeriler'in muhalefeti nedeniyle bir süre sonra kapatılmıştır (Ergin, 1977, s. 67; Bilim, 1984, s. 13). Okul 1773'te yeniden açılmıştır.

[3] Bilim'e göre; " *Metkep yalnız Fransızca bilen, Batı metodlarına aşina bir grup subay yetiştirmekle kalmadı, yarattığı olumlu hava ile de eğitimin çağdaşlaştırılmasına öncülük etti.*" (1984, s. 12).

[4] Mantran;

> "*III. Selim, Osmanlı ordusuna getirilecek yeniliklerin meraklısı değildir yalnız; yeryüzündeki öteki rejimler, özellikle de İstanbul'daki Fransız teknisyenlerin saygınlığı nedeniyle, Franza'daki rejim hakkında bilgi edinme arzusundadır; hatta XVI. Louis ile yazışmıştır da ve Avrupa'nın büyük başkentlerine sürekli elçi gönderen ilk Osmanlı sultanı oldu o.*" demektedir (2007, s. 13).

yıllarda kurmuş olduğu ve Enderun'dan seçilen öğrencilerin yerleştirildiği "Mühendishane-i Sultani" daha geniş ve sistemli hale getirilerek 1795'te Mühendishane-i Berri-i Hümayun adıyla modern bir okul olarak açılmıştır[5] (Tekeli-İlkin, 1993, s. 30; Bilim, 1998, s. 35-36).

III. Selim'in 1807'de yeniçerilerin ayaklanması sonucu tahttan indirilmesi ve Nizam-ı Cedid ordusunun dağıtılmasını takiben IV. Mustafa (1807-1808) padişah olmuş, bu arada Selim öldürülmüş, O'nu destekleyenlerden hayatta kalanlar Tuna ayanı Alemdar Mustafa Paşa liderliğinde toplanarak reformları yeniden uygulamaya koymak amacıyla yenilik taraftarı II. Mahmud'u tahta geçirmişlerdir (28 Temmuz 1808). Yenileşme hareketlerinde daha başarılı olan II. Mahmud[6] (1808-1839) döneminde askeriyenin yanısıra eğitim, devlet daireleri ve posta sistemini de kapsayan pek çok alanda düzenlemelere gidilmiştir. Nizam-ı Cedid yerine Segban-ı Cedid ordusu, yeniçeri taburlarından seçilmiş askerlerden oluşan eşkinciyan sınıfı kurulmuş, değişime direnen ve yine ayaklanan Yeniçeri Ocağı 1826'da dağıtılmıştır. Düzenli ordu gereksinimini karşılamak amacıyle Asakir-i Mansure-i Muhammadiye adıyla Avrupa tarzında askeri yapılanmaya gidilmiştir (Shaw, 1983, s. 27-33; Mantran, 2007, s. 27, 33-34; Lewis, 2010, s. 110-112; Ülken, 2013, s. 29-30).

Eğitimi için Avrupa'dan ve Prusya'dan uzmanlar getirtilmiş olan yeni orduya subay ve doktor yetiştirmek üzere 1826'de Tıphane-i Âmire[7] ve 1831'de Cerrahhane-i Ma'mure ile 1834'te Mekteb-i Ulum-ı Harbiye açılmıştır. Bu askeri okulların yanında, kapatılan yeniçeri ocağı ile birlikte ortadan kalkan mehterhanenin yerine 1834'te Muzika-i Hümayûn Mektebi kurulmuştur (Tekeli-İlkin, 1993, s. 60; Bilim, 1998, s. 54, 56, 74, 76; Sakaoğlu, 2003, s. 57). Ayrıca bu dönemde yurt dışına öğrenci gönderilmesi de dikkate değer bir yenilik olarak karşımıza çıkmaktadır. II. Mahmut'un 1824'de yayınladığı bir

[5] Okulun 1796'da açılan matbaası ders kitapları ve tercüme eserlerin basımıyla ve aynı yıl kurulan kütüphanesi de batı yazını bakımından zenginliği ile eğitimin yenileşmesine katkı sağlamıştır (Uluçay-Kartekin, 1958, s. 59; Ergin, 1977, s. 327, 330).

[6] II. Mahmud'u III. Selim'den ayıran en önemli özellik; reform hareketinin başarılı olabilmesi için sadece askeri alanı değil tüm kurumları ve toplumu da kapsaması, yenilenen kurumların işlerlik kazanabilmesi için yerine geçtiklerinin ortadan kaldırılması ve harekete geçilmeden önce çok dikkatli planlama yapılması gereğini kavramış olmasıdır (Shaw, 1983, s. 25).

[7] Tıbbiye'nin bir hazırlık bölümü bulunmaktadır ve burada Türkiye'de ilk olarak bir ölçüde seküler bir ilk ve ortaöğretim verilmiştir (Lewis, 2010, s. 118). Okul ayrıca eğitim, bilim, yönetim ve düşün alanlarında ilk modern eğitimli kişileri yetiştirmiş olması bakımından da önemlidir (Berkes, 1973, s. 207).

fermanla, sadece İstanbul için geçerli de olsa, ilköğretimi zorunlu hale getirme girişimi ise çok etkili olmamakla beraber değerli bir çabadır (Berker, 1945, s. 3).

Modernleşme döneminde eğitim alanında atılan en önemli adımlardan biri sivil okulların açılması olmuşsa da medresenin sivil öğretim alanında yeniliklere karşı tutumu bu konuda büyük gecikmeye yol açmıştır. Açılan askeri okullara öğrenci yetiştirecek bir kurum yoktur (Akyüz, 1982, s. 100). Açığı kapatabilmek için 1838'de ve 1939'da devlet dairelerinde çalışacak sivil memurlar yetiştirmek üzere iki okul açılmıştır. Rüşdiye düzeyindeki bu okullar "Mekteb-i Maarif-i Adliye" ve "Mekteb-i Ulûm-ı Edebiye"dir (Unat, 1964, s. 16; Sakaoğlu, 2003, s. 62). Kurulması düşünülen diğer rüşdiyeler için ise Tanzimat Dönemi'ni beklemek gerekecektir.

1. 2. TANZİMAT DÖNEMİ (1839-1876)

1839 yılında Sultan Abdülmecid (1839-1861), babası II. Mahmud'un ölümü üzerine tahta geçmiş, 22 yıllık saltanatı boyunca modernleşme sürecini devam ettirmiş ve başta hükümet örgütü olmak üzere hemen hemen bütün kurumlarda kendisinden sonra yapılan yeniliklerin temelini oluşturacak düzenlemeler yapmıştır. Yine aynı yıl, geniş bir reform hareketinin ve yenileşmede kurumlaşmanın çıkış noktası olan Gülhane Hatt-ı Hümayunu yaygın kullanımıyla Tanzimat Fermanı ilan edilmiş, böylelikle Tanzimat Dönemi başlanmıştır (Çadırcı, 2007, s. 174-175).

İlanında, Mustafa Reşid Paşa'nın önemli rol oynadığı Tanzimat Fermanı; halkın her türlü güvenliğinin sağlanması, tüm tebaanın eşit sayılması, vergi ve askerlik konularının düzene bağlanması, kapsayıcı bir kimlik anlayışı getirilmesi bakımından modernleşme sürecinde önemli bir adımdır (Engelhardt, 1976, s.32-33; Lewis, 2010, s. 149-150). Başta Abdülmecid olmak üzere devlet adamları, imparatorluğu kurtarmanın ancak siyasi bünyede, teşkilatta ve idare tarzında yapılacak yeniliklerle mümkün olacağına inanmaktadırlar (Turhan, 1959, s.154). Artık batılılaşma bir devlet programı haline gelmiş ve memur adı verilen bürokratlara dayalı yeni bir yönetici sınıf ortaya çıkmıştır (Shaw, 1993, s. 104; Ortaylı, 2012, s. 424). Bu dönemde çeşitli bakanlıkların yanında yeni meclisler oluşturulmuş, pek çok alanda kanun ve tüzükler çıkarılmıştır (Shaw, 1993, s. 105-116; Seyitdanlıoğlu, 2012, s. 377-383).

Tanzimat Fermanı'nda vaadedilen reformları gerçekleştirecek kanunların yapılmadığı, yapılanların da uygulanmadığından şikayet eden Avrupa ülkelerinin elçilerinin isteği üzerine 1856 yılında, "Tanzimat kurallarını tekrarlayan, açıklayan ve genişleten" nitelikteki Islahat Fermanı yayınlanmıştır (Berkes, 1973, s. 189-190).

1861 yılında tahta çıkan Sultan Abdülaziz döneminde (1861-1876), Tanzimat prensipleri doğrultusunda devletin çeşitli kurumlarının ıslahına ve yenilerinin kurulmasına devam edilmiş, taşra teşkilatlanması ve yerel yönetimlere ilişkin önemli düzenlemelere gidilmiştir. 1864 Vilayet Nizamnamesinin uygulamaya konulması ile vilayet merkezlerinde birer matbaanın kurulması ve vilayet yıllıklarının (salnamelerin) basılmaya başlaması da önemli bir gelişmedir (Çadırcı, 1985, s. 215-216).

Sanatsever bir padişah olarak bilinen Abdülaziz, Avrupa gezisi sırasında gördüğü sanat eserlerinden esinlenerek kendi heykelini yaptırmış, ayrıca aralarında Ayvazovski'nin de bulunduğu bir gurup yabancı ressamı çevresinde toplamış, Paris'ten resimler getirtmiş ve Şeker Ahmed Paşa ve Süleyman Seyyid gibi bazı ressamları eğitim için Paris'e göndermiştir (Cezar, 1995, s. 151-154; Başkan, 1997, s.40-41).

1871-76 yılları, çağdaşlaşma sorunu üzerine İslamcılık ideolojisinin kesin biçimini aldığı bir süreç olmuş, gelenekçilik ve batı karşıtlığı hız kazanmıştır (Berkes, 1973, s.271-272). Bu gelişmeler ise Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin başını çektiği değişim sürecinin ve II. Meşrutiyet'e giden yolun zeminini oluşturmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu'nu Avrupa Devletleri seviyesine çıkaracak yeniliklerin hedeflendiği düşünüldüğünde, bir "Reform Belgesi" niteliği taşıyan Tanzimat Fermanı'nda gelişmenin önündeki birincil engel olan cehaleti ortadan kaldıracak eğitim ve öğretim reformlarından bahsedilmemesi ilginçtir. Ancak bu durumun, Tanzimatçıların ihmalinden değil, dönemin siyasi koşulları ve muhafazakar çevrelerin tutumlarından kaynaklanmış olduğu düşünülebilir (Kodaman, 1999, s. 8, 9). Buna rağmen; XIX. yüzyılın başından itibaren ordu ve mülki idarede yaşanan modernleşme sürecine koşut olarak laik denilebilecek, modern eğitim veren okullar açılmaya başlandı (Ortaylı, 2004, s. 185-186). Bu anlamdaki ilk girişim, 1845 yılında Sultan Abdülmecid'in öncülüğünde gerçekleşmiş, ulema, bürokrat ve askerlerden oluşturulan Meclis-i Maarif-i Muvakkat (Geçici Maarif Meclisi) kurulmuştur (Cevat, 2001, s. 19-

20; İhsanoğlu, 2003, s. 371-372). Meclisin önerileri doğrultusunda da 21 Temmuz 1846'da Osmanlı İmparatorluğu'ndaki öğretim kurumları; sıbyan mektepleri, rüşdiye mektepleri ve Darülfunun olmak üzere üç seviye halinde teşkilatlandırılmış ve Meclis-i Maarif-i Umumiye kurulmuştur (Unat, 1964, s. 133).

1856 yılında ilan edilen Islahat Fermanı'nda eğitimle ilgili maddelerin bulunması, Osmanlı eğitim sisteminde eğitimin merkezi denetim altına alınmasını zorunlu kılmış, bu doğrultuda 1857 yılında Mekâtib-i Umumîye Nezareti yerine ve daha geniş yetkilerle Maarif-i Umumiye Nezareti kurularak eğitim meselesi ilk kez bakanlık düzeyinde ele alınmaya başlanmıştır (Kafadar, 1997, s. 97; Akyüz, 2004, s. 174).

Tanzimat döneminin eğitim alanında en önemli gelişmelerinden biri de şüphesiz 1 Eylül 1869 tarihinde yayımlanan, sistemdeki eksikleri gidermeyi hedefleyen Maarif-i Umumiye Nizamnamesi olmuştur. 19. yüzyılda Tanzimat'la birlikte çoğu kurumda, özellikle de eğitimde yapılan reformlarda, Fransa etkisi azımsanmayacak düzeydedir (Bilim, 1998, s. 134). 22 Şubat 1867 tarihinde Fransa tarafından, Osmanlı Devleti'ne, Tanzimat ve Islahat Fermanları ile vaat edilen reformların uygulanması konusunda verilen notada, eğitimle ilgili olan ve Fransa tarafından ivedilikle uygulanması istenen reformlar ile ilgili rapor hazırlanmış ve özetle yaygın ve bütünleşmiş bir eğitim sistemine geçilmesi önerilmiştir (Bilim, 1984, s. 31; Fortna, 2005, s. 132). Böylelikle; Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, Maarif Nazırı Safvet Paşa döneminde Kemal Paşa'nın başkanlığındaki bir komisyon tarafından Şura-i Devlet Maarif Dairesi'nce hazırlanmış ve Fransız eğitim sisteminin etkisi altında düzenlenmiştir. (Tekeli, 1985, s. 470). Nizamname'de genel olarak ele alınan konular; ilköğretim ve ortaöğretim meselesi, bir üniversite açılması, açılan okullara öğretmen yetiştirme ve özel eğitim sorunu, kızların eğitimi, okullarda gerekli olacak kitapları hazırlayacak Daire-i İlmiye, eğitimin mali yönü, Meclis-i Kebir-i Maarif ve bu meclisin şubeleri olan Vilâyet Maarif Meclisleri'nin durumu olmuştur (Bilim, 1984, s. 34; Tekeli, 1985, s. 470).

İlköğretim alanında Tanzimat döneminde dersler, öğretim araç-gereçleri ve yöntemleri, öğrenim süresi ve öğretmenler gibi konularda büyük değişiklikler olmuş, öğretim süresi dört yılla sınırlandırılmıştır (Berker, 1947, s. 15, 21; Akyüz, 1994, s. 1-47). 1857 yılında Maarif Nezareti'nin kurulması ile birlikte sıbyan mekteplerinin reformizasyonu konusu daha ciddi boyutta ele alınmaya başlanmış, 1862 yılında yayınlanan bir nizamname ile

de ilköğretimin önemi vurgulanarak sıbyan mektepleri iyileştirilmiş ve rüşdiyelere öğrenci yetiştiren kurumlar haline dönüştürülmüştür (Berker, 1947, s. 39-42; Sakaoğlu, 1991, s. 187; Kodaman, 1999, s. 62). 1868 yılında, Sıbyân Mekteplerinin Islahatına Dâir Nizâmnâme yayınlanmış (Nurdoğan, 2005, s. 47-48) ve sıbyân mekteplerine nitelikli öğretmenler yetiştirmek amacıyla Dârülmuallimîn-i Sıbyân açılmıştır (Berker, 1947, s. 56-58). Söz konusu okullar hakkında o güne kadar yapılan düzenlemelerin en ayrıntılı olanı ise 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile gerçekleşmiş, 1870 yılı ile yeni usulde eğitim yapan ilköğretim kurumları tüm imparatorluk dâhilinde işlerlik kazanmıştır (Kodaman, 1999, s. 64).

Tanzimat döneminde ortaöğretim; ilköğretim ile yükseköğretim arasında geçiş sağlayabilecek bir eğitim kurumu oluşturmak amacıyla Fransız tarzı eğitim sistemi model alınarak rüşdiye, idadiye ve sultânîye olarak düzenlenmiştir. Ortaöğretimin en alt kademesini oluşturan rüşdiyelerin kuruluş amacı yüksek eğitim kurumları için daha nitelikli öğrenci yetiştirmek olmuştur. 1845 yılında ilk kez Muvakkat Maarif Meclisleri'nce rüşdiye mekteplerinin tanımı yapılmış ve işlevleri açıkça belirtilmiştir. Buna göre; "rüşdiyeler, sıbyan okullarının üstünde Darülfünun'a öğrenci yetiştiren orta dereceli okullardır" (Kodaman, 1999, s. 92).

Yeni rüşdiyelerin ilki 1847'de Davutpaşa'da açılmış[8], yeni usulde öğretim yapılan okul bir model olmuş ve İstanbul'da dört rüşdiye daha kurulmuştur. Ayrıca 16 Mart 1848 tarihinde İstanbul Fatih'te, rüşdiyelere öğretmen yetiştirmek üzere ilk öğretmen okulu olan Dârülmuallimîn açılmıştır (Koçer, 1970, s. 56-57; Ergin, 1977, s. 571). İlk kız rüşdiyesi ise, İstanbul'da 1859 yılında, Sultanahmet'te Cevri Kalfa Sıbyan Mektebi'nde kurulmuştur (Bilim, 1984, s. 47). Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nde rüşdiyeler için de yeni düzenlemeler yer almış ve böylelikle ülke çapında rüşdiye sayısında hızlı bir artış yaşanmıştır[9] (Bilim, 1998, s. 165). 1875'te askeri okulların öğrenci

[8] Eğitim süresi iki yıl olarak planlanmış ancak sıbyan mektepleri ıslah edilmediği için bir yıllık hazırlık süresi ve Darülfünun'da okunacak derslere giriş niteliğinde bir yıl daha eklenerek dört yıllık şeklinde açılmıştır (Tekeli-İlkin, 1993, s. 64).

[9] Salnamelere göre, 1863 yılında İstanbul'da biri kız olmak üzere 15, Rumeli ve Anadolu'da toplam 48 rüşdiye bulunmaktadır. 1873'te ise bu rakamların İstanbul için 8'i kız toplam 26, Rumeli ve Anadolu için 276'ya yükseldiği görülmektedir (Alkan, 2000, s. 17, 33). 1875 yılı için Mahmud Cevat, İstanbul'da 10'u kız olmak üzere toplam 33, vilayatlerde toplam 364 rüşdiye mektebi olduğunu belirtmektedir (Cevat, 2001, s. 143-145).

gereksinimlerini karşılamak üzere açılan askeri rüşdiyeler ise, bu alandaki ortaöğretim kurumları olarak karşımıza çıkmaktadır (Bilim, 1998, s. 98).

Ortaöğretimin bir diğer ayağı olan ve önceleri Harbiye ve Tıbbiye-i Âmire'ye girmek isteyenlerin gittikleri hazırlık sınıflarını ifade eden idadiler, sultânîlerle rüşdiyeler arasında yer alan ortaokullar niteliğinde düzenlenmiştir. Askeri ortaöğretimin sivil alandan ayrılmasıyla gündeme gelen askeri idadiler ise, 1846'da İstanbul ve Bursa'da, 1847'de Edirne ve Manastır'da, 1848'de Şam'da açılmıştır (Tekeli-İlkin, 1993, s. 68; Cihan, 2004, s. 221). 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile açılması kararlaştırılan ve rüşdiye üstü, Darülfunun, sultani ve yüksek okullara öğrenci hazırlayan eğitim kurumları olarak tanımlanan sivil idadilerin ilki, 1873 yılında Dar-ül Maarif'in mülki idadiye çevrilmesiyle, İstanbul'da açılmıştır (Kodaman, 1999, s. 115).

Orta öğretimin üçüncü ve son ayağını Sultânîler oluşturmaktadır. Dönemim koşulları gereği İstanbul'da Batı tarzında eğitim veren ve lise seviyesinde olacak yeni bir okul açılması düşüncesi ortaya çıkmıştır (Şişman, 1989, s. 9-11). Bunun yanında, 1867'de Fransa hükümetinin verdiği notada büyük merkezlerde Hıristiyan öğrencilerin de devam edebilecekleri ortaöğretim kurumlarının acilen açılması gerektiği belirtilmiş, Osmanlı hükümeti Fransız Büyükelçisi ile görüşerek İstanbul'da öğretim dili Fransızca olan bir lise açılmasını kararlaştırmış ve Fransa okulun kurulması için yardım vaadinde bulunmuştur. Tüm bu gelişmeleri takiben "Mekteb-i Sultani" 1 Eylül 1868 tarihinde büyük bir törenle açılarak öğretime başlamıştır (Unat, 1964, s. 47). Galatasaray Sultânîsinden sonra ikinci sultânî olarak kurulan Darüşşafaka ise 1873 yılında eğitime başlamış, Fransız modeli eğitim programı kabul edilmiş ancak eğitim dili Türkçe olmuştur (Akyüz, 1982, s. 112-113).

Tanzimat döneminde yüksek öğretim alanında da önemli gelişmeler olmuş, bir Darülfünun açılması için girişimlere başlanmış[10] ve Ayasofya civarında İtalyan mimar Fosati'nin imzasını taşıyacak üniversite binasının temeli 1846'nın Ekim ayında atılmıştır (Unat, 1964, s. 49-50; Arslan, 1995, s. 24-26). Ancak bu ilk girişimden sonuç

[10] Bu oluşum Geçici Maarif Meclisi'nin önerisi ve daimi meclisin aldığı karar doğrultusunda, Osmanlı tebaasının bir arada dini baskıdan uzak bir üniversite eğitimi almaları amacı ve bu sayede Batılılaşma yolunda olan devletin kurumlarında hizmet vermeleri öngörüsüne koşut olarak gerçekleşmiştir (Unat, 1964, s. 49-50; Arslan, 1995, s. 24-26).

alınamamıştır[11]. Darülfünûn için daha küçük ikinci bir binanın inşaatına başlanmış, 1869'da tamamlanmış, Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile kurumun işleyişi ayrıntılı olarak düzenlenmiş ve okul 1870'te yeniden açılmış ancak 1873 yılında kapanmıştır (Arslan, 1995, s. 35). Üçüncü bir girişim olarak ise 1874 yılında "Dârülfünûn-u Sultani" adıyla Mekteb-i Sultani bünyesinde açılmıştır. Dârülfünûn-ı Sultani eğitim verdiği 1874-1881 yılları arasında birkaç dönem de olsa mezun verebilmiştir (İhsanoğlu, 1993, s. 201 - 239).

Tanzimat'ın ilanından sonra kurulan ve kalifiye eleman ihtiyacını karşılama amacı taşıyan sivil yüksek okulların ilki 1859 yılında açılan "Mekteb-i Mülkiye" olmuştur. (Unat, 1964, s. 70).

1848'de kurulan Dârülmuallimin, öğretmen olacak kişilerin ayrı bir eğitim alması için açılan ilk okul olmuştur (Koçer, 1967, s. 9). Öğretmen okulları ve okutulacak derslerle ilgili ayrıntılı kararlar içeren Maarif-i Umumîye Nizamnamesinde, nitelikli öğretmenler yetiştirmek amacıyla büyük bir Darülmuallimin açılması öngörülmüştür (Koçer, 1967, s. 16). Yine nizamnamede belirtilmiş olan Darülmuallimat ise sadece kız okullarına öğretmen yetiştirmek amacıyla 1870'de ilk kız öğretmen okulu olarak açılmıştır (İnan, 1966, s. 6; Ergin, 1977, s. 671).

Osmanlı Devletinde Tanzimat ile görülmeye başlayan bir diğer yenilik mesleki ve teknik alanda eğitim veren okulların açılması olmuştur. Meslek dallarına nitelikli eleman yetiştirme fikri dönem aydınlarının önemsedikleri konulardan biri olarak öne çıkmaktadır (Unat, 1964, s. 77).

Yine sanayinin eleman ihtiyacını karşılamak amacıyla Sanayi Mekteplerinin açılması, Mithat Paşa'nın öncülüğü ve girişimleriyle gerçekleşmiştir. Tuna Vilayeti'ndeki valilik görevi sürecinde kimsesiz ve yetim çocukların eğitimi için Niş'te(1860) ve Rusçuk'ta (1864) "Islahhane" adlı okullar kurmuş olup çocukların birer sanat dalında uzmanlaşmasını sağlamıştır. Rusçuk'ta 1865'te bir de kız ıslahhanesi açılmıştır. (Ergin,

[11] Kitaplarını hazırlama işi 1851'de Encümen-i Daniş'e verilen ve öğretmen ihtiyacını karşılamak üzere 1857'de yurt dışına öğrenci gönderilen okulun inşaatı uzun yıllar tamamlanamadığından, 1863'te binanın bir bölümünde odalar dershane şekline getirilerek bazı derslerin halka açık konferans tarzında yapılmasına başlanmıştır. 1865'te tamamlanan bina Maliye Nezareti'ne devredilince, oluşturulmuş olan büyük kütüphane ve laboratuvarlar bir konağa taşınarak halka açık derslere burada devam edilmiş ancak aynı yıl çıkan bir yangın nedeniyle tam zamanlı öğretime geçilemeden okul kapanmıştır (Tekeli-İlkin, 1993, s. 70-71; Arslan, 1995, s. 27-28).

1977, s. 627-637; Akyüz, 1982, s. 116-117). Mithat Paşa'nın açmış olduğu bu okulların başarısı, farklı vilayetlerde de açılmalarını teşvik etmiş, 21 Haziran 1867'de Mithat Paşa tarafından hazırlanmış olan "Islâhhanelere Dair Nizamname", tüm vilayetlere gönderilmiştir (Tutsak, 2002, s. 175). Böylelikle bu okulların yaygınlaşması hız kazanmış, Edirne ve İzmir (1868), Trabzon, Bursa, Bosna, Erzurum, İşkodra, Kastamonu (1869) ve Diyarbakır (1870) ıslâhhaneleri açılmış, "Sanayihane", "Mekteb-i Ulûm-u Sanayi" ve "Islâhhane Dairesi" olarak anılmışlardır[12] (Uyanık, 2006, s. 183).

İlk açılan uzmanlık okullarının arasında orman ve maden mekteplerinin yer alması, bu alanların önemli bir gelir kaynağı olmasından ileri gelmektedir. 1857'de iki Fransız orman mühendisinin yönetiminde bir ormancılık kursu açılmış, sonrasında ise Orman Mektebi kurulmuştur. 1874'te de maden mühendisi ihtiyacını karşılamak üzere Maadin Mektebi açılmıştır (Ergin, 1977, s. 588-593; Akyüz, 1982, s. 116). Bu dönemde açılan diğer meslek okullarının ise Telgraf Mektebi (1860), Lisan Mektebi (1864) ve sivil hekimlik okulu olarak Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye (1866) olduğu görülmektedir (Sakaoğlu, 2003, s. 79).

1. 3. II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ (1876-1909)

Çocukluğu ve ilk gençliği Tanzimat Dönemi'nin en parlak yılları içinde geçen II. Abdülhamid, ağabeyi V. Murad'ın kısa süren (93 gün) saltanatının ardından tahta çıktığında, başkentteki siyasal ve aydın çevrelerinin en önemli tartışma konusunun meşruti bir yönetimin kurulması olduğu, hatta sultanın bu konuda destek sözü vermek suretiyle şartlı olarak padişah yapıldığı bilinmektedir (Akarlı, 1985, s. 1292; Lewis, 2010, s. 223).

Mantran; sonraki kuşakların hakkında, polisler ve casuslarla çevrili olarak yaşayan kanlı bir despot imgesi edindiği II. Abdülhamid'in çalışkan bir çocukluk, çeşitli dost ve tanıdıklarla havadan sudan konuşmalarla donanmış bir gençliğin ardından dışarıya kulağını veren, Osmanlı Devleti'nin karşısında bulunduğu çeşitli sorunların bilincinde bir şehzade haline geldiğini, 1876 yazının sonlarında Murat'ın yerini aldığında, modernleşmenin en coşkulu savunucularından biri olarak tahta geçtiğini belirtmekte ve

[12] Sanat okullarına ilişkin daha sistemli girişimler, 1863'te Sergi-i Osmanî'nin açılması ve Islah-ı Sanayi Komisyonu'nun kurulmasından sonra olmuş, İstanbul'da 1868'de Islâh-ı Sanâyi Mektebi ve 1870'te de bir kız sanayi mektebi açılmıştır (Tekeli-İlkin, 1993, s. 72, 73; Martal, 1999, s. 283).

"Siyasal liberalizme çok çabuk sırtını çevirip gitgide mutlakiyetçi bir yönetimin yöntemlerine doğru yönelmiş olması, hiçbir şeyi değiştirmez. Tanzimat, yığınla kiri-pasıyla damgalı da olsa, onun zamanında doruğuna varmıştır." demektedir (Mantran, 2007, s. 55, 56).

Maarif teşkilatını ve görevlerini ayrıntılı bir biçimde tanımlayarak eğitim ve öğretimde yapılması gerekenleri kanuni hükme bağlamasıyla, eğitim tarihimizde önemli bir dönüşüme işaret eden Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, 1872 yılında bazı değişikliklere uğramakla beraber I. Meşrutiyete kadar yürürlükte kalmıştır. Ancak II. Abdülhamid Döneminde uygulamada görülen bazı aksaklıklar nedeniyle, 23 Aralık 1876 tarihli Kanun-i Esasi'ye eğitimle ilgili üç madde konulmuştur. Bunlardan ikisi özel öğretimle biri ise ilköğretim zorunluluğu ile ilgilidir[13] (Akyüz, 2001, s. 205). Eğitim ve öğretimin Kanuni Esasi ile devlet tarafından üstlenilmesi ve kamusal hizmet olarak algılanmasıyla beraber Meclis-i Mebusan üyelerinin de ilerleme için adres olarak bilim ve eğitimi göstermesi, dönemin maarif teşkilatı ve örgün eğitimi adına atılan olumlu bir adım olmuştur (Kodaman, 1999, s. 28).

Eğitim sorunsalına ciddiyetle yaklaşan II. Abdülhamid Dönemi yönetiminin maarif teşkilatında yeni düzenlemeler yapma girişimi 1877 Osmanlı-Rus savaşı sürecinde bir süre ertelenmişse de, 1879 yılında Maarif Nezareti modern bir kuruluş haline getirilmiş, teşkilat; muhasebe birimi hariç maarif işleri ile doğrudan ilgili beş daireye bölünmüştür. Bunun yanında dönem boyunca da teşkilatta sürekli olarak reformlar, iyileştirmeler yapılmış ve yeni daireler eklenmiştir (Talay, 1991, s. 102). 1896 yılında yapılan düzenlemeler ile yeniden yapılandırılan Maarif Nezareti, bu yapısını 1909 yılına kadar korumuştur (Kodaman, 1999, s. 37).

[13] Kanun-i Esasi'de yer alan eğitimle ilgili maddelere göre;

1. *"Öğretim işini herkes özgürce yapabilir. İlgili kanuna uymak şartıyla her Osmanlı vatandaşı genel ve özel eğitim yapmaya izinlidir."*
2. *"Ülke dâhilinde farklı dinsel inanışa sahip insanların din ve inanışlarına ilişkin öğretim yöntemi ve biçimine dokunulmayacaktır. Aynı madde ülkedeki tüm mekteplerin devletin denetiminde olduğunu belirtir."*
3. *"Bireylerin tümü için ilköğretim zorunludur. İlköğretimin derece ve ayrıntıları ayrı bir düzenleme ile tayin edilecektir."* (Akyüz, 2001, s. 205).

Abdülhamid yönetiminin eğitimin alanında gerçekleştirdiği en önemli gelişme ise, eğitimin gerek idari teşkilatlanma gerekse hizmet açısından taşrada yaygınlaştırılması olmuştur (Alkan, 1996, s. 203). Öğretim seviyelerine göre belirlenmiş ve günümüze kadar küçük değişikliklerle devam etmiş olan teşkilatlanma, işleyiş açısından kolaylık sağlamıştır. Eğitimin yaygınlaşması ise II. Abdülhamid döneminde gerçekleşmiştir (Ergin, 1977, s. 874). Yine bu dönemin diğer bir önemli yeniliği de, Mekatib-i Sıbyaniye'nin (Sıbyan Okulları) adının Mekatib-i İbtidaiye (İbtidaiye Okulları) olarak değiştirilmesidir. II. Abdülhamid Dönemi ilköğretim siyaseti genel anlamıyla; cemaatlerin etkisinde bulunan ilk seviyedeki okulların devlet denetimine alınması, eski usulde eğitim verenlerin, yeni usulde eğitim veren kurumlara dönüştürülmesi ve modern ilköğretimin simgesi olan yeni ibtidai okullarının açılmasını hızlandırmak olmuştur (Alkan, 1996, s. 141). Ancak bu dönemin zorunlu ilköğretim ilkesine rağmen, ibtidai mekteplerinin bina inşası ve tüm masrafı için halktan mali destek beklenmiştir (Kodaman, 1999, s. 69). İbtidai mekteplerinin binaları ile ilgili Ergin şu bilgiyi vermektedir; "*Bu devirde İstanbul'da toplam 246 ibtidai mektebi bulunuyordu. Bunlar hemen hemen tek bir odadan ibaretti... Bu mekteplerde esaslı değişiklik binada ve muallimlerde yapılması gerekirken buna da imkân bulunamamıştır...*" (1941, s. 734).

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin dokuzuncu maddesinde, altı ile on yaşları arasındaki kız çocuklarının ilköğretime devamı zorunlu tutulmuş, on altıncı maddede ise sıbyan mekteplerinde karma eğitim yapılamayacağı ve kızlar için ayrı okulların açılması gerektiği belirtilmiştir (Unat, 1964, s. 97, 98). Nizamname tarihi 1869 olmasına rağmen kızlara özgü ilk kız sıbyan mektebi ancak 1880 yılında açılabilmiştir. II. Abdülhamid Dönemi süresince, sayısal açıdan ciddi rakamlara ulaşmasa da kız iptidai mekteplerinin eğitim sistemine eklenmesine devam edilmiştir (Alkan, 1996, s. 215).

Dönemin ortalarına doğru, halkın rüşdiyelere olan ilgisinin artması ile rüşdiye öğrencilerinin sayısı Tanzimat döneminin yaklaşık beş katına ulaşmış, artan talep doğrultusunda mevcut binaların ihtiyaca cevap veremediği anlaşılmış ve yeni rüşdiye binaları inşa edilmiştir (Kodaman, 1999, s. 98). İstanbul'da hazırlık sınıflarını da içlerinde barındıran ve Merkez Rüşdiye olarak tanımlanan Unkapanı, Bayezid, Mahmudiye, Fatih, Davudpaşa, Ayasofya, Üsküdar, Beşiktaş, Topkapı, Hamidiye rüşdiyeleri bu sürecin ürünü olmuşlardır (Kodaman, 1999, s. 98). Örneğin; Mahmudiye

Merkez Rüşdiyesi, Aksaray'da Pertevniyal Valide Sultan tarafından yaptırılmış olan caminin yanında yer alan kâgir mektep binasında eğitim vermekteydi. Ancak 1911 yılında çıkan yangında ortadan kalkmıştır (Ergin, 1941, s. 736). Fatih Merkez Rüşdiyesi ise 1848 yılında Fatih'te "Darülmuallimin" olarak inşa edilmiş ancak okulun binadan taşınması nedeniyle yapı, Fatih Merkez Rüşdiyesi olarak kullanılmış, 1918 yılında yangında ortadan kalkmıştır (Öztürk, 1996, s. 7). Davudpaşa Merkez Rüşdiyesi de ilk binası 1894 yılı depreminde yıkıldıktan sonra yeniden inşa edilmiş olup yapı günümüzde Davutpaşa Lisesi olarak kullanılmaktadır. 1875 yılında ilki açılan askeri rüşdiyeler ise II. Abdülhamid Dönemi'nde İstanbul dışında da açılmış, birçoğu için yeni bina inşa edilmiş ve ülke çapında sayıları 28'e ulaşmış, dönemin başında İstanbul'daki 9 kız rüşdiyesi sayısı, dönemin sonlarına doğru 20'ye yükselmiştir (Ergin, 1941, s. 422, 740, 741). Yine aynı şekilde 1888 yılı itibarı ile vilayetlerde 31 olan sayının ise dönem sonuna gelindiğinde 85'e ulaştığı görülmektedir (Alkan, 1996, s. 169). Sonuç olarak, II. Abdülhamid dönemi sonunda tüm imparatorluk dahilinde 619 adet rüşdiyede 40.000 civarında öğrencinin öğrenim görmekte olduğu anlaşılmaktadır (Akyüz, 2001, s. 212).

II. Abdülhamid Dönemi'nin başlangıcında İstanbul'da yedi taşrada ise ancak bir idadinin bulunduğu ancak bunların sağlıklı bir eğitimin uygulanabilmesi için bina, öğretmen ve program bakımından yeterli olmadığı, çoğunun kiralık binalarda veya başka amaçla yapılmış yerlerde geçici olarak eğitim verdiği görülmektedir. Dönem boyunca ise taşrada çok sayıda idadi açılmış ya da rüşdiyeler idadiye çevrilmiştir[14]. 1889 tarihinde yayınlanan bir irade ile idadi bulunan yerlerdeki rüşdiye binaları kapatılmış, idadiler rüşdiyelerin yerini almış, rüşdiye binalarının yapımı için tahsis edilen ödenekler kesilerek idadi binalarının yapımına aktarılmış ve boşalan rüşdiye

[14] Duymaz; bu okulların bulunduğu kentleri ve inşa tarihlerini şu şekilde belirtmektedir:
"Adana (inşa 1885), Ankara (inşa 1884), Balıkesir (inşa 1885), Bursa (inşa 1888-89), İzmir (inşa 1887), Konya (inşa 1889), Kütahya (inşa 1892), Diyarbakır (inşa 1891-1892), Sivas (inşa 1892), Trabzon (inşa 1884-1885), Amasya (inşa 1895), Bilecik- Söğüt (inşa 1903), Çanakkale (inşa 1892), Çankırı (inşa 1891-1893), Kastamonu (inşa 1885), Elazığ (inşa 1886), İstanbul-Çatalca (inşa 1894), İzmit (inşa 1887), Manisa (inşa 1887), Mardin (inşa 1902), Aydın (açılış 1891), Antalya (açılış 1898), Bilecik (açılış 1906-1907), Erzurum (açılış 1889), Kayseri (açılış 1893), Niğde (açılış 1902). Bolu (inşa 1884-1885 çevrilme 188), Edirne (inşa 1882/ çevrilme 1888), Kırşehir (inşa 1890/çevrilme 1894), Burdur (çevrilme 1906), Kırklareli (çevrilme 1892), Maraş (çevrilme 1892), Samsun (çevrilme 1892) ve Tokat (çevrilme 1902) rüşdiye olarak inşasına karar ve izin verilen şehirlerdir. Denizli (açılış 1874/ çevrilme 1892), Isparta (açılış 1861/çevrilme1902) ve Sinop (açılış 1871/çevrilme 1893) idadileri dönem öncesi örnekler olup yapılar rüşdiye iken idadiye çevrilmişlerdir" (2003, s. 130).

binaları da ibtidailere verilmiştir. 1888 yılından başlayarak bu okulların ders programlarında değişim görülmektedir[15] (Kodaman, 1999, s. 133).

1884-1885 yılından itibaren Sadrazam Said Paşa, devletin eğitime ayırdığı ödeneği arttırmış ve idadilerin masrafları böylelikle karşılanmıştır. Özgüven'in aktarımına göre; Said Paşa hatıratında, dönemin idadi mimarisi ile ilgili şu bilgileri vermektedir:

> "*Milli mimarimizi geliştirmeyi arzu ederdik, ama artık buna gönül vermiş mimar bulunmadığı gibi, bulunsa da bu tarzın inşası zahmetli olurdu. Ayrıca binalar için eski usul taksimat uygarlığın detayları ile kurulan yeni usul ve gereksinimlere uygun düşmez. Bu nedenle yapacağımız mekteplerin resimlerini, planlarını Avrupa'dan getirtmeye mecburiyet hâsıl oldu. Paris Sefiri Esad Paşa'dan muhtelif mektep plan ve resimleri talep etttim. Bunlar gelince de Maarif Nezaretine verilerek çoğaltmak suretiyle vilayetlere gönderildi. İdadi mekteplerinin eşkâli ve taksimatı Paris mekteplerine uygundur*" (1990, s. 44).

İdadi binaları, Maarif Nezareti tarafından hazırlanan tip projeler doğrultusunda, öğrenci sayısı da dikkate alınarak kısa zamanda inşa ediliyordu. Planlar, bina büyüklüğü ve programına göre ayrılmakla beraber yapılar benzer nitelikteydi. Özellikle cephe düzenlemelerinde hükümet konakları, saat kuleleri, istasyon binaları gibi dönemin resmi yapıları ile benzer uygulamalar görülmekteydi (Parmaksız, 2008, s. 62). Fortna'ya göre; söz konusu tip projelerin, bölgenin ihtiyaç ve koşullarına göre yerel yöneticiler tarafından tekrar projelendirilmesi idadilerin tek tip devlet okulu olmasını engellemiştir. (2004, s. 179). İdadi binaları; genellikle iki katlı, kagir ve yığma olarak inşa edilmiş ahşap döşemeli yapılar olup, cephelerde, ikili ya da üçlü gruplar halinde düzenlenmiş kemerli ya da alınlıklı pencereler yer almaktadır. Belli bir süsleme programı bulunmayan yapıların hem cepheleri hem iç mekanlarında yalın bir anlayış hakimdir. Süslemenin yalnızca merdiven korkuluklarında ince işçilik halinde görüldüğü söylenebilir (Duymaz, 2003, s. 129).

Dönemin sonuna gelindiğinde imparatorluk dahilinde 93 adet resmi, 11 adet özel, beş adet de askeri olmak üzere toplam 109 adet idadi bulunmaktadır. İstanbul'da ilk kız (inas) idadisi ise 3 Mart 1880 yılında, Babıali Caddesi'nde kiralanan bir konakta açılmış

[15] Bu tarihten itibaren idadilerin ders programlarında dinselleşme başlamış, 1892 yılında ise medrese çevrelerinden Diniye dersleri getirilmiştir. İdadilerin taşrada yaygınlaşmasıyla birlikte ders programlarında din derslerinin sayısı artırılmış, programa İlm-i Kelam ve Muhtasar İlm-i Siyer -i Muhammediye, 1896'dan sonra gelen yoğun tepki sonucunda ders programından felsefe dersi kaldırılarak, yerine Arapça ve Ulum-u ise Ahlak ve Fıkıh dersleri eklenmiştir. 1904 yılında ise II. Abdülhamid'in emriyle idadilerdeki din derslerinin saat sayısı artırılmış, fen derslerinin saatine dokunulmamış ancak kültür derslerinin konuları daraltılmıştır (Kodaman, 1999, s. 133).

ancak 1882 yılında yeterli sayıda öğrencisi olmadığı gerekçesiyle kapatılmıştır (Sakaoğlu, 1991, s. 135) .

Osmanlı eğitim tarihinde ve eğitimin modernleştirilmesi sürecinde önemli bir noktada bulunan, Müslim ve Gayr-i Müslim çocuklarının bir arada eğitim görecekleri, rüşdiye üstü, lise dengi, yabancı dil eğitimi veren bir kurum olarak düzenlenmiş olan Mekteb-i Sultani, II. Abdülhamid döneminde de varlığını sürdürmüş ancak Sarayın siyasi tercihleri ile örtüşen bir kurum haline dönüştürülmüştür (Fortna, 2005, s. 141). 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile Mekteb-i Sultanilerin İstanbul dışında da açılması hukuksal zemine oturtulmuş olmakla birlikte Vilayet Sultanileri, Girit'teki Mekteb-i Kebir ve Beyrut'taki Mekteb-i Sultaniye dışında yaygınlaştırılamamıştır (Unat, 1964, s. 47, 48). Bu dönemde vilayetlerde bulunan idadilerin eğitim süreleri yedi yıla çıkarılarak sultânîlerin eksikliği giderilmeye çalışılmış ve fayda sağlanmıştır (Kodaman, 1999, s. 144).

Tanzimat Dönemi'nde açılmış olup II. Abdülhamid Dönemi'nde de varlığını sürdüren okullardan biri de 1873 tarihli Darüşşafaka'dır. Okulun mimari projesi İtalyan Mimar Barironi'ye ait olup, planı Mimarbaşı Ohannes (Balyan) Kalfa tarafından çizilmiş ve yapının inşasına 1868 yılında başlanmıştır.

> "*... Giriş ile merdivenler arasında bulunan koridor aksının her iki yanında odalar yer alıyordu. Her katta on sekiz oda bulunmakta, katlarda benzer mimari plan şeması görülmekteydi. ... Bodrum katıyemekhane ile erzak ambarından ve hizmetlilere ait odalardan oluşuyordu. Birinci katta orta ve lise sınıfları ile idare; öğretmenler ve muhasebe daireleri, kimyahane, resim ve elişi dersliği, camii, öğretmenlerle memurların yemek salonu ve hastahane bulunuyordu. İlköğrenim derslikleri, kütüphane, zooloji ve botanik, mineraloji müzesi, fizik ve matematik dersliği ve elbise depoları ise ikinci kattaydı. ... Plandaki simetrik çıkmaların cepheye yansıması binanın tekdüze cephesine hareket kazandırmıştı. Yapının cephe düzeni, XIX. yüzyıl resmi binaları ile benzerlik gösterir" (Özgüven, 1996, s. 2).*

17 Haziran 1873'de bitirilen okulda, 28 Haziran 1873'de derslere başlanmıştır. O tarihe kadar hiçbir okul için yeni bir bina yaptırılmamış ancak mevcut binalar okula dönüştürülmüşken, mimari bir proje ile tasarlanmış ve özgün bir okul binası olarak inşa edilmiş olan Darüşşafaka binası mimarlık tarihimiz açısından da önem kazanmaktadır. "*Bina ana nizamnamedeki erkek ve kız yetimlere mahsus hükmü dikkate alınarak, kız ve erkek öğrencilerin aynı çatı altında eğitimlerine uygun simetri esasına göre düşünülmüştür*" (Onay, 1998; s. 15). 1877- 1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın çıkması

üzerine eğitime altı ay süre ile ara verilmiş olan okulun ders programına 1880 yılında telgraf dersi eklenmiş, böylece hem imparatorluk için önemli bir ihtiyaç olan Telgrafçılık Mektebi sorununa çözüm getirilmiş hem de Darüşşafaka mezunlarının telgraf memuru olarak istihdam edilmeleri sağlanmıştır[16] (Soydan, 2003, s. 256).

1871 yılında kapatılmış olan Darülfünun 1900 yılında tekrar açılarak Ulûm-i Âliye-i Diniye, Edebiyat ve Ulûm-i Riyaziye ve Tabiiye olarak 3 şubeye ayrılmıştır. Böylelikle gençlerin yasağa rağmen yurtdışındaki üniversitelere gitmeleri önlenmeye çalışılmıştır (Akyüz, 1982, s. 152). 1859 yılında idadi düzeyinde kurulmuş ve öğretim süresi başlangıçta üç yıl olup 1867'de dört yıla yükseltilmiş olan Mekteb-i Mülkiye ise II. Abdülhamid Dönemi'nde yüksekokul düzeyinde bir okul olarak yeniden teşkilatlandırılmıştır[17] (Talay, 1991, s. 161).

1874 yılında Galatasaray Sultânî'si içerisinde Darülfünun-ı Sultânî Hukuk Fakültesi ilk hukuk okulu olarak açılmışsa da, II. Abdülhamid tarafından kapatılmış ancak 1880'de yeniden açılmıştır[18] (Koçer, 1970, s. 137; Ergin, 1977, s. 1115; Akyüz, 1982, s. 152). 1876 – 1908 arası dönem, Tanzimat devrinde eğitimin yanında öğretmen yetiştirme meselesinde de planlanan yeniliklerin hayata geçirildiği, öğretmen okullarının nitelik kazandığı bir dönem olmuştur (Altın, 2011, s. 277). Söz konusu dönemde ilk, orta ve yüksek öğretimin ve bununla beraber okullaşmanın hızla artması sonucu ortaya çıkan öğretmen ihtiyacını karşılamak amacıyla mevcut öğretmen okullarının ıslahı ve yeni öğretmen okullarının kurulması yoluna gidilmiştir[19]. 1877 yılında İstanbul Darülmuallimin'i sıbyan, rüşdiye ve idadi şubelerini bünyesine barındıracak biçimde teşkilatlandırılmıştır (Öztürk, 1996, s. 7). 1870 yılında kurulmuş olan Darülmuallimat

[16] 1888'de güvenlik önlemleri nedeniyle Cemiyet-i Tedrisiye-i İslamiye'nin toplantılarının yasaklanmasının ardından Sarayın himayesi altına alınan okul, dönemin sonuna kadar Maarif Nezareti denetiminde olmuştur (Soydan, 2003, s. 256).

[17] 31 Mayıs 1876'da okulun adı Mekteb-i Mülkiye-i Şahane olarak değiştirilmiş ve eğitimi üç yıl idadi, iki yıl da yüksek kısım olmak üzere beş yıla çıkarılmıştır. Okulun ders programı, Paris Serbest Bilimler Okulu'nun ders programından esinlenerek oluşturulmuş, mezunları ise kaymakamlık görevinin yanı sıra idadilere öğretmen ve müdür olarak da atanmışlardır (Talay, 1991, s. 161).

[18] Mecliste ve yabancı basında okulun kapatılmasına karşı eleştiriler artınca Maarif Nezareti tarafından okulun yeniden açılacağı ilan edilmiş ve 1878 yılında nizamnamesi çıkarılarak 17 Haziran 1880 tarihinde II. Abdülhamid himayesinde, "Mekteb-i Hukuk-ı Şahane" adıyla, öğrenim süresi üç yıl, dili Türkçe ve Adliye Nezareti'ne bağlı olmak suretiyle tekrar açılmıştır. 1885 yılında, öğrenim süresi dört yıla çıkarılan okul Maarif Nezareti'ne bağlanmıştır (Unat, 1964, s. 74, 75).

[19] 1875 'de Bosna, Girit ve Konya'da açılanların ardından 1882- 1890 tarihleri arasında Sivas, Bursa, Amasya, Kastamonu, Kudüs, Trabzon ve Edirne gibi başlıca merkezlerde, daha sonra da Selanik, Kosova, Manastır, Aydın, Halep, Mamuretülaziz, Erzurum, Musul, Van ve Bolu' da da Darülmuallimin-i Sıbyan açılmıştır (Unat, 1964, s. 33; Akyüz, 2001, s. 228).

ise müfredat ve talimatname değişikliklerine gidilmek suretiyle bu dönemde de varlığını sürdürmüştür (Öztürk, 1996, s. 13, 15; Akyüz, 2001, s. 168, 227).

Islahhanelerin çekirdeğini oluşturduğu mesleki ve teknik eğitim veren sanayi mektepleri, II. Abdülhamid Dönemi'nde sayıları artarak yaygınlık kazanmış ve Sultan'a izafeten Hamidiye Mekteb-i Sanayi-i Ali olarak adlandırılmışlardır (Önsoy, 1988, s. 124). Kızların devam ettiği mesleki ve teknik eğitim okulları ise Kız Sanayi Mektebi olarak adlandırılmış, Üsküdar Kız Mektebi'nin adı da 1885 yılında Kız Sanayi Mektebi olarak değiştirilmiştir (Ergin, 1977, s. 690).

II. Abdülhamid Dönemi'nde yeni okulların da açıldığı görülmektedir[20]. Güzel sanatlar alanına genel olarak mesafeli yaklaşılmışsa da, 1874'te Müze Mektebi'nin ve 1876'da Fenni Resim ve Mimari Mektebinin açılmasıyla kısmi bir yumuşama olmuştur (Ergin, 1977, s. 1088). Sanayi-i Nefise Mektebi'nin açılması resmi olarak ilk kez 1878 yılında gündeme gelmişse de ilk ciddi adım 1881'de Osman Hamdi Bey'in hazırladığı talimatname ile atılmıştır. Kuruluşunda Paris Ecoles des Beaux-Arts'ın örnek alındığı okula büyük emeği geçen Osman Hamdi'nin Fransız kültürüyle sıkı bağları ve Fransa'da yaşadığı süreç bu seçime yansımış olmalıdır (Toros, 1990, s. 24-28; Edgü, 1991, s. 49; Cezar, 1995, s. 196). Müdürlüğüne 1882'de Osman Hamdi'nin getirildiği ve resmen 3 Mart 1883 terihinde açılan Sanayi-i Nefise Mektebi mimari, resim, heykel ve hat ana bölümlerinden oluşmaktadır[21] (Toros, 1990, s. 24-28; Cezar, 1995, s. 467; Artun, 2007, 52-53). Kurumun asıl gelişimi II. Meşrutiyet döneminde olmuştur.

Hükümetin ilk kez 1860'da 1882'de ilk Ticaret Mektebi açılmış, üç sene sonra adı "Hamidiye Ticaret Mektebi"olarak değiştirilmiş ve böylelikle okul II. Abdülhamid'in yüksek himayesine girmiştir. 1888 yılında kapatılan okul 1894'te yeniden açılmıştır (Ergin, 1977, s. 1141-1143). Mühendislik alanında ise 1884 yılında Hendese-i Mülkiye Mektebi açılmış ve 1909'da Nafıa Nezareti'ne bağlanmıştır (Ergin, 1977, s. 1151-1156).

II. Abdülhamid Döneminin en ilgi çeken kurumlarından olan Aşiret Mektepleri, dönemin eğitim kurumları arasında farklı bir konumdadır. Türk olmayan unsurları

[20] 1876 tarihli Fenni Resim ve Mimari Mektebi, dönemin ilk yüksek ve teknik eğitim okulu olması bakımından önemlidir (Ergin, 1977, s. 1080).

[21] Sanayi-i Nefise ile ilgili ayrıntılı bilgi ve kaynaklar için bkz. Seçkin G. Naipoğlu, *Sanayi-i Nefise Mektebi'nde Sanat Tarihi Yaklaşımı ve Vahit Bey*, 2008: 21-23; 39-58.

padişaha ve devlete kuvvetli bir şekilde bağlamak için bulunulan girişimlerden ilki, 1890'da Arap aşiretlerinin çocuklarının Mekteb-i Harbiye'de okutulması olmuş ancak iki yıl sonra bundan vazgeçilerek bizzat II. Abdülhamid tarafından söz konusu aşiret çocuklarının eğitilmesi için özel bir okul açılması emri verilmiştir. 1892'de bu amaçla İstanbul'da kurulan Aşiret Mekteb-i Hümayunu başlangıçta Arap öğrencilerin alındığı bir okul iken zamanla Arnavut ve Kürd aşiretlerinin de çocuklarına açılmıştır. (Rogan, 1996, s. 86-92; Somel, 2010, s. 293, 294).

II. Abdülhamid döneminde açılan diğer özel ve meslek okullarından bazıları şunlardır: Mekteb-i Fünun-u Maliye (1879), Şems'ül Maarif (1884), Numune-i Terakki (1884), Numune Bağı ve Aşı Ameliyat Mektebi (1887), Harir Dar'ütta'lim (Tohum Mektebi, İpekböcekçiliği Okulları) (1888), Mülkiye Baytar Mektebi (1889), Polis Dershanesi (1889), Dilsizler ve Körler Mektebi (1891), Gümrük Dârüttâlimi (1892), Aşı Memurları Mektebi (1892), Gülhane Askerî Tababet Tatbikatı Mektebi ve Seririyatı (1898), Çoban Mektebi (1898), Darülhayr-ı Âli (1903), Çarkçı Mektebi (1906) (Unat, 1964, s. 145-152).

1. 4. II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ VE SONRASI (1908-1923)

II. Abdülhamid'in meclisi tatil ederek anayasayı rafa kaldırması ve meşrutiyeti ilan ettiren kadroyu merkezden uzaklaştırmak suretiyle muhalefeti susturması sonucunda kısa bir süre yeraltına inen muhalefet, "İkinci Jöntürk Hareketi" olarak ortaya çıkmış ve meşrutî yönetimin tekrar kurulması için faaliyetlere başlamıştır.

1889 yılında Askeri Tıbbiye öğrencilerinden İbrahim Temo, Mehmed Reşid, Abdullah Cevdet ve İshak Sukuti tarafından kurulan İttihad-ı Osmanî Cemiyeti, Paris'te bulunan Jöntürklerin lideri Ahmet Rıza Bey'in önerisi ile "Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti" adını almış ve 1902'de gerçekleştirilen Jöntürk Kongresinde Ahmet Rıza ve Prens Sabahattin gruplarının fikri olarak ters düşmelerinin üzerine üyeler ağırlıklı olarak milliyetçi/pozitivist Ahmet Rıza'nın çevresinde örgütlenmiştir. 1906 yılında ise Selanik'teki 3. Ordu mensubu subaylar da yaklaşık aynı amaçlar doğrultusunda "Osmanlı Hürriyet Cemiyeti" adı altında faaliyete başlamışlar, Paris grubundan gelen teklif üzerine 1907'de gerçekleşen birleşme sonucu İttihad ve Terakki Cemiyeti tarih sahnesinde yerini almıştır. II. Meşrutiyet'in ilan edilmesinde önemli etkileri olan cemiyet, gerek Rumeli'de gerekse Anadolu'da sivil/askeri bürokrasi arasında

örgütlenmiş ve rejime karşı mücadeleye başlamıştır (Akşin, 1980, s. 57; Çavdar, 1991, s. 28).

1878 yılında Avrupa devletlerinin baskısıyla imzalanan Ayastefanos ve Berlin Anlaşmalarını takiben Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerinden oluşan Makedonya'da geniş çaplı bir reform hareketi başlatılmış ancak bu hareket bölgenin huzurunu sağlamak bir yana, etnik milliyetçiliği körükleyerek Rum, Bulgar, Sırp, Ulah çetelerinin Makedonya'yı yaşanmaz bir yer haline getirmelerine yol açmıştır. Özellikle Bulgarların çıkarmış oldukları isyanlar sonucunda mesele uluslararası boyut kazanarak kamuoyu gündeminde yer almıştır (Adanır, 1996, s. 208-215). Bölge ile ilgili emelleri olan Avusturya-Macaristan İmparatoru ile Rus Çarı, Mürzsteg Sarayı'nda yaptıkları görüşmede Makedonya'da kendi kontrollerinde bazı ıslahatların yapılmasını kararlaştırmışlardır. Uluslararası düzeyde kabul gören ve "Mürzsteg Programı" olarak 1903 yılında Osmanlı devletine tebliğ edilen programa göre büyük devletlerin bölgeye gönderecekleri jandarma subayları Osmanlı kolluk güçlerine danışmanlık yapacaklardır. Bu yaklaşım mevcut durumu daha da kötüleştirmiş ve bölgedeki İttihadçı subaylar üzerinde yarattığı etkiyle ihtilal sürecine katkıda bulunmuştur (Alkan, 2009, s. 139).

II. Meşrutiyet dönemi eğitim sistemi önceki dönemlere göre pek çok yönden farklılıklara sahiptir. Dönemin eğitimi genel olarak; tam bir sistem oluşturulamaması, savunulan fikirlerin belli bir süre tam anlamıyla hayata geçirilememesi ve en önemlisi de sürekli savaşlarla uğraşılması nedeniyle "bocalama ve duraklama" görüntüsü yansıtmaktadır. Ergin, II. Meşrutiyet dönemi eğitimini üç safhaya ayırmaktadır: Birinci safha 1908'den 1914'e kadar süren bocalama seneleri, ikinci safha 1915'den 1918'e kadar süren savaş dönemi ve üçüncü safha 1919'dan 1923'e kadar süren mütareke dönemidir (Ergin, 1977, s. 1273).

Aytekin ise, Ergin'in yaptığından biraz daha farklı bir yaklaşımla Temmuz 1908 - Nisan 1909 arası döneme "Eğitimde Karasızlık Devri", Nisan 1909'dan Balkan Savaşlarına kadar geçen döneme "Arayış Dönemi" adını vermektedir. Balkan Savaşlarından başlayıp 30 Ekim 1918 Mondros mütarekesine kadar süren üçüncü devrede ise savaşlardaki yenilgi eğitim alanında bir kırılmayı beraberinde getirmiş ve bu konuda uygulanan politikaların yanlış olduğu fikrini doğurmuştur. Balkan uluslarının galibiyet nedeni araştırıldığında, öğretmenlerin ve eğitimin bunda büyük rolü olduğu kanaatine

varılmış, bu ulusların milliyetçi bir eğitim politikası yürütmeleri eğitimcileri etkilemiş ve eğitimde milli unsurlara yönelme başlamıştır (Aytekin, 1991, s. 142, 143).

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra eğitim alanında yapılan ilk iş teşkilâtın yeniden düzenlenmesi olmuştur. Bu amaçla 1909 Ağustos'unda kurulan komisyon önce Bakanlık teşkilâtı, ardında da okullarla ilgili yeni düzenlemelerin yapılması sürecini başlatmıştır (Ergün, 1996, s. 158).

Meşrutiyeti takip eden günlerde maarif işlerine ilişkin bir nizamname hazırlanması için Hariciye Nezareti vasıtasıyla İngiltere, Almanya ve Fransa'dan maarif nizamnameleri istenmesi gündeme gelmiştir. II. Meşrutiyet döneminde maarif teşkilatında asıl değişim Fransız Eğitim Bakanlığı örnek alınarak 1912'de gerçekleştirilmiştir (Koçer, 1970, s. 187).

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra ilköğretimden yükseköğretime kadar neredeyse tüm eğitim kurumlarında ıslahata yoluna gidilmiş, yeni nizamnameler ve programlar hazırlanarak Batılı tarzda eğitim kurumları açılmaya başlanmıştır. Bunlardan biri de "Ana Mektepleri (Kindergarden/Çocuk Bahçeleri)'dir (Aytekin, 1991, s. 150). İttihad ve Terakki Cemiyeti, 1910'dan itibaren kurduğu okulların bünyesinde ana sınıfları açmaya başlamıştır. Burada temel amaç, Osmanlılık düşüncesini öğrenciler arasında yaymaktır. 1913 yılında Maarif Nazırlığı okul öncesi eğitime el atmış ve Maarif Nezaretine bağlı ilk anaokulu 1914 yılında öğretime başlamıştır (Ergün, 1996, s. 193). 1915'te ise nezaret tarafından "Ana Mektepleri Nizamnamesi" yayınlamış ve anaokulu öğretmenleri yetiştirilmesi amacıyla Darülmuallimâtta bir "Ana Muallime Mektebi" açılmıştır (Ergin, 1977, s. 1406, 1407).

II. Meşrutiyet idaresinin eğitim alanındaki en önemli sorunlarından biri ilköğretim olmuş, okul sayısının azlığı, okul binalarının fiziki koşulları, öğretimde uygulanan yöntemler ve öğretmen yetiştirme gibi konular tartışılmaya başlanmıştır. Tanzimat öncesinde yükseköğretime öğrenci hazırlamak amacıyla kurulan, fakat Tanzimat'tan sonra yapılan düzenleme ile orta öğretimin en alt basamağı haline getirilen rüşdiyeler bu dönemde önemli bir kararla ilköğretime dâhil edilmiş, hatta iptidailerle birleştirilmişlerdir (Mutlu, 1996, s. 134).

İttihad ve Terakki Cemiyeti de eğitim konusunda ön planda yer almış ve cemiyet merkezlerinin çoğu kendi isminde okullar açmış ya da bir okulu himayesi altına almıştır. 1908 yılı ve sonrasında, Cemiyetin İstanbul ve taşrada çok sayıda okul açtığı görülmektedir. İttihad ve Terakki okulları adı verilen bu eğitim kurumları, mevcut okullara göre hem fiziki açıdan hem de metot yönünden farklılıklar göstermektedir. Okul binaları, oldukça düzenli ve bakımlı, derslikler ise eğitim ve öğretime uygun olması ile öne çıkmaktadırlar (Şerif, 1999, s. 126-127).

Dönemin hükümeti, mevcut okulların ıslahı ve tamirlerine de önem vermiş, 1909 Ekim ayında mekteplerin tamir işleriyle uğraşmak üzere bir "Heyet-i Fenniye" kurulması kararı alınarak okullarda birtakım iyileştirme çalışmaları başlatılmıştır (Bakır, 2007, s. 74).

1913 yılına gelindiğinde, 1908'den itibaren başlatılmış olan eğitim faaliyetlerinin sonucu olarak "Tedrisât-ı İbtidaiye Kânûn-ı Muvakkatı" yayınlanmış, geçici olarak çıkarılmış bir kanun olmasına rağmen üzerinde bazı değişiklikler yapılarak 1961 yılına kadar yürürlükte kalmıştır (Alkan, 2005, s. 203).

II. Meşrutiyet dönemi maarif alanında en esaslı değişime uğrayan kademe idadi ve sultanilerden oluşan orta öğretim kademesi olmuştur. Osmanlı eğitim sistemine 1870'lerde giren idadiler, Rüşdyeler ile Sultânîler arasında bir geçiş kademesi olarak varlığını bu döneme kadar sürdürmüştür. II. Meşrutiyet'in ilanından sonraki süreçte ise beş yıllık ve yedi yıllık olmak üzere iki çeşit idadi olduğu ve 1908 öncesinde 35 olan idadi sayısının 1914 yılı başlarında 59'a ulaştığı görülmektedir (Ergün, 1996, 224). Yine bu dönemde sultaniler konusunda da gelişme yaşanmış, Galatasaray Sultânîsi'nin yanında ayrıcalıklı konumda olan bir diğer sultânî de İstanbul Sultânîsi olmuş, 1910 yılında 12, 1914 yılında ise 22 idadi sultânî haline getirilmiş, Şam ve Beyrut'ta da birer sultânî daha açılmıştır (Ergün, 1996, s. 228).

31 Mart olayından sonra tüm diğer kurumlarda olduğu gibi Darülfünun'da da düzenlemelere gidilmiştir. İstanbul'un dışında Beyrut, Hicaz ve Bağdat'ta da bir Darülfünun bulunmaktadır[22]. (Dölen, 1985, s. 476). Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne'de de

[22] Emre Dölen; 1912'de Avrupa üniversitelerinin programları ve nizamnameleri incelenerek hazırlanan tüzükte, disiplin yönetmeliği kısmında ilk defa "fakülte" ibaresine rastlandığını, böylelikle Darülfünun'un üniversiteleşme aşamasında önemli bir adım atılmış olduğunu belirtmektedir (Dölen, 1985, s. 476).

ilk iş olarak müdür değiştirilmiş, ardından okulun adındaki "Şâhâne" kelimesi kaldırılmıştır. 1909 yılında okulun Darülfünun'a katılması sağlanmış, ders programlarında da yenilikler yapılmıştır[23] (Ergün, 1996, 284- 286). 1910'da Mekteb-i Maliye açılmış olan dönemde adliye alanında ise mesleki eğitim veren iki okul bulunmaktadır[24] (Ergün, 1996, s. 255).

II. Meşrutiyet döneminde öğretmenlerden, özellikle de iptidai öğretmenlerinden beklentiler had safhaya çıkmış ve toplumsal dönüşümü sağlayacak en önemli gücün iptidai öğretmenleri olduğu görüşü ağırlık kazanmıştır (Akyüz, 1978, s. 76). Bu dönemde en büyük değişim İstanbul Darülmuallimini'nde olmuş, okulun iptidaiye şubesi bağımsız bir statü kazanmıştır. Ayrıca Maarif Nazırlığı tarafından vilayetlerde de Darülmualliminler açılmıştır (Ergün, 1996, s. 317). 1910 yılında Darülmuallimât'ta da ıslahat hareketlerine girişilmiş ve okul yatılı hale getirilmiştir. 1914'de İzmir ve Edirne'de, 1915'te ise Bursa ve Konya'da da Darülmuallimât açıldığı görülmektedir (Akyüz, 1978, s. 165).

1908 yılından sonra Zaptiye Nezareti tarafından polis mektebi kurma girişimleri başlamış ve Yıldız Sarayı içinde açılması kararlaştırılmıştır. (Ergin, 1977, s. 1498). 1910 yılında ayrıca, adı daha sonra "Tatbikat-ı Baytariye Mektebin"e çevrilen bir veterinerlik okulu açılmış, 1895 yılında açılmış olan Baytar Mektebi de yüksekokul olarak kabul edilmiştir. II. Meşrutiyet dönemindeki mevcut mühendis mektebi ise, 1884'te açılan Hendese-i Mülkiye Mektebi'nin devamıdır ve Tophane Nezareti'nden Ticaret ve Nafia Nezareti'ne aktarılarak adı "Mühendis Mektebi"ne çevrilmiştir[25]. (Ergün, 1996, s. 287; Erkek, 2009, s. 194-195). 1911'de Defter-i Hâkânî Nezaretine bağlı olarak hukuk ve riyaziye şubelerinden oluşan Kadastro Mektebi[26] açılmıştır (Ergin, 1977, s. 1520). II. Meşrutiyetin ilanıyla birlikte mevcut ziraat mekteplerinin

[23] Özellikle hukuk ile ilgili derslerin sayı ve saatleri artırılmış, 1913'te de eğitim süresi dört yıla çıkarılmıştır (Ergün, 1996, s. 286).

[24] Öğrenci sayısı 120 olarak belirlenen okula Mekteb-i Sultânî ve Mekteb-i İdadiye mezunlarının alınmasına karar verilmiş, eğitim süresi üç sene olarak belirlenmiş ve 1912 yılında Maliye Nezareti tarafından yüksekokul olarak kabul edilmiştir. Adliye Nezareti'ne bağlı olan Adliye Mektebi memur yetiştirmek amacıyla, yine aynı nezarete bağlı olarak kurulan ve Hukuk Fakültesi mezunlarını alan Adliye Tatbikat Mektebi ise hâkim yetiştirmek amacıyla 1910 yılında açılmıştır (Ergün, 1996, s. 255).

[25] Okulun ilk üç sınıfı idadi, diğer dört sınıfı ise yüksek derecedir ve eğitim ağırlıklı olarak inşaat üzerine verilmektedir. 1910'da gündüzlüye çevrilen okulun eğitim süresi yüksek derece olmak üzere beş yıla, 1911 yılında ise dört yıla indirilmiş ve yeni şubeler açılmıştır (Erkek, 2009, s. 195).

[26] 1912 yılı başlarında yüksekokul olarak kabul edilen okulun riyaziye şubesinin adı da fen şubesi olarak değiştirilmiştir (Ergün, 1996, s. 294).

ıslahı ve yenilerinin açılması gündeme alınmış, ilk açılan okul Amele Mektebi olmuştur[27]. Eğitim süresi iki yıl olan bu okullardan önce Kastamonu ve Trablusgarp'ta birer tane açılmış, sonrasında ise Erzurum, Sivas, Halep, Kosova ve Manastır'da bulunan numune tarlaları amele mektebi haline getirilmiştir (Erkek, 2009, s. 179, 180).

II. Meşrutiyet döneminde mesleki ziraat eğitiminde görülen bir diğer oluşum Çiftlik Mektepleridir. Yalnızca çiftçi çocuklarının alındığı bu okullar Siroz, Selimiye (Hama), Antalya, Edirne ve Halep'te açılmıştır. Amele ve çiftlik mekteplerine göre daha teşekküllü olan bir diğer ziraat okulu ise Ziraat Ameliyat Mektebi'dir. İkinci Meşrutiyetten önce sadece Selanik ve Bursa'da bulunan Ameliyat Mektepleri'nin sayısı, 1911 yılı itibariyle 12'ye yülşelmiş ve Selanik'teki, yüksekokul haline getirilmiştir. Ayrıca Halkalı Ziraat Mektebi de yüksekokul statüsüne kavuşmuştur (Ergün, 1996, s. 248, 249).

1908 sonrasında sanayi mekteplerinin geliştirilmesi için de bir dizi önlem alındığı görülmektedir (Erkek, 2009, s. 172). Ayrıca yine bu dönemde Edirne, Bursa, Halep, Şam, Manastır, Trabzon, Üsküp, Zor, Sivas, Trablusgarp, Beyrut, Selanik, Erzurum, Konya, Kastamonu, Adana, Kerkük, Bağdat, Kosova ve Ankara Sanayi Mektepleri Ticaret ve Nafia Nezaretine bağlanmıştır (Ergün, 1996, s. 246, 247). Meşrutiyeti takip eden günlerde yeni ve bağımsız bir yüksek orman mektebi açmak için de hareket geçilmiş ve okulun inşaatı 1912 yılında bitmiştir. (Ergün, 1996, s. 295). 1909 yılında açılan Posta ve Telgraf mektebi ise Mütareke sonuna kadar eğitime devam etmiştir (Ergin, 1977, s. 627).

II. Meşrutiyet ilan edildiği sırada askeri ve sivil olmak üzere iki tıp okulu bulunmaktadır. 1908'de hükümet yeni bir "Tıp Fakültesi" kurma kararı alarak, Askeri Tıbbiye'nin bütçesini bu okula aktarmıştır[28]. Hazırlanan talimatname ile de bünyesinde iki sene eğitim veren bir "ebe okulu" açılmıştır. Tıbbiyeye bağlı olan Eczacılık Mekteb-i Âlisi 1909'da bağımsız bir okul olarak Maarif Nezaretine bağlanmış ancak kısa süre sonra eski sisteme dönülmüştür. Mekteb-i Sultânî, Darüşşafaka ve yedi yıllık idadi

[27] Okulun kuruluş amacı öğrencilere tarım alanındaki en yeni tekniklerinin yanı sıra ziraat aletlerinin yapım ve kullanımını öğretmek, bitki ve hayvan hastalıkları konularında uygulamalı eğitim vermektir. (Erkek, 2009, s. 179).

[28] 1909 yılında ise okulun hem öğretmen hem de bütçesinde indirime gidilmiş, Balkan Savaşları sırasında okul dört ay kadar kapalı kalmış ancak 1913'de yeniden öğretime açılmıştır.

mezunlarının kabul edildiği okul 1910 yılında yükseköğretim kurumu statüsü kazanmıştır (Ergün, 1996, s. 275-276; Erkek, 2009, s. 204-206;).Tıbbiyeye bağlı bir diğer okul olan Dişçilik Mekteb-i Âli'si ise 1909 yılında açılmış ve 1911'de yüksekokul sayılmasına karar verilmiştir (Ergin, 1977, s. 1506).

II. Meşrutiyet Dönemi'nde üzerinde önemle durulan noktalardan birisi de kızların eğitimi olmuştur. İnas rüşdiyeleri varlığını devam ettirmiş, kızlar için ilk idadi ise 1911 yılında İstanbul'da kurulmuş ve 1913 yılında İstanbul İnas Sultânîsi adını almıştır. Kurnaz ve Baskın eserlerinde Erenköy, Çamlıca ve Kandilli Kız Mekteplerinin açılmış olduğu bilgisini vermektedirler (Kurnaz, 1996, s. 84; Baskın, 2007, s. 113-114). İstanbul'da bulunan iki kız sanayi mektebi ilk açıldıkları tarihten itibaren Maarif Nezaretine bağlı iken, 1911 yılında vilayete devredilmişlerdir (Ergin, 1977, s. 690). Verim alınamadığı derekçesiyle 1913 yılında kapatılan okulların ödeneklerinin birleştirilerek yeni bir okul açılması düşünülmüş ve süresi 9 yıl olarak belirlenmiştir[29] (Ergün, 1996, s. 247). Önemli gelişmelerinden biri de İttihad ve Terakki hükümetinin ve Maarif Nazırı'nın girişimleri ile Şubat 1914'te Darülfünun'da kadınlara yönelik olarak verilmeye başlanan "serbest dersler" olmuştur (Kurnaz, 1996, s. 101; Baskın, 2007, s. 123). Bu dersler bir süre devam ettikten sonra ise Eylül 1914'de Darülmuallimât-ı Âliye içerisinde bir binada bağımsız bir İnas Darülfünunu açılmış ve 1921 yılına kadar öğretime devam etmiştir (Ergin, 1977, s. 1556).

II. Meşrutiyet'in getirdiği hürriyet ortamı dahilinde II. Abdülhamid döneminde yasaklanmış olan Avrupa'ya öğrenci gönderme yeniden gündeme gelmiş ve tıp öğrencileri ile işe başlanmıştır. 1908 sonlarında yarısı Fransa, kalanı ise Almanya'ya olmak üzere on tıp, altı eczacılık öğrencisinin yurt dışına gönderilmesi kararlaştırılmıştır (Ergün, 1996, s. 395).

Yukarıda sayılan mesleki, teknik ve yükseköğretim okullarından başka II. Meşrutiyet döneminde eğitim veren çeşitli sivil ve askeri okullar da bulunmaktadır.

[29] Dönemin Maarif Müdürü konunun uzmanlarından getirmek üzere Avrupa'ya gönderilmiş, Belçika'dan getirilen bir müdür ve iki öğretmenin yardımları ile eğitime başlanmıştır (Ergün, 1996, s. 247).

1. 5. MODERNLEŞME SÜRECİNDE YABANCI VE GAYRİMÜSLİMLERİN EĞİTİMİ

Osmanlı İmparatorluğu'nda din ve mezhep aidiyetine dayanan millet (Ortaylı, 1985: 996-997) kavramına göre toplum, önem sırasıyla Müslüman, Rum, Ermeni ve Yahudilerden oluşmaktaydı. Asli unsur sayılan Müslümanlar; Türk, Arnavut, Boşnak, Pomak, Arap ve diğer Müslüman etnik grupları içerirken (Küçük, 1999, s. 210), azınlıklar Rum, Ermeni, Yahudi, Bulgar, Sırp, Süryani, Çingeneler ve benzerlerini kapsamaktaydı (Toros, 1985, s. 1008-1011).

Gayrimüslimler yasalara uyup, vergilerini ödeyip, düzene uydukları sürece; dini liderleri yönetiminde, dil ve gelenekleri ile birlikte okul, yetimhane, hastane ve mahkeme, gibi kurumlarını koruyarak istedikleri gibi yaşayabilmekteydiler. Hıristiyan ve Musevilerin Müslümanlara göre en önemli avantajı ise, cizye karşılığı askerlikten muaf tutulmalarıydı (Shaw, 1985, s. 1003).

Gayrimüslimlerin Tanzimat öncesi dönemde eğitimlerindeki farklılık ruhban sınıflarında görülmektedir. Bu sınıfın eğitimi genelde her milletin din kurumlarının paralelinde örgütlenmiş olup kendi cemaatleri tarafından yönetiliyordu.

Rum-Ortodoks milletinin, kiliselerin yanında açılmış ilköğretim kurumları vardı (Ergin, 1977, s. 612). Yükseköğretim kurumu olarak da bir patrikhane mektebi ve dini eğitimi örgütleyen manastır okulları bulunmaktaydı (Adıvar, 1953, s. 1-54).

Ermeni milletinin eğitim sistemi de benzer özelliklere sahipti. Kiliselerin içinde ilköğretim seviyesinde okullar, 15. yüzyıl başlarında da ilahiyat, felsefe, mantık gibi derslerin okutulduğu yükseköğretim düzeyinde manastır okulları vardı (Tekeli-İlkin, 1993, s. 9).

Yahudi milletinde de durum pek farklı değildi. Toplulukların merkezi olan havra yerel İspanyolcada okul anlamına gelmekte olup Yahudiler tarafından hem okul hem sinagog olarak kullanılmakta ve eğitim işlevi taşımaktaydı. 3-6 yaş erkek çocukları için okul öncesi eğitimin verildiği maestraslar, 7 yaş erkek çocukları için de bir odada 50-60 öğrenciyi bir hocanın eğittiği Talmud Tora okulları ilköğretim kurumlarını oluşturmakta ve çocukların dini sosyalizasyonunu sağlamaktaydı. Yüksekokulların en ünlüsü hukuk ve din okutulan Selanikta'ki Yeshivoth idi. Batei medreseleri ise daha mütevazi din

okullarıydı. Ayrıca İstanbul'da da bie din koleji bulunuyordu (Ergin, 1977, s. 622; Tekeli-İlkin, 1993, s. 10).

Söz konusu eğitim kurumlarının gelişmesine paralel olarak kütüphane ve matbaalar da gelişmekteydi. İspanya'da 1482'de matbaa kurmuş olan Yahudiler, 1894 yılında İstanbul'da ilk matbaayı kurdular. Ermeniler de 1567'de ve Rumlar 1627'de ilk matbaalarını açtılar (Schick, 1986, s. 452).

Rum eğitim sisteminde değişim, 1776 yılında gerçekleştirilen kilise içi reforma bağlı olarak yönetimde ticari kesimin söz sahibi olması üzerine başlamış, sisteme daha çok orta öğretim düzeyinde yansımıştır. Eğitimde ruhban baskısının azaltılmış olması, ticaret okulu olmanın ötesinde Yunan ulusalcılık ideolojisinin yayılmasına önemli ölçüde katkı sağlayan akademilerin gelişmesini başlatmıştır (Tekeli, 1980, s. 40). Bu konuda verilebilecek çeşitli örnekler bulunmakla beraber[30], öne çıkanlardan biri Konstantine Kumas tarafından 1810 yılında İzmir'de açılan ve programı felsefe ve bilim eğitimi üzerine kurulmuş olan Jimnazyum'dur. Okulda deneysel kimya, fizik, matematik, coğrafya ve ahlak yanında orta öğretim düzeyinde de olsa Kant felsefesi okutulmaktaydı. Ne var ki; Kumas'ın "*aydınlanmacı dünyevi eğitim programı*" kilisenin tepkisiyle karşılaşmış ve okul 1819 yılında kapattırılmıştır (Tekeli-İlkin, 1993, s. 34). Diğer bir örnek de 1803'te Kuruçeşme'de açılan ve hem orta hem de yükseköğretim işlevini bünyesinde barındıran Kuruçeşme okuludur. Fenerli Rumlar tarafından kurulan ve öğrencileri Rum cemaatinin fakir kesiminden gelen okuldaki eğitim alanları dil, edebiyat, matematik ve tıp olup yanında bir hastane ve darülaceze bulunmaktaydı. Burada laik eğitimin gelişmesi, Ergin'in ifadesiyle; "tedrisatta bir takım yenilikler yapılmış olması; bizzat mutaassıp Rumların da ve belki de ruhani reislerin de hoşuna gitmemiş…." ve okul 1820 yılında kapanmıştır (Ergin, 1977, s. 618-621).

Ermenilerin eğitim sistemindeki gelişmeler de 18. yüzyılda başlamış, okul sayısı artarak yeni bir kademelenme ortaya çıkmıştır. Bitlis yakınındaki Amlorti manastır okulu gelişerek, 1710'larda öğretim programına fen bilgilerini de dahil etmiştir. Aynı dönemde papaz adayları için Üsküdar'da ilahiyat ve felsefe eğitimi veren bir okul açılmış, 1741'de Kumkapı'ya nakledilmiş ve aynı yıl burada bir kız okulu da

[30] Söz konusu örnekler ve detaylı bilgi için bkz. Frank Andrews Stone, Academias for Anatolia, University Press of America, New York, 1984.

kurulmuştur. 1752'de ise Balat semtinde bulunan Ermeni kilisesinin bir odasında yüksek ilimler okutulmaya başlanmıştır. İstanbul'da açılan Ermeni okulları ve mahalle kütüphanelerinin sayısı artarken, söz konusu gelişimin dönüm noktası devletin iznine tabi olarak ilk resmi okulun 1790'da açılması olmuştur. Gramer eğitimi ile diğerlerinden ayrıla okulu 1824 yılında Patrik Karabet himayesine almış, programını değiştirtmiş ve Türkçe eğitimine de ağırlık vererek bir yüksekokul durumuna getirmiştir. Ayrıca 1803-1812 yılları arasında ücretsiz eğitim veren Ermeni cemaat okulları İstanbul'un tüm semtlerinde açılmıştır ve özellikle ilk eğitim yaygınlaştırılmıştır (Vahapoğlu, 1990, s. 10; Tekeli-İlkin, 1993, s. 35-36).

Yahudi milleti ise, 16. yüzyılda sahip oldukları gelişmiş eğitim sistemine karşın 17. ve 18. yüzyıllarda mistisizme yönelerek eğitimde gerileme göstermiştir (Tekeli-İlkin, 1993, s. 36).

17. ve 18. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki yabancı okulların Katolik Kilisesi'ne bağlı oldukları görülmektedir. Protestan okulları ise 19. yüzyıldan sonra gelişmiştir. Bu okulların en önemli işlevi, özellikle çok sayıda yabancının yaşadığı liman kentlerinde bu toplulukların yeniden üretilmesiydi. Diğer bir işlevi ise Doğu Hıristiyan cemaatleri içinde Katolik propagandası yaparak yayılım sağlarken, "*Avrupa sermayesi için doğuda aracılık işlevi görecek grupları yetiştirmekti.*" (Tekeli-İlkin, 1993, s. 37).

Söz konusu okulların örgütlü olarak açılan ilk örneği; Pera Hıristiyanlarının isteği ve Fransız elçisinin aracılığı sonucunda 1583 yılında Papa'nın Latin çocuklarının eğitimi için İstanbul'a gönderdiği Cizvitler tarafından kurulan Saint Benoit olmuştur. Latince, Rumca Gramer ve Matematik gibi derslerin okutulduğu okulun öğrencileri Latinler, Rumlar ve az sayıda Yahudilerden oluşmaktaydı. 17. yüzyıl sonlarında Fransızca ve Türkçe de programa eklenmişti (Ergin, 1977, 638-639).

Diğer bir örnek olarak, 1587'de Capusinler tarafından Pera'da açılan Saint Louis okulu 1625 sonrası düzenli eğitime geçebilmiş, bölgedeki elit tabakanın çocuklarının devam ettiği okulda 1673'te Türkçe, Arapça ve Farsça öğretilen bir bölüm kurulmuştur (Haydaroğlu, 1990, s. 12-13).

1773 yılında Cizvitlerin girişimleri sonlandırılmış, 1780'de Saint Benoit okulu Fransa Kralı tarafından Cizvitlerin dini görevlerini üstlenen Lazaristlere bırakılmıştır. 1787 yılında misyonları için binalar inşa edilmiş olan Lazaristler, 1804'te yeni Saint Benoit kolejini eğitime açmışlardır. Öğrencileri ağırlıklı olarak Levanten ailelerin çocuklarından oluşan okul 1811 yılında salgın hastalık nedeniyle kapanmış ve tekrar açılması 1831 yılını bulmuştur (Tekeli-İlkin, 1993, s. 38).

Amerika'nın örgütlediği Protestan misyonerlerinin Anadolu ilgisi ise, iki ülke arasında ticari ilişkilerin geliştiği 19. yüzyıl başlarına rastlamaktadır. Amerikan Ticaret Odası 1811'de İzmir'de açılmış, ülkenin ilk misyonerleri 1820'de İzmir'e gelmiştir. Bunlar ve ardılları Türkçe, Arapça ve Ermenice öğrenmiş, çeşitli araştırma ve incelemeler yapmışlardır. İlk Amerikan misyoner okulu Beyrut'ta 1824 yılında kurulmuş ve hem Müslümanlardan hem de Katoliklerden gelen tepkiler karşısında Protestan rahipleri İngiliz konsoloslarının desteğine ihtiyaç duymuşlardır. Yüzyılın devamında ise bu okullar hızlı bir gelişme göstermiştir (Kocabaşoğlu, 1989, s. 10-35).

Gayrimüslim gruplara tanınan din ve vicdan serbestisinin belgelendiği fermanlarda 1856'ya kadar okul açmayla ilgili net ifadeler bulunmamakla beraber, ayin ve adetleri gerçekleştirme özgürlüğü eğitim kurumlarının oluşturulmasına dayanak oluşturmuştur (Haydaroğlu, 1990, s. 10).

Osmanlı İmparatorluğu'nda kapitülasyonlarla verilen adli, idari ve ekonomik ayrıcalıklar, yabancı tüccarlar, işadamları, konsoloslar ve maiyetleri, misyonerler, beratlılar ve Levantenlerden oluşan yabancılarla ilgili yapılan düzenlemelerin uzun süre temelini oluşturmuştur (Vahapoğlu, 2005, s. 30-31).

Tanzimat Fermanı'nda öngörülen reformlar gerçekleştirilemediğinden, 1856 yılında Viyana'daki barış görüşmelerinde Tanzimat hükümleri tekrarlanarak açıklanmış, genişletilmiş ve Islahat Fermanı ilan edilmiştir (Küçük, 1985, s. 1015-1018). Fermanda genel olarak, Fatih dönemine ve Tanzimat Fermanı'na gönderme yapılarak, gayrimüslimlerin yeni hakları ortaya konmuştur (Kili-Gözübüyük, 2000, s. 24-29). Ayrıca ferman, gayrimüslim unsurların anayasal gelişmelerinin de başlangıcı olmuş, gayrimüslim halk seçtiği temsilcilerle; cemaatlerinin din, eğitim, idare, maliye ve sivil işleri konularındaki yetkilerini genişletmiştir (Küçük, 1985, s. 1018- 1023).

23 Aralık 1876 tarihinde ilan edilen Kanun-ı Esasi'de ise tüm tebaa Osmanlı kabul edilirken, devlet tarafından cemaatler ve ayrıcalıkları tanınmakta, kanun önünde din ve mezhep ile beraber hukuk ve görevler açısından da kanun önünde eşit sayılarak yeteneklerine göre memuriyete kabul edilmeleri öngörülmektedir (Kili-Gözübüyük, 2000, 44-45).

Tanzimat Fermanı'nda eşitlik ve kanun üstünlüğü kavramları öne çıkmakla beraber, eğitimle ilgili bir ifadeye yer verilmemiştir[31] (Kili-Gözübüyük, 2000, s. 21-23). Ancak eğitimin yaygınlığı ilkesi, bir Tanzimat düşüncesi olarak karşımıza çıkmaktadır (Sakaoğlu, 1991, s. 71).

Islahat Fermanı'nda ise eğitim meselesi ele alınmakta ve azınlıkların eğitimi ile ilgili açıklamalar yer almaktadır. Buna göre; var olan okulların tamiri veya yeniden inşası söz konusu olduğunda, patrik veya cemaat başkanının onayı ve durumun hükümete bildirilmesi gerekmekte, her millete genel eğitim, sanat ve sanayi okulları açma izni verilirken öğretim yöntemi ve öğretmen seçiminin, padişah tarafından oluşturulan karma bir meclisinin teftiş ve gözetiminde olması şartı aranmaktadır. Fermanda ayrıca devletin, askeri ve mülki tüm okullara, yaşları uygun ve sınavlarda başarılı olan gayrimüslim vatandaşları kabul edeceği belirtilmektedir (Ergin, 1977, s. 605; Karal, 1983, s. 261; Kili-Gözübüyük, 2000, s. 25-26). Agnastoupulu'ya göre; böylece hükümet, bir yandan aldığı kararlar ve tüm tebaanın aynı okullarda birlikte öğrenim görmesi gibi reformlarla Osmanlıcılık ideolojisi ile örtüşen bütüncül bir toplum yaratmaya çalışırken, öte yandan her milletin giderek dini temelden uzaklaşmak suretiyle ulusal nitelik kazanmaya başlayan eğitimini meşrulaştırmıştır (1999, s.19).

Erkan, Islahat Fermanı ve eğitim konusunda;

> *"1856 Islahat Fermanı ile ülke içindeki gayrimüslimlere kendi eğitimlerini belirleme hakkı tanınması, hami pozisyonundaki ülkelerin, bu cemaatlere hizmet götürmek amacıyla çeşitli dernek ve misyoner kuruluşlar aracılığıyla okul açtırmalarına olanak vermiştir. Yeniden yapılacak kilise, hastane, okul ve mezarlıklar için izin alınması hükmü bulunmasına karşın, bu okullar için ruhsat alınmakta genellikle gecikildiği görülür."*

şeklinde görüş belirtmektedir (Erkan, 2009, s. 50).

[31] II. Mahmut döneminde (1808-1839) eğitimle ilgili zamanın ölçütlerine göre kayda değer girişimler söz konusu olmakla birlikte 1839 tarihli Tanzimat Ferman'nda resmi ve özel öğretim kurumlarına ilişkin hüküm bulunmamakta, 1856 tarihli Islahat Fermanı ise gayrimüslim cemaatlerin eğitim haklarını vurgulamaktadır.

1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin 129. maddesine göre ise, açılacak okullarda öncelikle öğretmenlerin elinde Maarif Nezareti ya da mahalli maarif idaresi tarafından verilmiş şahadetname olması, ek olarak ders program ve kitaplarının aynı kurumlarca onaylanarak taşrada vilayet maarif idaresi ile vali tarafından ve İstanbul'da yine Maarif Nezareti tarafından resmi ruhsat verilmesi gerekmektedir. Bu maddede özel okul açma konusunda Müslüman ve gayrimüslim Osmanlı tebaasının yanı sıra yabancılara da yer verilmesi, hukuki metinlerde yabancı okullarla ilgili ilk kayda değer düzenlemedir.

Yabancı okulların eğitim sistemi içerisinde azımsanmayacak ölçüde etki ve nüfuzu olduğu bilinmektedir. 15. yüzyıldan itibaren lütuf olarak verilen kapitülasyonlar, 19. yüzyılda güçsüz bir imparatorluğun vermeye zorlandığı ödünler haline gelmiş, başlangıçta ticari olan imtiyazlar içerik değiştirerek siyasi, dini ve toplumsal alana da yayılmış ve kapsamı oldukça genişletilmiştir. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'ne kadar yabancı okullarla ilgili bir düzenleme bulunmaması nedeniyle konu kontrol dışı kalmış, Batılı devletlerarası diplomatik ilişkiler, gayrimüslim cemaatler ve yabancıların karşılıklı üstünlük kurma mücadelesi, iktidardaki zayıflıklar ve devletlerin Osmanlı gayrimüslim halkı üzerindeki hak talepleri süreci oldukça zorlaştırmıştır (Akyüz 1982, s.42; Vahapoğlu 1990, s.73).

1875 yılında yayımlanan Ferman-ı Adalet'te, Hıristiyanlara her türlü işlerinde ve mektep açmalarında kolaylık sağlanacağı; fakat bu haklardan sadece sadık uyrukların yararlanacağı belirtilmiştir (Vahapoğlu, 2005, s. 68-69). 1876 tarihli Kanun-ı Esasi'nin eğitim ile ilgili maddelerinde de; kanuna uygunluk şartı ile her Osmanlının özel ve genel öğretim hakkına sahip olduğu, bütün okulların devletin denetiminde bulunduğu ve tüm Osmanlılar için ilköğretimin zorunlu olduğu vurgulanmış, eğitimde birliği ve düzeni sağlamak için gereken önlemlerin alınacağı da belirtilmiştir.

Farklı milletlerden oluşan Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat sonrası modernleşme sürecinde yeniliklerin yaşama geçirilişi farklılıklar içerirken, eğitime yansımaları da benzer nitelikte olmuştur.

Rum miletinin 18. yüzyılda Rum ticaret burjuvazisinin desteğiyle oluşturduğu eğitim sistemi gelişmeye devam etmiş, 1844'te bu sistem içinde Heybeliada Papaz Okulu bir

ortodaks ilahiyat okulu olarak açılmıştır. 1861 yılı, sistemin gelişmesinde büyük öneme sahiptir. 1856 Islahat Fermanı'na göre düzenlenmiş olan ve bir tür cemaat anayasası niteliği taşıyan "Rum Patrikliği Nizamnamesi" bu yılda yürürlüğe girmiş ve buna göre Patrikler ruhani, karma ve umumi olmak üzere kurulan meclislerin kakarlarına uymak durumunda bırakılmışlardır (Eryılmaz, 1990, s. 115). Okul işleri ile karma meclis ilgilenirken, eğitim sistemi üzerindeki dini etki de azalmıştır. Yine aynu yıl kurulam Rum Cemiyeti Edebiyyesi de Rum Bilimler Akademisi olarak işlev kazanmış ve eğitimin bütünlük içinde gelişmesini sağlamıştır. Rum ilk eğitiminde Fransa model alınırken diğer kuruluşlar Alman modeline göre gelişme göstermiştir. 1905 yılında İstanbul'da Rum cemaatine bağlı 75 okul bulunmaktaydı. Ayrıca Sultani düzeyinde eğitim yapan 7 okul daha vardı (Ergin, 1977, s. 654-658).

Ermeni cemaati içinde de ilk eğitimin yaygınlaşmış olması üst kademe eğitim kurumlarıma duyulan ihtiyacı artırmış ve bu doğrultuda 1838'de Üsküdar'da Cemaatin ilk yatılı yüksekokulu olan Cemaran Okulu kurulmuştur. Programında Ermenice, Türkçe ve Fransızca gramer, yazı, kompozisyon, mantık, tarih, coğrafya, matematik, geometri ve ticaret yer alan okul 1861'de maddi nedenlerle kapanmıştır (Eryılmaz, 1990, s. 117).

1847 yılında Patrik, Ermeni Cemaati'nin varlıklı kesimi ve esnafın zorlamasıyla sivil işler için laik bir meclis kurmuş, 1853'te ise eğitim işleri için maarif komisyonu oluşturulmuştur. 1863'te kabul edilen ve Ermeni anayasası niteliği taşıyan "Ermeni Milleti Nizamnamesi" ile eğitim sistemi üzerindeki elit kesim denetimi zayıflamıştır (Ergin, 1977, s. 626, 630-35; Eryılmaz, 1990, s. 119).

1874 yılı itibariyle Anadolu'da 469 ilk ve anaokulu bulunmaktaydı. 1882'de Ermeni Cemaati Galata'daki okullarını yüksekokul haline getirme kararı almış ve 1886'da uygulamıştır. 1895 yılında ise idadi düzeyinde eğitim veren bir okul açılmıştır (Tekeli-İlkin, 1983, s. 107).

Yahudi toplumunun eğtim sistemindeki delişim ise ancak 19. yüzyılın ikinci yarısında başlamıştır. Bu gelişmede en önemli rorü özellikle Fransa'da bulunan Yahudi burjuvazisinin eğitimde aydınlanmaya yönelmesi oynamıştır. Bu durum 1860 yılında Alliance Israélite Universelle'in kurulması sonucu kurumsallaşmış ve dünyaya

yayılmıştır. Kuruluş, tüm dünyada Yahudi cemaatlerini geliştirmeyi hedeflemiş, modern ve bilimsel eğitimi bunun için araç olarak seçmiş ve 1862-1914 arasında Akdeniz havzasında okul ağı oluşturmuştur.

Islahat Fermanı'na göre cemaat idarelerine yeni bir düzen getirilmesi kapsamında Yahudi Milleti Mizamnamesi de 1865 yılında çıkarılmıştır. Buna göre eğitim işleri Cismani Meclis'e bağlanmış ve böylece eğtim konusundaki kararlarda dini kesimin ağırlığı azaltılmıştır (Tekeli, 1980, s. 44-45).

Osmanlı İmparatorluğu topraklarında ilk olarak 1867'de Edirne ve Filistin'de Allience okulları açılmış, bunları Selanik, İzmir, İstanbul, Hayfa, Yafa gibi yoğun Yahudi nüfusu barındıran kentlerdekiler izlemiştir. Ağırlıklı olarak ilköğretim, bir bölümü de ortaöğretim düzeyindeki bu okullarda eğitim dili Fransızca ve eğitimin çizgisi laik olmuştur (Tekeli-İlkin, 1993, s. 110). Alliance okulları; Alman Yahudileri ve Yahudi ruhban sınıfının tüm tepkilerine karşın, Fransızca konuşan seçkin bir kitle yaratmıştır.

19. yüzyılın ikinci yarısında yaşanan bir başka değişim, yabancı okulların sayısındaki artıştır. Öyle ki bir saptamaya göre yüzyılın sonu itibariyle İmparatorluk topraklarında; 72 Fransız, 83 İngiliz, 465 Amerikan, 7 Avusturya, 7 Alman, 24 İtalyan, 2 İran, Beyrut'ta 44 Rus, İzmir'de 3 Yunan okulu bulunmaktadır (Kocabaşoğlu, 1989, s. 25).

En yaygın olduğu görülen Amerikan okulları, Protestan cemaatinin oluşumuna paralel olarak gelişmiş olup, % 90 oranında Ermeni Protestan Cemaatine bağlı ilkokul, % 10'u ise Amerikan misyonerlerine bağlı orta öğretim seviyesindeki akademiler ve yükseköğretim seviyesindeki kolejlerdir (Stone, 1984, s. 4-5).

Osmanlı İmparatorluğu'nda kurulan ilk Amerikan Koleji 1863 yılında eğitime başlayan ve misyonerler ile doğrudan ilgisi olmayan Robert Kolej, başlangıçta Ermeni, Rum ve Bulgar öğrencileri eğitmiş, daha sonra Türk ve Yahudi öğrenciler de okula devam etmişlerdir (Stone, 1984, s. 139-263; Kocabaşoğlu, 1989, s. 175-206). Misyonerler tarafından Anadolu'da açılan ilk kolej, 1876 yılında Antep'te kurulan Merkezi Türkiye Erkek Koleji olmuştur. Bölgede açılan diğer önemli okullar arasında 1878 tarihli Fırat Koleji, 1882'de Maraş'ta açılan Merkezi Türkiye Kız Koleji, 1886'da Merzifon'da kurulan Anadolu Koleji, 1888'de Tarsus'ta kurulan St. Paul Enstitüsü, 1890'da

İstanbul'da kurulan Constantinople Kız Koleji, 1903 yılında İzmir-Kızılçullu'da kurulan Enternasyonel Kolej sayılabilir (Tekeli-İlkin, 1993, s. 116-118).

Fransız okulları ise Katolik misyoner okullarıdır. Lazaristlerin kurduğu ve 1831 yılında tekrar açılan Saint Benoit, Fransız liseleri düzeyindeydi ve 1843'te "Kraliyet Koleji" unvanı aldı. Lazaristler İstanbul'un yanı sıra İzmir'de de etkili olmuşlardır. 1839'da delen Filles de la Charite Rahibeleri ve 1853'te otonomilerini ilan eden Frerès des Ecoles Chretiennes Rahipleri de İstanbul ve İzmir'de kendi okullarını kurmuşlardır. Frerès'ler anaokulu, lise, mesleki eğitim veren okullar, yetimhaneler ve ıslahaneleri kapsayan geniş bir faaliyet alanına sahip olmuşlardır. Önemli okulları arasında İstanbul'da kurdukları Saint Piere (1857), Saint Joseph Koleji (1870), Saint Michel Koleji (1886) sayılabilir. Ancak en üst seviyedeki eğitim kurumu 1903 yılında açtıkları Saint Joseph Koleji Ticaret Enstitüsü olmuştur. İzmir'de de bir Saint Joseph Koleji açmışlardır (Ergin, 1977, s. 640-641, 644-647).

19. yüzyıl ikinci yarısı ve 20. başlarında Osmanlı İmparatorluğu'ndaki diğer yabancı okullara bakıldığında; İngiliz, İtalyan, Rus, Alman, az sayıda Avusturya, Yunan, Bulgar, bir tane de İran okulu olduğu ve alt kademe eğitime ağırlık verdikleri görülmektedir. Oysa Osmanlı eğitim sistemi hedef farklılığından dolayı yüksek eğitim kurumlarından başlayarak gelişme yoluna gitmiş, alt kademelere daha sonra eğilmiştir.

2. BÖLÜM

TANZİMAT SONRASI OSMANLI MODERNLEŞME SÜRECİNDE KENTLEŞME VE MİMARLIK ALANINDAKİ YENİLİKLER

Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye modernleşmesinin sanata yansıması, Aydınlanma Çağı olarak adlandırılan tarihsel dönemle belirgin yakınlıklar içermektedir. 17. Yüzyılda başlayan ve daha çok 18. Yüzyıla tarihlenen Aydınlanma Dönemi, düşünce, bilim, teknik ve toplumsal yaşamda köklü değişimlerin yaşandığı, tanrı, akıl, doğa ve insan kavramlarının yeni bir anlayışla sorgulandığı, Sanayi ve 1789 Fransız Devrimleri'nin modernleşmeyi tetiklediği bir süreçtir. Osmanlı İmparatorluğu'nun, kendi içinden gelen bir aydınlanma yaşayıp yaşamadığına dair ise birbirinden farklı düşünceler bulunmaktadır (Yasa Yaman, 2012, s. 91-92). Bu bağlamda 18. yüzyıldan itibaren çağın koşullarına göre aşamalı olarak değişime uğrayan Osmanlı kenti ve mimarisi, Avrupa'daki gelişmelere koşut olarak çeşitli evrelerden geçerken, mimarlık kurumu ve eğitimi de süreçten payını almıştır. Başlangıçta biçimsel düzeyde kalan niteliksel değişimlerin tasarım, teknik ve malzeme boyutlarına ulaşması ise 19.yüzyılda gerçekleşmiştir (Ödekan, 2002, s. 369).

Devletin resmi mimarlık kurumu olarak, tüm inşaat ve tamirat işlerini yürüten Hassa Mimarlar Ocağı uzun süre Şehreminliği'ne bağlı olmak suretiyle çalışmıştır[32] (Sönmez, 1999, s. 184). Ancak Ocağın asıl sorumlusu ve amiri Hassa Mimarbaşı veya Ser-mimaran-ı Hassa unvanlarıyla tanınan baş mimardır[33]. Hassa Mimarlar Ocağı, bayındırlık ve belediye hizmetleri kapsamında bulunan birçok düzenlemenin sorumluluğunu da üstlenmiştir[34]. (Turan, 1964, s. 158-159, 163).

---

[32] Günümüzdeki belediyelerden farklı bir kurum olan Şehreminliği, malzeme temini, ücret ödenmesi, muhasebe gibi işleri düzenleyen bir üst birimdir. Ocakla bağlantılı inşaat ve tamirat işlerinin yanı sıra farklı görevleri de olan Şehreminleri'nin mimarlık bilgilerinin olmadığı halde son dönemde baş mimara ait bazı görevlerin Şehreminliği'ne verilmesi tepkilere neden olmuş; iki görevin birbirine karıştığı gerekçesiyle kurumun 1831 yılında kaldırılmasına karar verilmiştir (Uzunçarşılı, 1988, s. 375-328).

[33] Genellikle Hassa Mimarlar Ocağı içinden veya suyolu nazırlığı görevinden atanan baş mimarın yönetiminde bir kethüda ile kalem katibinin yanında birçok mimar ve yetişmiş usta bulunuyordu (Bkz. Fatma Afyoncu, *XVII. Yüzyılda Hassa Mimarları Ocağı,* Ankara 2001, s. 10).

[34] Saray ve hanedan mensuplarının yaptıracakları binaların planlarının hazırlanması, keşif bedellerinin hesaplanması, kabul edilen projelerin uygulamaya geçirilerek inşaatın yürütülmesi, selatin vakıflarının

Devletin çeşitli birimlerinden ya da dışarıdan mimarlığa yeteneği olanların alınarak uçta-çırak sisteminde yetiştirildiği Hassa Mimarlar Ocağı'nda kuruluşundan itibaren ihtiyaç durumunda, sayıları değişmekle birlikte sıklıkla gayrimüslim mimarlar da görevlendirilmiştir (Turan, 1964, s. 180-181; Afyoncu, 1999, s. 209; Afyoncu, 2001, s. 37-39). Ocağın yapısı ve örgütlenmesindeki değişim ile mimarların eğitimi konusunun gündeme gelmesi için yine 19. yüzyılı beklemek gerekecektir.

2. 1. TANZİMAT ÖNCESİ GELİŞMELER

Avrupa ile diplomatik ve kültürel ilişkilerin arttığı 1718-1730 tarihleri arasındaki on iki yıllık huzur dönemi, Osmanlı İmparatorluğu'nun bir yandan toprak ve güç yitirdiği "gerileme", diğer yandan yenileşme hareketlerinin başlatıldığı III. Ahmed devri olarak adlandırılan ikilemli bir süreçtir (Yasa Yaman, 2012, s. 92). Batı ile kurulmaya çalışılan iyi ilişkiler kapsamında Sultan'ın elçisi olarak 1720-1721 yılları arasında Fransa'ya gönderilen Yirmisekiz Mehmet Çelebi, Paris'te çok sayıda yapıyı gezmiş, Fransa kraliyetinin yaşam biçimi ile yapı düzenlemelerini ayrıntılı olarak aktardığı raporları ve yanında getirdiği söylenen saray ve bahçe çizimlerinin Sultan III. Ahmed ve sadrazamı Damat İbrahim Paşa üzerinde yarattığı etki sonucunda Kâğıthane bölgesi yeni yapılaşma için uygun görülerek saray ve has bahçenin yanı sıra başta sultan için yaptırılan Kasr-ı Hümayûn olmak üzere yüzlerce köşk inşa edilmiştir. Bu yapılar, ilham kaynağı olan Fransız saraylarının aksine daha mütevazı ölçekte yapılmış, Batılı etkiler daha çok bahçe düzenlemesi ve mimari eserlerin doğayla ilişkilendirilmesi şeklinde yansımıştır (Eldem, 1974, s. 223-226; Denel, 1982, s. 18-21; Batur, 1985, s. 1039).

Osmanlı mimarisinin Batı'ya açılma evresinin başlangıcını oluşturan Lâle Devri'nde batılı unsurlar, yapının plan, kitle ve hacim tasarımından ziyade iç mekânlarda, duvar ve tavan yüzeylerinin süslemesinde kendi göstermektedir.

Lâle Devri'nde başlayan bir diğer gelişme de çeşme ve sebil yapımıdır. Bu gelişme Osmanlı mimarisinde bir dönüşümü, insan ve çevre ile ölçek ilişkisini kuran, işlevini dışsal ilişkilerde belirleyen bir yapı anlayışına geçişi ifade etmektedir. Osmanlı

---

tamir ve inşa işleri, gayrimüslimlere ait dini yapıların tamiratlarında keşiflerin yapılması kaçak yapılaşmanın önlenmesi, inşa faaliyetlerinin kontrolü, suyolları ile ilgili hizmetler, inşaat esnafının alacağı ücretler ile malzeme fiyatlarının ve standartlarının belirlenerek kalite ve satışının denetlenmesi, özel şahısların yaptıracağı her türden binaya ruhsat verilmesi, serbest çalışan mimarların ehliyetlerinin kontrolü, sefer sırasında ordunun geçeceği yolların açılması ve tamiri, köprü inşası, konaklama yerlerinin düzenlenmesi gibi pek çok işi Ocak yürütmüştür (Sönmez, 1999, s. 187-189).

mimarisinde yabancı etkilerin görülmeye başladığı ilk yapılar olan İstanbul'daki meydan çeşmelerinin en anıtsal örneğini Ayasofya meydanındaki III. Ahmed Çeşmesi (1728) oluşturmaktadır (Batur, 1985, s. 1042; Ödekan, 1994, s. 488-491; Kuban, 2007, s. 510).

Devrin pek çok yapısını tahrip eden1730'daki Patrona Halil Ayaklanmasının ardından başlayan I. Mahmud Dönemi'nde (1730-1754), daha az gösterişli ancak benzer yapıların ağırlıklı olduğu yeni bir imar hareketi başlamış, mimari alanda meydana gelen değişiklikler öncelikle bezemede kendini göstermiş, bununla beraber mimari süslemedeki hızlı gelişime karşılık tasarımda görülen değişim daha yavaş bir biçimde gerçekleşmiştir (Acar, 2000, s. 85).

I. Mahmud döneminde inşa edilen yapılar içinde, III. Ahmed döneminde yeni bir yaklaşımla ele alınan çeşme ve sebiller önemli bir yer tutmaktadır. Daha çok önemli ve varlıklı kişiler tarafından vakıf ya da hayrat olarak yaptırılan bu eserlerden Saliha Sultan ve I. Mahmud çeşmeleri, mimari elemanlarla sağlanan dalgalanma hareketleri ve süsleme anlayışıyla Osmanlı Barok üslubunun doğuşuna işaret etmektedir (Kuban, 1954, s. 105).

Ağırlıklı olarak çeşmelerdeki bezemelerde görülen bu değişim 1740'lardan sonra söz konusu yapıların bütününde de kendini göstermeye başlamıştır. Barok ve Rokoko akımının tüm yapısal elemanlarda kullanıldığı Dolmabahçe Mehmet Emin Ağa Sebili (1740) ile Karacaahmet Saadettin Efendi Çeşmesi (1741) yapıları bu değişimin ilk örnekleridir. Niş köşelerinden saçak seviyesine kadar yükselen sütunlar, Rokoko ve Barok üsluplarının yaprak ve kıvrık dallarıyla bezeli ayna taşları, dalgalı kemerler, köşelikler ve kartuşlar mimariyle bir bütünlük oluşturarak cepheleri yüzeysellikten kurtarmaktadır (Ödekan, 2002, s. 413).

Söz konusu değişimler dini mimaride de görülmeye başlanmıştır. Fatih'teki Hekimoğlu Ali Paşa Külliyesi (1734-1735), Lale Devri mimarisinin özelliklerini taşımasının yanında, Barok ve Rokoko üslubunun dini mimariye de sızmaya başladığının habercisi sayılabilecek önemli bir komplekstir. Külliyenin ana yapısı olan cami geleneksel plan şemasına sahip olmakla birlikte yüksekliği arttırmak için bir kaide üzerine oturtulması,

yelpaze gibi açılan geniş merdivenlerle avluya bağlanması ve avlu kapısı yanındaki köşeyi yuvarlaklaştıran sebili yenilik arayışının belirtileridir (Cezar, 1985, s. 47).

Verdiğimiz örneklerden de görüleceği üzere Osmanlı mimarisinin repertuvarına girmeye başlayan Barok ve Rokoko eğilimler I. Mahmud döneminde yoğunluk kazanmakla birlikte, etkilerin süsleme ve detaylarla sınırlı kalmayıp mimari tasarımın bütününe yansıması III. Osman (1754-1757) döneminde gerçekleşmiştir. I. Mahmud zamanında yapımına başlanan, ancak III. Osman döneminde tamamlanabilen Nuruosmaniye Külliyesi (1748- 1755) tasarım ve mimari öğeleriyle birlikte Barok üslubu simgeleyen ve bütünlüğü olan ilk girişim sayılır. Nuruosmaniye Cami ile birlikte, ibadet alanının şemasını koruyan, ancak yapının tümünde yaklaşım ve üslup olarak farklılaşan bir biçimlenme ile "*geleneksel şemaların veya tasarım kabullerinin artık arkitektonik yollarla zorlandığı"* ve Barok yaklaşımının bütünlük anlayışı içinde uygulanmaya çalışıldığı yeni bir anlayışa geçilmektedir (Batur, 1985, s. 1044; Kuban, 2007, s. 528).

Yüzyılın sonlarına doğru, mimaride denenen Batılı motif ve tasarım yaklaşımlarının çeşitlenerek arttığı, çözümlemelerin yerleşmeye başladığı yıllar olmuştur. Osmanlı mimarisine hâkim olan kapalı ve içe dönük özelliği, henüz kısıtlı da olsa yerini dışa dönük bir tasarım yaklaşımına bırakması da bu dönemde başlamıştır. Bu bakımdan I. Abdülhamid tarafından yaptırılan Beylerbeyi Camii (1778) dış kütle ve plan şeması ile kendisinden sonraki camilere örnek teşkil etmiştir. Avlunun ana yaklaşım yönüyle denizle bağlantısının kurulması ve klasik şemadan çıkılarak geniş pencerelerin dışa açılan bir duvarla çevrelenmesi bakımından dikkat çeken yapıdaki asıl gelişme hünkâr mahfilinin giriş cephesinde bir köşkle tanımlanan ve iç mekânla bağlantılı bir kitle oluşturulmasında olmuştur (Dündar, 2008, s. 67 – 68).

Osmanlı mimarisinde görülmeye başlayan değişimler III. Selim döneminde (1789-1807) farklı bir boyut kazanmaya başlamıştır. Yüzyılın sonlarına doğru tahta çıkan III. Selim'in Osmanlı Devleti'ni, Batı'nın askeri, sanayi, ticaretle birlikte bilim, sanat ve genel olarak uygarlık alanındaki ilerlemelere katılabilmeyi amaçlayan geniş kapsamlı Nizam-ı Cedid reformu, beraberinde mimari alanda da büyük değişimleri getirmiştir. Birçok alanda öngörülen düzen değişikliklerinin getirdiği gereksinimler bir yandan eski yapıların yeniden ele alınmasını gerektirirken bir yandan da yeni yapı türlerinin ortaya

çıkmasına yol açmış, kışlalar, çoğu askeri amaçlı fabrikalar, yönetim binaları ve okullar gibi yapılar inşa edilmeye başlamıştır. Batılılaşma ve çağın koşulları gereği fonksiyonel amaçlı bu yapıların en somut örneklerini, Beyoğlu Hasköy'de insa edilen Humbaracılar Kışlası (1792), Taksim'deki Topçu Kışlası (1806) ile Nizam-ı Cedid askerleri için Üsküdar ve Levent'e yapılan askeri kışlalar oluşturmaktadır (Denel, 1982, s. 25; Cezar, 1985, s. 63; Dündar, 2008, s. 70-71).

III. Selim döneminin diğer özelliği de yoğun bir sivil yapım faaliyetinin görülmeye başlanmasıdır. Saraya ait yapıların yanında, seçkin ailelerin, elçilerin ve varlıklı kimselerin rağbet ettiği Boğaziçi kıyıları, haliçten sonra, saray, konak ve bahçeleriyle "Boğaziçi Devri" olarak adlandırılan yeni bir dönemin başlamasına neden olmuştur. Yoğun bir inşaat faaliyetinin yaşandığı III. Selim döneminde daha çok sivil yapılar yapılmış olmakla beraber, dinî yapılarda da devrin mimari karakterini yansıtan önemli eserler ortaya konmuştur. Üsküdar'daki Selimiye Camisi (1801- 1805) tek kubbeli merkezî planıyla geleneksel Osmanlı plan şemalarından birini sürdürmekle birlikte plastik etkili payandalarla destekli yüksek kasnağı, kapı ve pencere kemer biçimleri, ağırlık kulelerini destekleyen kıvrık konsolları ve C ve S'lerden oluşan süsleme düzeniyle Barok üslubun karakteristik bir örneğini oluşturur (Denel, 1982, s. 27; Batur, 1985, s. 1046; Dündar, 2008, s. 74).

II. Mahmud döneminde ise III. Selim zamanında görülmeye başlayan kışla, okul, fabrika gibi yapılar artarak devam ederken, bir yandan da düzenlemenin getirdiği gereksinimler sonucu karakol, hastane ve devlet daireleri gibi yeni yapı türleri de mimarideki yerini almaya başlamıştır. Kışla yapımının İstanbul dışına da taştığı bu dönemde, Çengelköy'de Kuleli Süvari Kışlası (1828), Rami Kışlası (1829) ve Davudpaşa Kışlası (1832) askeri alandaki gerçekleştirilen en önemli yapılar olarak Barok ve Neo-Klasik üslup özellikleri taşır. Dönemin dini yapıları arasında Tophane'de mimar Krikor Amira Balyan tarafından inşa edilen Nusretiye Camisi (1823-1826)241 mimarideki üslup gelişimini göstermesi açısından önem arz etmektedir. Klasik stildeki zemine oturma ve onu taçlandırma yerine, zeminden sıyrılarak yükseltme çabasının en iyi örneğini oluşturan cami, Barok ve Rokoko ile Ampir stilleri arasındaki bir geçiş yapısını teşkil etmektedir (Cezar, 1985, s. 68; Dündar, 2008, s. 78).

Mimarlık alanındaki değişimlerin bir uzantısı da kurumsallaşma ve eğitim yönünde olmuştur. Hassa Mimarlar Ocağı, 1831 yılına kadar yapısını korumaya çalışmış ancak resmi inşa ve tamir işlerinde bağlı olduğu Şehremaneti ve mimarbaşıların ortak çalışmaları, son dönemde çeşitli sorunlara neden olmuştur. Şehremaneti'nin görevleri genel anlamıyla malzeme, masraf ve ücret konularında olduğu halde zaman zaman inşaatlara da müdahale etmeleri nedeniyle, görevlerin birbirine karıştığı gerekçe gösterilerek alınan karar doğrultusunda 4 Kasım 1831 tarihinde Şehremaneti ile baş mimarlık, Ebniye-i Hassa Müdürlüğü adı altında birleştirilmiştir. Kararda kuruma alınacak elemanların "*fenn-i mimari ve hendeseye vakıf olmaları*" gerekliliği özellikle vurgulanmıştır[35] (Ergin, 1995, s. 931).

Ebniye-i Hassa Müdürü Abdülhalim Efendi'nin 1834 yılında mimarlık eğitimi konusunda padişaha sunduğu takrirde, "*Mühendishanenin bir kısım hocaları ile ehil mühendis ve mimarlar tarafından Ebniye-i Hassa Müdürünün konağında, mimarlığa ait derslerin verilmesi*" ifadesi bulunmakta ve mimarlık eğitimi konusundaki yaklaşımı ortaya koymaktadır (Cezar, 1995, s. 118-119).

Ebniye-i Hassa Müdürlüğü'nün kurulmasıyla yeni bir düzenlemeye tabi tutulan imar ve inşa işleri farklı birimler tarafından da yürütülmeye çalışılmıştır. II. Mahmud döneminde, devletin merkez teşkilatındaki yeniden yapılanma sürecinde, mevcut kurumların nezaretlere dönüştürülmesi, yeni nezaretlerin kurulması yanında, diğer önemli bir reform da daimi meclislerin kurularak yaygınlaştırılmasıdır. Nezaretler, nezaret meclisleri ya da nezaretlerin üzerinde yer alan meclisler, Tanzimat Dönemi'nde daha da yaygınlaşarak devam etmiştir (Akyıldız, 2004, s. 62-63). Başlangıçta bina işleri Ebniye Müdürlüğü'nün yanı sıra bu nezaret ve meclisler bünyesinde yürütülmüş, 1838'de Hariciye Nezareti bünyesinde Meclis-i Umur-ı Nafia kurulmuştur. Bir başkan ve beş üyeden oluşan meclisin görevi, ticaret, ziraat ve sanatın geliştirilmesi ile ülkenin imarının sağlanması ile ilgili konuları ele almak ve öneriler getirmek olarak öngörülmüştür (Akyıldız, 1993, s. 258-259).

---

[35] Yeniden yapılanma ve değişimin gerekliliği, *"...Şehremaneti mensubunun fenn-i mimariye vakıf olmamaları cihetiyle bütün umur-ı ebniyye mimarbaşı bulunanlar marifetiyle görülmekte olmasına nazaran bu iki memuriyetin birleştirilerek el-haletü hazihi mimarbaşı bulunan Abdülhalim Efendi kullarının fenn-i mimari ve hendesede mahareti olmak hasebiyle onun uhdesine müceddeden tevcihi ve bundan böyle azil ve nasb vukuunda dahi mutlaka fenn-i mimari ve hendeseye vakıf ehliyetli adamlardan intihab ve istihdamı..."* şeklinde açıklanmıştır. BOA., Cevdet, Saray, 2860'dan aktaran Şerafettin Turan, 1964, s. 178, 199.

Mimarlık eğitiminin usta-çırak sistemi içinde verildiği ve bir tür mimarlık-mühendislik okulu olarak da tanımlanabilecek olan Hassa Mimarlar Ocağı'nda eğitimin niteliğine ilişkin, Mimar Sinan'la ilgili döneminde yazılmış eserlerden[36] ve Cafer Çelebi tarafından kaleme alınmış olan *Risale-i Mimariyye* adlı kitaptan genel bilgiler edinmek mümkündür[37] (Gökyay, 1988, s. 113-215; Sönmez, 1988, s. 11-18).

İmparatorluk dahilinde Batılı anlamda eğitim veren ilk okullardan biri ve askeri mühendis yetiştirmek amacıyla kurulmuş olup, daha sonra Mühendishane-i Berr-i Hümayun adını alan Mühendishane, 1792'de ilk kez "*sanayi-i mimariyeyi ve fenn-i hendesiyeyi tahsil etme*" koşulunun gündeme gelmesi ve 19. yüzyıl başında Ocak mimarlarının burada eğitime tabi tutulmaları nedeniyle mimarlık eğitiminde özellikle önemli bir yere sahiptir (Yazıcı, 2007, s. 46). 9 Aralık 1801 tarihli kanunnameyle Hassa Mimarlar Ocağı'ndaki tüm mimar halifelerinin, mimarlık sanatının "*fünun-ı hendese müteferriatından*" olduğu vurgulanarak, *"sanayi-i mimariyye ve fünun-ı hendesiyyeyi ilmen ve amelen tahsile say*" etmek üzere Mühendishane'ye devam etmeleri karara bağlanmıştır (Kaçar, 1998, s. 109).

Mühendishanelerle başlayan askeri eğitim Mekteb-i Harbiye ile devam etmiş ve okulun ilk hocalarının çoğu mühendishane mezunları olmuştur. 1834 yılında Maçka kışlasında açılan Harbiye'nin eğitim programı da başlangıçta Mühendishane-i Berri-i Hümayun ile oldukça benzer niteliktedir (Ergin, 1939, s. 362-363).

Mimarlık eğitimini mühendisliğin bir parçası olarak gören yaklaşım, bağımsız bir mimarlık okulu açılıncaya kadar devam etmiş; bu okul açıldıktan sonra da Mühendishane ve Harbiye'de fenn-i mimari dersleri okutulmaya devam edilmiştir (Cezar, 1995, s. 66). Mimarlık eğitiminin bağımsız olarak yürütülmesi yönünde ilk olarak görüş bildiren Seyyid Abdülhalim Efendi'nin 1834 yılında II. Mahmud'a sunduğu tasarıda, giderek artan bina yapımının eldeki mimarlar ile karşılanamayacağı

[36] Mimar Sinan'la ilgili eserlerde, mimarlık eğitimine ilişkin açık bilgiler bulunmasa da Sinan'ın hayatı ve baş mimarlığa giden süreçte geçirdiği evrelerin anlatılması, dönem mimarlarının nasıl yetiştiklerini gösteren veriler sağlamaktadır.

[37] Örneğin *Risale-i Mimariyye*'de; Sedefkariler Kârhanesi'nde, elindeki kitaptan okumalar yaparak anlatan bir gençten ve okuduğu kitabın hendese ilmine ait olduğundan bahsedilerek bu ilme dair açıklamalar getirilmesi, o dönemde Saray'da hendese eğitimi verildiğinin ve hendese kitaplarının varlığının tespitini sağlamıştır (Erdenen, 1966, s. 21).

vurgusuyla önerdiği çözümler arasında ayrı bir mimarlık okulunun açılması da yer almaktadır (BOA., HAT., 23977'den aktaran Cezar, 1995, s. 118-119).

18. yüzyıl boyunca, dar çıkmaz sokaklar ve ahşap konutlar nedeniyle İstanbul'da çok sayıda yangın yaşanmaya devam etmiş, 1803 yılında yangınların önlenmesi amacıyla tekrar hükümler getirilerek binaların eski sınırlarını aşmadan inşa edilmeleri ve ahşap malzeme yerine kâgir yeğlenmesi gerektiği belirtilmiştir. 1826 tarihli bir fermanda ise aynı amaçla sokakların genişletilmesi hükmü getirilmişse de yeterince uygulanmadığı için yangınların önü alınamamıştır (Denel, 1982, s. 62). Avrupa basınında İstanbul'da sıklıkla tekrarlanan yangınlarla ilgili çıkan haberler üzerine, büyükelçi olarak Londra'da bulunan Mustafa Reşit Paşa, 1836 yılında II. Mahmud'a bir mektup göndererek yangın meselesinin yanı sıra mimar sorununa da değinmiş, evlerin kagir ve yolların hendese kuralları çerçevesinde yapılması gerektiğini belirtmiş, bunu mümkün kılmak için de Avrupa'dan söz konusu inşa tekniklerine hakim mimar ve mühendisler getirilmesini, gençleri de mimarlık eğitimi almak üzere Avrupa'ya göndermesini önermiştir (Baysun, 1960, s. 124-125; Yerasimos, 1996, s. 50). Hükümleri uygulamak da, önerileri hayata geçirmek de daha geç dönemde mümkün olmuştur.

2. 2. TANZİMAT'TAN II. MEŞRUTİYET'E KENT VE MİMARİDE DEĞİŞİM (1839-1908)

Abdülmecid'ın tahta çıkmasıyla başlayan Tanzimat Dönemi her alanda olduğu gibi kentleşme ve mimaride de köklü değişimlerin yaşandığı bir evre olmuştur. Tanzimat reformlarının şehircilik ve mimarlık alanındaki yansımaları önemli değişikliklere işaret eder. Öncelikle şehircilik meselesi hukuki zemine oturtulmuş, mimari dönüşüm bunu izlemiştir. 1838'de Osmanlı İmparatorluğu ile İngiliz hükümeti arasında imzalanan Ticaret Anlaşması aslında pek çok olgunun çıkış noktasını oluşturur[38]. Benzer anlaşmalar kısa sürede diğer Avrupa devletleri ile de yapılacaktır. Sanayileşen Batı'nın Pazar ve hammadde arayışına cevap veren Osmanlı, verdiği imtiyazlarla ekonomisini büyük ölçüde dışa bağlamıştır (Pamuk, 1994, s. 17).

[38] Antlaşma hükümleri doğrultusunda İngiliz tüccarları "*en çok müsaadeye mazhar millet*" vasfının yanı sıra, diğer memleketlerden getirilen malların da ticaretini yapma hakkını elde etmiştir. Satın alınan malların nakli için uygulanan tezkere sistemi de devreden çıkarılarak Hazine için önemli bir gelir kaynağı da böylelikle ortadan kaldırılmıştır. Ayrıntı için bkz. Mübahat Kütükoğlu, *Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri II (1838-1850),* İstanbul 1976, s. 5.

Tanzimat hareketi ile kentin içyapısında meydana gelen toplumsal ve ekonomik dönüşüme koşut olarak başlayan kent planlaması çalışmaları öncelikle İstanbul, İzmir, Mersin, Selanik gibi liman kentlerinde ve ardından bu limanlara demiryolu ile bağlanan yerleşimlerde başlamıştır (Acar, 2000, s. 61).

Ticari imtiyazlar, Tanzimat Fermanı ile gayrimüslim tebaaya tanınan eşitlikler, 1856 Islahat Fermanı ile azınlıkların yeni yapı inşa etme hakkına ek olarak 1867'de mülkiyet hakkı da kazanmaları[39] ve genişleyen ticaret hacmi, öncelikle İstanbul'da olmak üzere liman kentlerinde hareketlenme, nüfus[40] ve inşa faaliyetlerinde artış ile kentsel büyümeye koşut olarak kentleşmeye ilişkin düzenlemelere gidilmesi ihtiyacını doğurmuştur (Engelhardt, 1999, s.197). Bu doğrultuda yazılı kurallara uyulması girişimlerinin ilki olan 17 Mayıs 1839 tarihli İlmühaber[41] ile başlayan düzenlemeler kapsamında 1848'de Ebniye Nizamnamesi[42], 1864'te Turuk ve Ebniye Nizamnamesi[43], 1877'de Belediye Nizamnamesi ve 1882'de Ebniye Kanunu[44] yürürlüğe girmiştir (Tekeli, 1985, s. 885).

Nizamnamelerde göze çarpan ortak öneriler öncelikle ahşap yapıdan kâgir inşaata geçilmesi, yolların genişletilmesi, çıkmaz sokakların kaldırılması, yangın alanlarının yeniden planlanması, kamulaştırma gibi konularda odaklanmaktadır. 1864'da kurulan

---

[39] *"...Emlakın alım satımı ve tasarrufu hakkındaki kanunlar tüm tebaa için eşit olduğundan kanunların devlete ve belediye zabıtası nizamlarına uymak ve asıl yerli halkın verdiği vergileri vermek üzere Osmanlı hükümeti ile yabancı devletler arasında yapılacak düzenlemeden sonra yabancılara da emlak tasarrufu izni verilecektir..."* Engelhardt, a.g.e., s.197. Islahat Fermanı'ndaki bu maddenin uygulamaya geçirilmesi için yabancı elçilerin bir süre sonra Babıali'ye müracaat etmişlerdir. Bir süre devam eden görüşmeler sonunda 1867 senesinde, yabancıların da şehir ve köylerde emlak ve arazi sahibi olabileceklerine dair düzenleme yapılarak imzalanmıştır. Böylece Osmanlı topraklarında yaşayan konsolosluk çalışanları ve Levantenler de mülk satın alma hakkına sahip olmuştur (Kütükoğlu, 1976, s. 111, 118).

[40] İstanbul nüfusundaki artışın bir nedeni de, Kafkaslar ve Balkanlar'dan göç eden çok sayıda Müslümanın da olmasıdır (Karpat, 2003, s. 141).

[41] İlmühaber ile getirilen kurallar; ahşap yerine kâgir yapıların inşa edilmesi, çıkmaz sokak yapılmaması, uygun olan yerlerde meydanların oluşturulması, yeni yolların belli genişliklerde ve geometri kurallarına göre yapılması, yol kenarlarında kaldırım ve ağaçlar için yer bırakılması ve yeni yapılacak binaların üç katı geçmemesi şeklinde özetlenebilir.

[42] İlk imar mevzuatı niteliğinde olan nizamnamede yine öncelik yangın sorununa verilmek üzere, inşaatların denetimi, yeni binaların yükseklikleri ve ruhsat şartları, yol ve sokak genişlikleri, kamulaştırma, kâgir yapılaşma konularında kurallar getirilmiştir.

[43] 1864 yılındaki Hocapaşa yangınını takiben bir tür imar komisyonu olarak kurulan Islahat-ı Turuk Komisyonu ile aynı tarihte hazırlanmış olan nizamname, tüm imparatorlukta uygulanmak üzere ve daha kapsamlı oluşturulmuştur. Kamulaştırma, parselleme, harita hazırlanmasına yönelik hükümler içermektedir.

[44] Kanun'da öncekilerle benzer hükümlerin yanı sıra arazilerin imara açılabilmesi için bir karakol ya da okul yerinin karşılıksız olarak belediyeye verilmesi, lağım yapılması ve kaldırım masraflarına katılınması şart koşulmuş olması Tekeli'ye göre *"nüfusu artmaya başlayan Osmanlı kentleri çevresinde spekülatif hareketlerin başladığını ve bunun devlete yük getirdiğinin anlaşıldığını göstermesi bakımından ilginçtir"*.

Islahat-ı Turuk komisyonunun bu konularda İstanbul'daki çalışmaları önemlidir ve 1869'a kadar devam etmiştir. 1855'te Şehremaneti kurulmuş[45], 1857'de ise Beyoğlu Altıncı Daire pilot belediye olarak hizmet vermeye başlamıştır. Yol, su şebekeleri, altyapı projeleri, aydınlatma, vb. belediyecilik hizmetleri azınlık ve yabancıların en yoğun olduğu bölgelere verilmeye başlanmıştır[46] (Ergin, 1995, s. 1371, 1380).

Mimari alanda yeni hizmetlere ve düzenlemelere koşut olarak yeni yapı tipleri ortaya çıkmıştır. Öncelikle ticaret hacmine paralel olarak gelişen demografik yapı ve mimari hem İstanbul'da hem de dönemin önemli liman kentlerinde dönüşümü hızlandırmıştır.

Tanzimat'la birlikte ticaretin dışa açılması ile önemli bir liman kenti olan İstanbul'un Karaköy ve Beyoğlu bölgelerinde depolama, pazarlama ve satışa yönelik iş hanları, pasaj ve mağaza gibi binaların inşasına başlanmıştır. Bununla birlikte gayrimüslim ve yabancıların yerleşim merkezi durumuna gelen Beyoğlu bölgesi, bu toplulukların ihtiyacı olan kilise, okul, hastane ve postane gibi kamu binalarının da inşa edilmesiyle Batılı bir kent görünümü kazanmaya başlayarak gerek kültürel, gerekse ticari bakımdan yeni bir kent merkezi haline gelmiştir. Ayrıca, artan ticari ilişkiler sonucunda gezi ve ticaret amacıyla gelen yabancıların ve Levantenlerin ihtiyaçları doğrultusunda açılan pansiyon, otel, kafe ve pastane gibi yeni işlevler üstlenen binalar ve bunları izleyen tiyatro ve kabare gibi eğlence mekânları ve lüks tüketime yönelik mağazalar bu semtin şehir hizmetleri bakımından da ayrıcalıklı bir statü kazanmasına yol açacaktır (Cezar, 1991, s. 148; Batur, 1996, s. 170).

Modernleşme hareketlerinin en önemli evresini oluşturan Tanzimat döneminde, devlet yönetiminin yeniden örgütlenmesi, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Batılı anlamda resmi binaların Osmanlı mimarisine girmesine yol açmıştır. II. Mahmud döneminde merkeziyetçi örgütlenme girişimleriyle başlayan ve asıl gelişimini Tanzimat döneminde gösteren yönetim organlarının kuruluşu, İstanbul'un yanı sıra diğer kent merkezlerinde de devlet dairesi denen yapıların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bürokratik kurumlaşma çabaları ve özellikle 1868'de Teşkilat-ı Vilayet Nizamnamesi'nin

[45] Şehremaneti'nin kurulmasıyla belediyecilik hizmetleri yeni bir sürece girmiş, Şehremini başkanlığında iki yardımcı ve halkın her sınıfından olmak üzere 12 kişi toplam 15 kişilik bir Şehir Meclisi oluşturulmasına karar verilmiştir.

[46] Altıncı Belediye'nin kuruluşu ve faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Osman Nuri Ergin, *İstanbul Şehreminleri*, (Haz. A. N. Galitekin), İstanbul, 1996, s. 26-49.

yürürlüğe konmasından sonra vilayet ve liva'ların merkezlerinde kamu görevlerinin yürütüleceği devlet daireleri, vilayet binaları, nezaretler, belediye binaları, adliye ve postane gibi hükümet binaları inşa edilmeye başlanmıştır (Ödekan, 2002, s. 432; Dündar, 2008, s. 85).

Modernleşme süreciyle birlikte eğitim alanında gerçekleştirilen reformlar yeni kurumlaşmalarla birlikte modern anlamda okul binalarının yapılmasını da gerekli kılmıştır. Geleneksel eğitim kurumu olan medrese mimari program içerisindeki ağırlığını kaybederken, 18. yüzyılda askeri okullarla yapım programına giren okul binaları Tanzimat döneminde sivil kadroların yetiştirilmesine yönelik değişik alanlarda eğitim veren örneklerle artmıştır. Yeni eğitim anlayışının ürünleri olarak biçimlenen söz konusu yapılar, genellikle dikdörtgen veya "U" biçiminde kütlesel yapılar olup sadeleştirilmis bir Neo-Klasik cepheye sahiptirler. Bununla birlikte çeşitli Avrupa ülkelerinden aktarılmış ve bu nedenle üslup farklılıkları gösteren örnekler de mevcuttur. Söz konusu yapılar arasında Darülfünun ve Mekteb-i Sultani (Galatasaray Lisesi) dönemin karakteristik örneklerini oluştururlar. Fossati kardeşler tarafından tasarlanan ve inşası ancak 1854'te tamamlanabilen Darülfünun binası, üç katlı ve ortası avlulu iki büyük blok ile bunları birleştiren dikdörtgen bir kütleden meydana gelmekte olup, boyutlarıyla Ayasofya ve Sultanahmet camilerinin yanında kentsel ölçüleri zorlayan bir özelliğe sahiptir. Dönemin diğer önemli bir yapısını oluşturan Mekteb-i Sultani ise, ortada bir tören avlusunu çevreleyen "U" biçimindeki kütlelerden oluşan klasik bir düzenlemeye sahiptir. Üç katlı ve kâgir olarak inşa edilen yapının katları profilli silmelerle birbirinden ayırt edilmiştir. Bunların yanında başta Beyoğlu bölgesi olmak üzere inşa edilen yabancı okulların günümüze ulaşabilen bazı örnekleri, geleneksel Osmanlı eğitim yapılarından farklı bir anlayışı yansıtmaktadır. Fonksiyonları gereği başta derslikler olmak üzere laboratuvar, yönetim birimleri, kütüphane, revir, mutfak, kantin, yemekhane ve kimi zaman yatakhane görevi üstlenmiş mekânları kapsayan sade planlar gösteren okullar yabancı mimarlar tarafından tasarlanıp ortaya konmuştur. Dönemin geçerli üslûbu olan ve farklı işlevleri üstlenen diğer yapılarda da sık sık karşılaşılan Neo-Klasik yaklaşımın egemen olduğu Moda'daki Saint Joseph Lisesi, Galata'daki Saint Benoit Fransız Lisesi gibi yabancı okullar, kimi zaman bağlı oldukları ülkenin yerel mimari özelliklerini hatırlatan malzeme ve detayları yansıtırlar. Öte yandan Kuleli (1861) ve Harbiye (1863) gibi askeri okullar, üstlendikleri işlev ve

eğitimin niteliğine bağlı olarak geniş orta avlulu planlarıyla dönemin kışla yapılarını anımsatmaktadır (Batur, 1985, s. 1057-1058; Cezar, 1991, s. 296; Acar, 2000, s. 129-136; Dündar, 2008, s. 93).

Tanzimat sonrasında ortaya konan yapılarda hem önceki, hem de çağdaş üsluplar seçmeci bir yorumla uygulanmakla birlikte, dünyanın her yerinde egemen olan Art-Nouveau ağırlık kazanmaya başlamıştır. Aynı zamanda Türk klasik sanatına dönülerek Türk Neo-Klasiği denilen bir üslup yaratılmaya çalışılmış, İstanbul başta olmak üzere Osmanlı Devleti'nin hemen her yerinde Türk Neo-Klasiği Cumhuriyet'ten sonra da bir süre devam etmiştir. Tanzimat'la birlikte Osmanlı mimari programına girerek yaygınlık kazanan ve işlevselci bir anlayışla tasarlanan resmi bina yapımı, Tanzimat sonrası da dönemin üslup özelliklerine göre devam etmiştir. İtalyan Mimar G. Battista Barboroni tarafından inşa edilen ve İmparatorluğun ilk Belediye Dairesi olan Altıncı Daire-i Belediye Binası (1879-1883), simetrinin hâkim olduğu cephedeki geniş profilli kat silmeleri, üçgen alınlıklı pencereleri, köse pilastrları ile yansıttığı Neo-Klasik yaklaşım dönemin resmi yapıları için karakteristik bir örnek oluşturmaktadır. Alexandre Vallaury imzalı Cağaloğlu'ndaki Düyûn-ı Umûmiye (1897) binası ise bir orta koridorun iki yanına sıralan odalar ile yapı aksına yerleştirilen giriş holünden oluşan tasarımı ile benzer yapılardaki geleneği sürdürmektedir (Kuban, 2007, s. 606, 662; Dündar, 2008, s. 113).

II. Abdülhamid döneminde ise eğitim politikalarına bağlı olarak sayıları giderek artan okullar, dönemin diğer yapılarında olduğu gibi seçmeci bir anlayışla inşa edilmişlerdir. Öğrenci sayısına göre boyutları da büyüyen bu okulların kentin fiziki yapısındaki rolleri de artmıştır. Galatasaray Sultanisi 1908'de yeniden yapılan üç katlı 'U' biçiminde bir plan düzeninde büyük boyutlu, gösterişsiz bir yapıdır. Dönemin önemli yapılarından biri olan Sanayi-i Nefise Mektebi, A. Vallaury tarafından 1882'de tasarlanarak inşa edilmiş, daha sonra yine aynı mimar tarafından 1889-1892 yılları arasında eklemeler yapılmıştır. İlk binanın, yivli pilastrlarla bölünmüş ve basık kemerli birer pencere ile üstünde küçük konsolların taşıdığı silme lentolar ve yüksek kabartma şeklinde işlenmiş insan başı figürlerinin bulunduğu birimlerin tekrarlandığı cephesi ile Neo-Rönesans üslubunu yansıtır. Buna karşılık ek yapının cephesi, yüksek pilastrlar, iyon baslık, üçgen alınlık

ve akroterli tasarımıyla Neo-Klasik bir yaklaşımı sergiler (Kuban, 2007, s. 662-663; Dündar, 2008, s. 115).

Tanzimat döneminde Osmanlı mimarlarının eğitimi için zaman zaman çeşitli çözümler üretilmeye çalışılmışsa da[47] okul açılması için ilk resmi girişim 1877 yılında gerçekleşmiştir. Sadece resim ve mimari bölümlerinin yer aldığı bir Sanayi-i Nefise Mektebi kurulmasının gerekliliği ve amacı "*...fenn-i resim ve mimari talim ve tedris olunmak üzere Dersaadet'te bir mektep küşadı hakkında... fenn-i mimarinin usul-u tedrisi dahi yolunda ceryan etmemesine ve işbu mektebin küşadı halinde fenn-i mimari muallimi mösyö Çıngırya şimdilik fahri olarak hizmet edeceği...*" ifadeleri ile açıklanmış ve okulun hem resim hocalığına hem de müdürlüğüne Guillemet atanmıştır (Edhem, 1970, s. 36-37).

Dönem kaynaklarından anlaşıldığına göre, 1877 yılında Mekteb-i Sanayi-i Şahane kurulmuş, öğretim kadrosu belirlenerek öğrenci alımına başlanmış fakat okula bina tahsis edilmemiştir. Okulun açılıp açılmadığına ya da açıldıysa da işleyişine ilişkin bir bilgiye ise rastlanmamıştır (Cezar, 1995, s. 452-254).

Görüldüğü gibi; Osmanlı modernleşme sürecine bakıldığında mimarlık önemli bir ifade alanıdır. Yasal düzenlemelerle biçimlenen şehircilik yanında kurumsal ve demografik gelişmelere koşut olarak yeni yapı türleri ve biçimleriyle değişen kent silueti olgusu çağdaşlaşan Osmanlı'nın başkentinde özellikle 19. yüzyılda vücut bulur.

Askeri değişimler kışlaları, eğitimde batılılaşma yeni tarzda okulları, azınlıklara tanınan haklar (özellikle mülkiyet) ve yabancılara verilen imtiyazlar kilise, sinagog, hastane, okul, iskele, gümrük depoları, fabrikalar, çeşitli şirketler, farklı konut tiplerini ticaretin yarattığı büyüme ve canlılık İşhanları, bankalar ve otelleri, Avrupalı ve azınlıkların günlük yaşamlarına yansıyan değişimler ise kafeler, pasajlar, vb.ni İstanbul siluetine katmıştır. 19. yüzyıl elçilik binaları da bu listeye eklenebilir. Yönetici Osmanlı elitinin bu dönüşüme katkısı ise Batılı anlayışta saraylar, kasırlar, köşkler ve dini yapılar

[47] Örneğin; 1848 yılında kurulan Nafia Nezareti'nin görevlerine yetenekli, bilgili mimar ve kalfa yetiştirilmesi de eklenmiştir (Akyıldız, 1993, s. 142). Yine aynı yıl, "Ebniye-i Hassa hulefasından 5 kişinin mimarlık fenni öğrenmek amacıyla İngiltere Sefarethanesi mimarı Mösyö İsmit/Smith'in maiyetine verilmesine" karar verilmiştir (BOA., İ.MVL., 118/2899, 23 R 1264'ten aktaran Yazıcı, 2007, s. 70-71).

olmuştur. Söz konusu mimari dönüşümde yapı tipleri ve bunlara gereksinen kurumların yanı sıra mimarların bir kısmı ve üsluplar da Batı kaynaklıdır.

2. 3. II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ'NDE MİMARLIK ORTAMI VE "MİLLİ MİMARİ RÖNESANSI" (1908-1923/30)

1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanıyla başlayan süreçte, çökmekte olan bir imparatorluğun ideolojik özlemlerini ve kültürel karmaşıklığını simgeleştiren yeni bir mimari üslup ortaya çıkmıştır. Bu üslup sonraki yıllarda Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi olarak adlandırılmış olan Milli Mimari Rönesansı'dır. Temel fikri, Selçuklu ve klasik Osmanlı mimarisinden alınan dekoratif unsurlar ile yeni inşaat tekniklerini birleştirmek olan bu dönem mimarlığı, Cumhuriyet'in ilanından sonra, 1930'lara kadar varlığını sürdürmüştür (Yavuz, 1981, s. 6; Bozdoğan, 2002, s. 31).

19. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı birçok ulusun, başka ülkelerin topraklarına katılmaları ya da ulusal bağımsızlık düşüncelerinin pekişmesi nedeniyle, döneme hakim olan "Osmanlı Milleti" düşüncesinin yerine, İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından "Türkçülük" düşüncesinin ön plana çıkarılması çabaları görülür. Bunda 1789'daki Fransız İhtilali'nden sonra Avrupa'da gelişen ulusçuluk hareketinin, Avrupa'daki oluşumlardan haberdar olan ya da orada eğitim görmüş aydınlar aracılığıyla imparatorluk topraklarına taşınması ve Ziya Gökalp'in "Türkçülük-Turancılık" etkinliklerinin de azımsanmayacak etkisi olmuştur (Berkes, 1973, ss. 354-357; Yavuz, 1981, s. 9; Tunaya, 1989, ss. 379-381).

Milli Mimari Rönesansı'nı hazırlayan önemli noktalardan biri 19. yüzyıl Osmanlı mimarisidir. Avrupalı ve gayrimüslim mimarların çalıştığı bu dönemde, o sırada Avrupa'da devam etmekte olan Neo-Klasik, Neo-Gotik, Neo-Barok üsluplardaki yapılar İstanbul siluetine hakim duruma gelmiştir. Mimarlık alanında seçmeci (eklektik) akımın etkin olduğu 20. yüzyılın ilk yıllarında, Avrupa mimarisinin tarihsel üsluplarının yanında Selçuklu ve Osmanlı mimarilerinin klasik biçimlerinden ve kimi zaman Arap ve Hint mimarilerinden alınan öğelerin de eklenmesiyle oluşan karmaşık bir üslup, Alexandre Vallaury ve August Jasmund gibi aynı zamanda hocalık da yapan yabancı mimarların uygulamalarında görülmektedir (Çelik, 1998, s. 119-123; Ödekan, 2008, s. 527).

Klasik dönemde Osmanlı mimarlarının yetiştiği geleneksel kurum olan Hassa Mimarlar Ocağı'nın 19. yüzyılın ilk yarısında kapatılmasının ardından, Osmanlı mimarlık ve mühendislik eğitimi Avrupai yönde bir modernleşme sürecine girmiş, Osman Hamdi Bey'in girişimiyle 1883 yılında kurulan Sanayi-i Nefise Mekteb-i Âlîsi'nde ve 1884 yılında kurulan Hendese-i Mülkiye Mektebi'nde mimari dersleri verilmeye başlanmıştır. 1908 Meşrutiyeti'yle birlikte Sanayi-i Nefise Mektebi'nde önemli yeni girişimler ve kadro değişikliklerinin yapılmasının ardından, Milli Mimari Rönesansı Jön Türk döneminin resmi üslubu haline gelmiştir. Bu değişikliklerden belki de en önemlisi, o güne kadar Avrupalıların, Levantenlerin, Ermenilerin ve Rumların tekelinde olan mimarlık alanında Türk-Müslüman sanatçı ve mimarların varlık göstermeleri olmuştur.

Eğitimlerini 1908-1918 yılları arasında tamamlamış olan genç Türk mimarları, Milli Mimari Rönesansı'nı öncelikle bir Türk "milli" üslubu olarak benimsemişlerdir. Bu kuşağın önde gelen temsilcileri Kemalettin Bey ve Vedat Bey'in yanı sıra verimli mimarlarından bazıları 1909 mezunu Tahsin Sermet, 1913 mezunu Necmettin Emre, 1914 mezunu Arif Hikmet Koyunoğlu ve 1918 mezunu Sedad Çetintaş olarak sayılabilir.

Türk Ulusçuluğu idealleri içinde gelişen ideolojik ortamın bir sonucu olarak kendini gösteren I. Ulusal Mimarlık Akımı, çıkış noktası Avrupa'daki seçmeci mimarlık anlayışı olmakla beraber, Selçuklu ve Osmanlı mimarisine yönelik bir derlemecilik yansıtır.

Dönemin en önemli özelliklerinden biri, cephe tasarımının birinci planda gelmesidir. "Hepsinde ana ilke, cephelerin ayrıntılarına kadar düşünülerek çözülmesidir. Yerleşme ve planın gerekli işleve göre çözümü cephelerden sonra gelmektedir." (Sözen, 1984, s. 31). Yapıların ön cephelerinde simetri esas alınmıştır. Bu simetriyi vurgulamak amacıyla orta doğrultu ve köşelerdeki bölümler, yapının yüzeyinden taşkın, kapalı cumbalar ya da köşe kuleleri biçiminde düzenlenmiştir. Yıldırım Yavuz bu konuda; "... arsa elverdiği oranda yapıların orta doğrultusuna göre bakışık bir biçimde planlanmasına çalışılmış, ana girişler genellikle bakışım doğrultusunda yerleştirilmiş..." (Yavuz, 1981, s. 70) demektedir. Yapıların dıştan algılanabilen yüzleri, tarihi bir görünüm vermek amacıyla, kullanılan yapı sistemi çağdaş da olsa, ya kesme taşla kaplanmış ya da sıva üzerine yapılan derzlerle kesme taş izlenimi verilmiştir. Dini

işlevli yapıların dışında kalan tüm bina türlerinin özellikle algılanabilen yüzleri, sürekli silmeler veya taş kuşaklarla yatay bölümlere ayrılmış, her bölüm kendi içinde bir bütün olarak düzenlenmiş, her katta değişik pencere biçimleri kullanılmıştır. Bunun yanı sıra zaman zaman belirli bir düşey düzenlemenin tüm yapı boyunca yinelenmesi, yapılara hareketli bir düzen kazandırmıştır. 19. yüzyıl seçmeci Batı mimarisinde de geçerli olan bu yaklaşım, özünde Batı'dan kaynaklanmış olan ulusal Türk mimarisine ana çizgileriyle aktarılmış, Osmanlı unsurları da kullanılarak yapıların ulusal mimarlık anlayışına uymaları için çaba harcanmıştır (Sözen ve Tapan, 1973, s. 105; Yavuz, 1981, s. 70; Sözen, 1984, s. 30-31).

Yapıların cephe düzenlemelerinde görülen Batı etkilerine karşılık, yüzey düzenlemelerinde kullanılan öğelerin daha çok Osmanlı mimarisinin klasik dönemleri olan 15. ve 16. yüzyıl örneklerinden seçilmesine özen gösterilmiştir (Yavuz, 1981, s. 71). Dönem yapılarındaki kubbe kullanımı da dikkati çeken bir özelliktir. Bu kubbelerin çoğu birer "yalancı kubbe" olup, yapısal değer taşımamaktadırlar. İnci Aslanoğlu kubbe kullanımı konusunda "Köşe arsalarına yerleştirilen yapılarda köşeler ya yuvarlatılmış, ya da üstünde kubbesi ile ve çok köşeli kesitiyle kule görünümü almışlardır… Yapıda birden fazla köşe dönülüyorsa her köşe ayrı bir kubbe ile belirtilmiştir." demektedir. Ayrıca yapıların giriş kapılarının Osmanlı taç kapılarıyla benzerliğine de dikkat çekmektedir (Sözen, 1984, s. 31; Aslanoğlu, 2001, s. 42). Kemerlerin de sıklıkla taşıyıcı olmaktan çıkıp, bezemeye yönelik kullanıldıkları görülmektedir.

Bu dönemde kullanılan bezemeler klasik Osmanlı bezeme motifleri olmuştur. Örneğin; klasik Yunan düzenleri Osmanlı mimarisine uyarlanarak, Dor, İyon ve Korint düzenleri yerine Konik, Elmasi ve Mücevheri olarak adlandırılan düzenler kullanılmıştır. Özellikle ana girişlerde mermer sütunlar, çini panolar ve madeni bezeme yoğun olarak kullanılmıştır. Mermer sütunların başlıkları çoğunlukla mukarnaslı ya da baklavalıdır. Çinilerde ise, 16. yüzyılın stilize bitkisel motifleri ve kufi yazılı şeritler kullanılmıştır (Sözen, 1984, s. 30).

Bu dönemde Batı'daki gelişmelerle doğru orantılı olarak, yeni yapı teknikleri ve malzemeleri kullanılmaya başlanmıştır. Betonarme iskelet taşıyıcı sistemleri ve metal aksamların kullanım alanlarının genişlemesi gibi gelişmeler görülmektedir. Betonarme

iskelet sistemi ya tek başına ya da kagir yapı tarzıyla beraber kullanılmıştır. Ayrıca bu dönemde kagir yapıların inşasına da devam edilmektedir.

3. BÖLÜM

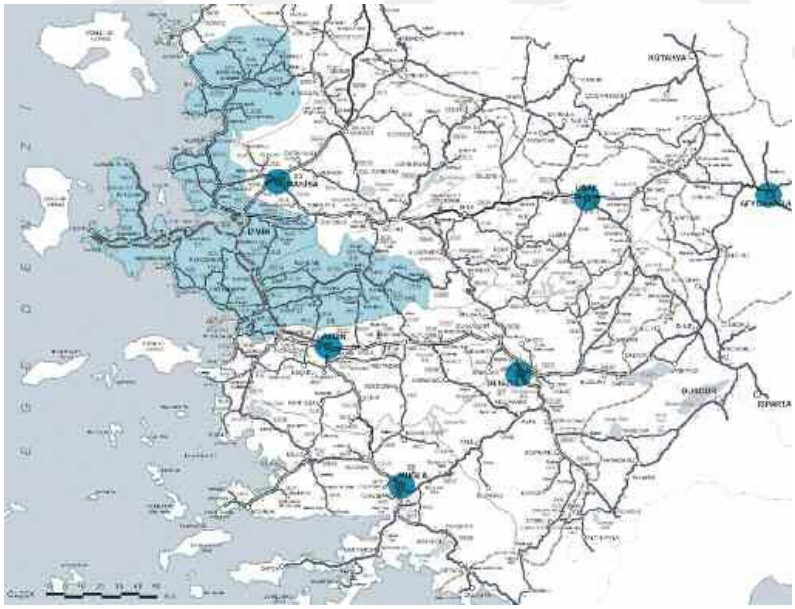
OSMANLI MODERNLEŞMESİ VE İZMİR

3. 1. TANZİMAT ÖNCESİNDE İZMİR

3. 1. 1. Kentin Tarihsel Gelişimi

İzmir kenti, Ege Bölgesi'nde, kuzey-güney doğrultusunda uzanan geniş bir körfezin güneyde, doğu yönünde daralmasıyla oluşan doğu-batı doğrultulu parçasının doğu kıyısında, güneyden Kadifekale ve güneybatıdan Değirmendağı ile sınırlanmış olan düzlük bir alana kurulmuştur (Baykara, 1974, s. 22) (Şekil 1).

Körfezi çevreleyen; güneyde Kızıldağ, kuzeyde Yamanlar, kuzeydoğuda Manisa ve doğuda Nif dağları arasındaki geçitler, kente Anadolu'dan ve İstanbul'dan ulaşımı kolaylaştırırken ırmaklar ve vadiler yoluyla da kent kuzeye. güneye ve doğuya uzayan zengin bir hinterlanda bağlanmıştır (Goffman, 1994, s. 12; Kütükoğlu, 2001, s. 515).



Şekil 1. İzmir'in Ege Bölgesi'ndeki konumu, harita (İzmir Mimarlar Odası Arşivi)

Bununla birlikte, körfezin ağzında yer alan adalar sayesinde denizden gelebilecek tehlikelerin erken fark edilebilmesi de, kentin korunaklı bir liman haline gelmesi sürecine katkı sağlamıştır (Kütükoğlu, 2001, s. 515).

Kentin yerleşim bölgesini besleyen su kaynağı, Nif Dağı'ndan başlayıp kuzeyde Halkapınar'dan denize dökülen Meles (Melez, Kemer) Çayı ile onun bir kolu olan Boyacı Deresi'dir. Ayrıca 19.yüzyıla kadar, kentin kuzeyinden Gediz Nehri'nin iki kolu İzmir Körfezi'ne dökülmüş; ancak gelen alüvyonlarla körfezin ağzı kapanma tehlikesi geçirince, 1886'da nehrin yatağı değiştirilerek önlem alınmıştır (Baykara, 1974, s. 22; Doğer, 2011, s. 21).

Söz konusu coğrafi özellikleri sayesinde İzmir, Anadolu'nun ürünlerinin toplanarak ihraç edildiği önemli bir liman ve ticaret kenti olarak yükselme ve tarihi boyunca geçirdiği doğal afetler sonrasında hızlıca toparlanma olanağı bulmuştur.

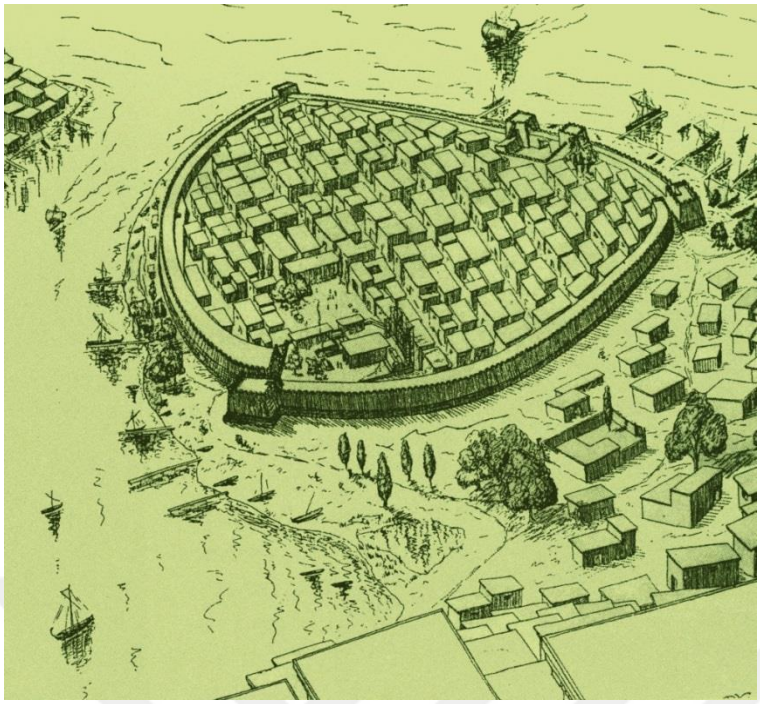
3. 1. 1. 1. Kuruluşundan 18. Yüzyıl Sonuna Kadar İzmir

İzmir kentinin yer aldığı bölge coğrafi olarak korunaklı ve yaşam kaynakları açısından zengin alt alanlara sahiptir. Bu özelliklerin yörede erken yerleşimlerin gelişmesinde etken olduğu söylenebilir. Kentin sınırları dahilindeki yerleşim tarihini günümüzden en az sekiz bin beş yüz yıl öncesine kadar götüren Neolitik Döneme dair veriler, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü'nün Yrd. Doç. Dr. Zafer Derin başkanlığında gerçekleştirdiği ve Bornova Ovası'nda[48] bulunan Yeşilova Höyüğü kazısından elde edilmiştir[49] (Derin, 2007, s. 383).

Günümüz kentinin M.Ö. 3000'lere tarihlenen ve Prof. Dr. Ekrem Akurgal başkanlığında Bayraklı'daki Tepekule Höyüğü'nde gerçekleştirilen kazılardan sağlanan bulgulara dayanılarak ilk yerleşim alanı olduğu saptanan Smyrna, Batı Anadolu kıyılarındaki çoğu kent gibi hem ticari hem askeri açıdan stratejik, güvenli ve coğrafi koşullar açısından elverişli bir konumda, körfezin kuzeydoğusunda yaklaşık yüz dönümlük bir yarımada üzerinde kurulmuştur (Şekil 2, 3).

[105] Coğrafi koşulların günümüzdekinden çok farklı olduğu ve denizin bugünkü seviyesinden otuz-otuz beş metre aşağıda olduğu Neolitik Dönemde, verimli tarım toprakları ile zengin su kaynaklarına sahip olan Bornova ovası, prehistorik yerleşimler için uygun koşullar sunmuştur.

[49] Yüz bin metrekareden fazla bir alana yayılan Neolitik yerleşim bölgesinde gerçekleştirilen kazı çalışmaları, Yeşilova Höyüğü'nün denizden on dört metre yükseklikte bir alüvyon tepesi üzerine kurulmuş bulunan uç dört metre yüksekliğindeki kültür tabakalarından oluştuğunu ortaya koymuştur.



Şekil 2. Smyrna (Bayraklı-Tepekule) antik kenti ve çevresinin dönemindeki görünümü (Apikam Arşivi)



Şekil 3. İzmir, Bayraklı, Tepekule Höyüğü, hava fotoğrafı (Apikam Arşivi)

Kazı verilerine bakılarak yerleşimin daha parlak dönemlerini Aiol ve Ion evrelerinin oluşturduğu anlaşılmaktadır. M.Ö. 1050'lerden itibaren Kıta Yunanistan'dan göç eden Aiol ve Ionlar'ın yerleştiği Smyrna, M.Ö. 850 itibariyle kent-devlet kimliği kazanmıştır. M.Ö. 8. yüzyılda nüfusun 1500 kişiye ulaştığı kent, 7. yüzyıldan sonra ticari ve siyasi

bir merkez haline gelerek Akdeniz ticaretinde söz sahibi olmuştur (Doğer, 2011, s. 68-74, 78).

M.Ö. 600 tarihinde Lydialıların saldırısına uğrayan Smyrna, 545'teki Pers saldırısı sonucunda fiziksel ve sosyo-ekonomik açıdan önemli ölçüde gerileme yaşamış, bağımsız ve örgütlü bir kent olarak değil köyler topluluğu olarak varlığını sürdürmüştür ancak 5. yüzyılın sonu ve 4.yüzyılda tekrar toparlanmıştır (Cadoux, 2003, s. 125). Söz konusu yarımada üzerinde uzun süre varlığını sürdüren kent, M.Ö. 4. yüzyılın ikinci yarısında olası bir nüfus patlaması sonucu Pagos (Kadifekale) eteklerine taşınmıştır. Yarımada ise zaman içinde Meles Irmağı ve Yamanlar (Sipylos) Dağı'ndan gelen millerin denizi doldurmasıyla bugünkü Bornova Ovası'nın oluşması sonucunda bir tepe halini almıştır (Doğer, 2011, s. 85, 94). Yerleşim dokusunun bir bölümü Pagos'un üzerinde, bir bölümü ise liman çevresinde yer alan Smyrna, Hellenistik ve Roma dönem kaynaklarında en güzel İon kentleri arasında sayılmakta, Meles Çayı'nın yanında surlarla korunmuş ve istenildiğinde kapatılan büyük bir limana sahip bir kent olarak tasvir edimektedir (Doğer, 2011, s. 85, 94, 110-113).

Antik kent dokusu ile ilgili en geniş veri alanını Kadifekale ile Agora teşkil etmektedir. Kentin Akropolü'nü oluşturan ve iç kale surlarının yer aldığı Kadifekale'de surlara ait farklı dönem katmanlarına ulaşılmış, Namazgâh semtindeki Agora kazı alanında ise Hellenistik, Roma, Bizans ve Osmanlı evrelerine ait katmanlar bulunmuştur (Kayın, 2013, s. 32-33) (Şekil 4).



Şekil 4. Agora kazı alanından bir bölüm (Apikam Arşivi)

Antik Çağ'dan sonra kent sırasıyla Roma, Bizans, Arap ve tekrar Bizans egemenliğine geçmiş, on iki Havari'nin yedi kilisesinden birinin İzmir'de bulunması ve kilisenin piskoposu Aziz Polikarp'ın burada şehit edilmiş olması, kenti Hıristiyanlar için önemli bir merkez haline getirmiştir. Bizans döneminde donanma üssü olarak kullanılmış olan ve 1076 yılında Türkmenlerin eline geçen Smyrna, ünlü korsan Çaka Bey zamanında korsanlık faaliyetleri için bir merkez haline getirimiş, 1093'te tekrar Bizans egemenliğine girmiş ve Akdeniz ticaretinde belirli bir rol üstlenmiştir (Goffman, 2000, s. 95).

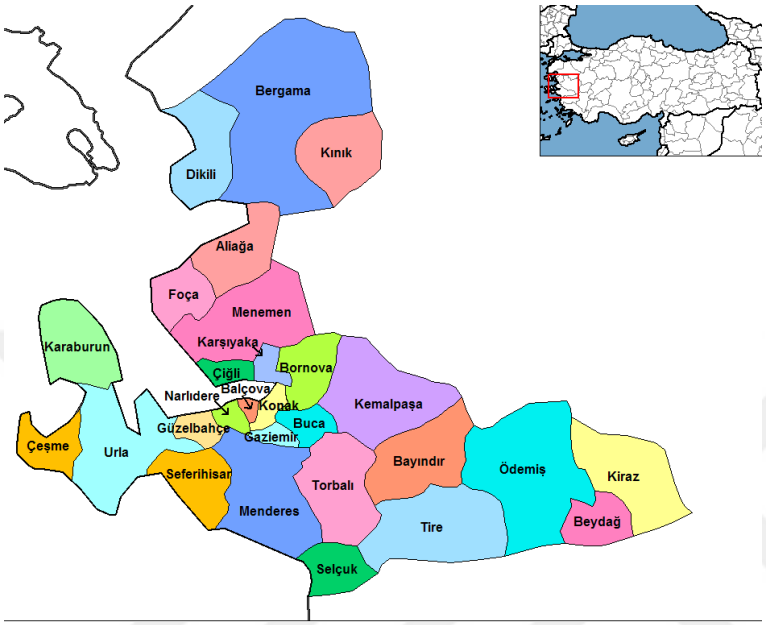
1204 yılında İstanbul'da başlayan Latin istilası döneminde kent İznik İmparatorluğu'nun eline geçmiş ve Laskaris'in donanma üssü olmuştur. 1224-1258 III. İoannes Vatatzes döneminde ise önemli yapı etkinliklerine sahne olmuştur; Kadifekale tamir edilmiş-ki Müller Wiener kalenin bugünkü temel biçiminin o dönemden kaldığını düşünmektedir- resmi binalar yapılmış, deniz kalesi ve Kale Sarayı inşa edilmiştir (Doğer, 2011, s. 136-137).

1261 tarihli Nif Antlaşması ile Cenevizliler kentte ticaret yapma ve yerleşme hakkı elde etmiş, liman civarına ve sonradan Frenk mahallesi olacak bölgeye yerleşerek ayrı mahalle, ayrı kilise, fırın ve hamama sahip olmuşlardır. Aynı zamanda Venediklilere de ekonomik haklar tanınmış ve ayrı bir mahalle verilmiştir (Kuban, 2016, s. 62-63).

14. yüzyıl Beylikler Döneminde Aydınoğlu Mehmet Bey 1310'da kentin Yukarı Kalesini ele geçirmişse de Aşağı Kale bir süre daha Latinlerin elinde kalmış, Yukarı Kale etrafındaki kent müslüman İzmir, Aşağı Kale etrafındaki kent ise Gavur İzmir adını almıştır. 1328'de Liman Kalesini ele geçiren Aydınoğlu Umur Bey İzmir'i donanma üssü olarak kullanırken 1334'te Haçlılar tarafından donanaması yakılmış, Liman Kalesi Rodos Şövalyeleri'nin eline geçmiş ve Umur Bey Müslüman İzmir'e çekilmiştir (Baykara, 1974, s. 76; Goffman, 2000, s. 96).

1402'de Osmanlılar ile savaşırken Batı Anadolu'ya kadar ilerleyen Moğol hükümdarı Timur, Liman Kalesi'ni Rodos Şövalyeleri'nin elinden alarak yıkmış ve kenti Aydınoğulları'na teslim etmiştir. 1419 yılına kadar Aydınoğlu Cüneyd Bey idaresinde kalan kent bu tarihte Çelebi Mehmet tarafından ele geçirilmiş, 1424'te II. Murad döneminde kesin olarak Osmanlı hakimiyetine girmiştir (Arıkan, 1992, s. 61-62).

İdari olarak Anadolu Eyaleti'ne dahil olan Aydın Sancağı'na bağlı bir merkez kaza statüsünde bulunan İzmir kuzeyde Karşıyaka, doğuda Bornova ve Buca, güneyde Torbalı, batıda Çeşme, Seferihisar ve Karaburun'u kapsamaktadır (Şekil 5). 1573'te Kaptanpaşa Eyaleti'ne dâhil olan Sığla Sancağı'na katılmıştır (Kütükoğlu, 2001, s. 519).



Şekil 5. İzmir'in ilçelerini gösteren harita (https://www.turkcebilgi.com)

Kent bu dönemde bir tarım merkezi durumuna gelmiş, 15. ve 16. yüzyılda henüz küçük bir kasaba büyüklüğünde olmakla beraber çevresindeki ovalarının zenginliğini; tahıl, pamuk, incir, kuru üzüm, turunçgiller, gibi tarım ürünlerinin yanında sabun, bal mumu ve yün gibi ihtiyaç maddelerini limanından başkente aktarmıştır (Goffman, 1995, s. 12-14). 1517'de Mısır ve 1522'de Rodos'un fethiyle, Doğu Akdeniz'de Osmanlı egemenliği pekişmiş ve deniz ticaretinde güvenlik sağlanmış ancak İskenderiye ve Halep gibi limanların Osmanlı topraklarına katılması, İzmir ve Batı Anadolu'daki diğer küçük liman kentlerinin etkinliğini yitirmesine sebep olmuştur (Goffman, 1995, s. 5). Goffman'a göre İzmir'in asıl görevi, İstanbul ve Avrupa'daki Osmanlı topraklarına mal sevkiyatını yapmaktır ve devlet, fiyatları kontrol etmenin yanında önemli gördüğü malların ticaretini kısıtlamaktadır. Buna bağlı olarak da İzmir ve çevresi ticarete dayalı büyüme gösterememiş, imparatorluk ve Avrupa arasındaki ticaretten yararlanamamıştır (Goffman, 1992, s. 75). İstanbul'un koyduğu engellere rağmen İzmir 16. yüzyıl boyunca büyümesini sürdürmüş, yüzyıl sonlarına gelindiğinde bölgesel pazar olarak filizlenmiş

ve ticari merkez durumuna gelmiştir. Özellikle tahıl ihracatına getirilen kısıtlamalar kaçak sevkiyata neden olurken İzmir ve civar yerleşimler Avrupa ile ticari ilişkilerini arttırmıştır (Göçer, 1964, s. 28-30). 1569 yılında Fransa ile imzalanan ticari anlaşma sonucu Fransız tüccarları imtiyazlar elde etmiş, bu sayede Doğu Akdeniz ve Yakın Doğu'da Fransız ticareti hızla gelişmiştir (İnalcık, 2000a, s. 248). 1580'de İngiltere'ye de benzer haklar tanınmış ve İngilizler ticari ilişkilerini yürütmek için "Levant Company"i (Levant Kumpanyası) kurmuştur. Bu anlaşmalar doğrultusunda tüccarlar ihracatı yasaklanmış bulunan pamuk ve pamuk ipliğini İzmir'den ithal etmişlerdir (Kütükoğlu, 2001, s. 521-22).

15. ve 16. yüzyıllarda gerçekleştirilen coğrafi keşifler 17. yüzyıla etki ederek Avrupa devletleri arasındaki ticari dengelerde değişime neden olmuş, bu süreçte İzmir Doğu'nun mallarını Batı'ya aktaran bir liman kenti olarak öne çıkmıştır. Yüzyıl başlarında ticaret yollarının güzergahlarında değişiklikler yapılması sonucunda İzmir, ipek ticaretinde yeni merkez haline gelmiştir (Frangakis-Syrett, 2006, s. 230). Söz konusu süreçte Avrupalı tüccarların yeni Pazar ve ürün arayışları Batı Anadolu ürünlerine ve liman olarak İzmir'e yönelmelerine neden olmuş, böylelikle bölge kentlerinde şirketler kurarak belli mallara odaklanan sistemli bir ticaret ağı oluşturmalarının temelini atmıştır (Goffman, 2000, s. 100). 1611'de İngilizler, 1619'da Fransızlar kentte konsolosluk açmıştır (Epstein, 1908, s. 214; Frangakis-Syrett, 2006, s. 20). Goffman'a göre, İzmir'in bu dönemdeki gelişiminde Osmanlı merkezi yönetiminin katkısı çok az olmuş, büyümenin aktörleri yerel yöneticiler, ticaret için gelen yabancı nüfus ve onlarla rekabet halinde bulunan yerli tüccarlar olmuştur (Goffman, 1995, s. 73-74). Yüzyılın ikinci yarısında ise pamuk ihracatının yasallaştırmasına koşut olarak Ege Bölgesi'nde artan pamuk üretimi İzmir Limanı'nın gelişmesine katkıda bulunmuş, 1660'dan sonra ise, Osmanlı hükümetinin İzmir'i Batı Anadolu'nun tek uluslararası limanı haline getirme yönünde izlediği politikalar kentin ticari gelişimine büyük ölçüde katkı sağlamış ve süreci hızlandırmıştır (Frangakis-Syrett, 2006, s. 220; Martal, 2011, s. 39). Merkezi yönetimin kontrolünün arttığı bu süreçte özellikle Sadrazam Köprülü Ahmet Paşa döneminde kentte düzenlemeler yapılmış, yapılar inşa edilmiş ve kent Kaptanpaşa eyaletinden Aydın'a bağlanarak vergi gelirleri Valide Sultan'a tahsis edilmiştir (Mansel, 2011, s. 33). İzmir, 17. yüzyılda uluslararası ticarete entegre bir kenttir ve bu dönüşüme koşut olarak fiziksel ve nüfus yapısı da değişmiştir (Şekil).

18. yüzyıla gelindiğinde; Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa ile gelişen ilişkilerinin yanında büyük toprak kayıplarına uğraması ve duraklama sürecinde olmasına rağmen, İzmir coğrafi konumunun sağladığı avantajlar ve art alanlarının ülke geneline oranla daha güvenli olması sayesinde gelişmeye devam etmiştir. Bu dönemde kent, ticaret ağını sağlamlaştırmıştır (Frangakis-Syrett, 2006, s. 229). Hem ithalatı, hem ihracatı gelişen kentte iki gümrük bulunmakta olup; Meyve Gümrüğü'nden Anadolu'dan ihraç edilecek mallar, Frenk Gümrüğü'nden ise Avrupa'dan ithal edilen mallar geçmektedir (Kütükoğlu, 2001, s. 521). 18. yüzyılda ipeğin yanı sıra, yün, pamuk, pamuk ipliği ve moher ipliğinin, İzmir'den Avrupa'nın büyük pazarlarına ihraç edilen en önemli ürünler olduğu görülmektedir (Frangakis-Syrett, 2006, s. 231). Yine bu dönemde gerçekleşen Osmanlı-Fransa yakınlaşmasına bağlı olarak, Fransızlar daha fazla diplomatik ve ticari kazanımlar elde etmişler ve imparatorluğun en önemli ticaret ortağı durumuna gelmişlerdir (Goffman, 2000, s. 136). Taraflar arasındaki ticaretin iki ana limanı ise Marsilya ve İzmir olarak öne çıkmaktadır. Yüzyıl sonunda Avrupa'nın siyasi ortamındaki karışıklıklar Akdeniz ticaretini olumsuz etkilemiş olda da, İngiltere'de Endüstri Devrimi ile başlayan ve tüm Avrupa'yı etkisi altına alan süreçte Fransa ve İngiltere, İzmir'in Batı Avrupa ile ticaretinde en önemli iki ülke olmuştur (Frangakis-Syrett, 2006, s. 231).

Bu dönemde İzmir'e gelen seyyahlardan da kent ile ilgili bilgiler edinmek mümkündür. 1702'de İzmir'e gelen Tournefort (1741, s. 334), kenti şu sözlerle tarif etmektedir:

> *"İzmir'in konumu hayranlık uyandırmaktadır. Kent kıyı boyunca limana hâkim bir dağın eteğinde uzanmaktadır. Ülkenin diğer kentleriyle karşılaştırıldığında sokaklar daha iyi ışık alır, daha iyi döşenmiştir ve evleri daha iyi inşa edilmiştir. İzmir'in en güzel sokağı Frenk Sokağı liman boyunca uzanmaktadır."*

Myller'in 1735 tarihli "Peregrinus in Jerusalem" kitabından aktaran Pınar (2001, s. 58-59), yazarın 1726'da geldiği İzmir'in verimli topraklara sahip olduğuna ve her türlü sebze ve meyvenin burada yetiştiğine; kent içinde lokanta ve restoran işleten çok sayıda Fransız olduğuna ve Fransız Konsolosu'nun neredeyse kenti yöneten bir prens gibi çok saygı gördüğüne değindiğini belirtmektedir. Öte yandan, Pınar'ın (2001, s. 91) "Randbemerkungen über eine Reise nach der Levante" kitabından aktardığına göre, 1768'de İzmir'e gelen Johann Hermann Riedesel, "çok güzel bir şehir ve çevre" beklentisiyle gelip hayal kırıklığına uğramıştır ve *"Şehrin içiyse çok daha berbattı; hele*

şehrin en güzel sokağı olan Frenk Sokağı pislik içindeydi. İzmir'de İstanbul'daki gibi güzel camilere rastlanmıyor, sadece birkaç bedesten ve yeni yapılan han oldukça güzel" diye yazmaktadır. Oysa Kont Ferrieres-Sauveboeuf'un 1790 tarihli "Reisen durch die Türkei" kitabından nakleden Pınar (2001, s. 93), seyyahın 1782-89 yıllarında bulunduğu İzmir'i "Levant'ın en parlak ticaret şehri" olarak nitelediğini, "*hemen hemen bütün Avrupa devletlerinin burada büyük bir lüks içinde yaşayan konsoloslukları vardır, bunun yanı sıra kentte yaşayan Avrupalı tüccarların durumu da çok iyidir*" diye yazdığını, ayrıca Frenk Sokağı'nın konta göre *"denizden bakıldığında harika bir resim meydana getirdiğini"* belirtir.

1739'da kente gelen ve İzmir'in ticaret hayatının, öneminden söz eden İngiliz piskopos ve antropolog R. Pococke (1772, s. 20-21), kentin ihraç edilen başlıca mamalları arasında ham ipek, ham pamuk, angora ipliği, Türk halıları, kuru üzüm, beyaz şarap ve muskat şarabını saymış, itlalat ürünü olarak da işlenmiş kumaş, kurşun ve kalayı belirtimiştir. Taraflı ve yoruma dayalı anlatımlar içermelerine ve tümüyle gerçeği yansıtmama riski taşımalarına rağmen seyahatnamelerden anladığımız kadarıyla da İmparatorluktaki bunalıma ve Avrupa'daki siyasi koşullara karşın İzmir, 18. yüzyıl boyunca gelişimini sürdürmüş ve ticaretteki önemini pekiştirmiş ve kozmopolit yapısını zenginleştirmiştir.

3. 1. 1. 2. 19. Yüzyıl Başındaki Gelişmeler

19. yüzyıl İzmir'ine bakıldığında, kentin hem İmparatorlukta, hem de Batı ülkeleri ile ilişkiler yönünden en kapsamlı ticaret ağına sahip liman kentlerinden birisi olduğu görülür. Kasaba (1994, s. 2); 18. yüzyılın ortasında başlayıp, 19. yüzyılın son çeyreğine dek hemen hiç kesintisiz olan bu dönemi "*İzmir'in, 17. yüzyıldaki ticari gelişiminden sonra ikinci büyüme evresi"* olarak tanımlar. 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ipek ticareti gerilemeye başlamış ve Karadeniz'in yabancıların ticaretine açılmasıyla Trabzon Limanı önem kazanmışsa da, İzmir'de tarım gelişmeye devam etmiş, maden kaynakları işletilmeye başlanmış ve bu sayede kent ihracat limanı olarak önemini korumuştur (Tekeli, 1992, s. 128).

Coğrafi ve ticari konumu İzmir'e, Batı'dan İç Anadolu'ya, Doğu Anadolu'dan Halep, ve İran'a, Doğu'dan Güneydoğu'ya ve Batı'dan Ege Adaları ile Yunanistan'a kadar uzanan çok geniş bir art bölge sağlamıştır (Frangakis-Syrett, 2006, s. 237). Kentin

uluslararası ticaret ağına tarım ürünleri ile katılması ise vergi düzenini değiştirdiğinden bölgenin idari örgütlenmesinde yeniliğe gidilerek İzmir Saruhan Sancağından ayrılıp Aydın Sancağına bağlanmıştır (Kıray, 1998, s. 24). Ancak kenti pek çok açıdan sürekli olarak kayıplara uğratan deprem, yangın ve salgın hastalıklara ek olarak, Avrupa ve Balkanlardaki siyasi karışıklıklar Akdeniz ticaretini ve sosyal yapıyı olumsuz yönde etkilemiş ve İzmir'in gelişim sürecini yavaşlatmıştır. Yunanistan'ın bağımsızlığını ilan etmesi üzerine Rumların bir bölümü İzmir'den göç etmişse de, 1823'ten itibaren geri dönmeye başlamışlar, ancak savaş döneminde kentin uluslararası ticareti durma noktasına gelmiştir (Frangakis-Syrett, 2006, s. 243).

19. yüzyılda İzmir'e gelen seyyahlardan Selanik'in Fransız Konsolosu Baron Félix Beaujour'un (1829, s. 163) 1800-1817 yıllarındaki gözlemlerine göre, "*Asya Türkiyesi'nin antreposu*" olan İzmir, askeri açıdan olmasa da ticari açıdan büyük öneme sahiptir. 1830'da İzmir'e gelen J. F. Michaud, sokakların çoğunda kaldırım olmadığını, olanların da özensiz ve kötü döşendiğini, her tarafta lağım olduğunu belirtmiş ve aslında kentin güzel bir limanı haline getirilebileceğini, ancak Türk yönetiminin "*böyle bir şeyi asla önemsemediğini*" vurgulamıştır. Ayrıca kıyı şeridinde sıralanan yapıları da eleştirir, çünkü yönetim deniz kıyısından arsa satarak inşaat izni vermekte ve binalar da kentin iyi hava almasını engellemektedir (Michaud ve Poujoulat, 2007, s. 25-26).

Sonuç olarak, İzmir Osmanlı İmparatorluğu'nun en önemli ihracat limanlarından biri olması ve başkentle yarışacak kadar kozmopolit bir nüfus barındırması gibi farklılıkları doğrultusunda kentsel ve mimari olarak dönüşmeye hazır duruma gelmiştir.

3. 1. 2. Kentin Demografik ve Sosyo-Ekonomik Yapısı

İzmir'in Osmanlı İmparatorluğu hâkimiyetinde ekonomik olarak özellikle de ticari açıdan gelişme göstererek önem kazanması, bunun yanında yaşanan salgınlar, kıtlıklar, doğal afetler ve savaşlara bağlı olarak nüfus gruplarının yer değiştirmesi gibi etkenler, İzmir nüfusunun niceliği konusunda belirleyici olmuştur. Ayrıca 17. yüzyıldan itibaren uluslararası ticarette pay sahibi olan bir liman kentine dönüşme sürecinde, kentte hatırı sayılır bir yabancı nüfus trafiği de yaşanmıştır (Beyru, 2000, s. 17-18). Dolayısıyla, kent nüfusundan söz ederken, tüm bu etkenleri göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda toplum, nüfus gruplarının etnik kökenlerine göre değil dinine göre sınıflanmış ve topluluklar "millet" olarak adlandırılmış olduğundan, resmi nüfus sayımı ve tahrir kayıtlarında, çoğunluğu Türklerden oluşan "Müslümanlar" ve Rum, Yahudi ve Ermenilerden oluşan "Gayrimüslimler" olarak ifade edilmiştir.

İzmir halkının ana unsurları, İzmir ve çevresinde varlıkları uzun süreden beri bilinen Müslüman-Türkler ve Rumlardan oluşturmaktadır (Beyru, 2000, s. 17). 16. yüzyıl sonuna kadar, yani kentin ticarete dayalı büyümesi başlamadan önce, Müslüman-Türk nüfus çoğunlukta olmuş ve bu oran değişmemiştir. 16. yüzyıldan sonra ise, kent nüfusuna Yahudiler ve Ermeniler de katılmıştır. Her nüfus grubunun ekonomik alanda üstlendiği rol ve buna bağlı olarak kent yaşamına katkısı yönünden farklılıklar söz konusudur. Müslümanlar bölgesel alışveriş, Rumlar bölgeler arası ticaret, Ermeniler uluslararası ticaret, Yahudiler ise mültezimlik ve simsarlıkta etkili olmuştur (Goffman, 2000, s. 95).

17. yüzyıl başında kentin ticari öneminin artmasına koşut olarak büyük Avrupa devletleri konsoloslukla rını, Sakız Adası'ndan İzmir'e taşımışlardır (Kasaba, 1994, s. 5). Böylelikle Gayrimüslimler, kendi cemaatleri içinde örgütlenirken, Avrupalılar bunu konsoloslukların himayesinde gerçekleştirmişlerdir. Dolayısıyla İzmir, daha 17. yüzyılda kozmopolit bir liman kentine dönüşmeye başlamış ve devletlerine tanınan kapitülasyonlar sayesinde Avrupalı tüccarlar, ülkelerinde yükselen hammadde talebini İzmir'in art bölgesinden sağlayarak limandan gönderme yoluna gitmişlerdir. Artan ticaret hacmi ile doğru orantılı olarak kentteki Levanten ve Avrupalı tüccarların sayısı da artmıştır (Goffman, 2000, s. 103).

18. yüzyılın ortasından itibaren kıtalararası ticaret mallarının sevkiyatından Batı Anadolu'nun yerli ürünlerinin ticaretine geçildiği için, İzmir'deki farklı cemaatler arasında yeni düzenler oluşmuştur. Özellikle Rumlar yerli malların üretiminde ve satışında öne plana geçerken Yahudiler geride kalmıştır. Bu dönemde gelişen ticaret ağının bir grup yerli tüccar tarafından denetlendiği görülmektedir (Kasaba, 1994, s.10).

İzmir'in çevre yerleşimlere oranla daha gelişmiş olması ve uluslararası ticaretin sağladığı iş imkânları, kırsal kesimden göç almasına neden olarak nüfusunu artırırken sıklıkla yaşanan salgın hastalıklar da nüfusta önemli oranda azalmalara neden olmuştur.

Veba salgınları ağırlıklı olarak ticari gemilerden kaynaklanmış; 1676, 1709, 1724, 1728, 1734-44, 1748, 1754, 1762, 1765, 1784, 1788 ve 1792 yıllarında ağır salgınlar yaşanmış ve bunlar 19. yüzyıl ortalarına kadar sürmüştür (Panzac, 1997, s. 113; Kütükoğlu, 2001, s. 519). 1809-1812 yıllarındaki veba salgınında yaklaşık 40.000 kişinin yaşamını yitirdiği varsayılmaktadır. 1831, 1837 kolera salgınları da kent nüfusunu etkilemiş; ancak 1840 yılında Karantina İdaresi'nin kurulmasının ardından nüfusla beraber ekonomik hayatı da olumsuz etkileyen salgınların önü bir miktar alınabilmiştir (Kütükoğlu, 2001, s. 519).

Resmi kayıt olarak 16.-19. yüzyıl arasında tutulan tahrir defterlerinde, vergi mükellefi olan hane reisiyle beraber yetişkin erkekler kaydedilmiştir (Karpat, 2003, s. 46). 1575-76 tarihli tahrir defterinde toplam 658 nefer kayıtlı olup 548'i Müslüman, 110'u ise Gayrimüslim'dir (Goffman, 1995, s. 11). 1659 tarihli tahrir defteri ise, İzmir'in yaklaşık 10.000 nüfuslu bir kent haline geldiğini göstermektedir (Kütükoğlu, 2001, s. 520). Seyahatnameler de; gözlemin yanı sıra yoruma da dayalı olduklarından, kesin olmamakla birlikte nüfusa ilişkin fikir vermektedirler.

Modern anlamda nüfus sayımı ilk kez 1831 yılında yapılmış olup sadece erkek nüfusu kapsamaktadır. Karpat (2003, s. 47), "*kadınlar, yetimler, ergenlik çağına gelmemiş Hıristiyanlar, akli ya da fiziksel özürlüler, yüksek düzey devlet görevlileri gibi kişisel vergi vermek ya da askerlik yapmak zorunda olmayan*" kişilerin kaydedilmemiş olduğunu belirtmektedir.

1831 kaydında görülen, Muğla Sancağı'na bağlı İzmir Kasabası'nın erkek nüfusuna bakıldığında Hıristiyanlar'ın "reaya" başlığı altında değerlendirildiği görülmektedir (Karpat, 2003, s. 51, 59). Ancak bu sayım İzmir özelinde değerlendirildiğinde, Osmanlı uyruğu sayılmayan Avrupalı ve Levantenlerin sayıma dâhil edilip edilmediği bilinmemektedir. 1844 sayımına göre ise kentte 2856 hanede 5731 Müslüman erkek, 816 hanede 2192 Yahudi erkek yaşamaktadır. Kütükoğlu; resmi verilerden hareket ederek, çeşitli tespit ve varsayımlar doğrultusunda İzmir'in nüfusunu 1831 için 44.000-48.000, 1844 için 50.000 olarak kabul etmektedir (2001, s. 520).

1839 öncesinde Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslimlere göre ekonomik olarak daha iyi konumda olan Müslümanlar, ticarete katılmanın yanında toprak sahibi ve büyük üretici olma haklarına sahip olmuşlardır (Frangakis-Syrett, 2006, s.).

İzmir'deki Gayrimüslim nüfusun çoğunluğunu oluşturan Rumlar 1640-41 tarihli tahrir kayıtlarına göre, saman, kireç, eğrilmiş yün gibi günlük ihtiyaçlara yönelik küçük dükkânlarda, han ve meyhanelerde, balıkçılık, kürekçilik, kalafatçılık gibi denizcilikle ilgili iş kollarında çalışmaktadır (Goffman, 1995, s. 77). 18. yüzyılda ise, Rumların ticaret ve taşımacılıktaki etkinlikleri artmış; İzmir'de, Avrupa'da bulunan ticarethanelerin, Avrupa'da ise İzmir'de bulunan ticarethanelerin açmak suretiyle kentin hem Anadolu ile hem de Batı Avrupa ile olan ticaretinde önemli role sahip olmuşlardır (Frangakis-Syrett, 2006, s.). İzmir'de çoğunluğu Ortodoks olan Rumlar, 18. yüzyıldan başlayarak okullar açmışlar, 19. yüzyılın ilk yarısında kız çocuklarının da eğitim görmesi için bir kız okulu kurmuşlardır (Kechriotis, 2008, s. 78-79). Yardım kuruluşlarına ve sosyal örgütlenmeye de önem vermişler, 1819 yılında bir Tüccarlar Kulübü kurmuş ve bu tür kulüplere 1850'den sonra yenilerini eklemişlerdir (Kechriotis, 2008, s. 80-81). Frenk Gazinosu'na üye olamadıkları için, 1818'de, Frenk Sokağı üstünde, Aya Fotini Kilisesi karşısında kendi gazinolarını da açmışlardır (Beyru, 1992a, s. 355).

Yahudilerin ise, İzmir'e geliş tarihleri kesin olmamakla beraber, bu konuda çeşitli varsayımlar bulunmaktadır. Tanaç Zeren (2010, s. 162), kentte Bizans Dönemi'nden beri varlığını sürdüren Etz Haim Sinagogu olduğunu belirtmektedir. 1492'de İspanya'dan ve 1497'te Portekiz'den sürülen Yahudilerin Osmanlı İmparatorluğu'na geldikleri bilinmekteyse de kente 15. yüzyılda yerleştikleri kesinlik kazanmamıştır (Beyru, 2000, s. 20; Nahum, 2008, s.). Nahum'a (2008, s.) göre, İzmir'deki Yahudi Cemaati 16. yüzyılın sonunda kurulmuş olmalıdır, çünkü kentte 17. yüzyıldan kaldığını düşündüğü Portekiz (Portugal) Sinagogu vardır. Goffman (1995, s. 72) ise, geç 16. yüzyıl tahrir defterlerinde İzmir'de kayıtlı Yahudi vergi mükelleflerinin olmadığını, ancak seyyahlardan kentte Yahudi nüfusun varlığının anlaşıldığını vurgulamaktadır. Tanaç Zeren (2010, s. 99-100) "*Portekiz'den kovulan Yahudilerin ilkin Manisa ve Tire'ye yerleştirildiğini, sonra İzmir'e geldiklerini*", kentte "*1565 yılına dek cemaat*

anlamında bir topluluk oluşturabilecek bir Yahudi nüfusunun bulunmadığını" belirtmektedir.

Galanti (1995, s. 43) 1605'te İzmir'de yerleşik büyük bir Yahudi nüfusu olduğuna işaret eder. 1659 tahrir defterinde ise, kent nüfusunu oluşturan gruplar Müslümanlar, Rumlar, Yahudiler ve Ermeniler olarak listelenmiştir (Kütükoğlu, 2001, s. 520). 15. yüzyıl sonunda önemli bir Yahudi merkezi durumunda bulunan Selanik kentindeki cemaat, 1604-1620 yılları arasındaki yangın ve salgın hastalıklardan olumsuz etkilenmiş bunu yanında yaşanan ekonomik kriz nüfusun bir kısmının İstanbul'a, bir kısmının da gelişmekte olan İzmir'e göç etmesine neden olmuştur (Tanaç Zeren, 2010, s. 103). Yine 17. yüzyıl başında, İber Yarımadası'ndan bir başka göç dalgasının ulaştığı İzmir'e, Ege Adaları'ndan ve ekonomik büyümeye bağlı olarak da Manisa ve Urla gibi çevre yerleşimlerden de Yahudiler gelmiştir (Nahum, 2008, s. ; Goffman, 1995, s. 75). Tanaç Zeren'e (2010, s. 161) göre, "*kente göç eden her farklı Yahudi Cemaati, kendi sinagogları etrafında, diğer cemaatlerden bağımsız örgütlenmişlerdir."* Osmanlı İmparatorluğu geneline bakıldığında, 15. yüzyıldan başlayarak Yahudi toplumunun sosyal, ekonomik, idari ve dini yaşamın ayrılmaz bir parçası haline geldiği görülmektedir (Goffman, 1995, s. 70-71). 17. yüzyıla gelindiğinde ise İzmir'deki nüfuslarının da arttığı bilinmekteyse de kesin sayı vermek güçtür. Seyahatnamelerde de farklı rakamlar yer almaktadır.

Tavernier, 17. yüzyılın ikinci yarısında İzmir'de 7000 Yahudi olduğundan söz eder (Yerasimos, 2006, s. 117). 1640-41 tarihli, İzmir kazasındaki Gayrimüslimlerin cizye tahriri belgesinde 92 Yahudi mükellef kaydedilmiş (Goffman, 1995, s. 76), 1659 tahririnde ise bu sayı 271 haneye yükselmiştir (Kütükoğlu, 2001, s. 520). Yahudilerin kentin büyümesine paralel olarak 18. ve 19. yüzyıllarda nüfuslarının arttığı ve Rumlardan sonra ikinci azınlık grubu oldukları anlaşılmaktadır (Beyru, 2000, s. 21). Nitekim 1831 nüfus sayımına göre Rumlar nüfusun % 30'unu, Yahudiler % 16'sını oluşturmaktadır (Karpat, 2003, s. 151). Bu dönemde Yahudi nüfusunun 8.000 ile 10.000 dolayında olduğu düşünülmektedir (Kütükoğlu, 2001, s. 520).

Yahudiler ticaretle ilgili toptancılık, tercümanlık, tefecilik ve komisyonculuk gibi işlerin yanı sıra, dokumacılıkla da meşgul olmuşlardır (Goffman, 1995, s. 74-77). Ayrıca vergi ve gümrük mültezimliği gibi devlet görevleri üstlenmişler (Goffman, 1995, s. 78-80),

böylelikle kentin hem ticari, hem de idari hayatında yer edinmişlerdir. 16. ve 18. yüzyıllar arasında Yahudi esnafı Osmanlı esnaf loncalarına katılmış, bunun yanında kendilerine ait esnaf loncaları da olmuştur (Bora, 1995, s. 95). Bunlar İzmir'de Yahudilere özgü öne çıkan iş kollarını göstermeleri açısından önemlidir. Gümüş, altın, metal işleyenler, gümüş elyaf yapanlar, ipek ve kumaş boyacıları, yün temizleyiciler, gümüş düğme üreticileri, cam üfleyenler, ecza ve parfüm satanlar, peynir ve yoğurt üreticileri, bira satıcıları, balıkçılar, kasaplar, liman işçileri, kayık yapanlar, eğlence grupları ve müzisyenler, Yahudi loncalarını oluşturmaktadır (Bora, 1995, s. 96).

Yahudiler kentin kültürel hayatına da önemli katkılarda bulunmuşlardır. Tanaç Zeren'nin belirttiğine göre; 1658 yılında ilk matbaalarını kuran Yahudiler, Tanzimat Dönemi'ne dek cemaatlerinin eğitimini hahamların yönettiği "hevra" ve "yeşivot" eğitim kurumlarında sürdürmüşler, 1666 yılında Portugal Sinagogu'na bağlı olarak çalışan Portugal Yeşivası, bir eğitim yapısı olarak hizmet vermiştir (Tanaç Zeren, 2010, s. 106, 150, 162). Ancak, 17. yüzyıl sonunda Sabetay Sevi'nin kendini İzmir'de Mesih ilan etmesi sonrasında yaşanan olumsuzluklar, çeşitli etkenler ve ekonomik sıkıntılar, sosyal ve kültürel yaşamı olumsuz yönde etkileyerek Yahudi toplumunun daha içe dönük bir yapıya bürünmesine neden olmuştur (Tanaç Zeren, 2010, s. 117).

Ermenilerin 17. yüzyılda özellikle ipek ticaretiyle uğraştıkları bilinmektadir (Minassian, 2008, s. 93-94). İpek ticaretinin coğrafi keşifler sonrasında değişen güzergâhı Ermenileri Halep, Bursa gibi 17. yüzyıl öncesinin ipek merkezlerinden ve İstanbul'dan vergilerin daha düşük olduğu İzmir'e çekmiştir (Goffman, 1995, s. 76).

1659 tahrir kayıtlarında 1953 nefer içinde yalnızca 61 nefer Ermeni bulunmaktayken, 1831 sayımında İzmir kasabasında 2205 Ermeni erkek kaydedilmiştir (Karpat, 2003, s. 151), buna göre Ermeni nüfusu yaklaşık 5000 olarak varsayılabilir.

Beyru'nun (1992b s. 180-182) değindiği gibi, Ermenilerin ipek ticaretinin yanı sıra kumaş ve baskı işinde uzmanlaştıkları, terzilik ve moda konusunda başarılı oldukları bilinmektedir. Ayrıca bankerlikte ve Rumlarla birlikte uluslararası deniz taşımacılığı alanında da etkindirler (Frangakis-Syrett, 2006, s.). Ticaretle eş zamanlı olarak matbaaları da gelişmiş ve 1676'dan beri kentte bir matbaaları olmuştur (Minassian, 2008, s. 102). İzmir'de bilinen ilk kitap baskısını, 1762 yılında Ermeniler

gerçekleştirmiştir (Atay, 1978, s. 127). 1839 yılında ise Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk Ermenice süreli yayını da İzmir'de basılmıştır (Minassian, 2008, s. 101). 1799'da kentteki ilk Ermeni Okulu (Mesropyan Okulu) Abroyan Ailesi'ne ait bir köşkte açılmış ve 1825'te okul yeniden inşa edilerek geliştirilmiştir (Beyru, 1992b, s. 180; Minassian, 2008, s. 102).

İzmir'de bir diğer yerleşik grup da Levantenlerdir. Ancak kentin kozmopolit bir yapıya sahip olması, Levantenlerin kimliklerinin tanımlanmasını güçleştirmektedir. Genellikle İzmir'deki Levantenlerin merkezinde Roma Katolik Kilisesi mensupları ve Avrupa kökenli aileler vardır ve bu kişiler zamanla kente yerleşip yerli nüfusla karışmıştır. Ancak onlar, ticaret amacıyla kente gelen Avrupalılardan ve kentteki yerleşik Gayrimüslim cemaatlerden farklıdırlar (Schmitt, 2008, s. 124-125). Kente gelişlerinin 15. yüzyılda başladığı düşünülmektedir (Beyru, 2000, 23). İnalcık (2000a, s. 248) ise, 16. yüzyıl sonlarından başlayarak İzmir'de İngiliz, Fransız, Flemenklerin ve az sayıda Venediklilerin ikamet ettiğini belirtir. 16. yüzyıldan beri kapitülasyonlar sayesinde ticari ayrıcalıklardan ve kimi zaman koruma statüsünden yararlanan Levantenler, ilk başta bir temsilci veya konsolosa bağlı olarak örgütlenmiş bir topluluk durumunda olmuşlardır (Schmitt, 2008, s. 125). 17. yüzyıldan başlayarak Avrupa konsolosları daha fazla hak edinmiş ve diplomatik dokunulmazlık kazanmışlardır (İnalcık, 2000b). Batı Anadolu'nun ticarette gelişmesi nedeniyle buraya yerleşmeye başlayan Avrupalı ticaret şirketleri, Osmanlı uyruğu olan Gayrimüslimler aracılığıyla işlerini yürütmüşler, böylece ortaya dil, din ve ırk bakımından farklılıklar barındıran kozmopolit gruplar çıkmış ve aralarındaki kültürel etkileşimi Levanten kültürünü biçimlendirmiştir (Goffman, 1995, s. 70).

İzmir'de yabancıların eğitim kurumları arasında geçmişi 1638'e dek uzanan Sacré-Coeur Okulu bulunmaktadır. Cizvitlerin bu okulu kurduğu ve 1773'te Osmanlı İmparatorluğu'ndan kovulmalarına dek okulun eğitim verdiği bilinmektedir (Georgelin, 2008, s. 83). Yabancı okullar esas olarak 19. yüzyılın sonuna doğru yaygınlaşmıştır.

Levantenlerin kültürel faaliyetlerinin ve eğlence hayatlarının oldukça renkli olduğu ve yaşadıkları Frenk Mahallesi'nin İzmir'in kültür ve eğlence hayatının merkezi olduğu çeşitli seyahatnamelerden ve dönemin basınında çıkan haberlerden anlaşılmaktadır. Örneğin, kentte ilk tiyatronun 1775'te amatör oyuncular tarafından kurulduğu ve

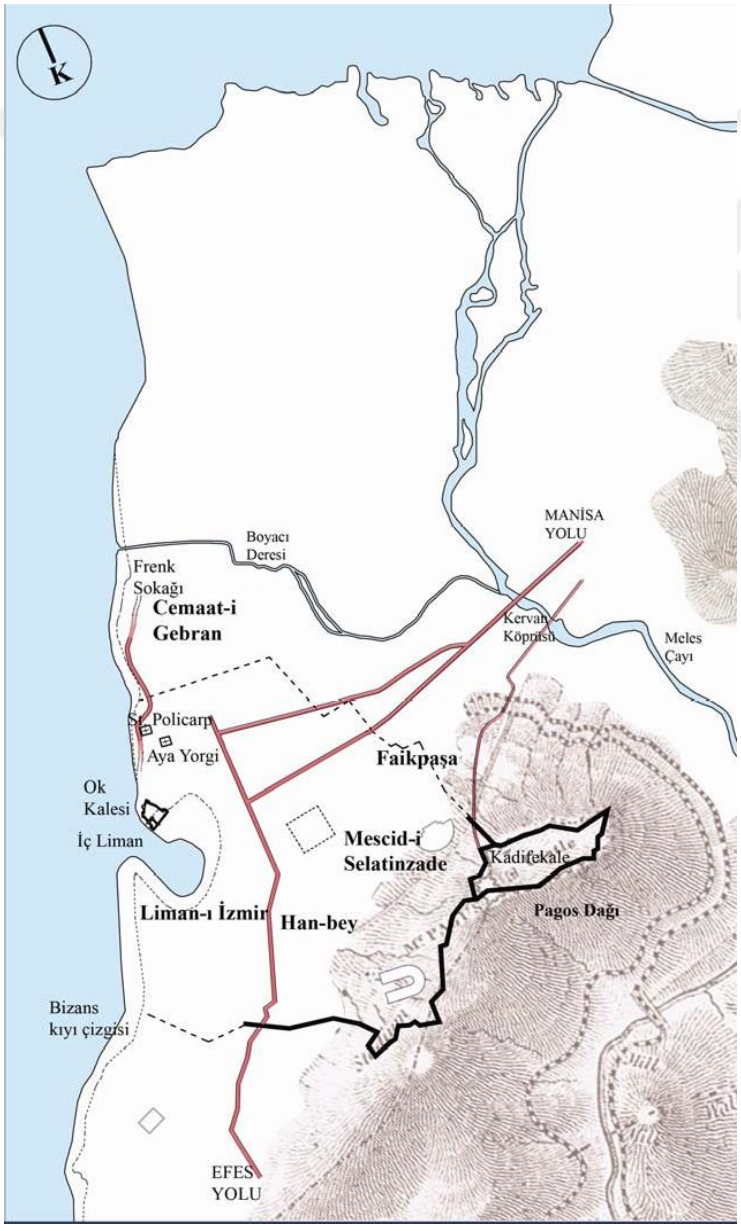
binalarının Frenk Mahallesi içinde olduğu düşünülmektedir (Beyru, 1992b, s. 150). Beyru'nun (1992b, s. 151) 20 Şubat 1824 tarihli Le Spectateur Oriental gazetesinden aktardığına göre, bu tiyatro 1797 yangınında yok olmuştur. Haberin yazıldığı tarihte yeniden kurulduğu anlaşılmakta ise de yeri kesin olarak bilinmemekte, Frenk Mahallesi'nde Madama Han olarak anılan bir mağazanın onarım görerek tiyatroya dönüştürüldüğü tahmin edilmektedir (Beyru, 1992b, s. 152-153). Eğlence hayatının merkezlerinden biri olan İzmir Gazinosu ya da Frenk Gazinosu olarak anılan, İngiliz Konsolosluğu bitişiğindeki yapı, aslında bir Avrupalılar Kulübü (Cercle Européen) olması amacıyla 1785 yılında kurulmuştur (Beyru, 1992a, s. 348-352). Yabancı gazete, dergi ve kitapların, bulunduğu bir okuma salonu olan Cabinet Littéraire, 1821 yılında Frenk Mahallesi'nin Gül Sokağı'nda açılmış (Beyru, 1992a, s. 346), 1826'da ise Fransız Konsolosu'nun girişimiyle bilim ve sanat alanında faaliyet gösteren L'Académie de Smyrne kurulmuştur (Beyru, 1992b, s. 157). Bunların yanı sıra, Levantenlerin girişimiyle basılmış olan çeşitli gazeteler de bulunmaktadır. Bunlardan ilki, 1823'te Smyrneen adıyla yayın hayatına başlamış, daha sonra Spectateur Oriental adını almıştır. (Atay, 1978, s. 127).

3. 1. 3. Kentin Fiziksel Yapısı

İzmir'in Osmanlı hâkimiyetine girmesini takip eden ilk yıllara ait tahrir kayıtlarını inceleyen Goffman'a (1995, s. 7) göre, Müslüman-Türkler Kadifekale eteklerinden aşağı doğru Faikpaşa, Mescid-i Selâtinzade, Han-bey (Pazar) ve Liman-ı İzmir mahallelerine inmiştir. 16. yüzyılın ikinci yarısında Kadifekale ile Ok Kalesi arasında kalan bölgeye Müslümanların yerleşmesi, burayı, kentin yeni merkezi durumuna getirmiştir. Hıristiyan Cemaati'ni oluşturan Rumlar ise, kıyıya ve limana yakın olan Cemaat-i Gebran isimli mahalleye yerleşmiştir (Goffman, 1995, s. 7) (Şekil 6). Kentin ana çarşısı, limanın çevresinde yer almaktadır. 16. yüzyılın sonuna gelindiğinde ise artan nüfusun ihtiyaçları doğrultusunda kentin güneyinde Ali Çavuş, Yazıcı ve Meles çayı yakınında tabakhanelerin bulunduğu bölgede, Şaphane isimli üç yeni mahalle daha oluşmuştur (Goffman, 1995, s. 7).

İzmir, 16. yüzyıl sonunda kırsal üretimden pazar ekonomisine geçen, canlanan ve büyüyen bir ticaret kenti niteliği kazanmaya başlamıştır. 17. yüzyıldan itibaren, kozmopolit nüfusu ve imparatorluk içinde ayrıcalıklı statüsü nedeniyle, görünümü de

diğer Anadolu kentlerinden farklı olmuştur. Kıyı şeridinde geleneksel Osmanlı yapılarından farklı tipte, Avrupalı tüccarların oturduğu "Batılı" konutlar, mağazalar, meyhaneler ve kayıkhaneler sıralanmış, gümrük binası inşa edilmeden önce mal sevkiyatı bu yapıların önünde denize uzanan iskelelerden yapılmıştır (Goffman, 2000, s.). Ayrıca Levantenlerin ve Avrupalıların yoğunlaştığı Frenk Sokağı, söz konusu yapıların arkasında, denize paralel olarak uzanmaktadır. Bu sokak ile deniz kıyısı arasında kalan dar alan, Frenk Mahallesi'ni oluşturmakta, Ermeniler Rum Mahallesi'nin doğusunda, Yahudiler ise, kentin doğal limanının arkasında yerleşik durumdadırlar.



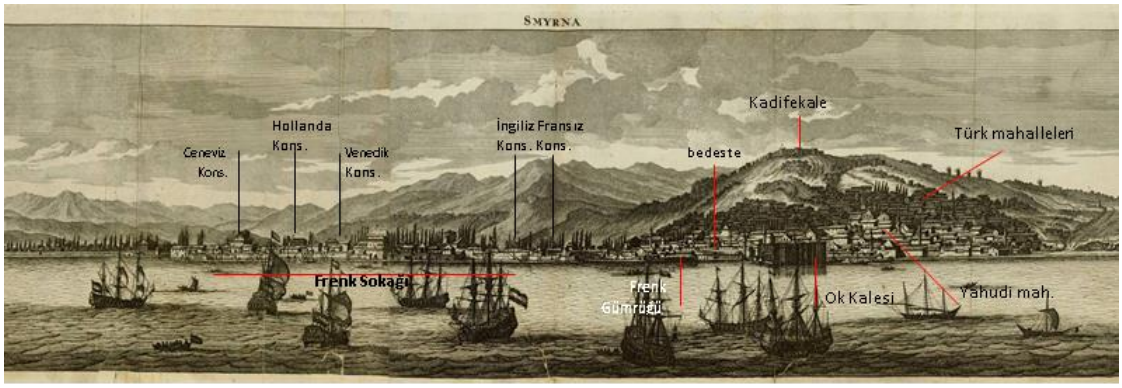
Şekil 6. 16. yüzyıl başında İzmir. Goffman'dan (1995) uyarlayan (Gencer, 2001, s. 302)

17. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı yönetimi, İzmir'in ticari faaliyetini destekleyici imar çalışmalarında bulunmuştur. 1670'lerde Köprülü Fazıl Ahmet Paşa, kentin önemli caddelerine kaldırım döşenmesini emretmiş, Halkapınar ve Buca'dan su getirilmesi için su kemerleri inşa ettirmiştir. Ayrıca büyük bir han, bir bedesten, hamamlar ve malların düzenli saklanıp yönlendirilmesi için limanda büyük bir gümrük binası yaptırmıştır. 17. yüzyıl başında kentteki han sayısı 25 iken, 1670'te bu sayı 82'yi bulmuştur (Kasaba, 1994, s. 7). Yine bu dönemde, limanı koruyabilmek amacıyla, İzmir Körfezi'nin güney kıyısına Sancak Kalesi inşa edilmiştir (Atay, 1978, s. 125). 17. yüzyılın ikinci yarısından sonra Kadifekale'deki küçük mahalle ve kalede yaşayanlar da kentin içine yerleşmiş, böylelikle süregelen ikili yapı da ortadan kalkmıştır (Güner, 2005, s. 2).

1688'de ard arda meydana gelen iki deprem, devamında ortaya çıkan yangın ve veba salgınlarında, Kadifekale'den Frenk Sokağı'na uzanan mahalleler büyük hasar görürken, nüfus da ciddi oranda azalmıştır. Depremlerde daha çok Müslüman mahalleri tahrip olmuş, yangın ise Frenk Sokağı ve Ermeni Mahallesi'ni etkilemiştir (Kütükoğlu, 2001, s. 517). Kentin yeniden inşasına özellikle yabancı tüccar ve şirketler kaynak ayırmış, Köprülü Ahmed Paşa da, yıkılan hanların, suyolları ve çeşmelerin yenilenmesine katkıda bulunmuştur (Goffman, 2000, s.).

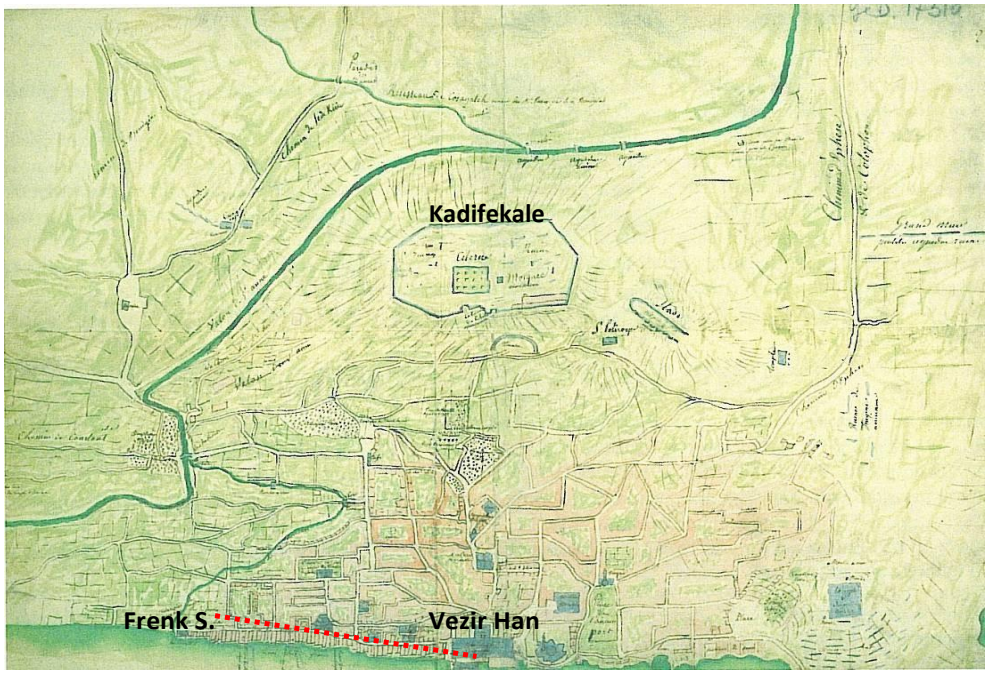
Tanaç Zeren (2010, s. 182), 17. yüzyıl sonu, 18. yüzyıl başında Yahudi nüfusunun artmasına bağlı olarak, Kadifekale eteklerine doğru yeni Yahudi mahallelerinin oluşmaya başladığını, limanın ters yönünde gerçekleşen bu genişlemenin, Yahudi mahallelerinin ticaret dokusuyla iç içe olan karakterinin değişmesine neden olduğunu belirtmektedir. İkiçeşmelik Caddesi ile liman arasındaki bölgede bu dönemden kalan çok sayıda sinagog bulunmaktadır. Aynı caddeden Kadifekale eteklerine uzanan bölgede ise konut dokusu yoğunlaşmıştır (Tanaç Zeren, 2010, s. 184).

1678'de İzmir'e gelen Cornelius de Bruyn'un seyahatnamesinde kentin denizden görünümünü yansıtan bir gravür yer almaktadır (Şekil 4). 1688 depremi öncesini gösteren bu gravürde sahil boyunca kuzeyden güneye sırasıyla Ceneviz, Hollanda, Venedik, İngiliz ve Fransız Konsoloslukları, Köprülü Ahmed Paşa'nın yaptırdığı gümrük binası, bedesten, Vezir Han ile sahilde İç Liman'ın yanındaki kale görülmektedir (Bruyn, 1725, s.).



Şekil 7. İzmir'in denizden görünümü, 1678 (Bruyn, 1725).

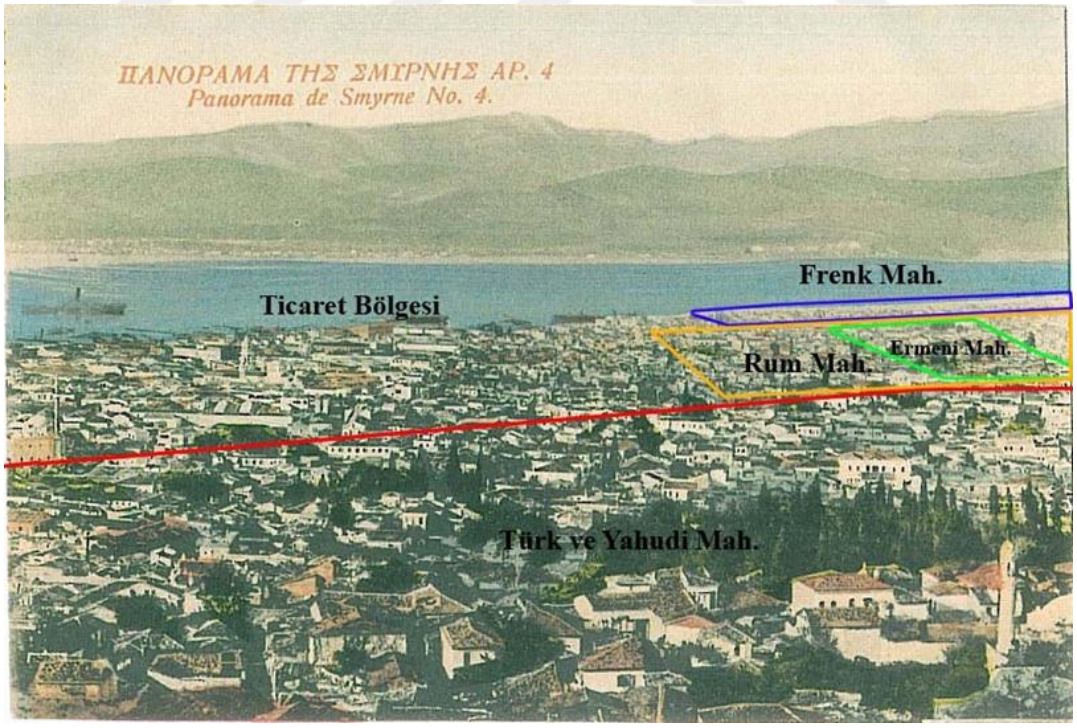
İzmir'e ilişkin en erken kent planlarına 18. yüzyıl sonunda rastlanmaktadır (Arıkan, 2001, s.). Jean Denis Barbié du Bocage tarafından çizilmiş olan "Plan de la Ville et des Environs de Smyrne" (İzmir Şehri ve Çevresi Planı) başlıklı, 1/8000 ölçekli bir eskiz bulunmaktadır (Şekil 8). 1785 sonrası ancak nerede ve nasıl yapıldığı bilinmeyen plan kentin temel fiziksel dokusunu yansıtması, yapı adalarını, önemli binaları ve alanları göstermesi açısından önem taşımaktadır (Yılmaz, 1990, s. 784). Ancak kıyıda konsoloslukların bulunmaması ve eksik bir plan izlenimi yaratması, Yılmaz'a (1990, s. 777) 1797 yangını sonrası çizilmiş olabileceğini düşündürmüştür.



Şekil 8. Bocage'ın 1795-1810 arasına tarihlenen planı (Atay, 2003).

19. yüzyılda, kalabalıklaşan ve yeni mahalleler eklenmiş olan kent kuzeye doğru büyümüştür. 1844 tarihli tahrir kayıtlarından aktaran Kütükoğlu (2001, s. 520) göre, Müslümanların yaşadığı mahalle sayısını 13 olarak vermektedir.

Bu dönemde, doldurulan İç Liman ve çevresi kentin geleneksel ticaret merkezini oluşturmakta, Yahudi mahallelerinin bazıları bu alanı çevrelediğinden konut ve ticaret işlevi bir arada bulunmaktadır (Bilsel, 1999, s.). Tanaç Zeren, yedi Yahudi mahallesi olduğunu ve isimlerinin Hahambaşı, Havra Sokağı, Bene İsrail, Erfati, Çavez, Sonsino ve Hurşidiye olduğunu belirtmiştir. Yazara göre, farklı tarihlerde gelişen bu mahalleler, 19. yüzyılda son şekillerini almışlardır (Tanaç Zeren, 2010, s. 25). Yahudi mahallelerinden Kadifekale'ye doğru daha önce bahsi geçen Müslüman mahalleleri uzanmaktadır (Şekil 9). Bu mahalleler arasında Namazgâh ve Tilkilik Caddesi çevresinde yer alan Hasan Hoca, Cami-i Atîk, Hatuniye, Cedîd ve Kefevî mahallelerinde Müslümanlar Yahudilerle birlikte oturmaktadır (Kütükoğlu, 2001, s. 520). Kadifekale eteklerindeki Müslüman mahalleleri arasında St. Jean Kilisesi çevresinde bir de Rum Mahallesi bulunmaktadır.



Şekil 9. Kadifekale'den kuzeybatıya bakış, 19. yüzyıl sonları (Yılmaz ve Yetkin, 2003, s. 152).

Müslüman mahallelerine 19. yüzyılın ikinci yarısından önceki geleneksel Osmanlı ve Anadolu'ya özgü organik kent dokusu egemen olmuştur (Bilsel, 2008, s.) (Şekil 10, 11). Kentin batısında, kıyı boyunca uzanan Frenk Sokağı ve onu çevreleyen Frenk Mahallesi, onun batısından başlayarak Boyacı Deresi'ne kadar uzanan düzlükte Rum mahalleleri yer almaktadır. Ermenilerin yerleşik olduğumahalle ise, Rum mahallelerinin güneyinde olup, güneyde Müslüman ve Yahudi mahalleleri ile sınırlandırılmıştır.



Şekil 10. Kentin güneyinden Kemeraltı Caddesi ve camilerine bakış, 19. yüzyıl sonları (Yılmaz ve Yetkin, 2003, s. 144).



Şekil 11. Kadifekale güneyindeki Müslüman mahalleleri, 19. yüzyıl sonları (Yılmaz ve Yetkin, 2003, s. 145).

19. yüzyılın ilk yarısında İzmir sahili ve kıyıya yakın yerleşimlerde, kentin Avrupalı ve Levanten nüfusunun yoğunluğundan kaynaklanan, geleneksel Osmanlı yapı tiplerinin dışında yapılar ve düzenlemeler görülmektedir. Gazino ve meyhane gibi eğlence mekanlarının yanı sıra, İngiliz Konsolosluğu yakınında İngiliz İskelesi veya Marina olarak adlandırılan ve hem İzmir'e denizden gelenlerin karaya çıkış noktası hem de kentin denize açılan tek gezinti yeri olan sahilde otel, lokanta ve kahveler sıralanmaktadır (Beyru, 1992a, s. 347).

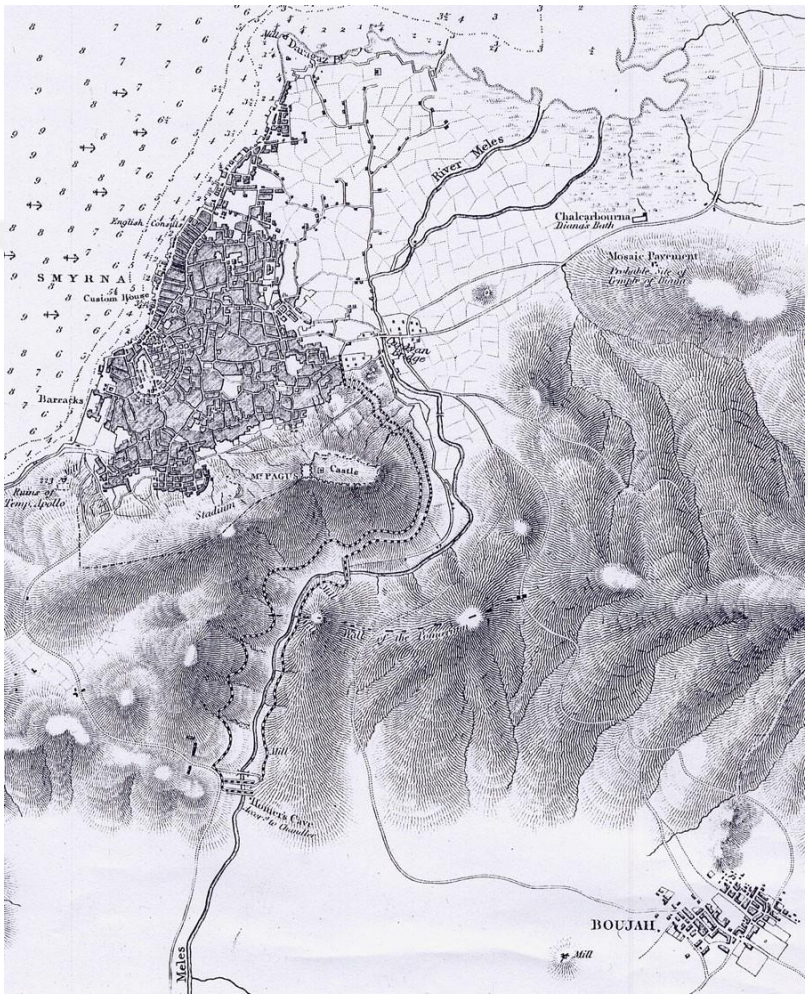
Bunun yanında askeri yenileşme hareketlerinin etkisi de kente yansımış ve günümüzde Konak Meydanı olan alanın sahilinde, 1827-1829 yılları arasında Asâkar-i Mansûre-i Muhammediye Kışlası (Sarıkışla) inşa edilmiştir (Güner, 2005, s. 10) (Şekil 12).



Şekil 12. Değirmendağı'ndan Sarıkışla, 19. yüzyıl sonları (APİKAM Arşivi).

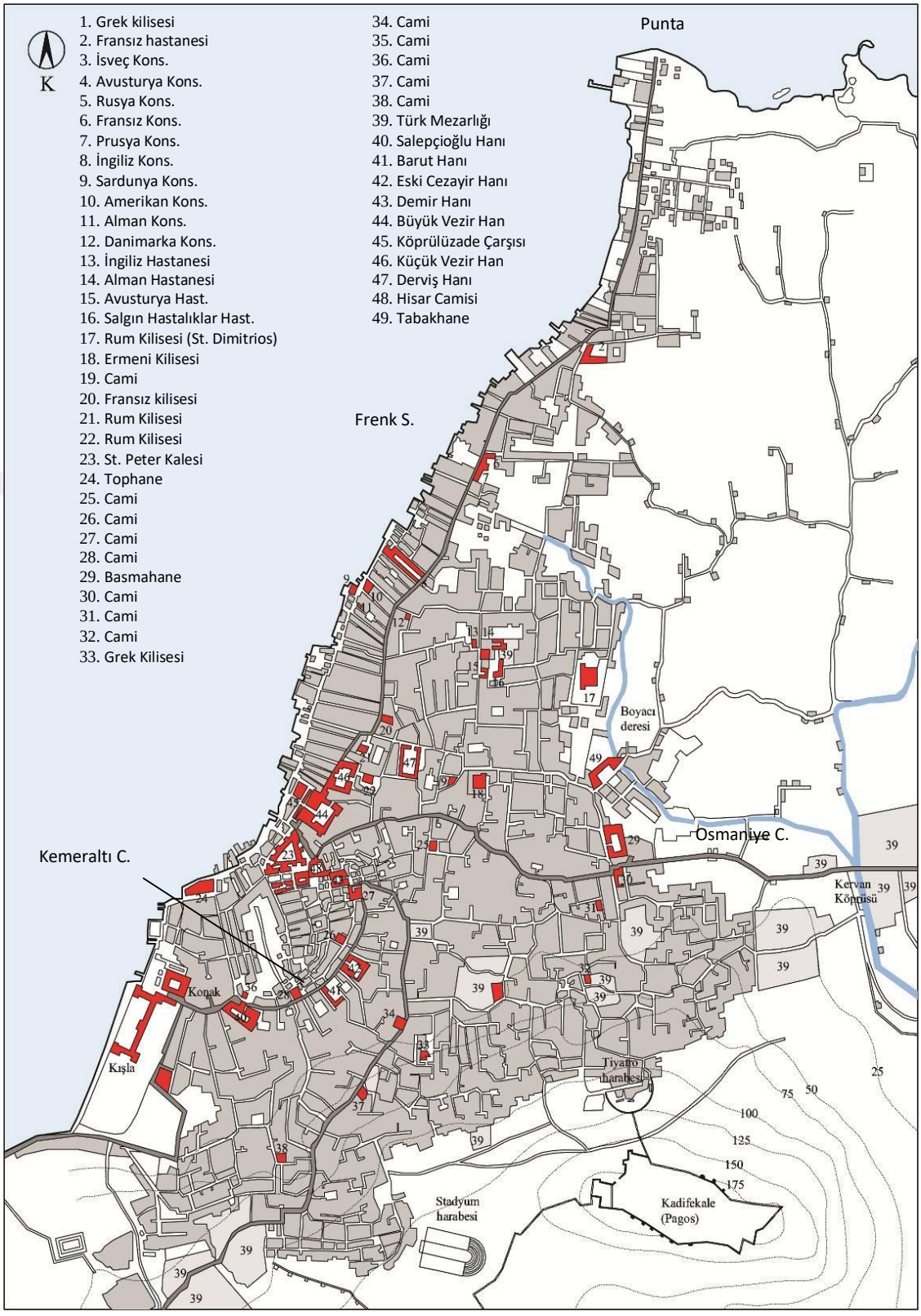
Bu dönemde hazırlanan haritalar, kent dokusu ve yayıldığı alan hakkında fikir vermektedir. Bu haritalardan biri 1817 tarihli olup, orijinali Berlin Kartografya Enstitüsü'nde bulunmaktadır (Beyru, 2011, s. 41). Beyru'nun incelediği haritada, İzmir'in 19. yüzyıl başındaki gelişimi görülmektedir. Frenk Sokağı'nın Alsancak'a doğru uzamış olması ve kentin gelişiminin bu yönde devam etmesi özellikle dikkat çekmektedir. Ayrıca Beyru, Frenk Sokağı ile deniz arasındaki mesafenin artmış olduğuna vurgu yapmaktadır, demek ki Frenk Sokağı'nın kıyısı doldurulmaktadır.

Batılı harita mühendislerinin İzmir planları 1830'lardan başlayarak ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri, İngiliz subayı Richard Copeland'ın 1834 tarihli "İzmir Körfezi" başlıklı haritasıdır (Şekil 13). Kent dokusunun da okunabildiği haritada, Frenk Sokağı'nın kuzey bölümünün çevresinde daha yoğun bir yapılaşma olduğu görülmektedir. Ayrıca hiç yerleşim olmayan Alsancak Burnu'na doğru da kentin geliştiği anlaşılmaktadır (Beyru, 2011, s. 52).



Şekil 13. 1834 Copeland Haritası (Apikam Arşivi)

1836-37 tarihinde yine bir İngiliz deniz subayı Thomas Graves tarafından hazırlanan (Şekil 14) haritada, İzmir'in kent dokusunu oluşturan yapı adaları, kentin önemli kamu yapıları, anıtları, kamusal alanları ve yolları görülmekte, hazırlanmış olan lejant yardımıyla anıtların ve önemli kamu yapılarının yerleri belirlenebilmektedir.



Şekil 14. 1840 öncesi İzmir (1836 Graves Haritası'ndan uyarlayan, Gencer, 2001).

Ayrıca İzmir'in antik dönemlerine ait izleri olan sur kalıntıları, Stadyum, Tiyatro ve Kadifekale de plana işlenmiştir. Haritadan, kentin yoğunlaştığı merkezin Kemeraltı ve çevresi olduğu, Boyacı Deresi üzerindeki Kervan Köprüsü'nün kentin kara tarafından ana giriş noktasını oluşturduğu anlaşılmaktadır. Köprüden Ermeni Mahallesi'nin güneyinde bulunan Basmane binasına ve oradan Kemeraltı Caddesi'ne doğru uzanan Osmaniye Caddesi ile kıyı hattının gerisinde Alsancak (Punta) Burnu'na kadar kesintisiz devam eden Frenk Sokağı, kentin kuzey-güney, doğu-batı doğrultularındanki ana akslarını oluşturmaktadır. Aslında bu akslar 17. yüzyıldan beri kullanılmakta olup, kentin gelişmesiyle birlikte çevrelerindeki yapı yoğunluğu artmaktadır.

Frenk Sokağı'nın güneyinde yerleşim daha yoğundur ve konsolosluklar bu alanda deniz kıyısı boyunca sıralanmıştır; ancak kuzeye (Alsancak'a) doğru yerleşim dokusu yoğunluğunu giderek kaybetmektedir. Haritada bir başka dikkati çeken nokta ise, Boyacı Deresi ve doğusunda uzanan organik hatlı yollar boyunca ender olarak görülen tekil yapılardır. Olasılıkla bu yapılar çeşitli üretim tesisleri (örneğin tabakhaneler) ile kentin varlıklı kişilerinin konutları olabilir, çünkü 1833'te İzmir'den yola çıkan Arundell (1834a, s. 7-8), Kervan Köprüsü çevresinde Süleyman Paşa ve Sadık Efendi'nin kule evleri olduğuna değinmiştir. Kentin bu alanında henüz yerleşim yoğunlaşmamıştır. Kervan Köprüsü'nün çevresinde ise, Müslüman mezarlıkları bulunmaktadır.

1800-1840 yılları arasında yapılan İzmir haritaları incelendiğinde, kent gelişiminin tek merkez etrafında odaklanmadığı sonucuna varılabilir. 19. yüzyılda artık dolmuş olan İç Liman ve çevresi her ne kadar kentin idari ve ekonomik merkezini oluştursa da, bu merkezin yakınında kıyıya paralel uzanan Frenk Sokağı kentin gelişmeye açık ikinci merkezidir. Söz konusu haritalarda, kentin Frenk Sokağı doğrultusunda Alsancak Burnu'na doğru genişlediği görülmektedir. İzmir Rıhtımı'nın tamamlanmasından önce, bu sokak boyunca sıralanan konsoloslukların iskeleleri aracılığıyla mal alışverişinin yapıldığı bilinmektedir. Ayrıca Frenk Sokağı'ndaki yapıların zemin katlarında ağırlıklı olarak gayrimüslimlerin işlettiği ticarethaneler bulunmaktadır. Dolayısıyla, bu alanda, tıpkı Kemeraltı'ndaki hanlar ile gerisinde Kadifekale'ye doğru uzanan Müslüman ve Yahudi mahallelerinde olduğu gibi, konut ve ticaret işlevi bir arada olmuştur. Ancak, iki alan arasında farklılıklar vardır. Kemeraltı, hanları, bedesteni ve İç Liman nedeniyle

inşa edilen gümrük binasıyla geleneksel Osmanlı çarşılarının dokusunu yansıtmaktadır. Üstelik konut ve ticaret işlevleri yapılara göre ayrışmıştır, her iki işlev aynı yapıda bulunmamaktadır. Frenk Sokağı ve çevresi ise, Kemeraltı ve art alanından farklı olarak, geleneksel Osmanlı ticaret dokusuna benzemeyen, alt katların dükkân, üst katların konut olduğu daha farklı bir kent görünümüne sahiptir. Bu farklılığın nedeni, alanda yerleşik olan Levanten ve Rumların farklı bir sosyo-kültürel yapıya sahip olmasıdır. Kentin 19. yüzyılın ikinci yarısındaki gelişmesini etkileyecek olan kesim de burasıdır.

Kentte meydana gelen deprem, yangın gibi afetler de kensel dokuyu önemli ölçüde etkileyen unsurlar olmuştur. Kütükoğlu'na (2001, s. 518) göre, 18. yüzyılda depremlerle sarsılmaya devam eden İzmir'de, 1723 depreminde 60 kadar ev yıkılmış ve 500 kişi ölmüştür; daha şiddetli olan 1739 depreminde ise, Gediz nehrinin eski deltasının bir kısmı sular altında kalmıştır. 1737 ve 1760 depremleri daha hafif olmuştur; ancak 21 Temmuz-5 Ekim 1778 tarihleri arasında aralıklarla süren depremler sonucu çıkan yangınlarla kent büyük ölçüde tahrip olmuştur. Yazar, 1797 ve 1801 depremlerinin de şiddetli olduğunu, özellikle 1801'den sonra belli başlı yapıların yeniden inşa edildiğini, 19. yüzyılda ise, 1828, 1846 ve 1880 yıllarında maddi hasarlı depremler meydana geldiğini belirtmiştir.

Kentin depremler dışında pek çok yangın da geçirdiği bilinmektedir. 19. yüzyıl öncesinde genellikle dini yapılar ile han, kervansaray gibi ticari yapıların dışındaki yapılar ahşap olduğu için kent yangınlarla yıpranmıştır. 1738, 1741 yangınları fazla zarara yol açmamış, ancak 1742'de Yahudi mahallesinde çıkan yangın Müslüman mahalleleriyle Frenk Sokağı'na da sıçrayarak kentin üçte ikisini yok etmiştir. 1763'teki büyük yangında Frenk Mahallesi yanmıştır. 1817 yangınında 1500 ev, 1825 yangınında ise, 2000 ev yanmıştır. 1834'te çıkan bir yangında Frenk Mahallesi tekrar yanmıştır (Kütükoğlu, 2001, s. 518).

19. yüzyıldan önce halkın yaşadığı konutlar hakkındaki bilgi ancak yabancı yazarlar tarafından verilen betimlemelerle sınırlıdır. 1655-1684 yılları arasında birkaç kez İzmir'e gelen Tavernier, "*deniz kıyısındaki evlerin gerek malzeme, gerekse mal indirme kolaylığı yüzünden tepedeki evlerden çok daha pahalı"* olduğunu belirtmiştir (Yerasimos, 2006, s. 116). Tavernier'nin "pahalı malzeme"den kastı taş olmalıdır.

Yahudi mahallelerinde Frenk ve Müslüman mahallelerinden farklı bir konut dokusu olduğu anlaşılmaktadır. Genellikle bir avlu etrafını çevreleyen iki katlı konut birimlerinde birer aile oturmaktadır; zemin katta bulunan mutfak, banyo gibi ıslak hacimler ortak olarak kullanılmaktadır, yaşama alanları ise, üst katta yer almaktadır; "kortijo" adı verilen bu çoklu konut birimleri içe dönük yaşantıyı simgelemektedir (Tanaç Zeren, 2010, s. 163-164). 17. yüzyıldan sonra artan nüfus nedeniyle bu kortijolar gelir düzeyi düşük kullanıcıların yerleşim yeri olmaya başlamıştır (Tanaç Zeren, 2010, s. 183).

Bu sınırlı bilgilere dayanarak, kozmopolit bir kültüre sahip İzmir kentinin konut dokusunun etnik gruplara göre farklılaştığı söylenebilir. Müslümanların genellikle bahçe içinde, iki ya da daha çok katlı geleneksel konutlarda, Yahudilerin birbirine dönük ve ortadaki avluya açılan konut birimlerinde yaşadıkları, Frenklerin ise denize dönük çıkmaları olan, genellikle yaşama alanı üst katta olan konutlarda oturdukları bilinmektedir. Ancak yapım teknikleri konusunda edinilebilen bilgi kısıtlı olmuştur. Sık sık yangınlarla harap olan kentin konutlarının 19. yüzyılın ikinci yarısına dek çoğunlukla ahşaptan olması ve ara duvarların bağdadi sıvalı ahşap veya kerpiç bloklardan örülmüş olması olasıdır. Arundell (1834b, s. 418) her ne kadar ahşap konutların yerini kâgir yapıların almaya başladığını belirtmiş olsa da, kâgirleşme asıl olarak 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra artmıştır.

Ayrıca kentte savunma yapıları, ticaret ve kamu yapıları ile liman kentine özgü işlevleri barındıran çeşitli yapılar bulunmaktadır. Bu durum kentin "kozmopolit" bir yapıya 19. yüzyıldan çok önce sahip olduğunun kanıtıdır. Örneğin, Tavernier 17. yüzyılın ikinci yarısında İzmir'de "Türklerin 15 camisi, Yahudilerin yedi sinagogu, Ermenilerin bir tek kilisesi, Rumların iki ve Latinlerin üç kilisesi ve Fransız Kapusenlerin çok güzel bir manastırı" olduğunu belirtmektedir (Yerasimos, 2006, s. 115).

Kaynaklardaki veriler doğrultusunda, İzmir'de 16. yüzyıl sonlarında iki ya da üç, 1653'te 15, 1699-1700'de 17, 1701'de 19, 1851'de 24 cami, 1878'de ise, 23 cami, 41 mescit, 1908'de 53 cami, 51 mescit bulunduğu anlaşılmaktadır (Kuyulu, 2001, s. 526). İzmir'in Hıristiyanlar tarafından önemli bir merkez sayılması nedeniyle, çağlar boyunca pek çok farklı Hıristiyan mezhebinden misyoner gruplar kente gelmiştir. Katolikler (Kapusenler, Dominikenler, Fransiskenler, Cizvitler), Protestanlar (Anglikanlar,

Luteryenler, Reformistler) ve Ortodokslar, kente gelen başlıca mezhep gruplarıdır. 1678'de İzmir'i ziyaret eden Galland, Venediklerin bir, Fransızların bir, Rumların iki kilisesi (Aya Fotini ve Aya Yorgi), Ermenilerin bir kilisesi (St. Etienne), Yahudilerin yedi sinagogu ve dini bayramlarda dua ettikleri özel bir yerleri olduğunu belirtmektedir (Bauden, 2003, s. 75).

Kemeraltı'nda Anafartalar Caddesi'nde sıralanan camilerin dışında, bu alanda çok sayıda sinagog da bulunmaktadır. Bu yapılar Kemeraltı ile arkasındaki Yahudi mahallelerinin (İkiçeşmelik ve Mezarlıkbaşı) başladığı noktalarda yoğunlaşmış olup genellikle 17. ve 18. yüzyıllarda inşa edilmişlerdir (Kayın, 2005, s. 36).

İzmir'de 19. yüzyılın ikinci yarısından önce inşa edilmiş kamu yapıları arasında eğitim yapıları, hastaneler ve hamamlar sayılabilir. Farklı nüfus gruplarının farklı eğitim yapıları bulunmaktadır. Müslümanların eğitim yapıları medreseler ve kütüphanelerdir. İzmir'de genellikle medrese yapıları tekil olarak inşa edilmemiş, camilerin avlusu içinde veya yakınında yapılmıştır (Aktepe, 2003, s.).

Gayrimüslimlere ait eğitim merkezlerine ise, ancak 18. yüzyıldan sonra rastlanmaktadır. Kechriotis'in (2008, s. 78-79) belirttiği gibi, ilk Rum Okulu, 1733'te İngiliz uyruklu tüccarların maddi desteğiyle kurulan Evangelist Okulu'dur; İngiliz himayesine verilen ve uzun süre ruhbanlar tarafından yönetilen okulun bir filoloji kurumu, bir müzesi, bir kütüphanesi vardır ve zengin koleksiyonlara sahiptir. 1809 yılında pratik ve modern eğitim vermek amacıyla Filoloji Lisesi kurulmuş, ancak 1819 yılında Evangelist Okulu'nu destekleyenlerin çıkardığı tartışmalar sonucunda kapanmıştır (Kechriotis, 2008, s. 79). 1830'dan sonra kızların eğitimi için ilk kez Ortodoks Yunan Hastanesi'nde bir okul kurulmuş daha sonra Aya Fotini Kilisesi avlusuna taşınarak ve adı Aya Fotini Kız Merkez Okulu olarak değiştirilmiştir (Kechriotis, 2008, s. 79).

18. yüzyılda kentte görülmeye başlanan bir başka önemli kamu yapısı grubu da, kentin Gayrimüslim ve Avrupalı sakinlerinin girişimleriyle inşa edilen hastanelerdir. Müslüman Cemaati'ne ait hastanelerin kurulması ise, ancak 19. yüzyılın ikinci yarısına doğru mümkün olmuş; 1840 yılında Karantina Hastanesi, 1849-1851 yıllarında Gureba-i Muslimin Hastanesi açılmıştır (Güner, 2005, s. 11).

Kentteki en erken hastanelerden olan Katoliklere ait St. Antoine Hastanesi, 1710'a tarihlenmektedir. Ortodoks Yunan Hastanesi ise, 1748 yılında inşa edilmiştir. Hastane daha sonra 1833 yılında avlusuna yapılan Aya Charalambos Kilisesi'nin adıyla anılmıştır (Kechriotis, 2008, s. 80). 1763'te Alsancak'ta içinde servis, ibadet, konaklama amaçlı birimlerin de bulunduğu Fransız Hastanesi inşa edilmiştir (Güner, 2005, s. 43). Yahudi Cemaati'nin ilk hastanesi 1827'de bir konutta kurulmuş, 1837'de iki yapı birleştirilerek hastane büyütülmüştür (Bora, 1995, s. 69). 1831 yılında kent merkezi dışında, Karataş'ta Millet-i Museviye Hastanesi kurulmuştur. Ermeni Hastanesi ise, 1831 yılında inşa edilmiştir (Atay, 1978, s. 64). Aynı yıl, St. Rock Hastanesi adıyla Konak Mahallesi'nde bir başka hastane daha yapılmış, bir süre vebalı hastalara hizmet verdikten sonra, 1845'te Fransızlar tarafından onarılarak fakir Hıristiyan ailelerin bakımına tahsis edilmiştir (Güner, 2005, s. 46).

İzmir'in en önemli savunma yapıları Kadifekale, Aşağı Kale ve Sancak Kalesi olup en eski tarihlisi olan Kadifekale şehrin güneyindeki Pagos Dağı üzerinde inşa edilmiştir (Kuyulu, 2001, s. 526). "Aşağı Kale, Hisar Kalesi, St. Pierre Kalesi" gibi isimlerle de anılan Liman Kalesi, ilkin 1231-1235 yılları arasında İç Liman'ın ağzında yapılmış, 1402'de Timur'un kenti kuşatmasından sonra yıkılmış, 15. yüzyılda yeniden inşa edilmiş ve "Ok Kalesi" adını almıştır (Atay, 1978, s. 17). Ancak 1869-70 yıllarında yıktırılmıştır. Sancak Kalesi (Sancakburnu Kalesi, Yeni Kale) ise, Sancakburnu mevkiinde 1656 yılında inşa edilmiştir, 1688 depreminde yıkıldıktan sonra yeniden yapılarak 1691'de kullanıma açılmış ve 1829 ile 1890-1891 yıllarında onarım görmüştür (Kuyulu, 2001, s. 526).

17. yüzyıl kayıtlarında İzmir'de geleneksel yöntemle üretim yapan değirmen, sabunhane, boyahane gibi işletmelere rastlamak mümkündür.

Daha önce belirtildiği üzere, kentin 18. yüzyıldan beri gelişmiş bir uluslararası ticaret ağına sahip olmasına koşut olarak bu ağı besleyen iş kolları doğmuştur. Paranın işletilmesi, farklı para birimlerinin dönüştürülmesi, gümrük vergisinin toplanması, malların toplanması, depolanması, nakledilmesi, üretici ile tüccar arasında aracılık yapılması gibi birçok farklı iş alanı bu dönemde kentin ekonomik yapısını oluşturmuştur. Bu düzenin işlerliği için yeni kurumsal ve fiziksel düzenlemeler (örneğin hanlar, bedestenler, ambarlar, depolar, gümrük, üretim ve paketleme yapılan atölyeler,

fabrikalar, 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra bankalar, rıhtımlar gibi yapılar) gerekmiştir.

18. yüzyılın ikinci yarısında, sonraki yıllarda "Basmane" adıyla anılacak olan bölgeye Ermeniler tarafından çember ve yazma üretilen bir fabrikanın kurulması için izin verilmiştir (Atay, 1978, s.). Bu fabrika dışında, pamuk ipliğinin doğal rengini kırmızıya dönüştüren bir fabrika daha kurulmuştur. Martal (1999, s. 123), 19. yüzyılın ilk yarısında İzmir'de pamuklu dokuma işlerini tekelinde bulunduran 18 basmahane olduğunu kaydetmiştir.

İzmir limanı 18. yüzyıldan itibaren dolmaya başlamıştır. Beyru'nun (2011, s. 34) bu bölgeye ilişkin bulduğu gravürlerden ve seyyahların anlatımlarından, 19. yüzyılın başında bu dolgu alanının henüz imar edilmediği anlaşılmaktadır. Thomas Graves'in 1836-37 tarihli İzmir haritasında ise, bu alanın kısmen yapılaşmaya başladığı görülmektedir.

19. yüzyıl ortalarından önce kentin ana çarşısını, Frenk Sokağı'nın güneyinde yer alan ve zaman içinde dolmuş olan eski limanın rıhtımını oluşturan Kemeraltı (Anafartalar) Caddesi ve çevresi oluşturmaktaydı. Hem denize yakın olan hem de kervanların kente giriş yaptığı Kervan Köprüsü'nden geçen ana yolun bitiminde yer alan Kemeraltı, 17. yüzyıldan beri satış ve depolama işlevli ticaret yapılarının inşa edildiği bir bölge durumundadır. Köprülüler döneminde yapılan Büyük Vezir Han, Küçük Vezir Han ile 1661'den önce yapıldığı sanılan Kasap Hızır Mahallesi'ndeki Bölükbaşı Hanı bunlara örnek olarak verilebilir (Aktepe, 2003, s. 134). İzmir Çarşıları'nı inceleyen Müller-Wiener (1980/1981, s. 426), bu dönemde inşa edilen hanların İç Liman'ın kuzeyinde, sonradan Kasap Hızır Mahallesi olarak anılan bölge ile Aya Yorgi Kilisesi'nin doğusunda bulunduğunu tespit etmiş, ancak kesin yerlerini saptamanın olanaksız olduğunu belirtmiştir. 18. yüzyılda ve 19. yüzyılın ilk yarısında da çok sayıda han inşa edildiği kaynaklardan anlaşılmaktadır (Ersoy, 1991, s. 11-110; Aktepe, 2003, s. 131-153). Bunların büyük bölümü yol olmuş, bazıları da günümüze ulaşmıştır. Zaman içinde kentin İç Limanı dolmuş ve bu alanda ticaret yapıları yoğunlaşmıştır. Ayrıca kıyı şeridinin de dolması sonucu, Frenk Sokağı ile sahil arasındaki mesafe artmış, bu dolgu alanında kıyıya dik uzanan dar cepheli yapılar ortaya çıkmıştır.

17. yüzyılın başından itibaren kente gelen konsolosların ve yabancı tüccarların yerleştiği Frenk Sokağı'nda, konut ve ticaret işlevinin bir arada yürütüldüğü, deniz kıyısına dik uzanan ve "Frenkhane" olarak adlandırılan yapıların, genellikle zemin katlarında depo, dükkan, avlu gibi mekanlar bulunmakta, üst katları ise konut olarak kullanılmaktadır. Seyyahların anlatımlarına göre, denize bakan bahçe ve avlular içine kurulan bu yapılar genellikle geniş hacimli olup, deniz cephesinde uzun terasları ve balkonları vardır. Bu yapıların zemin katlarında denizle doğrudan ilişki sağlayan iskeleler aracılığıyla gemilerden mal aktarımı sağlanmıştır. Zandi-Sayek (2012, s. 16), kente yerleşen yabancıların diğer Osmanlı kentlerinde olduğu gibi hanlarda konaklamak zorunda olmadığını, bu nedenle deniz kıyısında kiraladıkları yapılarda yaşadıklarını belirtmektedir. Önceleri geniş bahçeler içinde yer alan tüccar ve konsolos konutlarının zaman içinde denize bakan cepheleri daralmış ve karadan denize uzanan "özel pasajlar" haline gelmiştir (Zandi-Sayek, 2012, s. 17). Özellikle 19. yüzyıldan başlayarak belirgin bir tipoloji haline gelen bu yapılar, "ferhane" veya "verhane" olarak adlandırılan, ticari kullanıma yönelik pasajlara dönüşmeye başlamıştır (Beyru, 2011, s. 36). Bu pasajlar, ana yapının gerisinde denize doğru sıralanan ek yapılar, depolar ile geçitler, avlular ve kıyıya yanaşan gemilerden mal aktarılmasına olanak veren iskelelerden oluşmaktadır (Colonas, 2005, s. 94). 1850'lerde kentin kuzey-güney aksı boyunca uzanan en uzun sokağı haline gelen Frenk Sokağı, Büyük Vezir Han'dan başlayarak Punta'ya dek uzanmaktadır (Zandi-Sayek, 2012, s. 17). Vezir Han'dan Bella Vista'ya dek kırıklı bir hat izleyen Frenk Sokağı, bu noktadan sonra doğrusal bir hatta devam etmektedir. Bu uzun sokağın farklı kesimleri, Osmanlı Dönemi'nde farklı isimlerle anılmıştır: Vezir Hanı-Bella Vista arası Frenk Sokağı (Mahmudiye Caddesi ve Sultaniye Caddesi); Fasula Caddesi'nden (Teşrifiye Caddesi) oluşmaktadır. Punta'ya dek olan kısım ise Trassa (Mesudiye) Caddesi olarak isimlendirilmiştir (Zandi-Sayek, 2012, s. 17-19).

19. yüzyılda Frenk Sokağı boyunca sıralanan ferhaneler, dükkan, büro, konsoloshane ve konut gibi farklı işlevlere sahip olmuştur (Zandi-Sayek, 2012, s. 17). Buna karşın, Frenk Sokağı'nın denize bakan kısmının doldurulmasıyla, Frenk Gümrüğü'nden İngiliz İskelesi'ne dek uzanan "Sahiliye" veya "Sahil Caddesi" ve devamındaki Malta Sokağı, eskiden ferhanelerden yürütülen mal indirme-bindirme ve depolama gibi denizcilik işlemlerinin gerçekleştirildiği, aynı zamanda konaklama mekanları ve konsoloshanelerin

bulunduğu, kentin deniz kıyısında gezintiye açık tek alanı haline gelmiştir (Zandi-Sayek, 2012, s. 17; Beyru, 2011, s. 229).

3. 2. TANZİMAT'IN İLANINDAN SONRA İZMİR

3. 2. 1. İdari Yapıdaki Değişimler

Tanzimat Fermanı sonrasında, Batılı devletler Gayrimüslim ve Müslüman tebaa arasında yasal farklar bulunduğunu öne sürerek reform talebinde bulunmuşlar ve bunun sonucunda, 18 Şubat 1856 tarihinde Islahat Fermanı ilan edilmiştir (Gülsoy, 1992, s. 185-186). Islahat Fermanı, Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Gayrimüslimlere ve yabancılara yönelik çeşitli hükümler içermektedir. Gayrimüslimlere dini konularda ayrıcalıklar tanınmış, yeni ibadethanelerin, okulların, hastanelerin inşası ve mevcut olanların onarımıyla ilgili hükümler getirilmiştir. Ayrıca Gayrimüslim cemaatlerin sadece din adamları tarafından değil, sivil temsilciler tarafından da idare edilmesini öngören düzenlemeler yapılmıştır (Gülsoy, 1992, s. 186). Bu doğrultuda, Rumların cemaat yönetmeliğinin hazırlanması ve oy kullanılması zorunlu hale getirilmiştir (Georgiadou, 1999, s. 134). 1863'te Ermeni Cemaati'nin hazırladığı anayasa (Nizamname-i Millet-i Ermeni) yürürlüğe girmiştir (Minassian, 2008, s. 99). Yahudi Cemaati ise 1865'te kendi anayasasını hazırlamıştır (Smyrnelis, 2008, s. 15).

Bunun yanı sıra vilayet ve sancak meclislerine Gayrimüslimlerin de üye seçilebilmesi sağlanmış, Gayrimüslimler bu sayede kendilerini kent yönetiminde temsil etme hakkı kazanarak, kentsel düzenlemelere yönelik verilen kararlarda söz sahibi olmuşlardır. Islahat Fermanı'nın getirdiği bir diğer yenilik, "*yerli halkın verdiği vergileri ödemek ve bağlı olduğu hükümlere uymak şartıyla yabancıların Osmanlı ülkesinde emlak satın almasına izin verilmesi"*dir (Gülsoy, 1992, s. 187). 1869'da yürürlüğe giren bu düzenleme (Tekeli, 1999, s. 23), çok sayıda yabancının yaşadığı İzmir gibi kentlerde mülkiyet durumunda değişikliklere yol açmıştır.

Modernleşme ile gelen en önemli değişikliklerden biri de, idari bölünmelerde ortaya çıkmıştır. Osmanlı Hükümeti'nde eyaletler en büyük idari birimdir ve sancaklar eyaletlerin alt birimlerini oluşturmaktadır. Tanzimat Fermanı ile eyaletlerin mali yönetimi bağımsız yetkililerin sorumluluğuna verilmiş, eyalet yöneticisinin görevi güvenlik ve emniyeti sağlamakla sınırlandırılmıştır (İnalcık, 1992, s. 550). 1864'te

çıkan Vilayetler Kanunu'na bağlı olarak, eyaletler vilayete dönüştürülmüş ve yöneticiliklerine valiler atanmıştır (İnalcık, 1992, s. 550).

İzmir önce 1851 yılında İzmir Vilayeti'nin merkezi olmuştur (Kıray, 1998, s. 24). Aydın Eyaleti'nin 1867'de Vilayet olması üzerine, vilayet merkezi İzmir, Aydın Vilayeti altındaki sancaklar ise Aydın, Saruhan, Menteşe, Denizli ve İzmir sancakları olmuş, İzmir Sancağı ise 11 kazaya bölünmüştür (Cavid, 2010, s. 492-495). Bu idari değişimin de İzmir'in kentsel gelişimine önemli etkileri olmuştur (Cavid, 2010, s. 81).

Ortaylı (1992, s. 399); Doğu Akdeniz liman kentlerinin Batı ile giderek artan ekonomik ilişkilerine bağlı olarak, ticari faaliyetleri sürdürmeye uygun bir ulaşım ve altyapı sistemine sahip olmaları gerektiğini; bunun için de belediyeye duyulan ihtiyacın daha belirgin hale geldiğini belirtmektedir (Ortaylı, 1992, s. 399). Bu bağlamda, İzmir Belediyesi 1868 yılında kurulmuş ve kısa sürede büyük ölçekli kentsel yenileme çalışmalarına girişilmiştir. Belediyelerin yanı sıra, vilayet yönetimi de bu alanda söz sahibi olmuştur (Ortaylı, 1979, s. 291).

Tanzimat Dönemi'nde Gayrimüslimlere tanınan haklar sayesinde, her cemaatin kendi ibadethanesini inşa etme serbestliği gelmiştir. Bu durum İzmir, Selanik gibi kozmopolit Osmanlı kentlerindeki anıtsal yapıların dağılımını etkilemiştir. 1891 yılında Cuinet'nin (1894, s. 449-450) tespitlerine göre, İzmir'de 13 Rum Ortodoks kilisesi, on Katolik kilisesi, üç Ermeni Gregoryen kilisesi, bir Ermeni Katolik kilisesi ile 15 sinagog bulunmaktadır. Bu durumdan, yalnızca farklı cemaatlerin değil, cemaatler içindeki farklı mezheplerin de yapılarının ayrıştığı anlaşılmaktadır. Colonas (2005, s. 99), 1922 İzmir yangınına dek mevcut olan 21 Rum Ortodoks kilisesinin çoğunun 19. yüzyılın ikinci yarısında inşa edildiğini veya büyük değişime uğradığını kaydetmiştir.

3. 2. 2. Ekonomik Alandaki Gelişmeler

1838 Ticaret Anlaşması Avrupalı devletler ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ticari ilişkiler bakımından dönüm noktası niteliğindedir. Bu sayede o zamana kadar koruma altında olan İngiliz ve Fransız pazarlarına Osmanlı tüccarları da ulaşma olanağı bulmuşlardır. Batılı tüccarların da Osmanlı aracıları olmadan serbestçe ticaret yapmaları sağlanmıştır (Frangakis-Syrett, 2008, s. 46).

Frangakis-Syrett'e (2008, s. 46) göre, "*Avrupa vapurlarının gelmesi ve 1830-1840'lı yıllardan başlayarak Doğu Akdeniz'de telgraf hatlarının kuruluşu Osmanlı ve Avrupa pazarları arasındaki iletişimi geliştirmiştir*". Batılı tüccarlar 19. yüzyıl ortalarına doğru İzmir'de gelişmekte olan bir pazar bulmuşlar ve İzmir'in hinterlandında ticari işletmeler kurmuşlardır (Frangakis-Syrett, 2008, s. 47). Kasaba ve Aydın demiryolu hatlarının tamamlanması sayesinde İzmir, art alanındaki verimli tarım alanları ile bağlanmış, böylelikle tarım ürünleri daha hızlı ve kârlı olarak kente ulaşmaya başlamış, ihracatın büyümesi hızlanmıştır. 1876'dan sonra tamamlanan liman inşası da kentin modern tesislere kavuşmasını sağlamıştır. Ayrıca liman bölgesi demiryoluna bir tramvay hattı ile bağlanarak, İzmir'e gelen ürünlerin limana aktarılması sağlanmıştır (Frangakis-Syrett, 2008, s. 50-51). Altyapının gelişiminde Avrupalı sermaye grupları arasındaki rekabetin etkisi büyüktür. Demiryolları ve gaz şebekelerinin yapımını İngiliz firmalar, rıhtım ve liman inşasını bir Fransız firması üstlenmiştir (Frangakis- Syrett, 2008, s. 52). Ticari gelişmeye bağlı olarak, 1843'te İngilizler tarafından İzmir Ticaret Bankası'nın kurulması, 1860'lı yıllarda Crédit Lyonais ve 1863'te Osmanlı Bankası şubelerinin İzmir'de açılması, kente yerli ve yabancı sermaye akışını hızlandırmıştır (Güner, 2005, s. 3).

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, geleneksel üretim yapan atölyelerin yerini fabrikalar almaya başlamıştır. İzmir'in erken tarihli fabrikalarından olan ve Şark Kağıthanesi olarak da bilinen kâğıt fabrikası (Beyru, 2011, s. 145) 1846 yılında açılmış, ancak Avrupa fabrikalarının kâğıt fiyatlarını düşürmesi ve hammadde sağlanmasındaki güçlükler nedeniyle 1863'ten sonra kapanmıştır (Martal, 1999, s. 134, 136-137). 1850'de İzmir'de ilk defa buhar gücüyle çalışan bir un değirmeni de kurulmuştur (Kütükoğlu, 2001, s. 522). 1890- 1900 yılları arasında yayınlanan Aydın Salnameleri'ne göre kentte 13 un fabrikası bulunmaktadır (Martal, 1999, s. 142). Kentte ayrıca pamuğu çekirdeğinden ayıran çırçır fabrikaları ve tohumların yağını çıkaran fabrikalar da inşa edilmiştir (Kütükoğlu, 2001, s. 523).

İzmir ve çevresindeki alanlarda pamuk, keten, kenevir, kökboya bol miktarda bulunduğundan dokumacılık faaliyetleri bu bölgede çok yaygın olmuştur (Martal, 1999, s. 123). "*1861'de İngiliz Abbott ailesi, Batı Anadolu'da çok geniş bir pazarı olan basma müslinlerin basma işlemini yapmak için İzmir'de bir müslin boyama ve basma fabrikası*

kurmuştur" (Kurmuş, 2008, s. 172). Basma esnafı loncasında çoğunluğu oluşturan Ermenilerin, bu fabrikaya haksız rekabet yarattığı için karşı çıkmaları sonucunda fabrika hükümet tarafından kapatılmıştır. İngilizler de pamuk üretimine yönelmiştir (Martal, 1999, s. 125).

Alsancak Havagazı Fabrikası, tütün fabrikası, tabakhaneler, deri işlemekte kullanılan palamut özü (tanen) fabrikası, buz fabrikası, kuru meyvelerin paketlenmesinde kullanılan kutuların imal edildiği kereste fabrikaları, içki ve ispirto fabrikaları da farklı kollarda faaliyet gösteren sanayi birimleridir (Martal, 1999, 129).

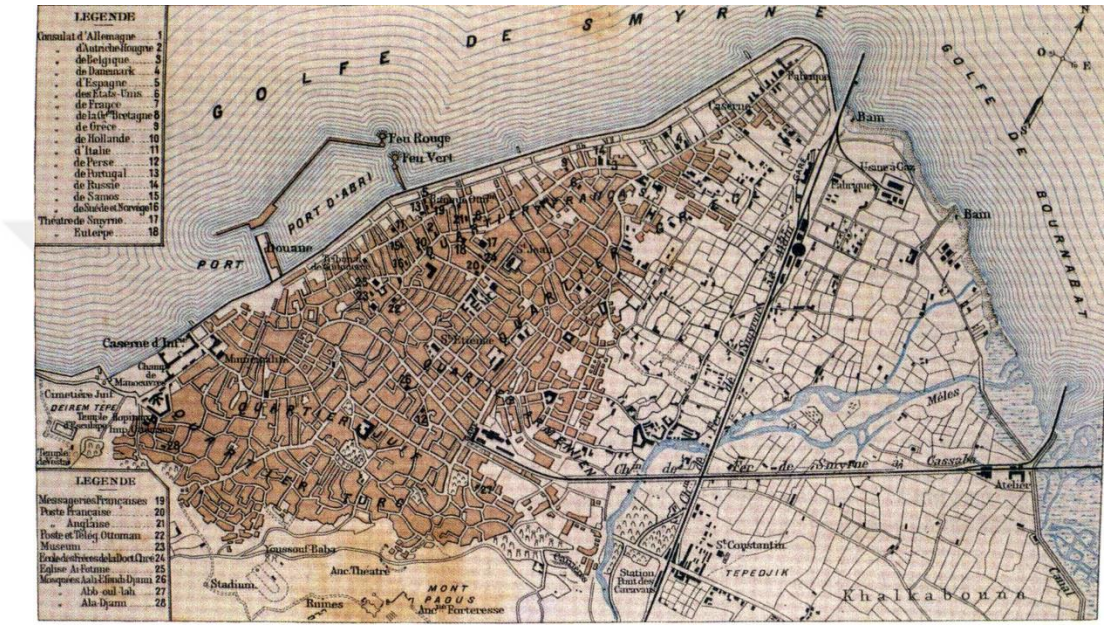
3. 2. 3. Demografik Yapı

19. yüzyılın ikinci yarısındaki savaşlar, doğal afetler, yangınlar, salgın hastalıklar ve göçler, İzmir nüfusunun değişmesinde rol oynamıştır. 1854-1855 Kırım Savaşı ve 1876-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında İzmir'e gelen Müslümanlar ve 1878'de Aydın'a geldikten sonra İzmir'e yerleştirilen bir kısım Rumeli göçmeni kent nüfusunda artışa neden olmuştur (Kütükoğlu, 2001, s. 521; Neumann ve Tamdoğan, 2008, s. 62-63). Ancak, 1840 yılında Karantina İdaresi kurulmuş olmasına rağmen önlenemeyen salgınlar kent nüfusunun düşmesine neden olmuş, 1865'te Mısır üzerinden gelen kolera salgını sonucunda kentte 3.000 kişi ölmüştür (Kütükoğlu, 2001, s. 519). Salgınların durdurulması ancak 1874'te Karantina tesislerinin tamamlanmasından sonra mümkün olmuştur.

1877-78 tarihli nüfus sayımına göre, Aydın Vilayeti'nin İzmir Sancağı'nda nüfus 155.000 ve hane sayısı 27.000 olarak görünmektedir (Karpat, 2003, s. 159). Sancak; Urla, Çeşme, Ödemiş, Bayındır, Menemen ve Kuşadası kazalarını kapsamaktadır. Karpat'a (2003, s. 161) göre bu sayım, büyük olasılıkla 1844 sayımının sonuçlarına ve bazı varsayımlara dayanmaktadır.

19. yüzyıl sonunda kentte yaşayan yerli ve yabancı nüfusun toplam sayısına ilişkin Osmanlı devletinin 1881/82-1893 tarihli genel nüfus sayımları sağlıklı bir fikir verebilir çünkü kişi, yaş ve cinsiyetten bağımsız olarak kabul edilmiştir (Karpat, 2003, s. 48). Bu sayımın kayıtları 1893 yılında yayınlanmıştır (Karpat, 2003, s. 73). Buna göre; İzmir'de toplam 207.548 kişi bulunmaktadır. Nüfusun 79.288'i Müslüman, 53.086'sı Rum, 14.909'u Yahudi, 6810'u Ermeni, 51.520'si yabancı ve geri kalan 1935'i Hıristiyanlar

ve Bulgarlardan oluşmaktadır (Karpat, 2003, s. 163) (Şekil 15). 1891 tarihli Aydın Vilayeti Salnamesi'nde de İzmir Kazası'nın nüfusu 207.548 olarak kaydedilmiştir (Cavid, 2010, s. 377) ve oranlar da aynıdır. Dolayısıyla 1891 salnamesinde 1881/82 nüfus sayımının verileri kullanılmış olmalıdır. 1914 sayımında ise, Müslüman nüfusu 100.000'i aşmıştır ve bu sayı kentin toplam nüfusunun yaklaşık % 48'ini oluşturmaktadır.



Şekil 15. 1885 Demetrius Haritası (APİKAM Arşivi)

İzmir'deki Müslümanlar genellikle tarım arazileri ve han sahibi olmuşlar, bürokrasi ve ordunun üst kademelerinde çalışmışlardır. 19. yüzyılda bir bölümü Anadolu'dan, bir bölümü de imparatorluğun diğer bölgelerinden gelip İzmir'e yerleşen Müslüman tüccarlar bulunmaktadır (Martal, 1999, s. 114). Ancak kentte 19. yüzyılın ikinci yarısında görülen kentin imarına dönük yatırımlarda Müslümanların hiç payı olmamıştır (Neumann ve Tamdoğan, 2008, s. 64). Bu tür yatırımlar genellikle, İzmir'in Batılı nüfus grupları tarafından gerçekleştirilmiştir.

Buna karşılık, Neumann ve Tamdoğan'ın (2008, s. 65) belirttiğine göre, bürokrasi ve ordunun ara kademelerinde bulunan, doktorluk, eczacılık, öğretmenlik, avukatlık gibi mesleklere sahip, orta sınıf mensubu Müslümanlar da bulunmaktadır. Ayrıca kahvecilik, hamallık, bekçilik, kayıkçılık, fabrika işçiliği ve zanaatkârlık gibi mesleklere sahip daha düşük gelirli Müslümanlar da vardır.

19. yüzyılda eğitim sisteminde yapılan reformlar sayesinde, imparatorluğun diğer kentlerinde olduğu gibi, İzmir'de de geleneksel eğitim sistemi yenilerek, ibtidai, rüşdiye ve idadi mektepleri açılmıştır. Cuinet'nin (1894, s. 452-453) 1891 tarihinde kaydettiği verilere göre, İzmir'de Müslüman çocukları için "*Mektebi İdadiye, Mektebi Rüşdiye, Darül Müsselimin, Mektebi Terakki, Mektebi Hamidiye, Mektebi Teshiliye, Namazgâh Mektebi, Mektebi Memduhiye ve Mektebi Mecidiye (kızlar için ilk ve ortaokul)"* olmak üzere, dokuz ortaöğretim ve 30 ilköğretim kurumu bulunmaktadır. İzmir İdadi Mektebi, 1884-85 yılında Hükümet Konağı bitişiğinde, üç katlı bir binada kurulmuş, 1886-87 yılında yatılı okula dönüştürülmüş, gündüzlü kısmı da öğrenime devam etmiştir (Gökmen, 2010, s. 104). Ayrıca 1868 yılında kentin Küçükyalı semtinde, kimsesiz ve fakir çocuklara meslek alanında eğitim veren, ayrıca yatakhane ve atölyeleri de bulunan Islahane açılmıştır (Güner, 2005, s. 54).

19. yüzyıldan önce olduğu gibi, Yenileşme Dönemi'nde de İzmir'deki Gayrimüslim cemaat içinde ağırlığı Rumlar oluşturmuştur. 1881/82 sayımında 53.086 olarak kaydedilen Rum nüfusunun kentin toplam nüfusuna oranı % 26 iken, 1914 sayımında % 35'e yükselmiştir.

Daha önce değinildiği üzere, 18. yüzyılın ortasından beri İzmir ticaretinde Gayrimüslim yerel tüccarlar etkin olmuştur. Hatta kimi tüccarlar faaliyet alanlarını Batı Anadolu'nun da ötesine götürerek, düzenli olarak kıtalararası gemi seferlerine başlamışlardır (Kasaba, 1994, s. 11). 19. yüzyılın ikinci yarısında ithalat-ihracat alanında daha fazla etkinlik gösteren Rumlar, bu alanda bazen yabancı işletmelerin yerel acentesi olarak, bazen de bölgesel ticaret ağından faydalanan bağımsız tüccarlar olarak çalışmışlardır (Kechriotis, 2008, s. 75). Beyru; "*orta ve alt sınıf Rumların çoğunun lokantacılık, otelcilik, meyhanecilik ve garsonluk*" yaptığını belirtmektedir. Ayrıca boyacılık, temizleyicilik, kürkçülük, bakkallık, kasaplık, kahvecilik gibi işlerle de uğraştıkları bilinmektedir (2011, s. 189).

Gökmen'in (2010, s. 112) Aydın Vilayeti İdadi Mektepleri üzerine yaptığı araştırmaya göre, vilayette sadece İzmir İdadisi'nde Rumca dersi verilmektedir. Bu tespit İzmir'de Rum öğrencilerin de İdadi'ye devam ettiğini göstermektedir. Rumların beşi erkeklere, ikisi kızlara ait olmak üzere yedi orta öğretim okulu (Gökmen, 2010, s. 112) ve 23 ilköğretim okulu bulunmaktadır (Cuinet, 1894, s. 452). 1870 yılında ise 1865 kolera

salgını sonrası kimsesiz kalan çocukların bakımı için öksüzler yurdu kurmuşlardır (Kechriotis, 2008, s. 80).

İzmir Yahudileri ise, Rumlardan sonra kentteki ikinci en kalabalık Gayrimüslim Cemaati'ni oluşturmuşlardır. 1881/82 sayımına göre İzmir'de 50.000'den fazla Rum, 15.000'e yakın Yahudi vardır. Yahudiler kent nüfusunun % 7'sini oluşturmaktadır. Kentin Yahudi nüfusu 19. yüzyılın sonuna doğru artış göstermiş, 1914 yılında ise 24.000'e kadar çıkmıştır.

19. yüzyıl öncesinde geleneksel zanaatlar ve ticaretle uğraşan İzmir Yahudileri, 1860'lardan sonra ithalat ve ihracatta faaliyet göstermeye başlamışlardır (Bora, 1995, s. 130). Meslek ve yabancı dil öğrenimi veren Alliance Israelite Universelle okullarından mezun genç Yahudiler ticarette atılım yapmaya başlamışlar ve bu sayede Yahudilere ait ticarethanelerin sayısı artmıştır (Bora, 1995, s. 131). 19. yüzyıl sonunda İzmir'deki kırtasiye ve hırdavat ticareti de Yahudilerin egemenliğine girmiştir (Bora, 1995, s. 131).

Tanzimat Dönemi'nde özellikle Fransa ve diğer Avrupa ülkelerinde yaşayan Yahudi cemaatleri örgütlenerek, doğuda yaşayan Yahudilerin eğitilmesi ve refah seviyelerinin yükseltilmesi için çalışmışlardır (Tanaç Zeren, 2010, s. 188). 1860'ta Paris'te kurulan uluslararası Yahudi örgütü Alliance Israélite Universelle, kısmen laik bir eğitim sistemi başlatmış, yoksul öğrencilere hem meslek, hem de yerel dili öğretmiştir (Molho, 1999, s. 75). Tanaç Zeren (2010, s. 188), İzmir'de ilk Alliance okulunun 1864'te kurulduğunu ve 1873'te yeniden yapılandırıldığını, ayrıca 1866'da Türkçe ve Fransızca eğitim veren bir okul daha açılıp 1868'de kapatıldığını belirtmektedir. 19. yüzyılın ikinci yarısı boyunca Kemeraltı çevresi ve Yahudi Mahallesi'nde, daha çok dini eğitim veren ilkokullar da kurulmuştur (Tanaç Zeren, 2010, s. 220-222).

İzmir Yahudilerine yönelik eğitim faaliyetleri genellikle belli bir sınıfa yönelik geliştiğinden, gelir düzeyi düşük olan kesim eğitimli ve zengin olanlardan uzaklaşmıştır. Yahudi Cemaati'ndeki bu ikilik mimariye de yansımış, Kemeraltı ve İkiçeşmelik çevresindeki avlulu "kortijolar" geleneksel yaşantıyı, kentin periferisinde gelişen Karataş ve 1865 yılında yerleşime açılan Karantina gibi yeni konut bölgelerindeki tek ya da iki katlı müstakil evler ise yeni burjuvazinin Batılı yaşam tarzını temsil etmiştir (Tanaç Zeren, 2010, s. 189-190, 195).

Rum ve Yahudilerden sonra İzmir kentindeki üçüncü Gayrimüslim Cemaati'ni Ermeniler oluşturmaktadır. 1881/82 sayımına göre kentte 6810 Ermeni bulunmaktadır ve toplam nüfusun % 3'ünü oluşturmaktadırlar. 1914 yılında ise, Ermeni nüfusu 10.000 kişiyi bulmuştur. 1894-1896 yılları arasında ve 1909'da Doğu Anadolu'dan İzmir'e Ermenilerin göç etmesi, bu artışta etkili olmuştur (Minassian, 2008, s. 93).

Minassian (2008, s. 94-95), Ermenilerin ağırlıklı olarak ticaret işleriyle uğraştığını, kuyumculuk, saatçilik, terzilik, kunduracılık, yorgancılık, kuaförlük, demircilik, marangozluk gibi zanaatların Ermenilerin ikinci sıradaki iş grubunu oluşturduğunu belirtmekte ayrıca bazı Ermenilerin avukat ya da Batılı firma ve konsolosluklarda tercüman ve memur olarak çalıştığına değinmiştir. (Minassian, 2008, s. 95).

19. yüzyılın ikinci yarısına kadar İzmir'de Ermeniler "Haynots" isimli mahallede yaşamıştır. Ancak bu dönemde yapılan kentsel düzenlemeler sonucu, kentin çekim noktası olan Konak ve liman alanı, zengin Ermeni tüccarların da yeni yerleşim alanı olmaya başlamıştır (Minassian, 2008, s. 98).

1845 yılında Ermeni Mahallesi'ni de etkileyen yangın sonrası, Ermeni Cemaati'ne ait birçok resmi yapı yeniden inşa edilmiştir (Minassian, 2008, s. 97). Ayrıca, 19. yüzyıl ikinci yarısında Gayrimüslimlerin inşaat faaliyetlerinin serbestleşmesine bağlı olarak İzmir Ermenileri birçok yeni yapı yaptırmışlardır. Örnek olarak 1858'de inşa edilen patrikhane, 1886'da yeniden yapılan Mesropyan Okulu (Saint-Mesrop Erkek Lisesi), 1879'da restore edilen Saint Greguvar Hastanesi verilebilir (Minassian, 2008, s. 97). Ayrıca, 1890 yılında İzmir'de Ermenilere ait beş ilkokul ve bir orta öğretim okulu bulunmaktadır (Cuinet, 1894, s. 452).

Daha önce sözü edilen yerel tüccarların yanı sıra, Batılı yabancı tüccarlar da 19. yüzyıl boyunca İzmir ticaretinde etkili olmayı sürdürmüşler ve özellikle bankacılık, açık deniz taşımacılığı ve sigortacılık gibi alanlara hakim olmuşlardır. Böylelikle, 20. yüzyıl başında kentteki yerel burjuvazinin önemli aktörleri arasında yer almışlardır (Frangakis-Syrett, 2008, s. 47). Artık bu dönemde kentte İngiliz, Fransız, Yunanlı, Avusturyalı ve İtalyan gibi Avrupalı toplulukların yanı sıra, 1820'den itibaren misyoner olarak kente gelen Amerikalılar da yabancı nüfus içinde önemli bir orana sahip olmuştur (Frangakis-Syrett, 2001; Georgelin, 2008, s. 88).

1831'den sonra İzmir'de Katolik Cemaati resmen kurulmuş, 1850'li yıllarda da bu gruba Protestan Cemaati eklenmiştir (Smyrnelis, 2008, s. 18). Katolikler ve Protestanlar bu dönemde yapılan nüfus sayımlarında yer almaya başlamışlar, 1881/82 sayımında kentte 737 Katolik, 128 Protestan, 1050 Latin ile 51.520 yabancı uyruklu kaydedilmiştir (Kütükoğlu 2000, s. 39).

Osmanlı uyruğu dışındaki topluluklar İzmir'in çok kültürlü ortamına katkıda bulunmuşlar, hem kendi eğitim kurumlarını, hem de sosyal kulüplerini kurmuşlardır. 1873'te Scherzer (2001, s. 39), Avusturya-Macaristan kolonisine ait Benedikten Okulu'nun İzmir'in yabancı okulları arasında en etkilisi olduğunu kaydetmiştir. Bu okulun yanı sıra, aynı dönemde Fransızların üç okulu, İngilizlerin kentin banliyösü olan Bornova'da bir kolejleri, İtalyanların ise bir ulusal okulları bulunmaktadır (Scherzer, 2001, s. 40-41). Georgelin (2008, s. 87) ise, Amerikalıların 1875 yılında bir kız koleji, sonrasında 1891 yılında da Ermeni Mahallesi'nde McLachan Koleji'ni açtıklarını, 1913 yılında Fransız Katoliklerin erkek okullarının sayısının yediye ulaştığını belirtmektedir.

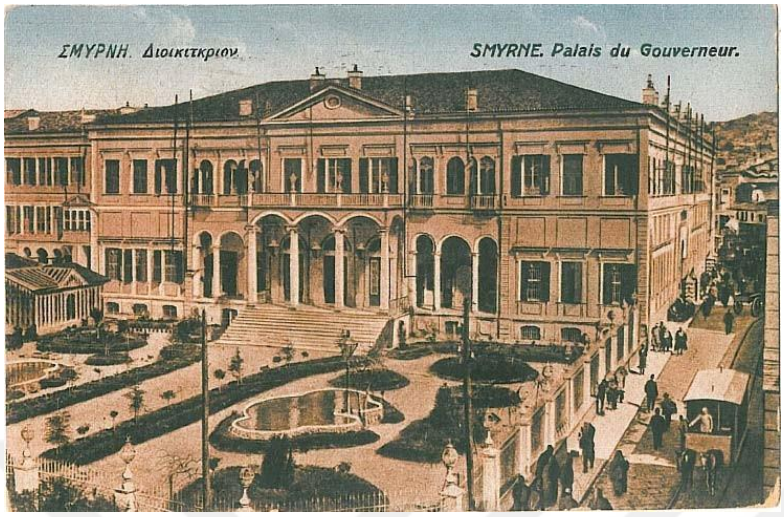
Osmanlı İmparatorluğu'nun geçirdiği sosyal değişimler ve İzmir'in kozmopolit kültürü, kulüplerin dışında, kentte otel, kafe, birahane gibi birçok yeni yapı türünün ortaya çıkmasına neden olmuştur. Genellikle bu yapılar yeni düzenlenen ve kentin en prestijli alanı olan Rıhtım ve çevresinde yer almıştır.

3. 2. 4. Kent ve Mimari Doku

Osmanlı yönetim sistemindeki değişikliklerin kent yaşamına ilk yansımalarından biri, "hükümet konağı"nın ortaya çıkmasıdır. Geleneksel yönetim sisteminde kentin hem yöneticisi, hem de adli ve beledi işlerinden sorumlu olan kadının yönetim görevini vali devralmıştır. İzmir'de kentin yönetiminden sorumlu kişinin oturduğu konak, validen önceki son kullanıcısının adını (Katipoğlu Konağı) almıştır. 1819 yılında kiralanan bina, onarıldıktan sonra vali tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Konağın cümle kapısının önündeki alan ise Konak Meydanı'nı oluşturmuştur (Yılmaz, 2003, s. 10).

1860'lı yıllarda harap durumda olan konak yeni bir onarımdan geçmiş ancak hükümet tarafından yeniden inşasına karar verilmiştir. Yılmaz'a göre (2003, s. 11) Mimar Roch Vitalis, 6 Haziran 1867'de Aydın Valiliği'ne atanan Sabri Paşa'ya Hükümet Konağı'na

ilişkin hazırladığı planları sunmuş; 1869-1870 yıllarında yapımına başlanan Hükümet Konağı 1872 yılında tamamlanmıştır (Şekil 16).



Şekil 16. İzmir Hükümet Konağı (Yılmaz ve Yetkin, 2003, s. 21).

Osmanlı Hükümeti'nin reform hareketleri içinde kentsel düzenlemeye verdiği önem, Tanzimat Fermanı'nı kaleme alan Mustafa Reşit Paşa'nın 1836'da Londra'dan yazdığı mektuptan da anlaşılmaktadır. Mektupta İstanbul'da meydana gelen bir yangın sonrası yapılacak düzenlemelerden bahsedilmektedir (aslından aktaran Baysun, 1960, s. 124-127):

> *"Burada inşa edilecek olan kâgir evler, dükkanlar, benzeri yerler için örnek oluşturacaktır. Bu yapıların düzenlenmesi mühendislik ve mimaride eksiksiz beceri ve bilgiye bağlıdır. Bu yüzden bazı ev ve dükkanların Avrupa'da geçerli olan yeni tarza göre yapılması ve bırakılacak sokakların genişleyerek eklenmesine fırsat verecek şekilde hesap edilmesi gerekmektedir. Bu amaçla Avrupa'dan bir-iki mühendis ve mimar istenmesi gereklidir."*

Tanzimat Dönemi'nde kentsel planlamanın yanı sıra, bina yapım tekniklerine yönelik düzenlemeler de yapılmıştır. Yangınlara karşı önlem almak amacıyla kâgir yapı inşasına yönelik kanunlar çıkarılmış ve kâgir malzeme kullanımını teşvik edecek düzenlemeler yapılmıştır.

1870'lerden başlayarak büyük kentlerin geçirdiği değişim yerel yönetimlerin etkisiyle olmuştur. Hem merkezden atanan valiler, hem de üyeleri halktan seçilerek kurulan belediyeler, kent idaresinde birlikte söz sahibi olmuşlardır.

Zandi-Sayek'in (2012, s. 26) vurguladığı gibi, sahip olduğu girişimci tüccarları ve uluslararası deniz ticaretindeki konumu nedeniyle İzmir, başkent dışında büyük ölçekli altyapı ve kentsel çalışmaların uygulandığı ilk kent olmuştur. Örneğin, Beyru'nun (1994, s. 10) Journal de Smryne'den aktardığına göre, 21.03.1835'te geceleri fenerlerle Frenk Sokağı aydınlatılmaya başlanmış, hatta fenerlerin ışığının yetersiz kalması üzerine, aynı gazetenin 31.10.1835 tarihli baskısına göre daha büyük fenerler yerleştirilmiştir. Oysa İstanbul'da Galata ve Pera'nın aydınlatılması için ancak 1846 yılından beri bir kuruluşun çalıştığı bilinmektedir (Akın, 2002, s. 123). Ayrıca, İzmir Rıhtımı'nın yapımına da 1869 yılında başlanmış ve yaklaşık sekiz yıl içinde tamamlanmıştır.

1866 yılında Vilayet Genel Meclisi, "*sahile bir rıhtım inşası, kentin ortasında yer alan Ok Kalesi'nin yıkılması, güzel ve muntazam bir çarşının yapılması, eski Hükümet Konağı ile karayollarının yenilenmesi, karantina binasının uygun başka bir yere taşınması"* yönünde karar almıştır (Serçe, 1998, s. 53). 1868'de toplanan vilayet yönetimi, tekrar Ok Kalesi'nin yıkılması kararını almıştır ve buna ek olarak, Halkapınar'daki 150-200 dönüm bataklığın kurutularak iskana açılmasını talep etmiştir (Serçe, 1998, s. 53).

Bu dönemde altyapı ve ulaşım hizmetleri yabancı firmalara imtiyaz ile verilmiştir. İmtiyazı alan Avrupalı sermaye sahipleri ile başta İngilizler olmak üzere kentin ekonomisinde söz sahibi olan yabancı tüccarlar, İzmir'de belediye örgütünün kurulması konusunda talepte bulunmuş (Serçe, 1998, s. 54), hatta 1859 yılında Sadrazam Mehmet Reşid Paşa'ya Galata'da yeni kurulmuş olan belediyenin çalışmalarını öven ve benzer bir kurumun hem İzmir'e, hem de devlete büyük faydalar sağlayacağını belirten bir arzuhal vermişlerdir (Zandi-Sayek, 2012, s. 94). Bab-ı Âli, Kasım 1867'de belediye kurulmasını uygun görmüştür (Serçe, 1998, s. 54).

İzmir Belediyesi'nin kuruluş aşamasında, meclis üyelerinin kimlerden oluşacağı tartışma konusu olmuştur. Osmanlı Hükümeti'ne göre, İzmir'de yabancı uyruklu emlak ve servet sahibi çok kimse bulunduğu için, bu kişilerden bazılarının belediye meclisinde üye olarak temsil edilmesi gerekmektedir (Serçe, 1998, s. 55). Vilayet Nizamnamesi konuya açıklık getirmediği için, İzmir'de İstanbul Altıncı Daire-i Belediye Nizamnamesi'nin uygulanması, gerekirse ek ve düzenlemelerle yeni bir nizamnamenin

oluşturulabileceğine karar verilmiştir. Her milletten mal ve mülk sahibi sekiz üyenin belediye meclisinde görevlendirilmesi uygun görülmüştür (Serçe, 1998, s. 55).

Bu seçim ile 1 Temmuz 1868 tarihinde İzmir Belediyesi resmen kurulmuştur (Serçe, 1998, s. 56). Ancak sözü geçen çıkar gruplarının çatışması nedeniyle, belediye meclisinin etkin bir şekilde çalışamadığı anlaşılmaktadır. Sonuç olarak, İzmir'de hem belediye meclisinin kurulmasının ertelenmesi, hem de sık değişen valiler ve belediye başkanları, kentte yapılması planlanan düzenlemelerin sürekliliğini kesintiye uğratmıştır. Kent yerel yönetiminde otorite eksikliği, yabancı uyruklu tüccarların ve hissedarların daha çok söz sahibi olmasına ve kentsel düzenlemelere ön ayak olmasına yol açmıştır.

1880-1881 yılları arasında Aydın Valisi olan Mithad Paşa, İzmir'in yönetim sorunlarıyla ilgilenmiş ve kentleşme çalışmalarının yetersizliğine dikkat çekmiştir. 1880 yılında Başvekâlet'e bir mektup göndererek düzenlemelerin sadece Frenk Mahallesi ve çevresinde gerçekleştirildiğini ve kentin geri kalanının bundan faydalanamadığını dile getirmiş, kentin fiziksel görünümündeki karşıtlığı vurgulamıştır. Kentsel gelişim açısından dikkaete değer önerileri olmuşsa da valiliği kısa sürmüş ve önerilerini gerçekleştirmeye fırsat bulamamıştır (Arıkan, 1986, s. 146).

19. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak yeni gelişen mahalleler ile kent giderek genişlemektedir. 1865'ten sonra yerleşime açılan Karataş, Karantina gibi yeni Yahudi semtleri, Göztepe, Alsancak, Karşıyaka gibi yeni gelişmekte olan semtlerin yanı sıra, savaşlar nedeniyle yoğun göç alan kentte devletin kurduğu yeni yerleşim alanları ortaya çıkmıştır (Serçe, 1998, s. 72) (Şekil 17-19). Osmanlı Devleti, göçmenleri İzmir'in güneyindeki Değirmendağı tepelerine yerleştirmeyi uygun görmüş, alan yürürlükteki yönetmeliklere göre parsellenmiştir ve yeni yollar açılmıştır (Bilsel, 2008, s. 156).

19. yüzyıl sonunda İzmir'in önde gelen belediye başkanlarından biri Eşref Paşa olmuştur. 1895-1907 yılları arasında görev yapan Eşref Paşa, belediyenin örgütsel gelişimine katkıda bulunmuş ve gelirlerini arttırmak için çeşitli önlemler almıştır (Serçe, 1998, s. 77). Halkapınar-Alsancak arasında bir tramvay hattının inşa edilmesini ve bunu belediyenin finanse etmesini sağlamış, ayrıca Konak- Alsancak hattını Halkapınar'a uzattırmıştır (Bilsel, 2008, s. 157).



Şekil 17. İzmir'de 1865 sonrası oluşan yerleşim alanları (Gencer, 2001)



Şekil 18. Karataş Semti (Atay, 1997, s. 34).

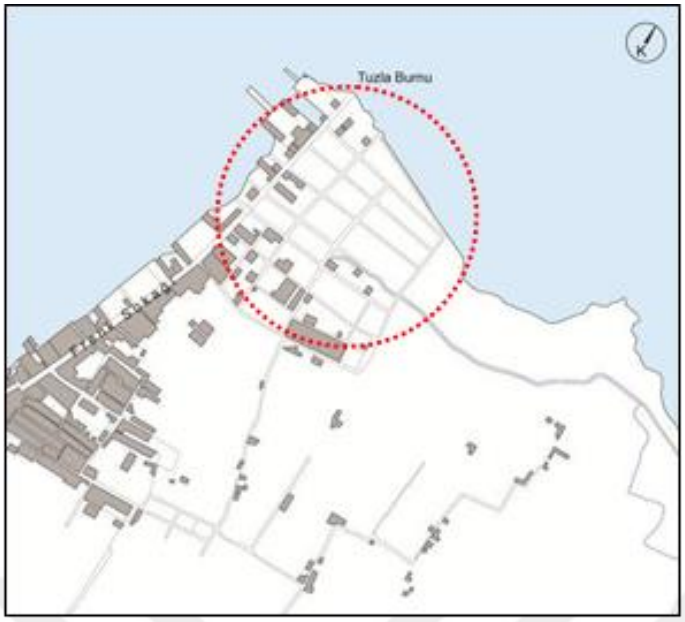


Şekil 19. Göztepe Semti (Atay, 1997, s. 34).

3. 2. 4. 1. İlk Kent Planları

Osmanlı kentlerinde sık çıkan yangınlar sonrası, nizamnameler doğrultusunda gerçekleştirilen yeniden yapım çalışmalarında haritaların, planların hazırlanması gündeme gelmiştir. Örneğin, 1852'de çıkan bir yangın sonucunda İzmir'de Kemeraltı bölgesinde 560 dükkan ve mağaza, bir mescit, bir medrese, bir hamam, bir mektep, iki sebil, Yahudilere ait 50 oda olmak üzere toplam 616 adet yapı yok olmuştur (Arıkan, 2001, s. 79). Yangın sonucu İtalyan mühendis Luigi Storari, yanan yerlere ilişkin bir plan hazırlamıştır. 28 Eylül 1852 tarihli planda Kemeraltı ve Şadırvan Caddeleri'nin bir kısmı ile bu caddeler üzerindeki hanlar ve çarşılar yer almaktadır. Planda dikkati çeken bir nokta, Kemeraltı'ndaki yol ağının tıpkı 1836 Graves haritasında olduğu gibi organik dokulu ve oldukça dar olmasıdır; bu durum da henüz yürürlüğe giren 1848 Ebniye Nizamnamesi'nin uygulanamadığını göstermektedir.

İzmir için hazırlanan ilk bütüncül plan, 1836 tarihli Graves haritasıdır. Bir sonraki kent planı, İtalyan mühendis Luigi Storari tarafından hazırlanmıştır. (Atay, 1998, s. 23). 1854-1856 yılları arasında ise, kentin 1/5000 ölçeğinde planını hazırlamıştır. Padişah Abdülmecit Han'a ithaf edilen planda, yapı adaları, aralarındaki önemli kamu yapıları, ticaret yapıları, dini yapılar ile ana sokaklar işaretlenmiştir. 1836 Graves haritası ile karşılaştırıldığında, kentin kuzeye ve doğuya doğru biraz büyüdüğü, Alsancak tarafındaki yapılaşmanın arttığı anlaşılmaktadır (Şekil 20) (Bilsel, 1999, s. 219).



Şekil 20: 1856 Storari Planı'nda Alsancak'taki parselasyon (APİKAM Arşivi)

1845'te çıkan büyük yangın sonucu Ermeni Mahallesi'nde bulunan konutlar, dükkanlar ve diğer binalar yanmış; ayrıca Rum ve Frenk mahallelerindeki mağaza ve dükkanların yaklaşık üçte ikisi yanmıştır. Yine Ermeni, Rum ve Frenk mahallelerinde bulunan kiliseler, hastaneler ve mektepler de yangından zarar gören yapılar arasındadır. Bunların yanı sıra, Yahudi mahallelerinden bazı haneler ile Müslüman mahalellerinde yaklaşık 200-300 konut, bazı medreseler ve camiler yangında yok olmuştur (Bilsel, 1999, s. 218). Yangın alanının düzenlenmesi Storari planına göre yapılmıştır.

3.2.4.2. Ulaşım ve Altyapıdaki Yenilikler

Belediye örgütünün kurulmasıyla birlikte İzmir'de altyapının geliştirilmesi üzerine çalışmalar yapılmıştır. İçme suyu şebekesinin iyileştirilmesi, belediyelerin en önemli sorunlarından biri olmuştur. İzmir'de içme suyunun çıkarılması ve işletilmesi imtiyazı, 1893 yılında bir Belçika şirketi olan Osmanlı Su Şirketi'ne verilmiştir; 1895 yılında bir su işleme fabrikası kurulduktan sonra, imtiyaz süresi 87 yıllığına uzatılmıştır (Bilsel, 2008, s. 159). İçme suyunun yanı sıra kentlerin aydınlatılması da bu dönemde önemli bir konu olmuştur. İzmir'de 1862 yılında havagazı ile Frenk Mahallesi'nin aydınlatılması imtiyazı 40 yıllığına İngiliz A. Edwards'a verilmiştir, bu kişi aynı zamanda İzmir- Kasaba demiryolu hattının inşa imtiyazını da almıştır (Bilsel, 2008, s. 159). Edwards, merkezi Londra'da olan Osmanlı Gaz Kumpanyası'nı kurmuştur;

1902'de bir başka İngiliz şirketi Alsancak'ın doğusunda ikinci gaz fabrikasını inşa etmiştir (Bilsel, 2008, s. 159).

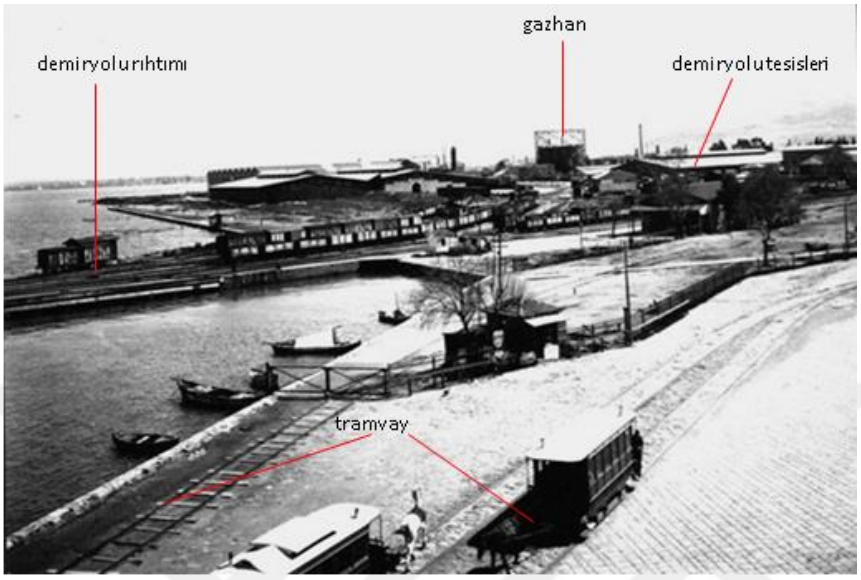
1892 yılında İzmir'de Alsancak'ın doğusunda Belçikalı bir şirket tarafından ilk elektrik tesisi kurulmuştur (Bilsel, 2008, s. 159). 1899 yılında, tramvay yapımı ve elektrikli aydınlatma imtiyazı İngiliz parlamento üyesi Bartlett'e verilmiş, 1905 yılında ise, II. Abdülhamid, İzmir, Selanik ve Şam kentlerinde elektrik şebekesinin inşa edilmesi için izin vermiştir (Bilsel, 2008, s. 159-160).

Haberleşme ve kentsel altyapıdaki gelişimler doğrultusunda İzmir'de 1834'te Büyük Postane (Osmanlı Postanesi), 1837 yılında Fransız ve Avusturya Postaneleri, 1857'de Rus Postanesi açılmıştır (Güner, 2005, s. 11). 1876 İzmir Takvim ve Rehberi'ne göre, adı geçen postanelerin dışında, İngiliz, Mısır ve Yunan postanelerinin de bulunduğu anlaşılmaktadır (Berber, 2008, s. 55). Altyapıda sözü geçen gelişmelerin yanı sıra, demiryolu ve tramvay hatlarının inşa edilmesi, hem ulaşım ağlarının gelişmesine, hem de kent ekonomisinin kalkınmasına yardımcı olmuştur. 1866 yılında İzmir-Aydın ve İzmir-Kasaba demiryolu hatları tamamlanmıştır (Bilsel, 2008, s. 148-150). Daha sonraki yıllarda Aydın hattı Söke'ye, Kasaba hattı ise Bandırma'ya dek uzatılmıştır (Kütükoğlu, 2001, s. 523).

İzmir demiryolu inşası, imparatorluğun diğer kentlerinde olduğu gibi yabancı girişimcilere verilen imtiyazlar sayesinde gerçekleştirilebilmiştir. 1856 yılında İngiliz girişimcilerin İzmir-Aydın demiryolunu inşa etmek için elde ettikleri imtiyaz sonucunda, İzmir-Aydın Demiryolu İşletmesi kurulmuştur (Bilsel, 2008, s. 148). 1858'de Alsancak'ta Aydın hattının merkez gar binası inşa edilmiştir. Bu sayede Ege'nin iç kesimleri kıyıya bağlanmıştır. Ancak, mevcut limanın Alsancak'tan uzak olması, İzmir'in hinterlandından gelen ürünlerin limana aktarılabilmesi için başka bir çözüm üretilmesini (gar ile liman arasında tramvay hattı inşası) gerektirmiştir.

Aslında Bilsel (2008, s. 148-149) garın Alsancak'ta, kentin yeni gelişim alanında kurulmuş olmasını, buradaki spekülatif beklentilerin arttığının bir göstergesi olarak değerlendirmektedir (Şekil 21); çünkü garın yeri kentin gelecekteki gelişme aksının bu doğrultuda olmasını belirleyen önemli bir etkendir. Demiryolunun uzantısı olacak bir yük limanı Alsancak'ta inşa edilmiştir, ancak tüm ticaretin gerçekleştiği ana limanın bu

alanda olması projesi, Osmanlı yetkililerinin ve Frenk Sokağı'ndaki Avrupalı tüccarların mevcut kent merkezinin öneminin azalacağını düşündükleri için çekinmelerine yol açmıştır (Bilsel, 2008, s. 149).



Şekil 21. Alsancak'taki altyapı tesisleri (APİKAM Arşivi)

İzmir-Kasaba hattı ise, bir İngiliz ve bir Hollandalı tüccarın 1859 yılında aldıkları imtiyaz sonucu 1863 yılında kurdukları İzmir-Kasaba Demiryolu Kumpanyası ile inşa edilmiştir. Hat öncelikle gelir düzeyi yüksek Avrupalı tüccarların ikamet ettiği bir banliyö olan Bornova'ya, sonra da 1866 yılında Kasaba'ya dek inşa edilmiş, 1888 yılında ise, Manisa'ya kadar uzatılmıştır. Bu hattın İzmir kentindeki merkez garı ise Basmane mevkiinde inşa edilmiştir (Bilsel, 2008, s. 150).

İzmir demiryolu aracılığıyla hinterlandına bağlanmış, hem ürünlerin aktarımı, hem de insanların ulaşımı kolaylaşmıştır. Üstelik Buca, Bornova gibi yerleşim alanları demiryolu hattı sayesinde artık İzmir'in yakın köyleri olmaktan çıkıp banliyöleri durumuna gelmiş; önceleri yerleşimin çok az olduğu Karşıyaka, Bayraklı gibi alanlar ise, gelişip kalabalıklaşmaya başlamıştır (Bilsel, 2008, s. 151).

Demiryolu kentler arasındaki ulaşımın güvenli, rahat ve çabuk yapılmasını sağlamıştır; tramvay ise, hem demiryolu ile kent merkezi arasındaki bağlantıyı kurmuş, hem de kent içi ulaşımı büyük ölçüde kolaylaştırmıştır. Önce atların çektiği tramvay vagonları gelmiş, 20. yüzyıl başında elektrikli tramvay devreye girmiştir. İzmir'de ilk tramvay,

Alsancak ile Konak arasında rıhtımda inşa edilmiş ve rıhtımın tamamlanmasıyla birlikte kullanılmaya başlanmıştır (Bilsel, 2008, s. 157) (Şekil 22). Gündüz yolcuların, gece limandaki yüklerin Alsancak Garı'na taşınması için kullanılan tramvay hattı 1903 yılında Alsancak'ın doğusundaki Halkapınar'a dek uzatılmıştır (Bilsel, 2008, s. 157). Bilsel'in değindiği gibi, ilk tramvay hattının yönetimini Fransız sermayeli İzmir Tramvay Kumpanyası üstlenmiştir; Halkapınar hattını ise İzmir Belediyesi finanse etmiş, aynı kumpanya inşaatı gerçekleştirmiştir. Ayrıca, Konak-Göztepe arasında Midhat Paşa'nın tasarladığı projenin hayata geçirilmesi için yerel girişimcilerin yabancı sermaye katkısı ile kurduğu Göztepe Tramvay Kumpanyası, hattın inşaatını gerçekleştirmiştir (Bilsel, 2008, s. 157). 1905 yılında Karşıyaka'da üçüncü tramvay hattı açılmıştır; Konak-Göztepe hattı ile Karşıyaka hattının işletme hakkı Fransız- Belçika şirketleri tarafından alınmıştır (Bilsel, 2008, s. 157).



Şekil 22. İzmir Rıhtımı'nda atlı tramvay, 1899 öncesi (APİKAM Arşivi)

20. yüzyıl başında İzmir'de Türk ve Ermeni girişimi ve İngiliz sermayesi ile kurulan Hamidiye Kumpanyası, kentin güneybatı kıyısındaki Karataş, Göztepe gibi yerleşimler ile Karşıyaka'yı kent merkezine bağlamayı sağlayan bir vapur hattı kurmuştur (Bilsel, 2008, s. 157). İzmir'de kent merkezinden uzaktaki yerleşimler, tramvay ve vapur işletmeleri ile daha fazla gelişmiş ve kalabalıklaşmıştır.

Sonuç olarak, her iki kentte ulaşım ağının gelişmesi, kent merkezi ve çevresindeki değişime katkıda bulunmuştur.

Su, havagazı ve elektrik gibi altyapıya yönelik tesislerin inşası kent merkezinin dışında, yeni gelişme alanlarının yakınında olmuştur. İzmir'de bu tesisler için seçilen alan Alsancak Mahallesi'dir.

Demiryolu ile birlikte modern liman tesislerinin inşası, Doğu Akdeniz kentleri için en büyük "dönüşüm"ü sağlayan etkenler olmuştur. Demiryolu sayesinde İzmir Anadolu'ya bağlanmış, bunun ardından liman inşası kentin hem bölgesel, hem de uluslararası ticarette öneminin artmasına yol açmıştır. Kültür yaşamı da zenginleşmiş ve tüm bu söz konusu etkenler, kentin fiziksel görünümüne de yansımıştır.

4. BÖLÜM

TANZİMAT SONRASI MODERNLEŞME SÜRECİNDE İZMİR'DE İNŞA EDİLEN VE GÜNÜMÜZE ULAŞAN EĞİTİM YAPILARI

4. 1. İZMİR-KONAK MESLEKİ VE TEKNİK ANADOLU LİSESİ

Özgün Kullanımı : Lazarist Rahipler Okulu (Propaganda Koleji)

Yapım Yılı **:** 1837-1840

Yeri **:** İzmir İli, Konak İlçesi, Alsancak Semti, Pasaport Mevkii Gaziosmanpaşa Bulvarı, No: 14/A

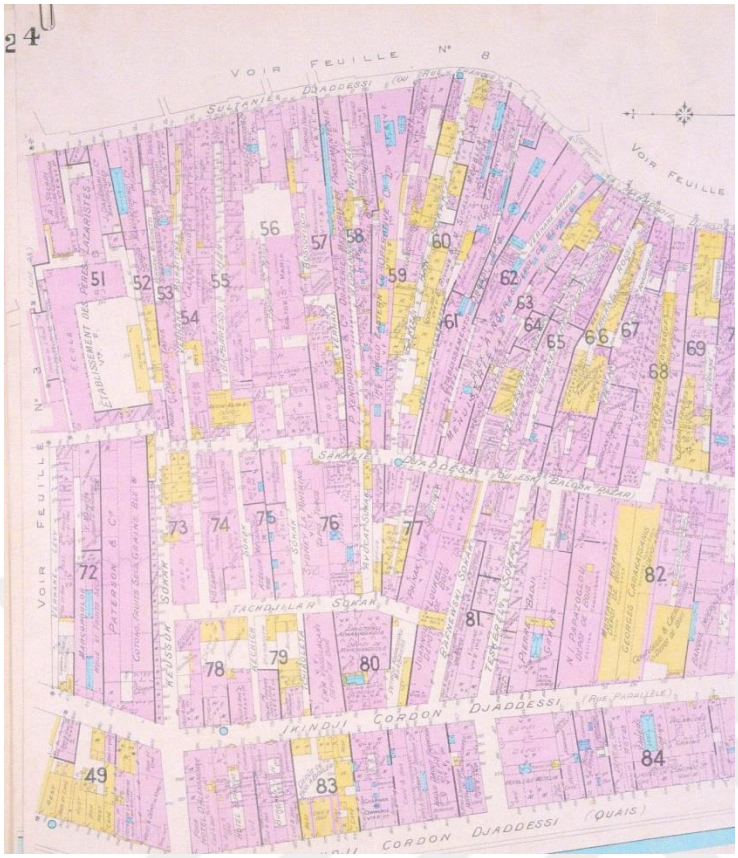
Koruma Durumu: Tapunun 81 pafta, 979 ada, 15 parselinde kayıtlı bulunan yapı, İzmir 1 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 23.6.1988 tarih ve 391 sayılı kararı ile "korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı" olarak tescilli

İnceleme Yılı **:** 2015-2016

Tarihçe

19. yüzyılın ortalarına doğru yaklaşık 1837-1840 yılları arasında inşa edildiği düşünülen Fransız Lazarist Rahipler Okulu 1905 yılında hazırlanmış olan Sigorta Planı'nda "ÈTABLISSEMENT DES PÈRES LAZARISTES" olarak belirtilen alanda yer almaktadır (Şekil 23). Okulun doğusunda bulunan ve kurumsal olarak bağlı olduğu düşünülen kilise 1922'deki yangın nedeniyle günümüze gelememiştir. 1909 yılında Fransız Rum Ticaret Lisesi olarak kullanılan bina savaş yıllarında terk edilmiştir (Anonim, 2006, s. 69; Avcı Özkaban - Akyol Altun, 2013, s. 227-228).

İlk olarak 1924 yılında Yalı'da Köprü Mahallesi'nde bulunan Sait Paşa Konağı'nda Lisan ve Ticaret Mektebi adıyla açılmış olan İzmir Ticaret Meslek Lisesi ise, öğrenci sayısındaki artış nedeniyle 1935 yılında eski Lazarist Rahipler Okulu binasına taşınmış ve bugün halen İzmir Ticaret Meslek ve Anadolu Ticaret Meslek Lisesi adıyla eğitime devam etmektedir (Ürük, 2013, s. 500).



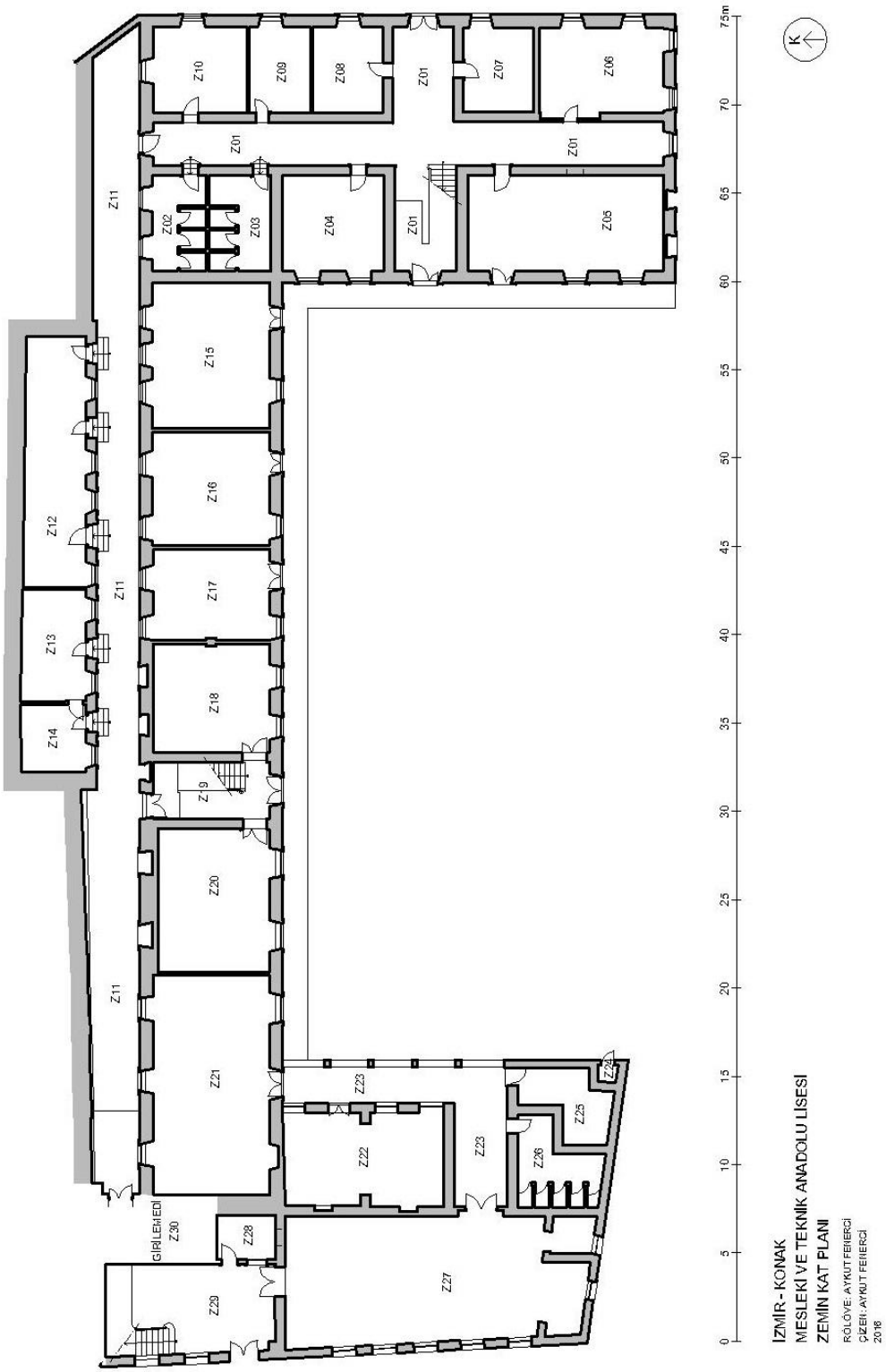
Şekil 23. 1905 tarihli Sigorta Planı, pafta no:4 (Apikam Arşivi)

Plan ve İç Tasvir

Zemin üzerine iki katlı olarak inşa edilmiş ve üzeri kırma çatıyla örtülmüş olan yapının plan şeması doğu-batı doğrultusunda yatayda uzanan bir U şeklindedir ve bir avluyu doğu, batı ve kuzey yönlerinden çevrelemektedir (Şekil 24, 25).



Şekil 24. İzmir-Konak Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, googlearth görüntüsü



Şekil 25. İzmir-Konak Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, zemin kat planı

Yapının bugün kullanılan ana girişi doğu kanadın doğu cephesinde eksende yer almakla beraber doğu kanatta yine aynı eksende batı (avlu) cephesinde bir, kuzey kanatta güney (avlu) cephesinde eksenin batısında ve aynı eksende kuzey cephede birer, batı kanatta hem batı cephe hem de doğu (avlu) cephesinde yer alan birer kapıyla da yapıya giriş sağlanır. Bunların dışında üç kanatta da avludan girişi olan bağımsız birimler bulunmaktadır (Şekil 25, 26).



Şekil 26. Yapının doğu kanadı, doğu cephe, giriş

Doğu kanat; zemin katta giriş aksını oluşturan, batı kısmında merdiven yer alan, kapıdan kapıya uzunluğu 14.34 m., genişliği 3.46 m. olan bölüm ile buna kuzey ve güney yönünde eklemlenen toplam uzunluğu 29.95 m., genişliği ise 2.45 m. olan koridor (Z01) ve buralara açılan birimlerden oluşur. Koridor, güney ucunda bulunan 1.07 m. genişliğinde bir pencere ile dışarı ve kuzey ucunda yer alan 0.99 m. genişliğinde bir kapı ile doğu ve kuzey kanadın kuzeyini kuşatmakta olup yapının, kuzeyindeki ek blok ile arasında bir tür koridor işlevi gören doğu-batı yönünde uzanan Z11 mekanına açılır (Şekil 25, 27, 28).



Şekil 27. Doğu kanat, merdivenin bulunduğu giriş bölümü batıya bakış ve koridorun güney kolu güneye bakış



Şekil 28. Doğu kanat, koridorun kuzey kolu kuzeye bakış ve kuzey kanat kuzeydeki koridor batıya bakış

Koridorun batısında, kuzeyde 5.42 m. x 3.03 m. boyutlarındaki Z02 ve 5.43 m. x 3.44 m. boyutlarındaki Z03 birimleri öğretmen tuvaletleri olup, doğu duvarlarındaki 0.85 m. genişliğinde birer kapıyla koridora açılırlar (Şekil 25). Kuzeydeki tuvalet ayrıca kuzey duvarında yer alan 1.40 m. genişliğinde iki pencere ile Z11'e açılır. Tuvaletlerin güneyinde 5.73 m x 5.45 m. boyutlarındaki Müdür Yardımcısı Odası (Z04) da doğu duvarındaki 0.87 m. genişliğinde kapıyla koridora, batı duvarındaki iki pencereyle de avluya açılır (Şekil 29). Merdiven boşluğunun güneyinde yer alan ve kuzey-güney yönünde 11.23 m. x 5.43 m. boyutlarında dikdörtgen bir mekan olan Kütüphane'ye (Z05) hem doğusundaki koridordan hem de batısındaki avludan giriş sağlanır (Şekil 30). Ayrıca batı duvarındaki iki pencere de avluya açılmaktadır.



Şekil 29. Doğu kanat, müdür yardımcısı odası, batıya bakış



Şekil 30. Doğu kanat, kütüphane, güneye bakış

Koridorun doğusunda giriş bölümünün güneyinde iki mekan yer alır. Bunlardan güneydeki Z06 7.04 m. x 4.81 m. boyutlarında olup Müdür Odası olarak kullanılmaktadır ve koridorun yanı sıra güney ve doğu duvarlarında bulunan ikişer pencere ile dışa açılır (Şekil 31, 32). Bunun kuzeyinde yer alan 4.84 m. x 4.00 m. boyutlarındaki Müdür Yardımcısı Odası'na (Z07) ise kuzeyindeki giriş bölümünden ulaşılmaktadır ve doğu duvarında bir pencere yer alır (Şekil 33).



Şekil 31. Doğu kanat, koridorun güneydoğusundaki müdür odası, güneye bakış



Şekil 32. Doğu kanat, koridorun güneydoğusundaki müdür odası, doğuya bakış



Şekil 33. Doğu kanat, girişin güneyindeki müdür yardımcısı odası girişi, kuzeybatıdan görünüş



Şekil 34. Doğu kanat, girişin kuzeyindeki memur odası girişi ve koridorun kuzeyi, güneybatıdan görünüş

Giriş bölümünün kuzeyinde, güneyindeki ile eş büyüklükte ve düzende bir idari birim (Z08) yer alır (Şekil 34, 35). Bunun kuzeyindeki Rehber Öğretmen Odası (Z09) hem koridora hem de doğu duvarındaki bir pencere ile dışarı açılmaktadır ve boyutları 4.84 m. x 3.45 m. dir (Şekil 36). Koridorun doğusunda en kuzeyde kalan 5.31 m. x 4.84 m.

ölçülerindeki Z10 ise kapı ile koridora, birer pencere ile de dışarıya ve Z11 mekanına açılmakta olup Okul Aile Birliği kullanımındadır (Şekil 37). Doğu kanat zemin katta yer alan tüm birimlerde zemin kaplaması mozaiktir. Tavanlarda üzeri sıvanmış volta döşeme kullanılmıştır. Kapı ve pencereler ahşap malzemedendir. Sadece müdür odasının zemini laminant parke döşenmiştir.



Şekil 35. Doğu kanat, girişin kuzeyinde yer alan memur odası



Şekil 36. Doğu kanat, memur odasının kuzeyinde yer alan rehber öğretmen odası



Şekil 37. Doğu kanat, koridorun kuzeydoğusunda yer alan okul aile birliği odası

Yapının kuzey kanadını; zemin katta güney cephede eksenin batısında bulunan kapı ile ulaşılan merdivenli bölüm ile doğusunda dört ve batısında iki birim, bunların kuzeyindeki koridor (Z11) ve buradan ulaşılan mekanların bulunduğu ek blok oluşturur (Şekil 25, 38). Ek bloğun zemin kattaki birimlerinden dört pencere ve üç kapı ile koridora açılan doğudaki depo olarak kullanılan mekan (Z12) 13.54 m. x 3.51 m., iki pencere ve bir kapı ile koridora açılan batısındaki arşiv (Z13) 6.32 m. x 3.66 m., onun da batısında bir pencere ve bir kapı ile koridora açılan arşiv (Z14) ise 3.86 m. x 3.65 m. boyutlarındadır (Şekil 39-41). Arşivlerin bulunduğu odalar arasında bir kapı ile geçiş sağlanır (Şekil 42).



Şekil 38. Yapının kuzeyindeki koridor ve ek blok, doğudan görünüm



Şekil 39. Ek blok, doğu uçta yer alan depo



Şekil 40. Ek blok, ortada yer alan arşiv



Şekil 41. Ek blok, batı uçta yer alan arşiv



Şekil 42. Ek blok, batıdaki odalar arasında geçiş sağlayan kapı

Kuzey kanat ana blokta yer alan ve derslik olarak kullanılan birimler planda doğudan başlayarak numaralandırılmıştır (Şekil 25). Doğu uçtaki derslik (Z15) 8.24 m. x 6.59 m. boyutlarında olup avludan bir girişi, kuzeyindeki koridora açılan üç ve avluya açılan bir penceresi bulunur (Şekil 43). 6.57 m. x 6.38 m. boyutlarındaki doğudan ikinci derslik (Z16) de avlu yönünden bir girişe ve kuzey duvarında iki, güney duvarında bir pencereye sahiptir (Şekil 44). Doğudan üçüncü derslik (Z17), bir önceki ile aynı düzende olup boyutları 6.57 m. x 5.15 m.dir. 6.59 m. x 6.18 m. ölçülerindeki dördüncü derslik (Z18) ise merdivenin bulunduğu bölümün doğusunda yer alır ve iki pencere ile avluya açılır. Dersliğe giriş batısında yer alan merdivenli bölümden sağlanmaktadır (Şekil 45, 46).



Şekil 43. Kuzey kanat, doğu uçtaki derslik, kuzeye bakış



Şekil 44. Kuzey kanat, doğudan ikinci derslik, güneye bakış



Şekil 45. Kuzey kanat, merdiven boşluğunun doğusundaki derslik



Şekil 46. Kuzey kanat, merdiven boşluğunun doğusundaki derslik, giriş

Hem avludan hem de kuzeyindeki koridordan birer girişi olan 6.53 m. x 3.24 m. boyutlarındaki merdivenli bölüm doğu yönünde olduğu gibi batı yönünde de bir kapıyla dersliğe (Z20) bağlanır (Şekil 47, 48). Bu derslik de doğudaki ile aynı pencere ve kapı düzenine sahiptir ancak 8.08 m. x 6.32 m. ölçülerindedir. Kuzey kanadın batı ucundaki 11.82 m. x 6.52 m.lik mekan (Z21) ise Halk Oyunları Kulübü'nün kullanımında olup üç pencere ile koridora, bir pencere ile avluya açılmakta ve girişi güney duvar ekseninde yer almaktadır. Kuzey kanat zemin katta yer alan dersliklerin zemini dökme ve karo mozaik kaplama olup, tavanlarda volta döşeme, kapı ve pencerelerinde ahşap malzeme kullanılmıştır.



Şekil 47. Kuzey kanat, merdivenin bulunduğubölüm, avlu yönüne bakış



Şekil 48. Kuzey kanat, merdivenin bulunduğu bölüm, kuzeye bakış

Yapının, geç dönem eki olduğunu düşündüğümüz batı kanadının bir kısmı İzmir Tiyatrosu'nun kullanımına bırakılmıştır. Zemin katta batı kanadın avlu cephesinin kuzey bölümündeki revaktan geçilerek ulaşılan 8.38 m. x 5.29 m. boyutlarındaki Spor Odası (Z22), bir kapı ve üç pencere ile revağa açılır (Şekil 49, 50). Salonun güneyinde, revağın güney uçtaki açıklığının batı yönünde devamında bulunan bölümden güneyindeki iki kapıyla tuvaletlere (Z24, Z25), batısında bulunan bir kapıyla da Kantin'e (Z26) girilir (Şekil 51).



Şekil 49. Batı kanat, doğu cephe, revaklı bölüm



Şekil 50. Batı kanat, spor odası



Şekil 51. Batı kanat, doğu giriş bölümü

16.52 m. x 6.76 m. boyutlarındaki Kantin'in güney duvarında iki, batı duvarında beş pencere, kuzey duvarında ise batı kanadın kuzeybatı bölümüne geçiş sağlayan bir kapı bulunur ancak kapalı tutulmaktadır (Şekil 52). Bu bölüm İzmir Tiyatrosu tarafından kullanılmaktadır ve ana girişi ile iki adet pencere batı cephede yer alır (Şekil 53). Üst kata çıkan merdivenin bulunduğu, alt fuaye olarak kullanılan 9.61 m. x 5.24 m. ölçülerindeki mekandan (Z27), güneydoğusundaki gişenin de yer aldığı bölüme (Z28) geçiş bulunur (Şekil 54). Bunun kuzeyinde yer alan kısma (Z29) girilemediğinden boyut ve işleve dair bilgimiz bulunmamaktadır ancak mekanın kuzey kanadının koridoruna sonradan eklenmiş olan kazan dairesine açılan bir kapısı bulunmaktadır (Şekil 55).



Şekil 52. Batı kanat, kantin, güneye bakış



Şekil 53. Batı kanat, batı cephe, giriş



Şekil 54. Batı kanat, kuzeybatı bölüm, alt fuaye



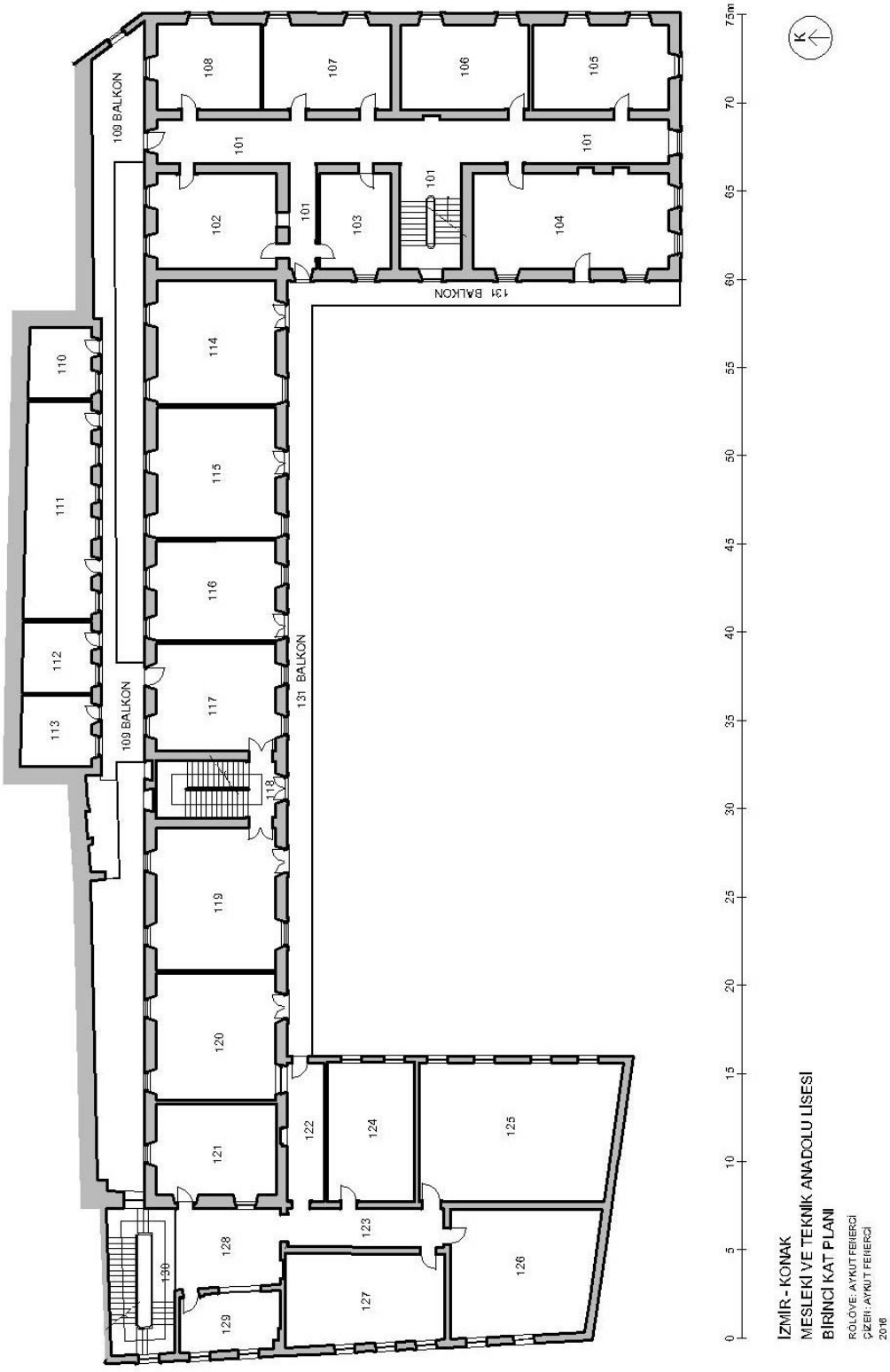
Şekil 55. Kuzey kanat, kazan dairesi

Doğu ve kuzey kanatta yer alan iki kollu tek sahanlıklı ahşap trabzanlı ve demir korkuluklu merdivenlerle ulaşılan birinci katın planı, zemin kat ile büyük benzerlikler gösterir. Batı kanattaki merdiven birinci kata açılmazken, doğu ve kuzey kanadı avlu cephelerinde kesintisiz dolaşan demir korkuluklu balkondan batı kanada da geçiş sağlanır (Şekil 56).

Yapının doğu kanadında birinci katta da zemin katta olduğu gibi kuzey-güney yönünde bir koridor (101), doğu ve batısında buraya açılan birimler, güney ve kuzey uçlarında birer kapı yer alır ancak burada kapı kuzey kanat ana blok ile ek blok arasında geçiş sağlayan balkona (109) açılır (Şekil 57-59).



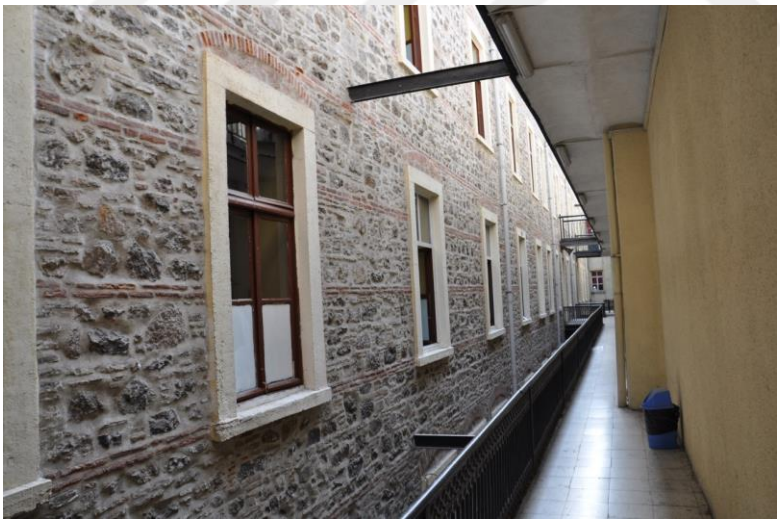
Şekil 56. Doğu kanat, merdiven, birinci kattan bakış



Şekil 57. İzmir-Konak Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, birinci kat planı

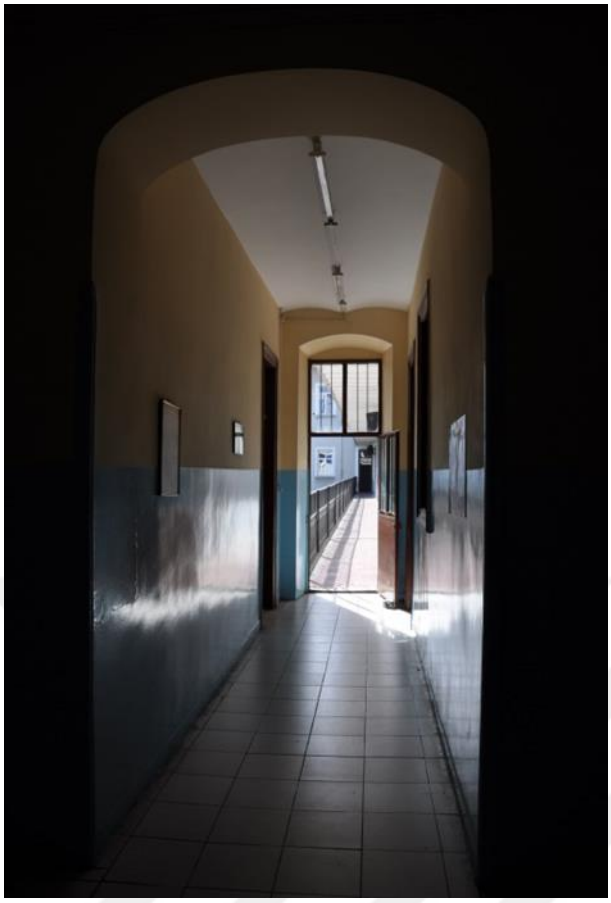


Şekil 58. Doğu kanat, birinci kat, koridorun güney ve kuzey kolları



Şekil 59. Kuzey kanadın kuzeyindeki birinci kat balkonu, batıya bakış

Ayrıca koridorun batısında yer alan birimlerden kuzey uçtaki 102) ile merdiven boşluğunun kuzeyindeki (103) arasında balkona açılan kapıya sahip 6.00 m. x 1.54 m. ölçülerinde dar bir geçit bulunur ve buradan her iki birime de giriş vardır (Şekil 60).



Şekil 60. Doğu kanat, birinci kat, balkona açılan geçit, batıya bakış

Geçidin kuzeyinde bulunan 6.79 m. x 5.44 m. boyutlarındaki derslik geçide açılan bir kapı ve bir pencerenin dışında, doğu duvarında bulunan kapıyla da koridora ve kuzey duvarındaki iki pencere ile kuzey kanadın iç balkonuna açılır (Şekil 61, 62).



Şekil 61. Doğu kanat, birinci kat, kuzeydeki derslik, güneye bakış



Şekil 62. Doğu kanat, birinci kat, kuzeydeki derslik, kuzeye bakış

Geçidin güneyinden de girilen 4.04 m. x 5.44 m. ölçülerindeki Müdür Yardımcısı Odası (103) ise doğu duvardaki kapıyla koridora, batı duvardaki pencere ile avlu cephesindeki balkona açılır (Şekil 63). Aynı balkona merdiven boşluğunun birinci kat seviyesindeki penceresi ile güneyindeki Öğretmenler Odası'nın (104) iki penceresi ve bir kapısı da açılmaktadır. 11.15 m. x 5.45 m. olan oda iki pencereyle de güneye ve bir kapıyla da koridora açılır (Şekil 64).

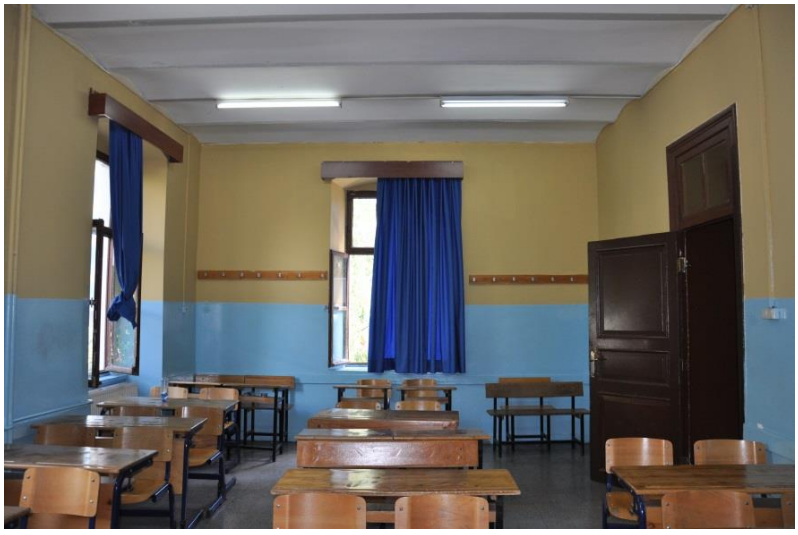


Şekil 63. Doğu kanat, birinci kat, müdür yardımcısı odası, batıya bakış



Şekil 64. Doğu kanat, birinci kat, güneydeki öğretmenler odası, güneybatıya bakış

Koridorun doğusunda 7.78 m. x 4.81 m. ölçülerinde güney uçtaki derslik (105) güneyde bir, doğuda iki pencere, kuzeyindeki 7.22 m. x 4.81 m. olan derslik (106) doğuda iki pencere, onun da kuzeyindeki yaklaşık eş büyüklükteki derslik (107) doğuda yine iki pencere ile dışa açılırlar (Şekil 65-67). Sonuncusu diğerlerinden farklı olarak iki kapıyla koridora bağlanır. Kuzey uçtaki 5.78 m. x 4.82 m. boyutlarındaki derslik ise bir kapıyla koridora, doğu duvarındaki bir pencereyle dışarıya, kuzey duvarındaki bir pencereyle de kuzey kanadın iç balkonunun yer aldığı bölüme açılır (Şekil 68). Doğu kanat birinci kat, idari birimlerdeki ahşap kaplama zemin döşemesi dışında zemin katla aynı malzeme-teknik özelliklere sahiptir.



Şekil 65. Doğu kanat, birinci kat, güney uçtaki derslik, güneye bakış



Şekil 66. Doğu kanat, birinci kat, güneyden ikinci derslik, doğuya bakış



Şekil 67. Doğu kanat, birinci kat, güneyden üçüncü derslik, batıya bakış



Şekil 68. Doğu kanat, birinci kat, kuzey uçtaki derslik, kuzeye bakış

Yapının kuzey kanadında birinci katta iç balkonun yer aldığı bölümün kuzeyinde ek bloğa ait dört birim, güneyinde ise kanadın ana binasını oluşturan, merdiven boşluğunun doğusunda dört ve batısında üç adet olan derslikler yer almaktadır (Şekil 57, 69). Ek bloğun mekanları doğudan başlayarak; öçlüleri 4.05 m. x 3.55 m. olan Şef Odası (110) bir kapı ve bir pencere, 12.49 m. x 3.71 m. olan Resim Atölyesi (111) iki kapı ve dört pencere, 4.05 m. x 3.89 m. olan Depo (112) ile 4.04 m. x 3.98 m. İbadethane (113) de birer kapı ve birer pencere ile iç balkona açılırlar (Şekil 70-73). Bu birimlerin tümünde zemin döşemesi ahşap kaplamadır. Kapı ve pencerelerde ahşap malzeme, tavanda volta döşeme kullanılmıştır.



Şekil 69. Kuzey kanat, birinci kat, iç balkon, batıya bakış



Şekil 70. Kuzey kanat, ek blok, birinci kat, şef odası, güneye bakış



Şekil 71. Kuzey kanat, ek blok, birinci kat, resim atölyesi, batıya bakış



Şekil 72. Kuzey kanat, ek blok, birinci kat, depo, güneye bakış



Şekil 73. Kuzey kanat, ek blok, birinci kat, ibadethane, kuzeye bakış

Kuzey kanadın ana bloğunun derslikleri de yine doğudan başlayarak; ölçüleri 7.02 m. x 6.77 m. olan birincisi (114), 7.41 m. x 6.77 m. olan ikincisi (115) ve 5.59 m. x 6.77 m. olan üçüncüsü (116) ikişer pencere ile kuzeylerindeki iç balkona, birer kapı ve birer pencere ile de avlu cephesindeki balkona açılırken, 6.24 m. x 6.77 m. ölçülerindeki dördüncüsü (117) ise bir kapı ve bir pencere ile kuzeydeki ve iki pencere ile avlu yönündeki balkona, bir kapı ile de batısındaki merdiven sahanlığına açılır (Şekil 74-77). Malzeme kullanımı zemin kat ile aynıdır.



Şekil 74. Kuzey kanat, ana blok, birinci kat, doğu uçtaki derslik, kuzeye bakış



Şekil 75. Kuzey kanat, ana blok, birinci kat, doğudan ikinci derslik, güneye bakış



Şekil 76. Kuzey kanat, ana blok, birinci kat, doğudan üçüncü derslik, güneye bakış



Şekil 77. Kuzey kanat, ana blok, birinci kat, merdivenin doğusundaki derslik, güneye bakış

Merdivenin yer aldığı 3.22 m. x 6.77 m. boyutlarındaki bölümde güneyindeki balkondan da ulaşılan birinci kat seviyesindeki sahanlıktan doğu ve batısındaki dersliklere geçiş sağlayan birer kapı yer alır (Şekil 78). Merdivenin batısındaki dersliklerden 8.09 m. x 6.77 m. olan ilki (119) iki pencere ile kuzey, bir kapı ve bir pencere ile de güneydeki balkona, 7.19 m. x 6.77 m. olan ikincisi (120) iki pencere ile kuzey, bir kapı ile güney balkona ve bir pencere ile de batı kanadın güney balkondan ulaşılan giriş bölümüne (122) açılır (Şekil 79-81). Kuzey kanadın batı ucundaki 5.07 m. x 6.77 m. ölçülerindeki derslik (121) ise bir pencere ile kuzey balkona, bir kapı ve bir pencere ile de batı kanadın kuzey bölümündeki hole (128) bağlanır (Şekil 82, 83).



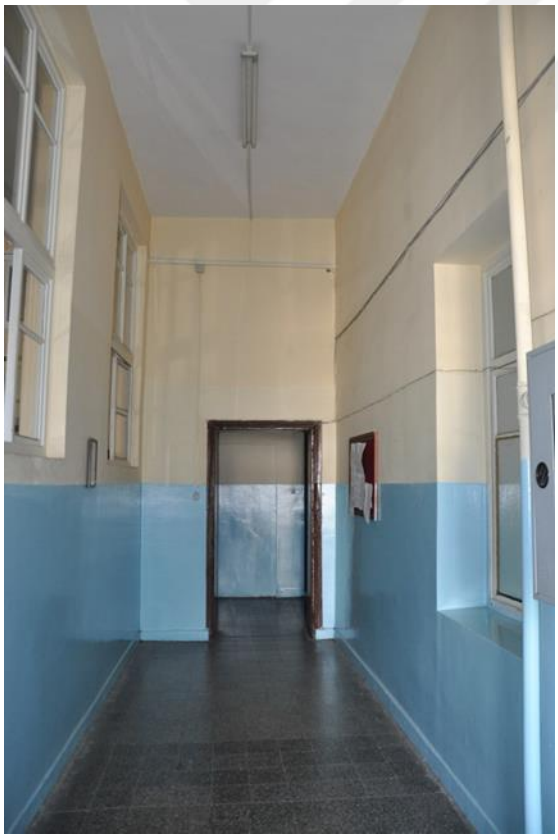
Şekil 78. Kuzey kanat, ana blok, birinci kat, balkondan girilen merdiven sahanlığına açılan derslik kapıları



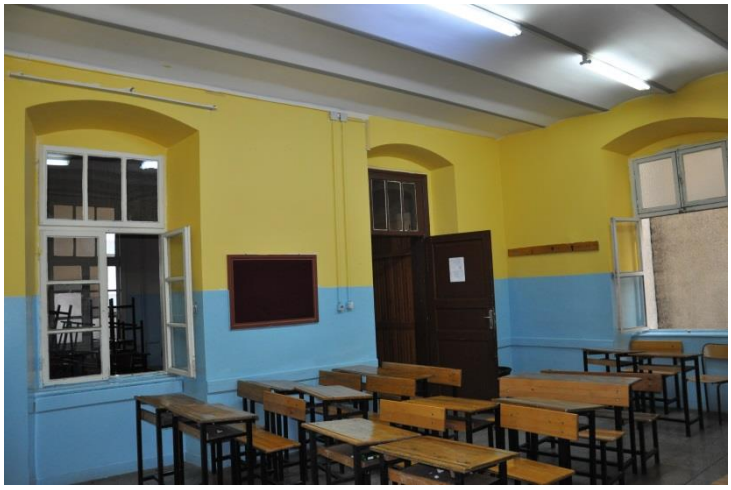
Şekil 79. Kuzey kanat, ana blok, birinci kat, merdivenin batısındaki derslik, güneye bakış



Şekil 80. Kuzey kanat, ana blok, birinci kat, merdivenin batısındaki ikinci derslik, güneye bakış



Şekil 81. Batı kanat, birinci kat, kuzey kanadın avlu cephesindeki balkondan girilen bölüm, batıya bakış



Şekil 82. Kuzey kanat, ana blok, birinci kat, batı uçtaki derslik, kuzeybatıya bakış



Şekil 83. Batı kanat, birinci kat, kuzey bölümde yer alan hol, kuzeye bakış

Yapının batı kanadına birinci katta giriş, kuzey kanadın avlu cephesindeki balkondan sağlanır ve giriş bölümünün batı duvarındaki açıklıktan kuzey-güney yönündeki 8.94 m. x 2.18 m. boyutlarındaki koridora (123) ulaşılır (Şekil 57, 81, 84). Koridorun doğusundan girilen 4.91 m. x 7.86 m. ölçülerindeki derslik (124) üst seviyede üç pencere ile kuzeyindeki giriş bölümüne ve iki pencere ile avluya, güneydoğusundan girilen 10.31 m. x 7.86 m. ölçülerindeki bilgisayar laboratuvarı (125) dört pencere ile yine avluya açılırken, güneyinden girilen yaklaşık 8.00 m. x 6.98 m. boyutlarındaki bilgisayar atölyesi (126) iki pencere, güneybatısından girilen 5.33 m. x 9.00 m. boyutlarındaki bilgisayar atölyesi (127) ise üç pencere ile batı yönünde dışarı açılır (Şekil 85-87). Derslik ve atölyelerin zeminleri dökme mozaik, rehberlik servisinin zemini ahşap parke kaplamadır.



Şekil 84. Batı kanat, birinci kat, giriş ve dersliklerin açıldığı doridor, güneye bakış



Şekil 85. Batı kanat, birinci kat, koridorun doğusunda yer alan derslik, kuzeydoğuya bakış



Şekil 86. Batı kanat, birinci kat, koridorun güneyinde yer alan bilgisayar atölyesi

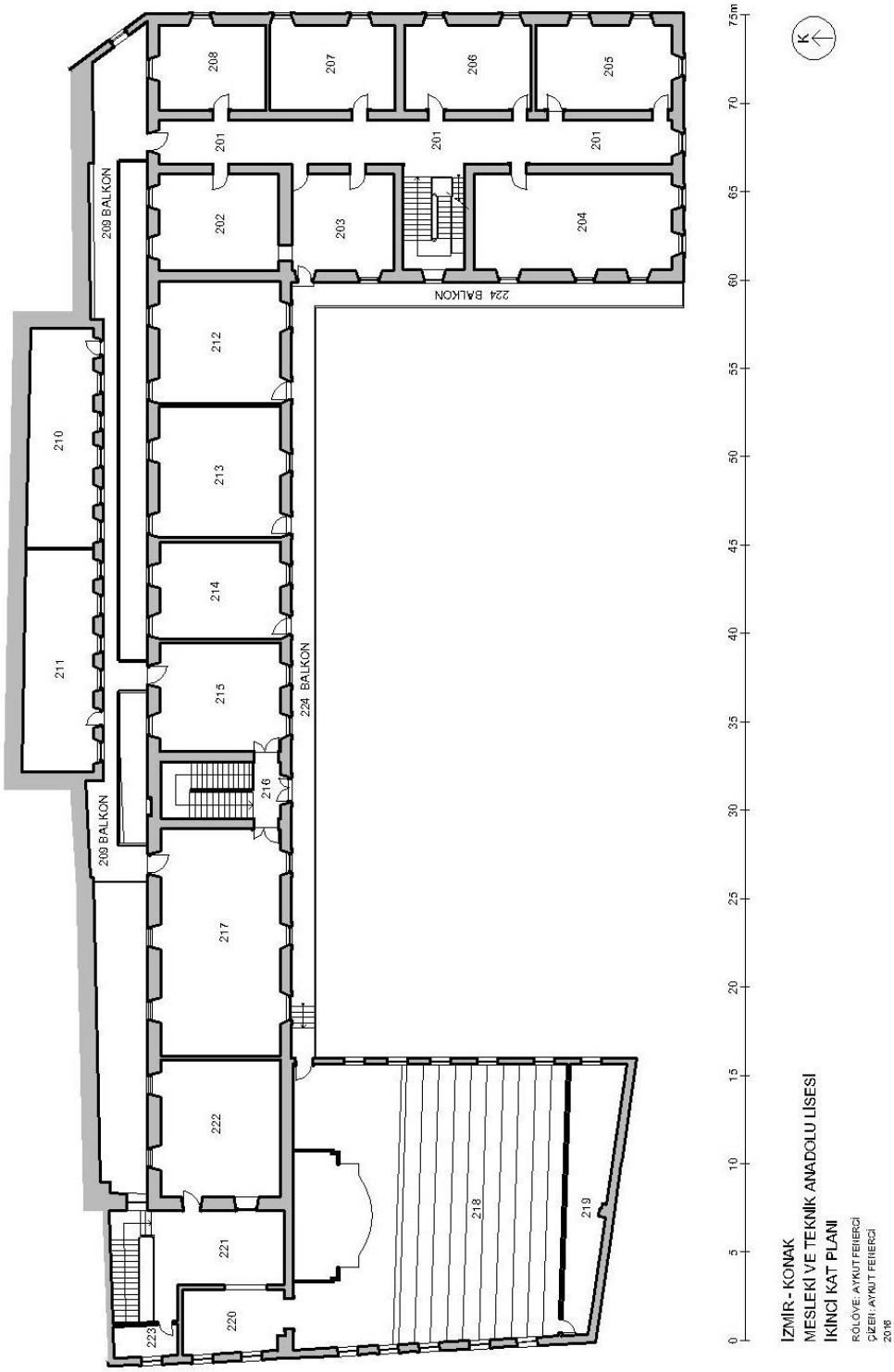


Şekil 87. Batı kanat, birinci kat, koridorun batısındaki bilgisayar atölyesi, güneye bakış

Koridorun kuzey ucundaki açıklıktan geçilerek ulaşılan 4.56 m. x 5.92 m. ölçülerindeki hole (128), doğusundaki derslik dışında batısındaki 3.25 m. x 5.69 m. ölçülerindeki rehberlik servisi odası da (129) bir pencere ve bir kapı ile açılır (Şekil 88). Bu oda aynı zamanda batı duvarındaki iki pencere ile de dışarı açılmaktadır. Batı kanadın kuzeybatı köşesinde yer alan merdiven ile bir üst kata çıkılmaktadır, birinci kat ile bağlantısı yoktur (Şekil 57).



Şekil 88. Batı kanat, birinci kat, kuzey bölüm, rehberlik servisi odası, kuzeye bakış



Şekil 89. İzmir-Konak Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, ikinci kat planı

Yapının ikinci kat planı doğu kanatta birinci kat ile aynıdır. Ölçüleri ve kapı-pencere düzenleri de neredeyse aynı olan birimlerin tümü dersliktir. Öne çıkan fark, birinci katta koridorun batısında merdivenin kuzeyinde yer alan ve balkona ulaşan geçidin ikinci katta güneyindeki mekana (203) dahil olmasıdır (Şekil 89). Ek olarak merdiven boşluğunda yer alan dar bir demir merdivenle çatıya ve okulun armasının bulunduğu küçük kuleye çıkılır (Şekil 90, 91). Malzeme kullanımı diğer katlarla aynıdır.



Şekil 90. Doğu kanat, ikinci kat, çatıya çıkılan merdiven



Şekil 91. Doğu kanat, çatıda yer alan küçük kule

Kuzey kanatta ana bloğun kuzeyindeki iç balkon birinci kat ile aynı olup, ek bloğun bu katta doğudaki Müze (210) 12.44 m. x 3.70 m. ve batıdaki Sergi Salonu (211) 12.61 m. x 4.00 m. boyutlarında olmak üzere iki birimi bulunmaktadır (Şekil 92, 93). Zemininde dökme mozaik kaplama kullanılan birimlerde, duvarlar yapının tümünde olduğu gibi sıvanmamış olup yığma teknikte kullanılan taş ve tuğla malzeme görülebilmektedir. Tavanda kullanılan volta döşemenin de üzeri sıvanmamıştır.

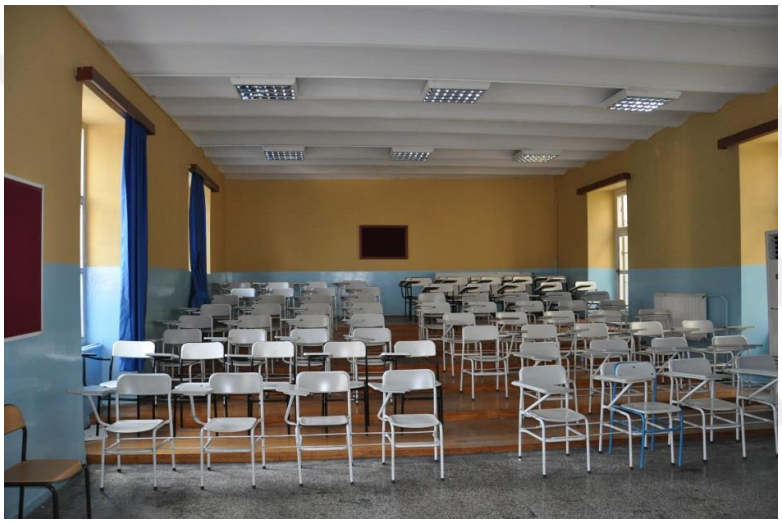


Şekil 92. Kuzey kanat, ek blok, ikinci kat, Müze, batıya bakış



Şekil 93. Kuzey kanat, ek blok, ikinci kat, Sergi Salonu, batıya bakış

Ana blokta merdivenin yer aldığı bölüm ve doğusundaki derslikler plan şeması, boyutlar ve kapı-pencere düzeni yönünden birinci kat ile aynı özellikleri yansıtmaktadır. Merdivenin batısında ise iki birim yer almaktadır (Şekil 89). Bunlardan ikinci kat merdiven sahanlığından girilen doğudaki 12.86 m. x 6.80 m. ölçülerinde bir derslik (217) olup kuzey duvarındaki bir kapı ile iç balkona ve iki pencere ile boşluğa, güney duvarındaki üç pencereyle de güney cephedeki balkona açılır (Şekli 94). Batıdakinin boyutları ise 7.76 m. x 6.80'dir ve batı kanatta İzmir Tiyatrosu'nun kullanımında olan mekanlardan üst kat fuayeden girilen ve kulis olarak kullanılan bu birim (222), kuzey duvarındaki iki pencere ile iç balkonun yer aldığı bölüme açılır (Şekil 95).



Şekil 94. Kuzey kanat, ana blok, ikinci kat, merdivenin batısında yer alan derslik



Şekil 95. Kuzey kanat, ana blok, ikinci kat, batı kanat, Kulis, kuzeye bakış

Batı kanada ikinci katta kuzeybatısında yer alan merdiven ile ve kuzey kanadın avlu cephesindeki balkonun batı ucundaki kapıdan geçilerek ulaşılır (Şekil 96). Balkondan girilen mekan hem okulun hem de İzmir Tiyatrosu'nun kullanımında olan 16.94 m. x 15.71 m. boyutlarındaki konferans/tiyatro salonudur. Salonun güneybatı ucunda bulunan kapı ile güneyindeki teknik malzeme odasına geçilmektedir. Salon doğu duvarında yer alan altı, batı duvarında yer alan beş pencere ile dışarı açılır (Şekil 97).



Şekil 96. Batı kanadın kuzeybatısında yer alan merdiven ve kuzey kanadın ikinci kat avlu cephesindeki balkondan batı kanada giriş

Batı kanadın kuzeybatısında yer alan merdiven ile de ikinci katta tiyatronun fuayesine (221) ve batı yönünde devam ederek merdiven boşluğunun batısındaki tuvalete ulaşılır (Şekil 98). Fuayenin batı duvarında yer alan açıklık, salona giriş holü olarak kullanılan ve iki pencere ile doğuya bir kapı ile de güneyindeki tiyatro salonuna açılan 5.19 m. x 3.48 m. ölçülerindeki mekana (220) geçiş sağlamaktadır (Şekil 99).



Şekil 97. Batı kanat, ikinci kat, konferans/tiyatro salonu, doğuya bakış

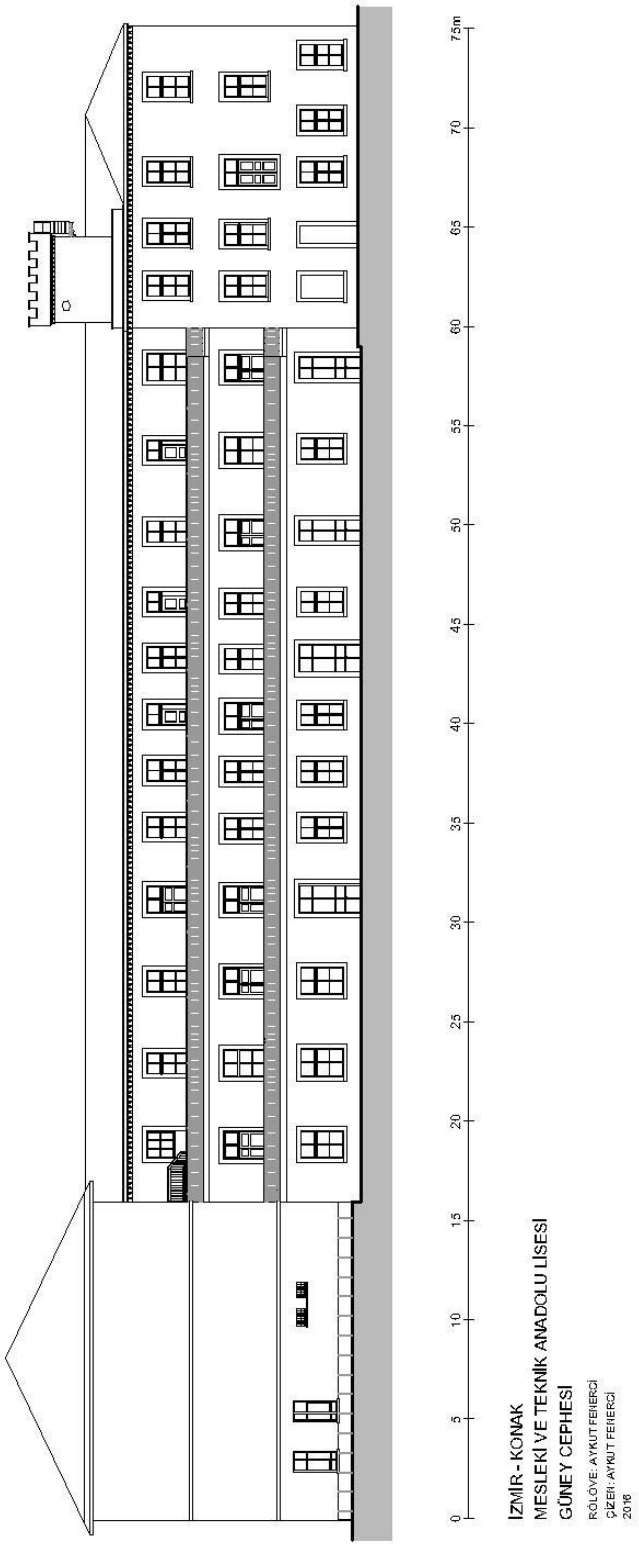


Şekil 98. Batı kanat, ikinci kat, fuaye, güneye bakış



Şekil 99. Batı kanat, ikinci kat, fuayenin batısındaki hol

Cepheler



Şekil 100. İzmir-Konak Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, güney cephe çizimi

Yapının güney cephesi, kuzey kanadın avluya bakan cephesi ile doğu ve batı kanadın güneye bakan dış cephelerinden oluşmaktadır (Şekil 100). Doğu ve kuzey kanadın yüksekliği 11.83 m., batı kanadın ise 13.08 m.'dir. Son derece sade düzenlenmiş olan cephelerde düz lentolu ve söveli, zemin katta demir parmaklıklı ahşap iskeletli kapı ve pencerelerin düzenleri açısından simetri ya da katlar arasında uyum izlenmemektedir (Şekil 101, 106).



Şekil 101. Kuzey kanadın avluya bakan güney cephesi



Şekil 102. Doğu kanadın güney cephesi

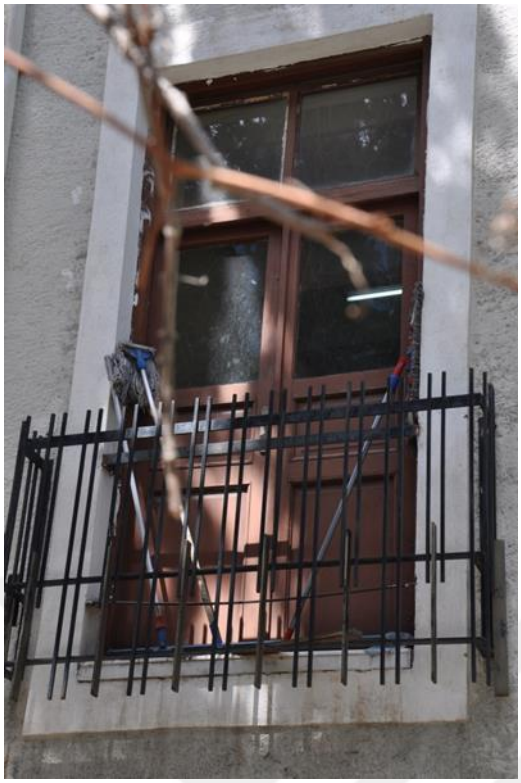


Şekil 103. Batı kanadın güney cephesi

Doğu kanatta doğudan batıya zemin katta üç pencere ve sonradan örülerek kapatılmış bir kapı ile bir pencere yer alır (Şekil 104). Birinci katta ise zemin kattaki ilk iki pencereyi ortalayacak şekilde yerleştirilmiş bir pencere, ortadaki pencerenin üzerine denk gelen demir korkuluklu Fransız balkonuna açılan bir kapı ile örülerek kapatılmış olan açıklıkların üzerine denk gelen birer pencere ve ikinci katta birinci kattaki açıklıkların hizasında birer pencere görülür (Şekil 102, 105). Pencerelerin genişlikleri 1.50 m. yükseklikleri 2.55 m.dir. Birinci katta yer alan kapı ise 1.80 m. x 3.10 m. ölçülerindedir.



Şekil 104. Doğu kanat, güney cephe, zemin kat düzenlemesi





Şekil 105. Doğu kanat, güney cephe, birinci kat kapı ve zemin kat pencerelerinden biri

Kuzey kanadın güney cephesinde doğudan başlayarak kapı ve pencere sıralama, sayı, düzen ve ölçüleri yönünden katlar arasında uyum yoktur. Pencereler 1.80 m. x 2.55 m., geniş olan kapılar 1.80 m. x 3.35 m., dar olanlar ise 1.50 m. x 3.35 m. ölçülerindedir. Cephe birinci ve ikinci katta 0.80 m. yüksekliğinde demir korkuluklu balkonla kuşatılmıştır (Şekil 101). Batı kanatta ise sadece zemin katta eksenin batısında 1.05 m. x 2.25 m. ölçülerinde iki pencere yer alırken diğer katlarda cephe sağırdır (Şekil 103). Doğu kanadın avlu (batı) cephesi kuzey kanadın güney cephesi ile benzer tasarlanmıştır. Dikey olarak açıklıklar yine aynı hizada yer almakla birlikte kapı ve pencere sıralama ve düzenlerinde katlar arasında uyum gözlenmez. Ancak açıklıkların kule ile de vurgulanmış olan eksenin güneyinde ve kuzeyinde eşit sayıda ve mesafede yer alması simetri algısı yaratmaktadır. Bu cephe de birinci ve ikinci katta balkonla kuşatılmıştır (Şekil 106).



Şekil 106. Doğu kanat, batı cephe

Doğu kanadın aynı yöne bakan cephesinde simetri hakimdir. Zemin katta eksende yer alan giriş kapısının kuzey ve güneyinde üçer pencere, diğer iki katta da eksende bir, kuzey ve güneyinde yine üçer pencere yer alır. Doğu kanadın her iki cephesinde de kapı ve pencere ölçüleri yukarıda belirtilmiş olanlar ile aynıdır (Şekil 107).



Şekil 107. Doğu kanat, doğu cephe, güneydoğudan görünüş

Batı kanadın batı cephesinde diğerlerinden farklı olarak katları birbirinden ayıran silmelerle yatay bölümlenme, dikey olarak da üçe bölünme söz konusudur ancak simetriden söz edilemez. Dikey bölümlenmeye göre cephenin güney bölümünde her katta üçer pencere, orta bölümünde her katta kuzeyi boş bırakacak şekilde ikişer pencere ve kuzey bölümünde zemin katta güneyde giriş kapısı ile kuzeyinde iki pencere, birinci katta üç pencere, ikinci katta ise güney ve ortada iki uzun ve kuzeyde diğerleriyle eş boyutta bir pencere yer alır. Batı cephedeki pencere ölçüleri diğer cephelerdekinden farklı olup zemin ve birinci katta demir parmaklıklıdır (Şekil 108).



Şekil 108. Batı kanat, batı cephe

Batı kanadın avluya bakan cephesinde de birinci ve ikinci katı ayıran ve bölümlenme yaratan silme mevcuttur. Zemin katta eksenden güneye kaymış olan giriş bölümünün kuzeyinde revak ve gerisinde açıklıklarla aynı doğrultuda üç pencere ve bir kapı yer alır. Girişin güneyinde ise üst seviyede farklı ölçülerde üç kısa pencere ve güney uçtaki pencerenin altında küçük bir kapı yer alır. Birinci ve ikinci katlarda batı cephedekilerle aynı ölçülerde altışar pencere ve cephenin kuzey ucunda balkonlardan batı kanada geçiş sağlayan diğerlerine göre dar birer kapı bulunur (Şekil 109).



Şekil 109. Batı kanat, doğu cephe

Yapı kuzeyindeki binaya bitişik olduğundan bu yönde dıştan algılanabilen bir cephesi bulunmamaktadır. Ancak kuzeydoğu köşede birinci ve ikinci kat seviyesinde kuzey kanattaki iç balkonun doğu ucunda yer alan pencereler görülmektedir (Şekil 110). Bununla beraber kuzey kanadın ana blok kuzey cephesi, ek blok ile aralarında bağlantı sağlayan koridor ve balkonlardan izlenebilmektedir. Aynı durum ek blok güney cephe için de geçerlidir (Şekil 111).



Şekil 110. Doğu kanat, doğu cephenin kuzeydoğu köşesi



Şekil 111. Kuzey kanat, ana blok kuzey cephe ve ek blok güney cephe

Buradan görülebilen, kuzey kanadın ana bloğunda yer alan birimlerin kuzey yönünde dışa açılan pencereleri de diğer cephelerde olduğu gibi düz lentolu ve söveli olup üzerlerinde tuğla dizisiyle yapılmış dekoratif basık kemer yer alır (Şekil 112).



Şekil 112. Kuzey kanat, ana blok, kuzey cephe, ikinci kat seviyesinde görünüş

Bezeme

Yapıda, saçak altında doğu ve kuzey kanadın cephelerini dolaşan dişli friz dışında bezeme görülmez (Şekil 113, 114).



Şekil 113. Kuzey kanat avlu (güney) cephesi, batı kanat ikinci kattan görünüş



Şekil 114. Doğu kanat avlu (batı) cephesi, batı kanat ikinci kattan görünüş

Malzeme-Teknik

Doğu ve kuzey kanatları yığma sistemde inşa edilmiş olan yapıda aynı kanatların tüm birimlerinde volta döşeme kullanılmıştır. Batı kanat ise betonarme iskeletli ve düz tavanlıdır. İç mekan zemin döşemeleri fayans ve dökme mozaik olup, birkaç mekanda karo mozaik ve ahşap parke kaplama da kullanılmıştır. Mermer kaplama basamakları ve sahanlıkları olan merdivenlerin korkulukları demir ve bronz malzemeden, tırabzanları ise ahşaptandır (Şekil 93). Ahşap malzeme aynı zamanda kapı ve pencere iskeletlerinde de kullanılmıştır. Balkon korkulukları ile kapı ve pencere parmaklıkları demir olan yapının tüm cepheleri sıvalıdır. Üzerini örten kırma çatı kiremit kaplıdır (Şekil 115, 116).



Şekil 115. Doğu kanat, merdiven, detay



Şekil 116. Batı ve kuzey kanat, çatı

4. 2. İZMİR MİTHATPAŞA ANADOLU TEKNİK, TEKNİK VE ENDÜSTRİ MESLEK LİSESİ

Özgün Kullanımı : İzmir Mekteb-i Sanayi

Yapım Yılı : 1891 öncesi

Yeri : İzmir İli, Konak İlçesi, Mithatpaşa Caddesi, No: 461-469

Koruma Durumu : Tapunun 126 pafta, 704 ada, 5 parselinde kayıtlı bulunan yapı, İzmir 1 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 2.3.1989 tarih ve 847 sayılı kararı ile belirlenen "Kentsel Sit Alanı" içerisinde ve aynı kararla "2. grup korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı" olarak tescilli

İnceleme Yılı : 2015-2016

Tarihçe

Mithatpaşa Endüstri Meslek Lisesi'nin tarihi, 1867 yılına kadar uzanmaktadır. Kurulması düşünülen fabrikaların teknik eleman ihtiyacını karşılamak düşüncesi ile Mithatpaşa'nın öncülüğünde yayınlanan "Islahhanelere Dair Nizamname" kapsamında kurulan İzmir Islahhanesi, okulun temelini oluşturmuştur. Sonraları "Sanayi Mektebi" olarak anılan ıslahhaneler, açıldığı yörenin sanayi hayatına katkıda bulunması hedefiyle normal eğitimin yanı sıra öğrencilere bir "zanaat" da öğreten, hedef kitlesi de ağırlıkla kimsesiz çocuklardan oluşan özel yapılı okullardır (Atuf, 1932, s. 121; Unat, 1964, s. 80; Ergin, 1977, s. 628; Akyüz, 1982, s. 148; Önsoy, 1988, s. 115). 1868-1891 yılları arasında faaliyetini sürdürmüş olan İzmir Islahhanesi, bu yıllarda eski Karantina binalarını kullanmıştır (Anonim, 1937, s. 18).

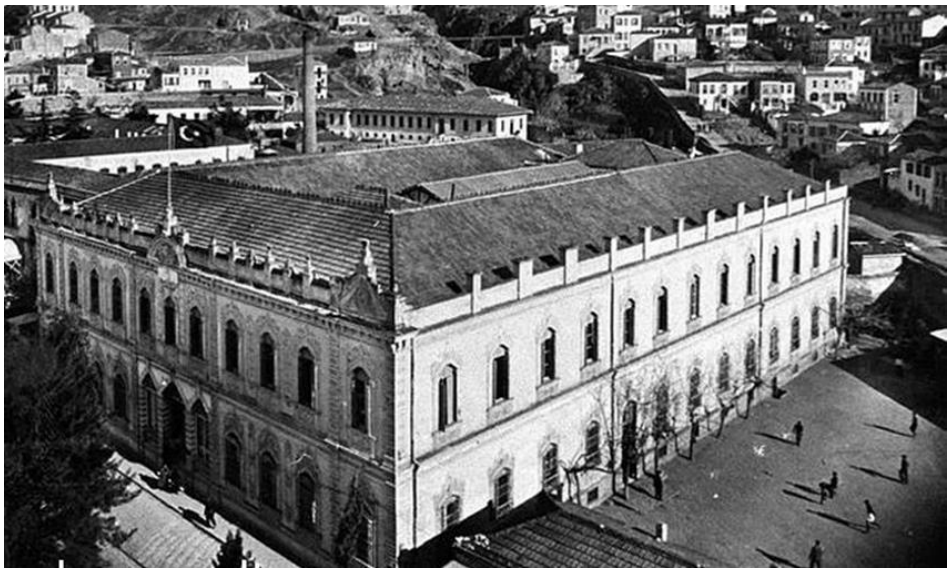
1879-1881 yılları arası İzmir Mekteb-i Sanayi adını alan kurum, 1882-1890 arası İzmir Islahhanesi olarak isimlendirilmiştir[50]. Dönemin İzmir Valisi Halil Rıfat Paşa'nın girişimleriyle inşa ettirilmiş ancak öğrenci ve gelir sıkıntısı nedeniyle açılamamış olan

[50] Bu bilgiye ulaşılan kaynaklar; Aydın Vilayeti Salnamesi, 1297 (H), s. 62; Aydın Vilayeti Salnamesi, 1298 (H), s. 88; Aydın Vilayeti Salnamesi, 1300 (H), s. 81; Aydın Vilayeti Salnamesi, 1306 (R), s. 50'dir.

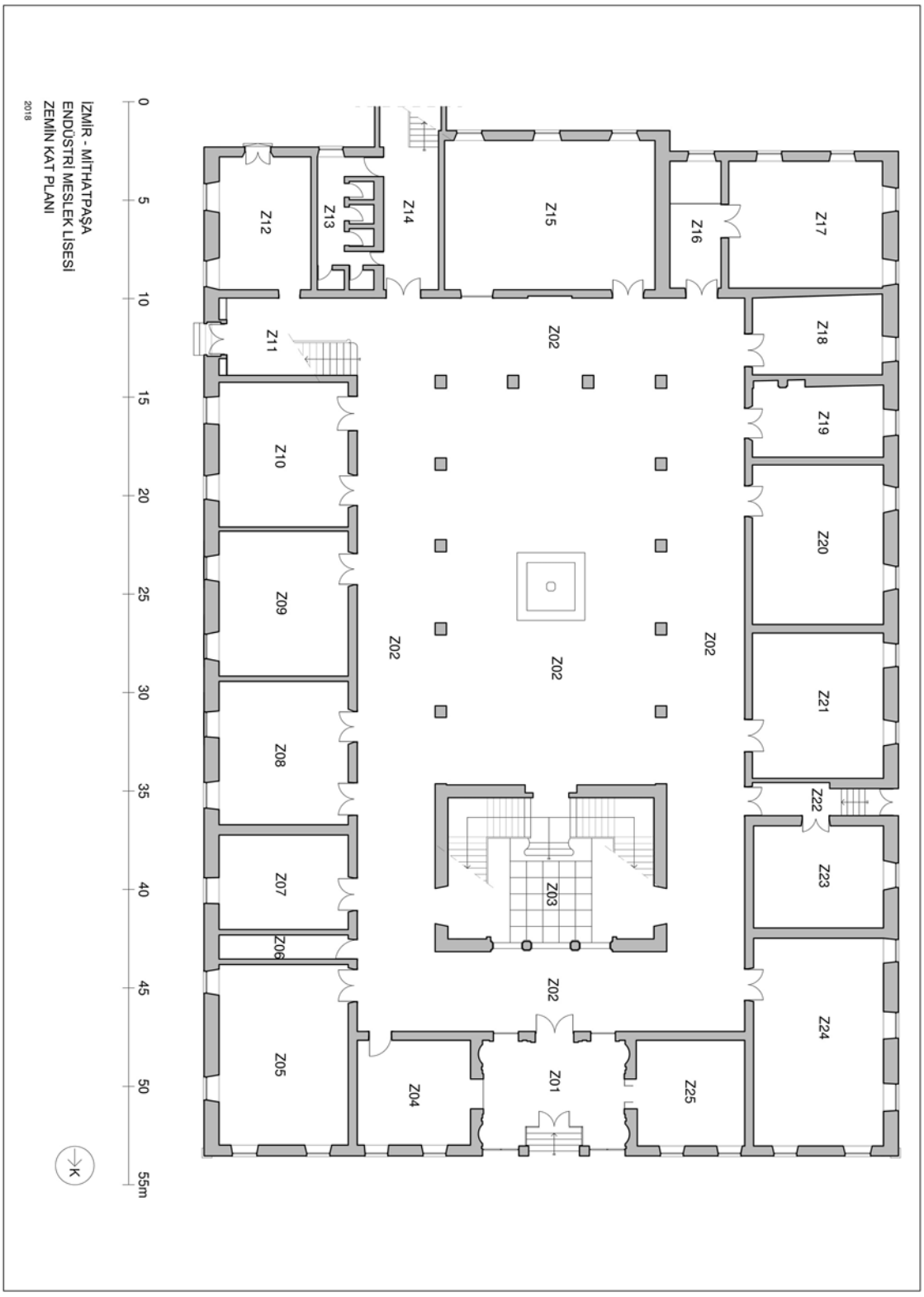
Mekteb-i Sultani binası II. Abdülhamid tarafından Sanayi Mektebi'ne bağışlanmış ve 1891 yılında okul yeni binasında Hamidiye Mekteb-i Sanayi adıyla eğitime devam etmiştir. II. Meşrutiyet'ten sonra Osmanlı Sanayi Mektebi, Cumhuriyet'in ilanını takiben İzmir Sanatlar Mektebi olan yapının arka bahçesindeki atölye binası 1930 yılında şiddetli yağış nedeniyle Karantina Deresi'nin taşması sonucu yerle bir olmuş, bugünkü atölyeler bu tarihten sonra inşa edilmiştir. 1943 yılında Mithatpaşa Sanat Enstitüsü ve 1974 yılı itibariyle Mithatpaşa Endüstri Meslek Lisesi adını alan okul, 31 Mart 1997 tarihinde büyük bir yangın geçirerek büyük hasar gördüyse de tümüyle yok olmamış, İzmir İleri teknoloji Enstitüsü Mimarlık Fakültesi Mimari Restorasyon Bölümü denetiminde gerçekleştirilen restorasyon çalışmalarının ardından eğitim yapısı işlevini yeniden kazanarak günümüze ulaşmış olup bugün gelmiştir İzmir Mithatpaşa Anadolu Teknik, Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi olarak eğitim vermeyi sürdürmektedir (İpekoğlu- Hamamcıoğlu, 1998, s. 14-15).

Plan Ve İç Tasvir

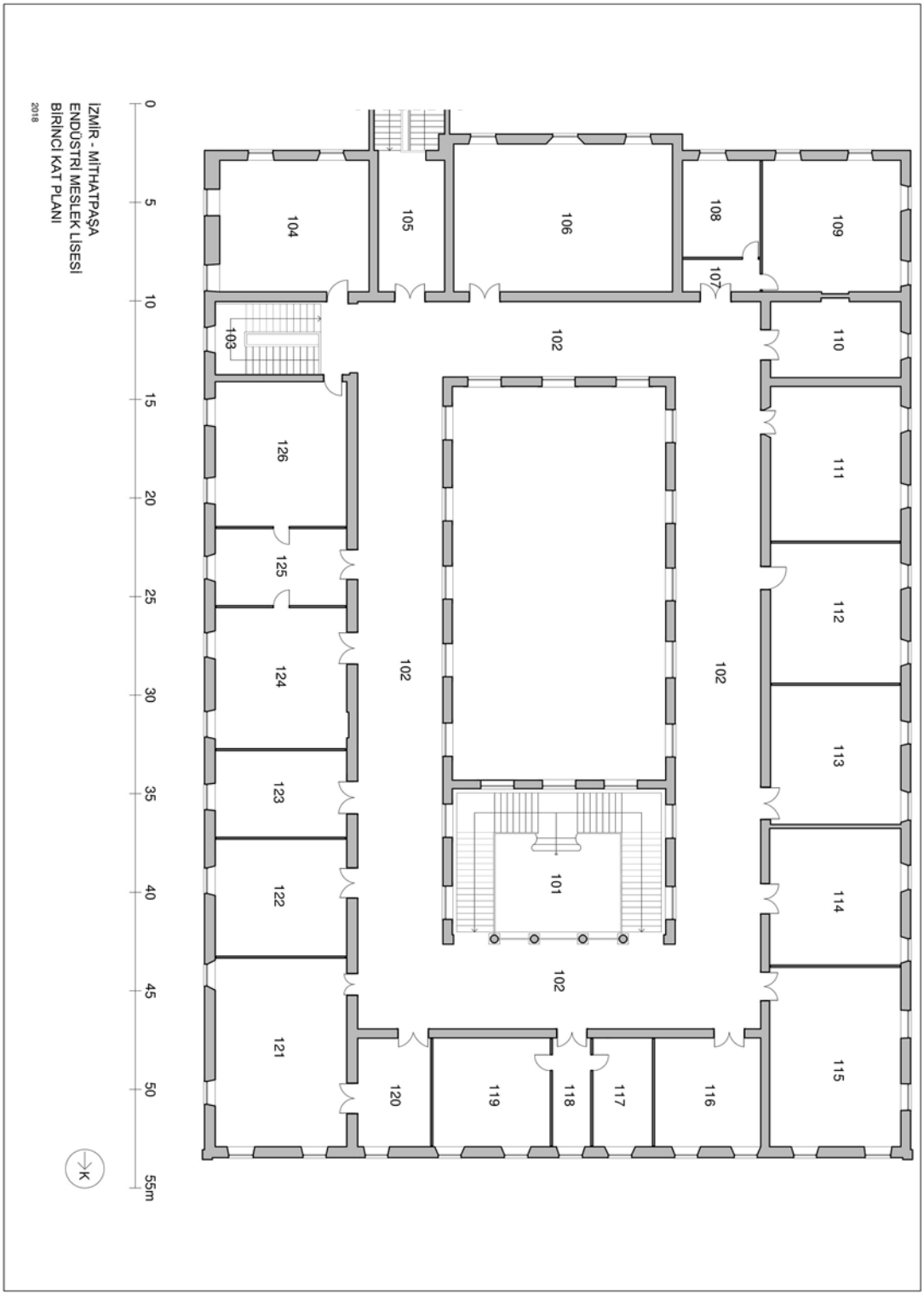
Mithatpaşa Endüstri Meslek Lisesi ana binası; kuzey-güney doğrultusunda uzunlamasına geliştirilmiş dikdörtgen plan şemasına sahip, kuzeyden şeref merdiveni evi olarak adlandırılan bölüm, diğer üç yönden revaklarla kuşatılmış merkezi bir iç avlu ve revaklara açılan kapalı birimlerden oluşan iki katlı bir yapıdır (Şekil 117-119).



Şekil 117. İzmir Mithatpaşa Endüstri Meslek Lisesi, genel görünüm (APİKAM Arşivi)



Şekil 118. İzmir Mithatpaşa Endüstri Meslek Lisesi, zemin kat planı



Şekil 119. İzmir Mithatpaşa Endüstri Meslek Lisesi, birinci kat planı

Bu iki tam kata ek olarak kısmi bodrum ve ara katların da yer aldığı yapıda; orta avlu, revaklar ve şeref merdiveni evi dışındaki kapalı mekan birimlerinin altına yerleşmiş ve tavanına yakın pencerelerle aydınlanan servis birimlerinden oluşan bodrum kat, kuzey hariç tüm yönlerde pencereler ile dışa açılmaktadır. Ara kat ise - kuzey köşe hariç olmak üzere - doğu kanatta, zemin katın bu yöndeki kapalı birimlerin tavan yüksekliklerinden kesinti yapılarak oluşturulmuş bir dizi servis mekanını içerir ve doğu cepheye açılan pencerelerle aydınlatılmıştır.

Yapının genel düzeni, orta avlunun kuzey kenarına, revak ile avlu arasına yerleştirilmiş şeref merdiveni bölümü ile çeşitlilik kazanmıştır. Üç tarafından revak, dördüncüsünden de avlu ile çevrili ve kareye yakın planlı bu bölüm; yarı açık, dolaşıma elverişli şekilde tasarlanmış ve katlar boyunca yükselmesiyle alt ve üst katları bütünleyerek bağlayan bir aracı mekan haline de gelmiştir (Şekil 120, 121).



Şekil 120. İzmir Mithatpaşa Endüstri Meslek Lisesi, giriş holü ve şeref merdiveni bölümü



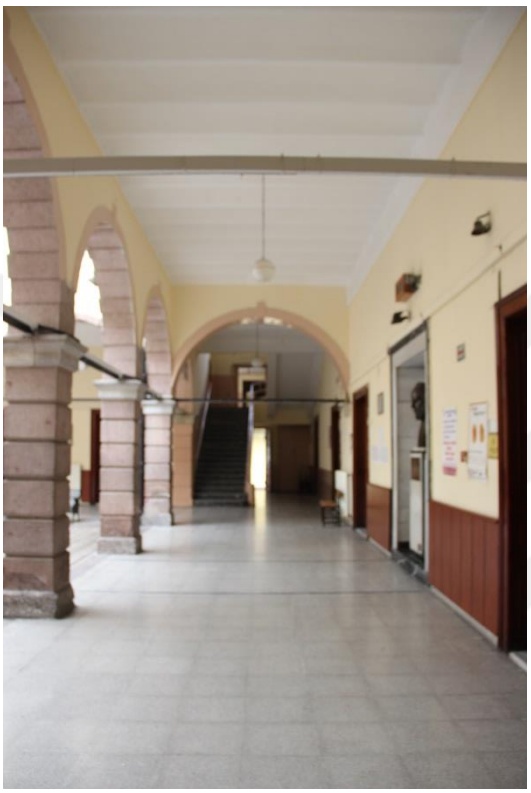
Şekil 121. İzmir Mithatpaşa Endüstri Meslek Lisesi, şeref merdiveni bölümü, birinci kattan görünüş

Mekansal çeşitliliğe katkı sağlayan bir diğer bölüm ise ana giriş kısmıdır. Mithatpaşa Caddesi üzerinden ulaşılan ana giriş; binanın simetri aksında olup, kuzeyinde caddeye, güneyinde de revağa açılan bir ara mekandır (Şekil 122).



Şekil 122. İzmir Mithatpaşa Endüstri Meslek Lisesi, ön giriş mekanı (ana giriş)

Doğu kanadın güney ucuna yakın konumlanmış olan merdiven düzenlemesi de ikincil çeşitlilik olarak göze çarpar (Şekil 123). Bir niş şeklinde revak içinde bulunan ve doğuya her katta farklı açıklık biçimleriyle yönelen bu düzen, bodrum, zemin, ara ve birinci katları birleştirmesinin yanında, doğudaki kuzey-güney servis yolu ve devamında yer alan yapı grubuyla da ilişkilendirilmiş bir bağlantı mekanıdır (Şekil 124).



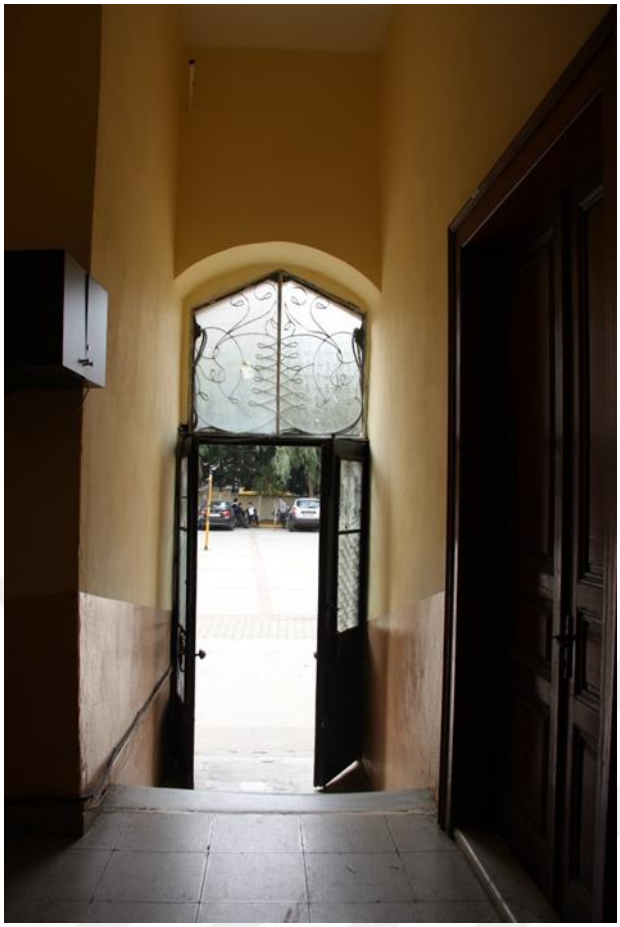
Şekil 123. Doğu kanadın güney ucunda yer alan merdiven



Şekil 124. Yapının doğusunda bulunan servis yolu

Zemin katta; servis yoluna, revağın doğu yönünde oluşturduğu cep ve ucundaki kapıyla, doğu grubu yapılarına da ara kat kotundaki üst geçitle bağlantı sağlanmıştır. Güney kanadın doğu ucuna yakın yerleşmiş olan bağlantı mekanı ise revağa ve dışa doğrudan açılımı olmadığından, yapıdaki genel düzenin aksine karanlık bir koridor görünümündedir. Zemin katta, revağın batı kanadını dışarıya açan dar bir geçit daha bulunmaktadır (Şekil 118, 119, 125).

Binanın mekânsal düzeni içinde zemin kat; idareci odaları, öğretmenler odası, sınıflar, laboratuvarlar ve arşiv birimlerini barındırır. Bodrum katta doğuda; kantin, diğer yönlerde depolar, ara katta da yine depolar bulunur.



Şekil 125. İzmir Mithatpaşa Endüstri Meslek Lisesi batı kanadında dışarı açılan geçit

Ana girişin yer aldığı kareye yakın dikdörtgen planlı ve tavanında ortası göbekli kenarları silmeli kaplama yer alan giriş holünün kuzeyinde üçlü giriş açıklıkları, güneyinde, orta revağa açılan çift kanatlı, demir doğramalı, üst kısmı tepe pencereli, süslemeli demir parmaklıklı ve tümü mermer çerçeveli bir kapı ve iki yanında yine demir parmaklıklı ve mermer söveli, çift kanatlı ve ahşap doğramalı pencereler yer alır. Giriş holünün batı duvarında da doğudaki düzenleme yinelenmiştir (Şekil 122).

Revaktan bir basamak yükselerek girilen şeref merdiveni olarak nitelenen bölüm, ortada bir basamak daha yükseltilerek kademelendirilmiş, bu platform üzerindeki yükseldikçe eni daralan dört basamakla güney kenara yerleştirilen sahanlığa bağlanmıştır. Buradan başlayan çift kollu merdiven doğu ve batıda basamaklarla ulaşılan kare planlı köşe sahanlıklarda devam ederek, revakların doğu ve batı kanatları paralelinde yükselerek birinci katta, revağın kuzey kanadına iki noktadan ulaşır.

Mekan incelendiğinde; kuzey sınırını, zemin katta revaktan bir basamak yükseltilmiş, ortası geniş iki yanı daha dar olmak üzere yayvan üçgen biçimli sivri kemerlerle bağlanmış üçlü bir açıklık sisteminin oluşturduğu, kemerlerin ortada üst üste yerleştirilmiş kübik taş bloklardan meydana gelen iki payeye, yanlarda ise köşeleri kesme taş kaplanarak paye görünümü verilmiş olan duvarlara otururduğu görülür (Şekil 126).



Şekil 126. Mithatpaşa Endüstri Meslek Lisesi, şeref merdiveni bölümü, kuzeyden görünüş

Birinci katta da sağır bir duvar bandı üzerinde benzer bir düzenleme ve aynı kemer biçimi görülmekle birlikte burada dört sütunlu beşli açıklık bulunmaktadır ve sütunlu düzen her iki kenarda yerini duvarlara bırakmıştır. Sütun başlıkları Korint stili benzeri olarak düzenlenmiştir (Şekil 127).



Şekil 127. Mithatpaşa Endüstri Meslek Lisesi, birinci katta yer alan sütunlu düzenleme

Mekanın doğu sınırını zemin katta bodruma inen merdiven ve birinci çıkan merdiven kollarını gizleyen duvar oluşturmaktadır. Merdiven kolu boyunca geriye doğru genişleyen doğu duvarı, birinci katta yarım daire kemerli iki pencere ile revağa açılır (Şekil 129).



Şekil 128. Mithatpaşa Endüstri Meslek Lisesi, şeref merdiveninin doğu kolu

Güneyde ise ilk ara sahanlık kotunda, kemerli bir açıklık birinci kat düzleminde de orta avluya açılan yarım daire kemerli üç pencere yer alır (Şekil 129). Batıdaki düzen doğudakinin simetriğidir (Şekil 130).



Şekil 129. Mithatpaşa Endüstri Meslek Lisesi, merdivenin güney bölümü, birinci katta bulunan pencereler



Şekil 130. Mithatpaşa Endüstri Meslek Lisesi, şeref merdiveninin batı kolu

Kuzey-güney doğrultusunda katlar boyunca yükselen dikdörtgen planlı mekan, telli camdan oluşan şeffaf çatı ile örtülüdür (Şekil 131). Şeref merdiveni bölümü ile bağlantıyı sağlayan yarım daire kemerli açıklık dizileri ve revaklar, avlunun düşey sınırlayıcılarını oluşturmaktadırlar. Zemin katta kemer-kolon sisteminden oluşan dizi, birinci katta yarım daire kemerli pencerelere dönüşmüştür. Avlunun orta kısmında, kare planlı fıskiyeli bir havuz yer alır (Şekil 132).



Şekil 131. Mithatpaşa Endüstri Meslek Lisesi, avluyu örten çatı



Şekil 132. Mithatpaşa Endüstri Meslek Lisesi, avluyu çevreleyen revak ve açıklıklar

Her iki katta da, dikdörtgen çerçeve biçiminde düzenlenmiş olup iç ve dışlarındaki mekanları birbirine bağlayan revaklar dört yönde kesintisiz devam ederken, kanatların birleştiği köşelerde kemerler oluşturulmuştur (133). Revakların dış kısmında kapalı mekanlara girişi sağlayan çift kanatlı kapılar yer almaktadır. Her iki katta da çeşitli boyutlarda birimler yer almaktadır. Duvarlar, revak taraflarında genellikle sağır, giriş kapıları iki kanatlıdır (Şekil 134).



Şekil 133. Revakların birleştiği köşeler



Şekil 134. Birinci kat, doğu koridor

Cepheler

Mithatpaşa Endüstri Meslek Lisesi ana binasının cephe düzenlemeleri, inşa edildiği dönemin mimari üslubunu yansıtmanın yanında yapının mekan kurgusunun gerektirdiği açıklıkları da sağlamaktadır.

Kuzey cephe; ana girişin yer aldığı ve ana caddeye bakan cephe olup simetrik bir düzende tasarlanmıştır. Zemin ve birinci kat düzenlemelerinde iki sıra pencere dizisi yer almaktadır (Şekil 135).



Şekil 135. Mithatpaşa Endüstri Meslek Lisesi, kuzey cephe, genel görünüm

Birinci katta, alt bölümü demir parmaklıklı, tek bir kapı açıklığı yer alırken, zemindeki ana giriş bölümü, ortada geniş kapı ve yanlarda daha dar pencere açıklıklarından oluşan bir düzenleme ile vurgulanmış, üstleri ise kesme taş kolonlara oturan üçgen biçimli yayvan sivri kemerlerle kuşatılmıştır (Şekil 136).



Şekil 136. Mithatpaşa Endüstri Meslek Lisesi, kuzey cephe, giriş bölümü

Cephe boyunca yoğun bir şekilde çeşitli motifler kullanılarak işlenmiş kesme taş kaplamaların düşey hatlar halinde düzenlenmesiyle cephede bölümler oluşturulmuş, bu bölümlerin içinde yer alan pencere açıklıklarının çevreleri, araları ve alt kısımları da zengin taş işçiliğiyle bezenmiştir (Şekil 135). Taş süslemelerdeki motifler zemin kat ve birinci katta farklılıklar gösterir. Zemin kat pencerelerinde kullanılan demir parmaklıklarda özenli demir işçiliği görülmektedir. İki kat, profilli bir silmeyle ayrılmış ve üst kat süslemeli bir kornişle sınırlanmıştır (Şekil 137, 138).



Şekil 137. Kuzey cephe, zemin kat pencere



Şekil 138. Kuzey cephe, birinci kat pencere

Cephedeki yoğun taş işçiliği, çatıyı gizleyen parapet duvarında da devam etmektedir. İki yanda üçgen, ortada yuvarlak bir alınlık ve aralarında devam eden parapet duvarı bölümleri üzerinde süslemeli taş tepelikler bulunmaktadır (Şekil 139, 140). Dikdörtgen pencerelerin üst kısımları yayvan üçgen sivri kemerli olup her iki katta da aynı düşey hat üzerinde düzenlenmişlerdir.



Şekil 139. Mithatpaşa Endüstri Meslek Lisesi, kuzey cephe, parapet duvarının orta bölümü



Şekil 140. Mithatpaşa Endüstri Meslek Lisesi, kuzey cephe, parapet duvarının batı ucu

Güney, doğu ve batı cepheler; kuzeye göre daha yalın olmakla beraber, dışa açılım yönünden aynı özellikleri taşımaktadırlar. Genel olarak zemin ve birinci katta, kuzeydekilerle boyut, biçim ve malzeme olarak aynı özelliklere sahip olan pencere dizileri yer alır. Bodrum kat pencereleri, bahçe kotunun hemen üstünde, zemin ve birinci kattakilerin düşey hattında, enine dikdörtgen olarak düzenlenmiştir (Şekil 141-143).



Şekil 141. Mithatpaşa Endüstri Meslek Lisesi, batı cephe



Şekil 142. Doğu cephe



Şekil 143. Güney cephe

Malzeme-Teknik

Yapıda sistemlerine göre; birleşik konstrüksiyonlu, yığma taş ve ahşap karkas ara duvarlar olmak üzere üç tip duvar bulunmaktadır. *Birleşik konstrüksiyonlular; ahşap karkas sisteminin oluşturulmasından sonra, hem bu sistemin dolgusunun, hem de gerisinde ahşap karkasın dolgusu ile bağlantılı, yığma bir duvar örgüsünün bir bütün olarak gerçekleştirildiği sistemlerdir* (İpekoğlu-Hamamcıoğlu, 2002, s. 28). Ahşap karkas sistemi; birinci, ara ve zemin katların iç duvarlarında kullanılmıştır. Yığma taş duvarlar ise sadece bodrum katta yer almakta olup, moloz taş ve harç ile oluşturulmuşlardır. Tüm duvarlar sıva ve badanalıdır. Ahşap makaslı sisteme sahip olan çatının üzeri Marsilya kiremiti ile kaplıdır. Yapıda ağırlıklı olarak volta döşeme kullanılmıştır.

Şeref Merdiveni bölümünde taban kaplaması, mermer karolarla oluşturulmuş ve gri beyaz damalıdır. Merdiven basamaklarının tümü, beyaz mermer bloklardan yapılmış ve aynı zamanda taşıyıcı ögelerdir. Avludaki kemer ve kolonlar, pembe renkli taş bloklardan yapılmıştır. Birinci kat pencere açıklıkları doğramasız, kaba işçilikli bitkisel motifli demir parmaklıklıdır. Avlunun yer döşemesi desenli karo mozaik kaplamadır.

Revakların kemerleri, zemin katta taş malzeme ile, birinci katta ise ahşap bağdadi tekniğinde çıtalı ve üstü sıvalı olarak yapılmıştır. Kapılar, ahşap doğramalı ve çift kanatlıdırlar. Taban döşemesi; zemin katta, kuzeyde gri-beyaz damalı mermer, diğer bölümlerde yivli karo, birinci katta ise desenli karo kaplamadır. Süpürgelikler ise tümüyle desenli karo malzemeden yapılmıştır. Birinci katta yer alan sütunlar ile bağdadi tekniğinde yapılmış olan kemerler ahşap malzemeden olup üzerleri yine sıvalı ve badanalıdır. Sütunların kaideleri ise taş malzemedendir.

Kuzey cephenin giriş bölümünde yer alan kemerlerin içleri, ahşap kayıtlı renkli camlarla bezenmiştir. Ortadaki giriş basamakları mermer, kapı ve yanlarda süslemeli demir parmaklıklı pencere açıklıkları ahşap doğramadır. Doğu, güney ve batı cepheler kuzeye göre yalın düzenlenmiş olup kuzey cephedeki süslemeli kesme taş kaplamalar bu cephelerde açıklıkları çevreleyen sövelerde, daha sade bir biçimde tekrarlanmış, duvar yüzeyleri badana ve sıva ile örtülmüştür. Zemin kat pencerelerinin demir parmaklıklı düzeni bu cephelerde de sürdürülmüştür.

4. 3. İZMİR ATATÜRK LİSESİ

Özgün Kullanımı **:** Rum Merkez Kız Okulu

Yapım Yılı **:** 1909-1912

Yeri **:** İzmir İli, Konak İlçesi, Alsancak Mahallesi, Kültürpark Lozan Kapısı karşısı

Koruma Durumu **:** Tapunun 187 pafta, 1180 ada, 1 parselinde kayıtlı yapı, Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu'nun 25.1.1985 tarih ve 599 sayılı kararıyla korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı olarak tescilli.

İnceleme Yılı **:** 2015-2016

Tarihçe

Günümüzde Atatürk Lisesi'nin ana binası olan yapı, Aya Fotini Kilisesi'nin yakınlarında 1830 yılında Rumlar tarafından kurulan ve kısa bir süre Gül Sokak'taki başka bir binada da hizmet veren Merkez Kız Okulu için 20. yüzyılın başlarında yeni bir yapı olarak inşa edilmiştir. Yapının 1909-1912 yıllarında Atinalı mimar P. Karathanasopoulos tarafından tasarlandığı bilinmektedir. Atatürk Lisesi, 1922 yangınından günümüze ulaşan ender yapılardan biridir (Avcı Özkaban - Akyol Altun, 2013, s. 221).

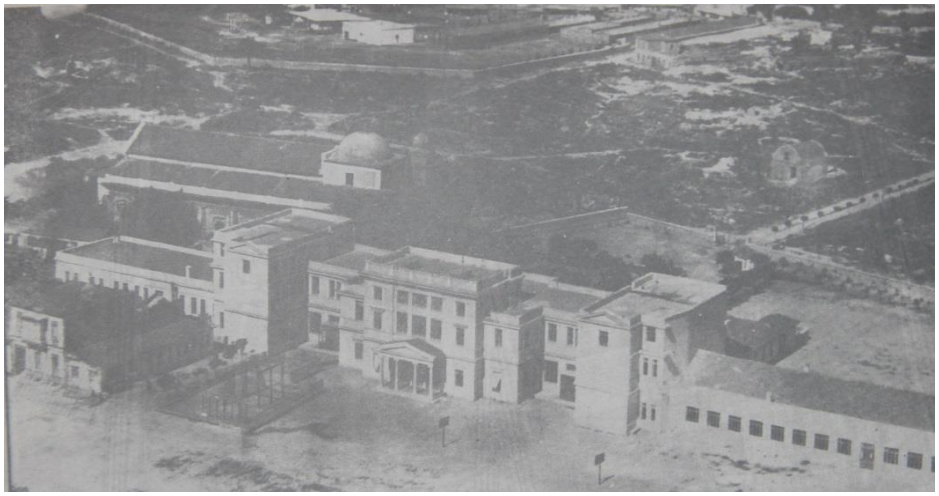
Cumhuriyet döneminden önce İzmir Erkek Lisesi, sonra İzmir Birinci Erkek Lisesi ve son olarak da 1942 yılında İzmir Atatürk Lisesi adını alan Atatürk Lisesi, Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'in 1931 yılındaki İzmir ziyaretlerinde, matematik dersi vermiş olmasının yanı sıra Halit Ziya Uşaklıgil, Ahmet Haşim, Mahmut Esat, Selim Sırrı, Mustafa Rahmi, Şükrü Saraçoğlu gibi birçok değerli kişinin eğitmen olarak görev yaptığı bir kurumdur. 1998-1999 yılında Anadolu Lisesi statüsü alan lise bugün hala Lozan Meydanı'nda hizmet vermeye devam etmektedir.

Plan Ve İç Tasvir

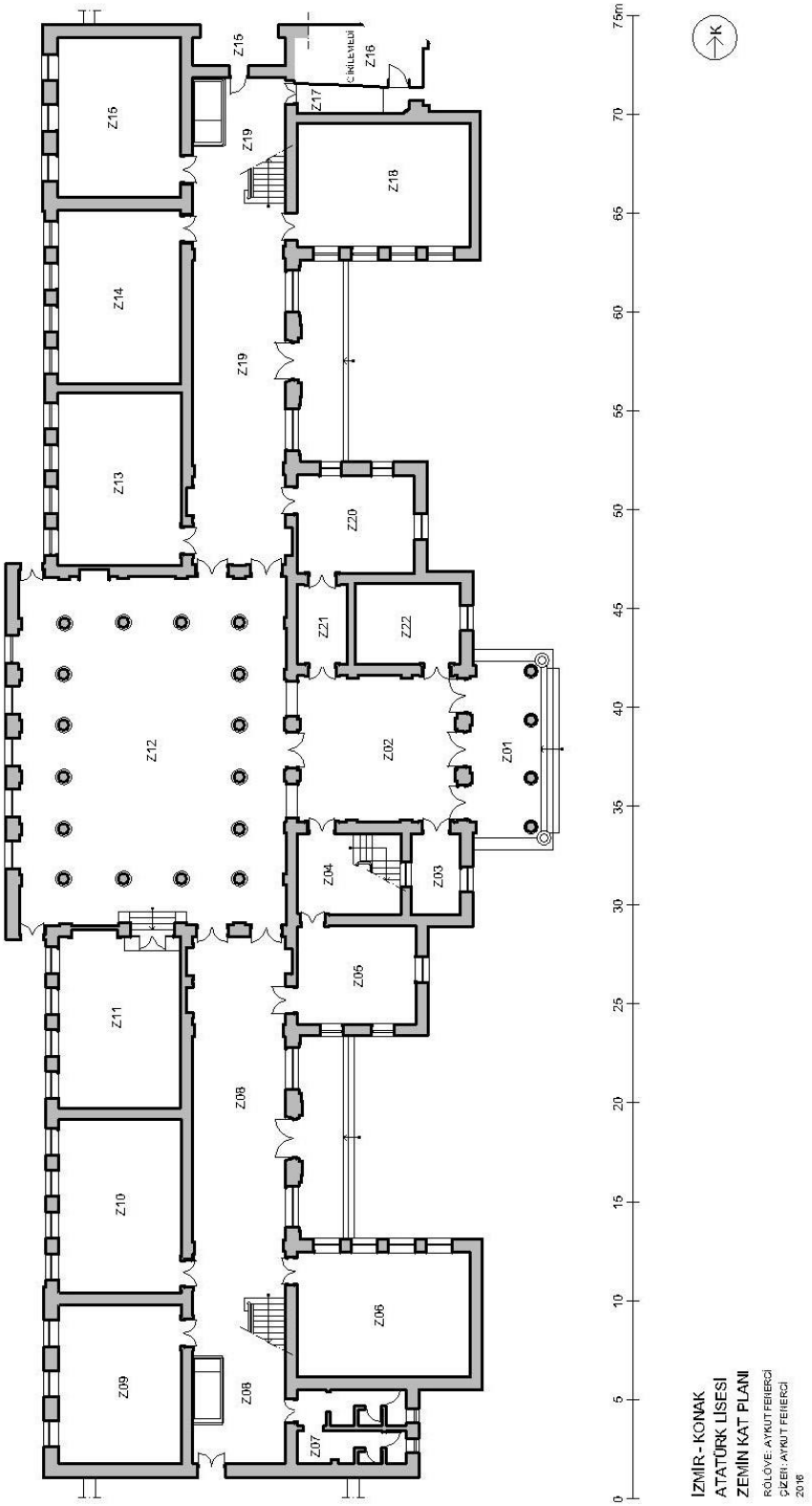
Neoklasik mimarinin yalın örneklerinden biri olan yapı kuzey-güney doğrultusunda yatay olarak uzanan U formlu plan şemasına sahiptir. İki yandaki dik kolları bağlayan orta kanat planda doğu yönünde, kesitte ise yukarı doğru kademelenmektedir. Simetrik bir plan ve kütle kurulumuna sahip yapıda U'nun yatay kolu iki katlı, kuzey ve güneydeki dik kolları ve girişin de yer aldığı orta bölüm üç katlı olarak inşa edilmiştir (Şekil 144, 145).



Şekil 144. İzmir Atatürk Lisesi, Google Earth uydu görüntüsü



Şekil 145. İzmir Atatürk Lisesi, eski bir fotoğraf (lise arşivinden)



Şekil 146. İzmir – Konak Atatürk Lisesi, zemin kat planı

Yapıya, doğu cephe ekseninde dışa taşkın bölümde yer alan ana giriş ve yine aynı cephede eksenin kuzey ve güneyinde girintide kalan bölümlerde yer alan birer yan girişten ulaşılır. Ana giriş, üç basamakla ve ortadaki ikisi 2.46 m., dıştakiler 1.95 m. arayla yerleştirilmiş dört sütunlu üçlü açıklıktan geçilerek ulaşılan 3.47 m. x 9.00 m. ölçülerinde, revaklı ve üçgen alınlığa sahip bir ön giriş mekanı (Z01) ile batısında aynı açıklıkları tekrarlayan ortada 1.84 m. ve iki yanında 1.74 m. genişliğinde dikdörtgen formlu ve düz lentolu, çift kanatlı üç kapıdan oluşur. Kaidelere oturan yivli sütunların başlıkları iyon stilindedir. Kapıların aralarında ise sütunların hizasında dıştaki ikisinde profilli başlıklar olan pilastrlar yer alır (Şekil 146, 147).



Şekil 147. Atatürk Lisesi, ana giriş

Kapıların batı yönünde açıldığı 7.80 m. x 7.20 m. boyutlarındaki giriş holü (Z02) kuzey ve güney duvarında doğu ve batı uçlarda yer alan 1.38 m. genişliğinde birer kapıyla idari birimlere, batısında bulunan her biri 0.57 m. aralıkla yerleştirilmiş 2.03 m. genişliğindeki açıklıklardan ortadakinde yer alan kapıyla da dört yönden revaklı ve birinci kat bitiş seviyesinde kapalı avluya (Z12) bağlanır (Şekil 97). İki yandaki açıklıklar ise camekan olarak düzenlenmiştir. Lentoları farklı genişliklerde içbükey, dışbükey ve bezemeli düz silmeler ile dekore edilmiş olan her üç açıklığın en üst bölümünde de eş büyüklükte birer pencere yer alır (Şekil 148-151). Holdeki kolonlar çift başlıklı duvar payeleri ile desteklenmiştir.



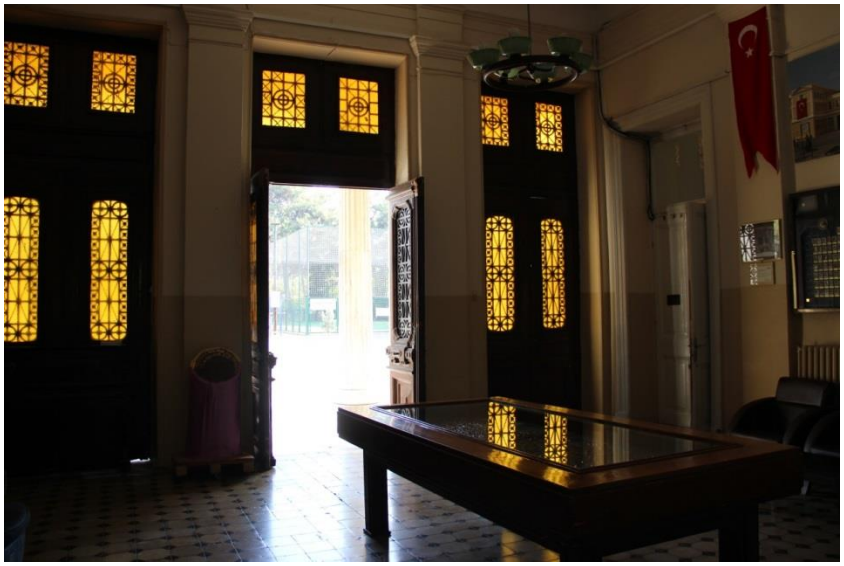
Şekil 148. Atatürk Lisesi, zemin kat, giriş holü, kuzeye bakış



Şekil 149. Atatürk Lisesi, zemin kat, giriş holü, güneye bakış



Şekil 150. Atatürk Lisesi, zemin kat, giriş holü, batıya bakış



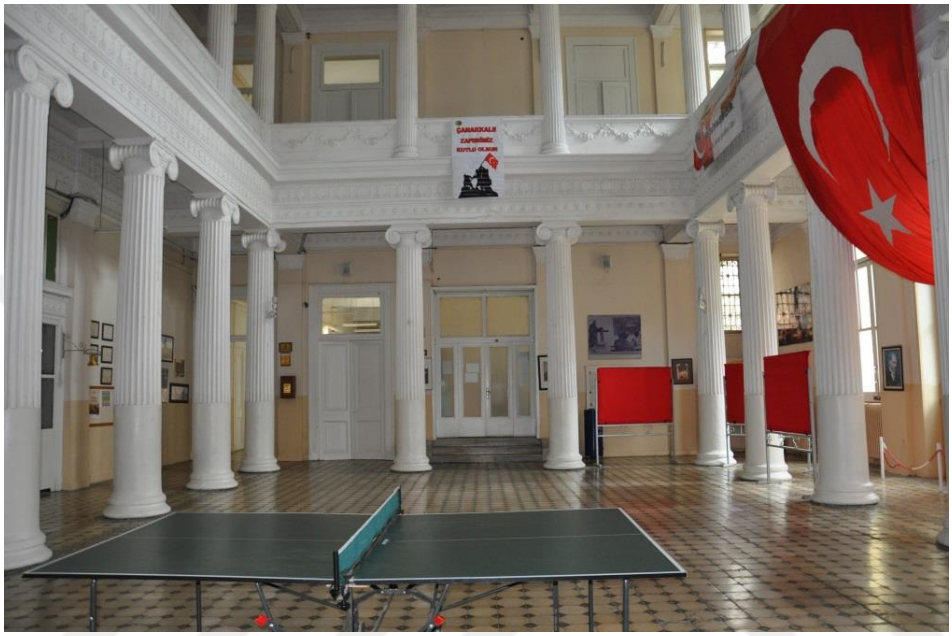
Şekil 151. Atatürk Lisesi, zemin kat, giriş holü, güneydoğuya bakış

13.55 m. x 17.75 m. ölçülerindeki avluyu çevreleyen 1.95 m. derinliğindeki revaklar doğu ve batıda 2.03 m. aralıkla yerleştirilmiş altışar, kuzey ve güneyde ise 2.38 m. aralıkla yerleştirilmiş dörder sütunla oluşturulmuştur (Şekil 146). Batı duvarında biri ortada diğerleri iki yanda olmak üzere 1.15 m. aralıklı 1.43 m. genişliğinde beş pencere bulunan avlunun kuzey ve güney duvarlarında, eksenin doğusuna 1.15 m. arayla yerleştirilmiş 1.50 m. genişliğinde ikişer kapıdan aynı doğrultuda uzanan koridorlara, batı uçta yer alan 1.33 m. genişliğinde birer kapıdan da okulun arka bahçesine geçilir (Şekil 152-155).



Şekil 152. Atatürk Lisesi, zemin kat, avlu, batıya bakış

Avluyu çevreleyen beyaza boyanmış sütunların tasarımında zemin katta İyon, birinci katta ise Korent düzeni ağırlıktadır. Zemin kattaki sütun başlıklarında ve arşitravlarda neoklasik üslupta bezeme şeritleri yer almaktadır. Benzer şekilde bezemeler revak tavanındaki kaset döşeme birimlerinin çerçevelerinde ve duvar payelerinin başlıkları ile bunlara oturan silmelerde de görülmektedir (Şekil 154-156).



Şekil 153. Atatürk Lisesi, zemin kat, avlu, güneye bakış



Şekil 154. Atatürk Lisesi, zemin kat, avlu, doğuya bakış



Şekil 155. Atatürk Lisesi, zemin kat, avlu, kuzeye bakış



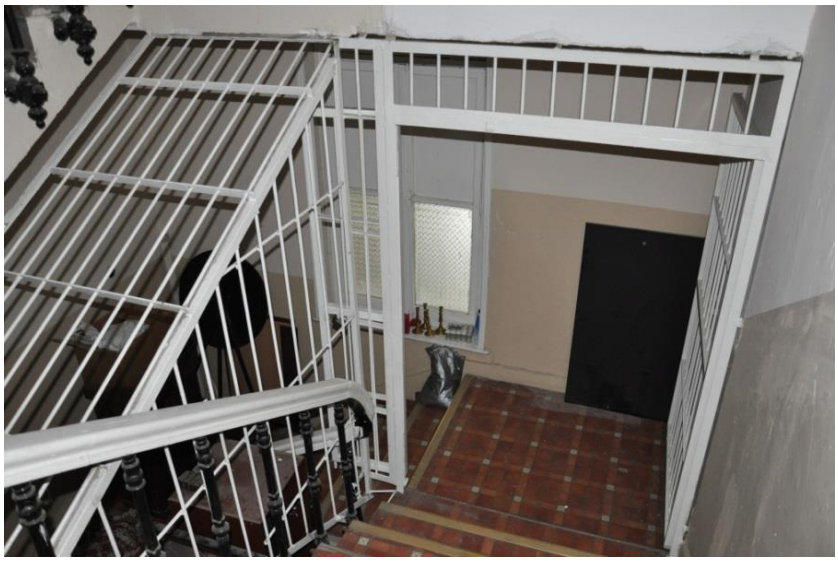
Şekil 156. Atatürk Lisesi, zemin kat, avlu, kuzey ve doğu revak tavanları

Eksenin güneyi ve kuzeyi yaklaşık simetrik düzenlenmiş olan yapıda; giriş holünün güneyinde yer alan mekanlardan doğudaki memur odası (Z03) 2.54 m. x 4.09 m. ölçülerindedir ve 1.22 m. genişliğinde birer pencere ile doğu yönünde dışarı ve batısındaki mekana, merdivenin olduğu bölüme açılırken kuzey duvar ekseninde yer alan 1.30 m. genişliğindeki kapı ile de giriş holüne bağlanır (Şekil 146). Holün güney duvarının batı ucunda yer alan 1.31 m. genişliğindeki kapıdan girilen 5.30 m. x 4.08 m. ölçülerindeki mekan (Z04) kuzey-güney yönünde sonradan eklenen ve tavana kadar ulaşmayan bir duvar ile bölünmüş olup doğu kısmında ikinci kata kadar ulaşan üç kollu

merdiven bulunmakta, güneybatı uçta yer alan 1.23 m. genişliğindeki kapıdan da güneyindeki 5.97 m. x 4.98 m. boyutlarındaki müdür yardımcısı odasına (Z05) geçiş sağlanmaktadır (Şekil 146, 157, 158). Doğu duvarında eksenden kuzeye kaymış 1.27 m. genişliğinde bir, güney duvarında eksenin doğu ve batısında 1.45 m. arayla yer alan 1.13 m. genişliğinde iki pencere ile dışarıya açılan mekan batı duvarında eksenin güneyinde bulunan 1.37 m. genişliğinde bir kapıyla güney koridora (Z08) bağlanır. Söz konusu üç mekan da yapının ana kütlesinden doğu yönünde kademeli olarak dışa taşan orta bölümde yer alır (Şekil 146).



Şekil 157. Atatürk Lisesi, zemin kat, giriş holünün güneyindeki mekan



Şekil 158. Atatürk Lisesi, giriş holünün güneyinde yer alan merdiven

Zemin katta yapının güney kanadında kuzey-güney yönünde uzanan koridor (Z08) 4.60 m. x 26.65 m. ölçülerinde olup doğu duvar ekseninin kuzeyinde yer alan 2.00 m. genişliğinde bir kapı ve kapının iki yanında bulunan 2.05 m. genişliğinde birer pencere ile dışa açılır (Şekil 159). Güney ucunda doğu duvara bitişik konumlanmış 1.63 m. genişliğinde iki kollu tek sahanlıklı merdiven, batı duvara bitişik 1.56 m. x 3.59 m. ölçülerinde ve kısa korkulukla çevrili bir alan ile yemekhaneye bağlanan bir kapı, kuzey uçta ise batı duvarda iki, doğu duvarda bir 1.30 m. genişlik ve 0.40 m. derinlikte, kapılar ile eş yükseklikte camekan ve dolap olarak kullanılan nişler bulunur (Şekil 160, 161).



Şekil 159. Atatürk Lisesi, zemin kat, güney koridor, güneye bakış



Şekil 160. Atatürk Lisesi, zemin kat, güney koridor, güney uç



Şekil 161. Atatürk Lisesi, zemin kat, güney koridor, kuzeye bakış

Koridorun güney kısmının doğu duvarında bulunan kapılardan girilen ve doğu yönünde dışa taşarak U'nun dik kolunu oluşturan bölümde bir derslik (Z06) ve tuvalet (Z07) yer alır (Şekil 146). 8.75 m. x 6.22 m. ölçülerindeki derslik kuzey duvarındaki 0.57 m. aralıklı 1.33 m. genişliğinde dört pencere ile dışa, batı duvarında aynı genişlikte bir kapı ile de koridora açılır (Şekil 162, 163). 5.52 m. x 3.71 m. ölçülerinde olup merdivenin arkasında kalan 1.13 m. genişliğinde bir kapıdan girilen tuvalet, doğu-batı yönünde bölünmüştür. Her iki bölümde de lavabolar, ikişer tuvalet hücresi ve doğu uçta 0.73 m. genişliğinde iki vasistas pencere yer alır (Şekil 164).



Şekil 162. Atatürk Lisesi, zemin kat, güney koridor, güneydoğudan görünüş



Şekil 163. Atatürk Lisesi, zemin kat, güneydoğu uçta yer alan derslik, batıya bakış





Şekil 164. Atatürk Lisesi, zemin kat, güneydeki tuvalet, kuzey ve güney bölümler, doğuya bakış

Güney koridorun batısında bulunan üç mekandan güneydeki ve ortadaki derslik, kuzeydeki öğretmenler odası olarak düzenlenmiş olup ilk ikisine koridordan diğerine ise avlunun güney revağından ulaşılır (Şekil 146). Güneydeki derslik (Z09) 6.25 m. x 8.05 m. boyutlarındadır ve batı duvarında 1.20 m. arayla konumlanmış 1.32 m. genişliğinde

üç pencere ile dışa, doğu duvarının kuzey ucunda yer alan 1.39 m. genişliğindeki kapı ile koridora açılır (Şekil 165). 6.25 m. x 8.80 m. ölçülerinde olan ortadaki derslik (Z10) yine batı duvarında 0.80 m. arayla yer alan 1.32 m. genişliğindeki dört pencere ile dışa, doğu duvarının güney ucundaki 1.37 m. genişliğinde bir kapı ile de koridora açılırken, 6.25 m. x 8.75 m. ölçülerindeki öğretmenler odası (Z11) da bir önceki mekanla aynı özelliklerde batı yönünde dışa açılır. Bu odanın girişi ise kuzey duvar ekseninin doğusunda yer alan ve avlunun güney revağından üç mermer basamakla ulaşılan 2.35 m. genişliğindeki kapıdan sağlanır (Şekil 166, 167).



Şekil 165. Atatürk Lisesi, zemin kat, güney kanat güneybatıdaki derslik, batıya bakış



Şekil 166. Atatürk Lisesi, zemin kat, güney kanat batı ortadaki derslik, güneye bakış



Şekil 167. Atatürk Lisesi, zemin kat, öğretmenler odası

Zemin katta eksenin kuzeyi, güneyi ile yaklaşık aynı plan şemasını aynı ölçülerle yansıtır. Farklılık giriş holünün kuzeyindeki idari birimlere ayrılmış mekanların (Z21 ve Z22) ve U'nun dik kolunda bulunan tuvaletin (Z16 ve Z17) düzeninde görülür. Ayrıca avlunun kuzeyinde yer alan dersliğe (Z13) de revak yerine koridordan girilir. Koridorun (Z19) genişliği aynı olmakla beraber uzunluğu 24.73 m.dir (Şekil 146, 168-171).



Şekil 168. Atatürk Lisesi, zemin kat, kuzey koridor, kuzeye bakış



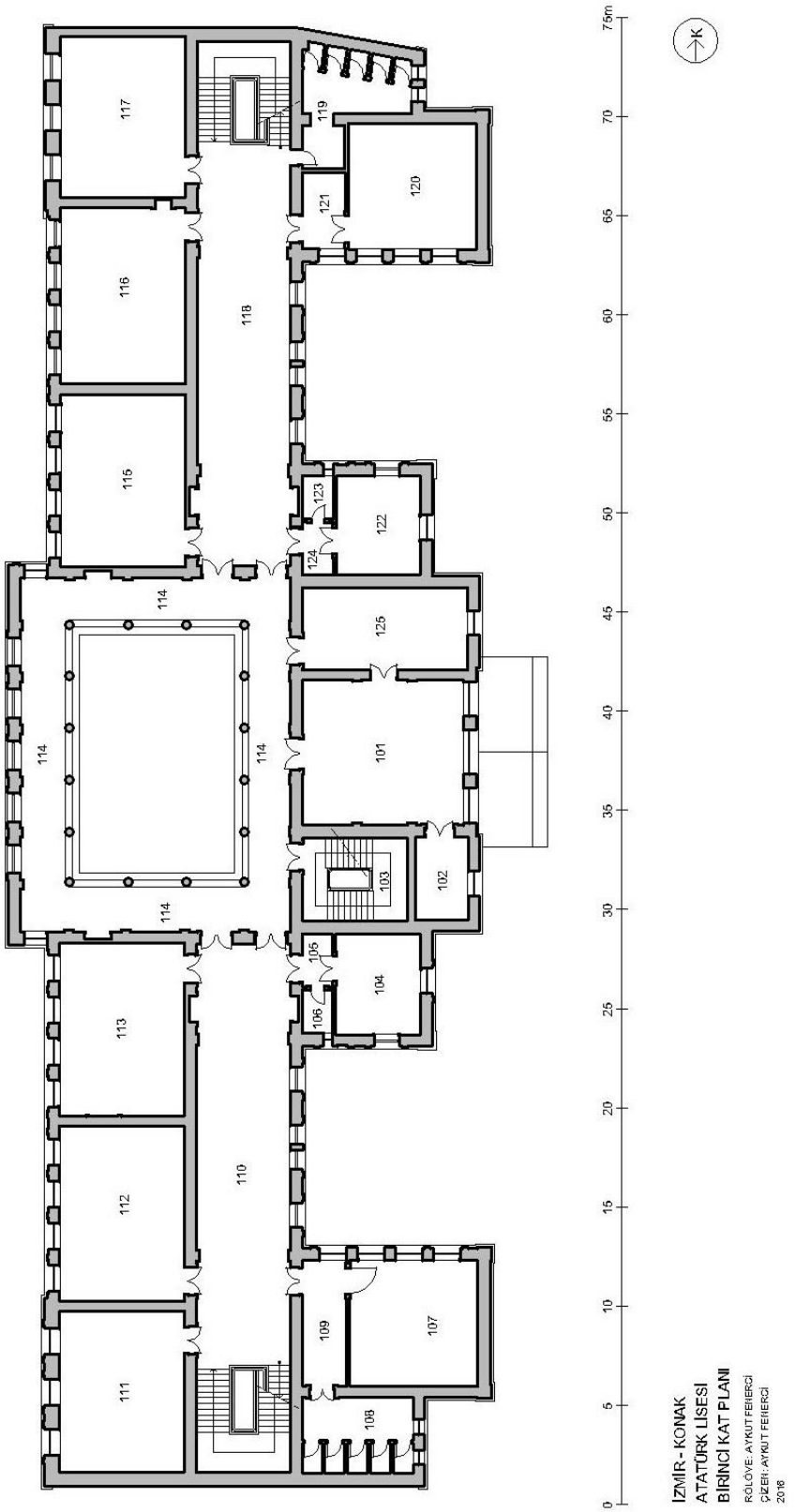
Şekil 169. Atatürk Lisesi, zemin kat, kuzey koridorun kuzey bölümü



Şekil 170. Atatürk Lisesi, zemin kat, kuzey koridor, güneye bakış



Şekil 171. Atatürk Lisesi, zemin kat, kuzey koridorun güney bölümü



Şekil 172. İzmir – Konak Atatürk Lisesi, birinci kat planı

Yapının birinci kat planı küçük farklarla zemin kat planını tekrarlar. Giriş holünün üzerindeki mekan (101) 8.10 m. x 7.30 m. boyutlarında olup Bilgi Teknolojileri Sınıfı olarak düzenlenmiştir. Zemin katta doğudan girişi sağlayan üçlü açıklık burada ortada 2.27 m. ve iki yanında 1.74 m. genişliğinde üç pencereye dönüşmüş, batı duvarındaki üçlü açıklık yerine de ortaya 1.54 m. genişliğinde, avlu boşluğunu birinci kat seviyesinde dört yönden çevreleyen galerinin (114) doğu bölümüne bağlanan bir kapı yerleştirilmiştir (Şekil 172).



Şekil 173. Atatürk Lisesi, birinci kat, Bilgi Teknolojileri Sınıfı, doğuya bakış



Şekil 174. Atatürk Lisesi, birinci kat, Bilgi Teknolojileri Sınıfı, batıya bakış

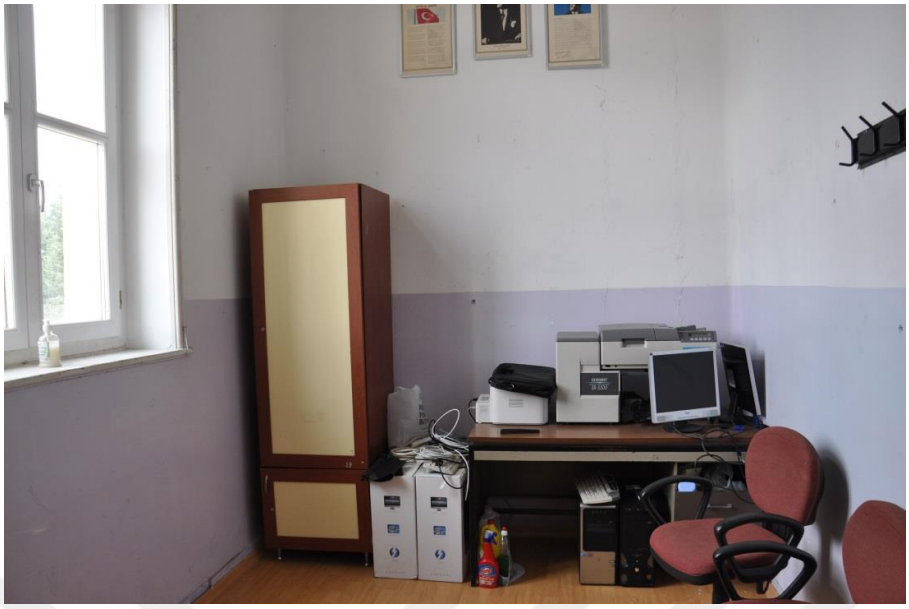
Tavanı kaset döşeme, zemini parke kaplı olan sınıfın, kuzey duvar ekseninde bulunan 1.30 m. genişliğindeki kapı 8.29 m. x 4.14 m. ölçülerindeki arşive (125), güney duvarının doğu ucunda bulunan 1.39 m. genişliğindeki kapı ise 2.65 m. x 4.20 m. ölçülerindeki fotokopi odasına (102) geçiş sağlamaktadır (Şekil 172-175). Her iki birim de doğu duvar eksenlerinde yer alan 1.23 m. genişliğinde birer pencere ile dışa açılırken arşiv ayrıca batı duvarında eksenin güneyinde bulunan 1.33 m. genişliğinde bir kapı ile de galerinin doğu kanadına bağlanır (Şekil 176, 177).



Şekil 175. Atatürk Lisesi, birinci kat, Bilgi Teknolojileri Sınıfı, kuzeye bakış



Şekil 176. Atatürk Lisesi, birinci kat, arşiv, doğuya bakış



Şekil 177. Atatürk Lisesi, birinci kat, fotokopi odası, güneye bakış

Fotokopi odasının batısında ise 5.29 m. x 4.16 m. boyutlarında, batı duvarında eksenin kuzeyinde bulunan 1.31 m. genişliğinde bir kapı ile galeriye bağlanan ve zemin kattan ikinci kata ulaşan merdiveni barındıran bölüm (103) yer alır (Şekil 178).



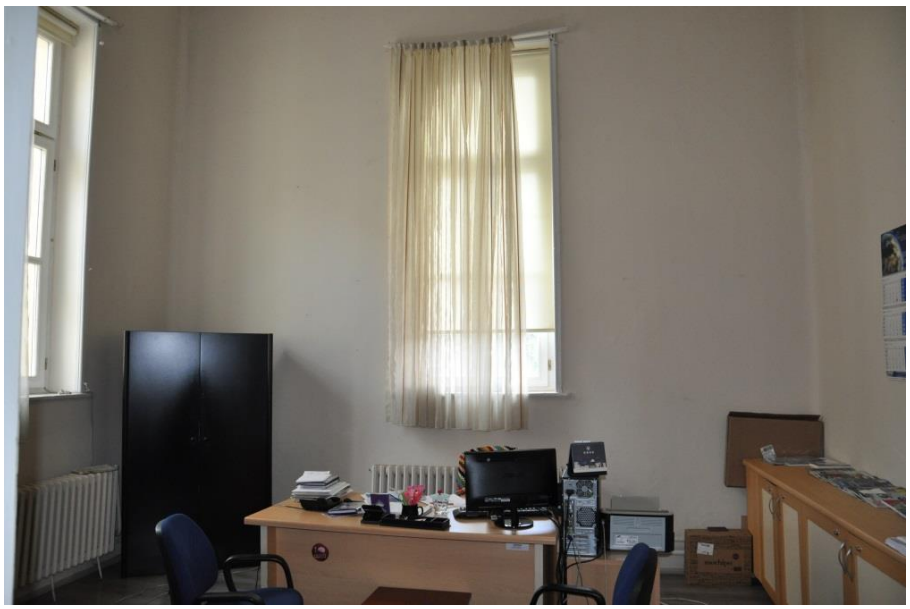
Şekil 178. Atatürk Lisesi, birinci kat, orta merdivenin bulunduğu bölüm, batıya bakış

Bu son iki mekanın güneyinde, 4.28 m. x 5.05 m. boyutlarında olup doğu duvarında eksenden kuzeye ve güney duvarında eksenden doğuya kayık 1.23 m. genişliğinde birer pencere ile dışa açılan ve batısındaki 1.51 m. x 2.68 m. ölçülerindeki küçük hole (105)

1.35 m. genişliğinde bir kapı ile açılan kadın mescidi (104) bulunmaktadır. 1.32 m. genişliğinde bir kapı ile galeriye bağlanan holün güneyinde ise 1.54 m. x 2.19 m. boyutlarındaki tuvalet (106) yer alır. 0.47 m. genişliğinde bir pencere ile güney yönünde dışa açılan mekana giriş 0.70 m. genişliğinde bir kapı ile holden sağlanır (Şekil 172). Arşivin kuzeyinde de birebir aynı düzenlemeye sahip Psikolojik Danışmanlık Servisi (122-123-124) yer alır (Şekil 179, 180).



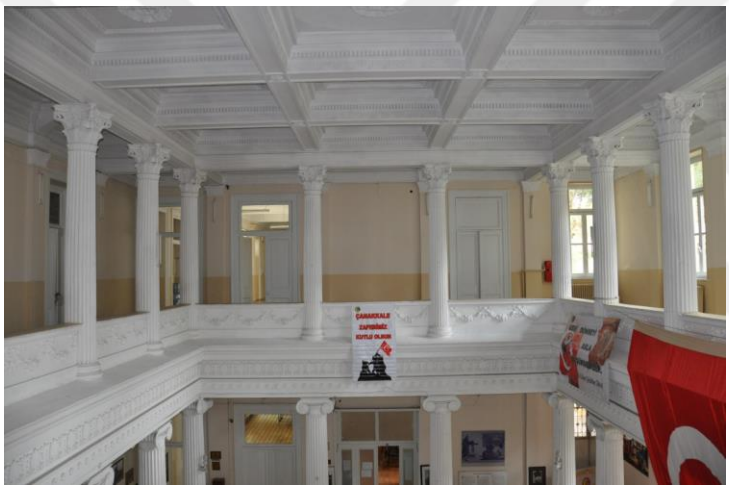
Şekil 179. Atatürk Lisesi, birinci kat, Psikolojik Danışmanlık, holden tuvalete bakış



Şekil 180. Atatürk Lisesi, birinci kat, psikolojik danışman odası, doğuya bakış

Avlu boşluğunu birinci kat seviyesinde dört yönden çevreleyen galerinin zemin kat ile aynı sayı, malzeme ve ölçülerdeki sütunlarının gövdeleri yivli, başlıkları ise korint tarzındadır. Korkuluk levhalarının avluya bakan yüzünde sütun aralarında kalan kısımlar ile bu bölümün kaset döşemeli tavanı Neo-klasik üslupta bezenmiştir (Şekil 182).

Galerinin güney ve kuzeyindeki 4. 70 m. x 26.65 m. ölçülerindeki koridorlara (110-118) geçiş sağlayan kapıları ve batı yönünde dışa açılan pencereleri zemin kat ile aynı özelliklerdedir. Farklı olarak arka bahçeye açılan kapılar birinci katta 1.12 m. genişliğinde birer pencereye dönüşmüştür. Ayrıca güneyde yer alan birime (113) galeriden değil koridordan girilmektedir (Şekil 172, 181-183).



Şekil 181. Atatürk Lisesi, birinci kat, galerinin kuzey kolundan güneye bakış



Şekil 182. Atatürk Lisesi, birinci kat, galeri, kuzeydoğuya bakış

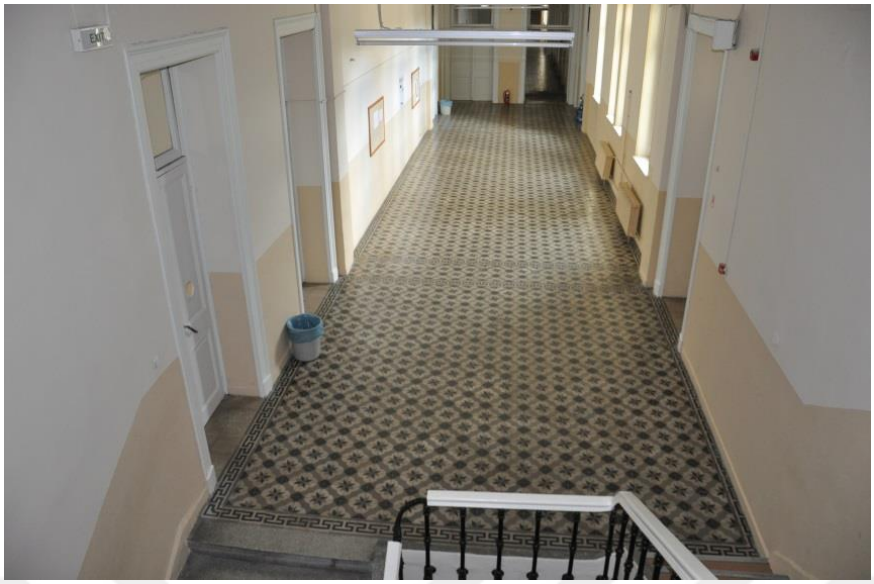


Şekil 183. Atatürk Lisesi, birinci kat, galeri, batıya bakış

Birinci katta da eksenin kuzeyi ve güneyi simetrik düzenlenmiş olup koridorların batısında yer alan ve çoğu derslik olarak kullanılan, zemin kattakiler ile aynı sayıda ve yaklaşık aynı ölçülere sahip mekanların (113-115, 112-116, 111-117) açıklıkları da yine aynı sayı, konum ve ölçülerdedir (Şekil 172). Koridorlar (110-118) dışarıya; doğu yönünde bağlandıkları mekanların oluşturduğu dışa taşkın kütleler arasında kalan boşluklara ortada 0.93 m. genişliğinde ikişer ve iki yanında 1.23 m. genişliğinde birer olmak üzere dörder pencere ile açılmaktadırlar. Yapının kuzey ve güney uçlarında koridorların sonunda ise zemin kattan ikinci kata ulaşan çift kollu merdiven bulunmaktadır (Şekil 184-186).



Şekil 184. Atatürk Lisesi, birinci kat, güney koridor, güneye bakış



Şekil 185. Atatürk Lisesi, birinci kat, güney koridor, merdivenden kuzeye bakış



Şekil 186. Atatürk Lisesi, birinci kat, kuzey koridor, kuzeydoğuya bakış

Planın yansıttığı U'nun dik kollarında yer alan birimler (107-120) de zemin kat ile aynı sayı, ölçü ve konumlarda açıklıklara sahip olup farklı olarak, kuzey-güney yönünde bölüntüye uğratılmak suretiyle birer giriş holüne (109-121) sahip hale getirilmişlerdir (Şekil 172). Güneyde; koridordan ulaşılan hol, doğu duvarının kuzey ucunda yer alan bir kapı ile ölçülerindeki erkek mescidine, güney duvarındaki bir kapı ile de tuvaletlere (108) bağlanır (Şekil 187, 188). Kuzeyde ise; aynı konumdaki hol ölçüleriyle daha küçük tutularak kuzeyindeki bölüm, koridordan ulaşılan tuvalete (119) dahil edilmiştir.

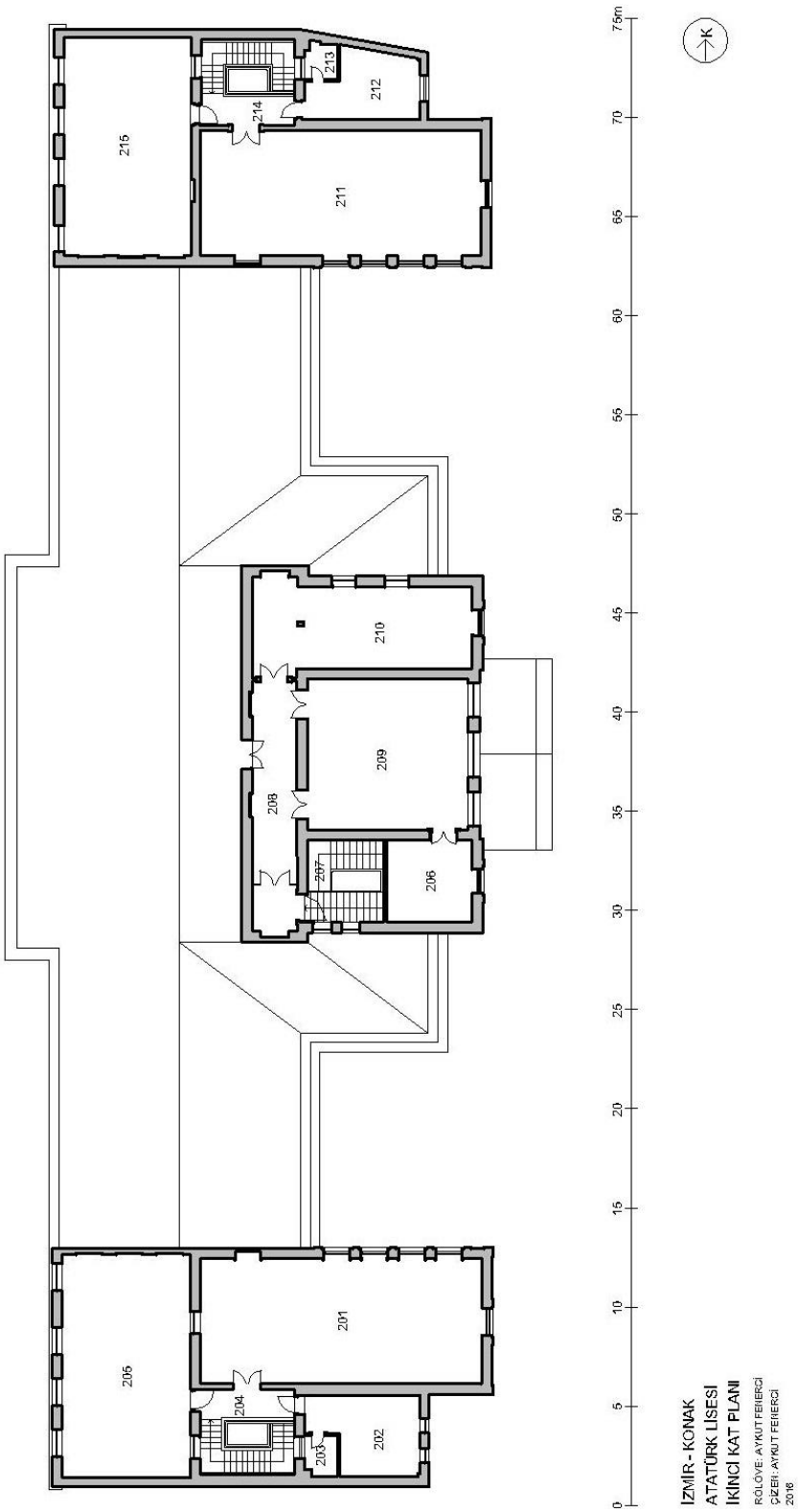
Holün doğusunda yer alan derslik, boyut ve pencere düzeni olarak güneydeki mescit ile aynı özelliklerdedir.



Şekil 187. Atatürk Lisesi, birinci kat, güneydoğuda yer alan hol, güneye ve kuzeye bakış

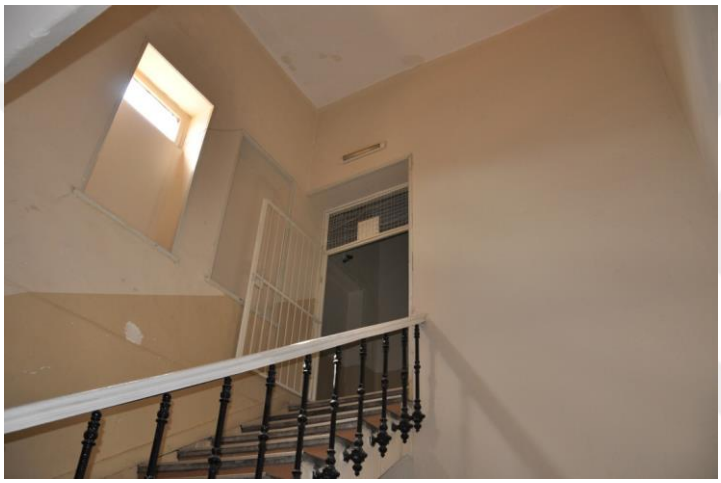


Şekil 188. Atatürk Lisesi, birinci kat, güneydoğuda yer alan erkek mescidi, kuzeye bakış



Şekil 189. İzmir – Konak Atatürk Lisesi, ikinci kat planı

Yapıda ikinci kat; ortadaki dışa taşkın bölümün birinci katta Bilgi Teknolojileri Sınıfı, kuzeyindeki arşiv, güneyindeki fotokopi odası ve merdivenin yer aldığı bölüm ile galerinin doğu kanadını kaplayan alanın ve U'nun kuzey ve güney uçta yer alan dik kollarının üzerine inşa edilmiş olup geri kalan bölümler bu seviyede kırma çatı ile örtülüdür (Şekil 189). Orta bölüme ulaşan merdivenin yer aldığı ve güneye bakan 0.50 m. arayla yerleştirilmiş 0.92 m. genişliğinde biri kör diğeri üst seviyede vasistaslı iki penceresi bulunan bölüm (207), kuzey-güney doğrultusunda 2.30 m. x 18.50 m. boyutlarında olup kuzeyde 1.50 m. genişliğinde bir kapı ile bölünerek 5.40 m.lik kısmının yatakhaneye dahil edildiği koridora (208) bağlanır (Şekil 190, 191).



Şekil 190. Atatürk Lisesi, ikinci kat, orta bölüme çıkan merdiven, güneybatıya bakış



Şekil 191. Atatürk Lisesi, ikinci kat, orta bölüm, koridor, güneye ve kuzeye bakış

Batı duvar ekseninde 1.40 m. genişliğinde çatıya açılan bir kapı ve iki yanında 1.20 m. genişliğinde birer girinti bulunan koridorun doğusunda 8.12 m. x 7.48 m. ölçülerindeki bugün öğretmen dolapları ve bazı mobilyaların bulunduğu C Yatakhanesi (209) yer alır. Doğu duvarında bulunan 0.74 m. aralıklı ortada 2.99 m. ve yanlarda 1.72 m. genişliğinde üç pencere ile dışa açılan yatakhane batı duvarının kuzey ve güney uçlarında yer alan 1.32 m. genişliğinde birer kapı ile koridora, güney duvarının doğu ucunda yer alan 1.20 m. genişliğinde bir kapı ile de toplantı odasına (206) bağlanmaktadır. 4.29 m. x 4.16 m. ölçülerindeki oda, doğu duvar eksenindeki 1.23 m. genişliğinde bir pencere ile dışa açılır (Şekil 192-194).



Şekil 192. Atatürk Lisesi, ikinci kat, orta bölüm, C Yatakhanesi, doğuya bakış



Şekil 193. Atatürk Lisesi, ikinci kat, orta bölüm, C Yatakhanesi, batıya bakış



Şekil 194. Atatürk Lisesi, ikinci kat, orta bölüm, toplantı odası, güneye bakış

Yatakhanenin kuzeyinde yer alan ve koridordan girilen D yatakhanesi (210) ise koridordan eklenen ve bir kolonla desteklenen bölümle birlikte 11.10 m. x batı kısımda 5.40 m. ve doğu kısımda 4.16 m. ölçülerinde olup, doğu duvarında bulunan 1.26 m. genişliğinde bir pencere ile dışa açılmaktadır. Ayrıca kuzey duvarında eksenin doğu ve batısında 1.45 m. ara ile konumlanmış 1.20 m. genişliğinde biri kör diğeri üst seviyede vasistas olan iki pencere vardır (Şekil 189, 195, 196).



Şekil 195. Atatürk Lisesi, ikinci kat, orta bölüm, D Yatakhanesi, doğuya bakış



Şekil 196. Atatürk Lisesi, ikinci kat, orta bölüm, D Yatakhanesi, doğuya bakış

İkinci katta kuzey ve güney uçlarda yer alan bölümler birbirine yaklaşık simetrik olarak düzenlenmiştir. Bu bölümlere yapının kuzey ve güney uçlarında yer alan merdivenler ile ulaşılır. Kattaki mekanlara geçiş, merdivenlerin bağlandığı 4.73 m. x 1.46 m. ölçülerindeki birer giriş holünden sağlanır (Şekil 189, 197).



Şekil 197. Atatürk Lisesi, ikinci kat, güney bölüm, merdiven batıya ve hol doğuya bakış

Güney kanatta giriş holünün (204) kuzey duvar ekseninde yer alan 1.37 m. genişliğindeki kapıdan girilen oda (201), doğu-batı yönünde 14.18 m. x 6.32 m. ölçülerinde dikdörtgen bir mekan olup kuzey duvar ekseninin doğusunda 0.58 m. arayla bulunan 1.32 m. genişliğinde dört ve doğu duvar ekseninde yer alan 1.38 m. genişliğinde bir pencere ile dışa açılmaktadır. Ayrıca batı duvarında batısındaki birime açılan 1.12 m. genişliğinde bir pencere ve kuzey duvarının batısında 1.29 m. genişliğinde ve 0.36 m. derinliğinde bir niş yer alır (Şekil 198, 199).



Şekil 198. Atatürk Lisesi, ikinci kat, güney bölüm, holün kuzeyindeki oda, kuzeye bakış



Şekil 199. Atatürk Lisesi, ikinci kat, güney bölüm, holün kuzeyindeki oda, doğuya bakış

Holün batısında 1.11 m. genişliğindeki kapıdan girilen ve 6.45 m. x 11.22 m. boyutlarında kuzey-güney yönünde bir dikdörtgen olan bir diğer odanın (205) batı duvarında 1.37 m. genişliğinde dört, kuzey duvarında aynı genişlikte olmak üzere biri kör, ikisi vasistaslı üç ve doğu duvarının güneyinde merdiven boşluğuna bakan 1.14 m. genişliğinde bir pencere bulunmaktadır (Şekil 189, 200).



Şekil 200. Atatürk Lisesi, ikinci kat, güney bölüm, holün batısındaki oda, kuzeye bakış

Holün doğusunda yer alan ve 0.85 m. genişliğinde bir kapıdan girilen 6.17 m. x 4.07 m. ölçülerindeki lojman (202) ise doğuya bakan 0.80 m. arayla 0.70 m. genişliğine iki pencereye sahiptir. Odanın güneybatı köşesinde 1.64 m. x 2.07 m.lik bir alan (203) banyo olarak düzenlenmiştir ve batısındaki merdiven boşluğuna bakan 1.13 m. genişliğinde bir penceresi bulunmaktadır (Şekil 201, 202).



Şekil 201. Atatürk Lisesi, ikinci kat, güney bölüm, lojman, doğuya bakış



Şekil 202. Atatürk Lisesi, ikinci kat, güney bölüm, lojman, batıya bakış

İkinci katın kuzey kanadı güney kanat ile her açıdan neredeyse aynı özelliklerdedir. Farklı olarak; kuzey uçta merdivenin doğusunda yer alan lojmanın (212), doğu yönünde daralması nedeniyle bu yöne bakan 1.33 m. genişliğinde tek penceresi vardır. Ayrıca holün batı ve güneyindeki birimleri bağlayan bir pencere bulunmamakta, aynı yerde ve ölçülerde batıdaki birime ait bir niş yer almaktadır (Şekil 189, 203-206).



Şekil 203. Atatürk Lisesi, ikinci kat, kuzey bölüm, lojman, doğuya bakış



Şekil 204. Atatürk Lisesi, ikinci kat, kuzey bölüm, lojman, batıya bakış



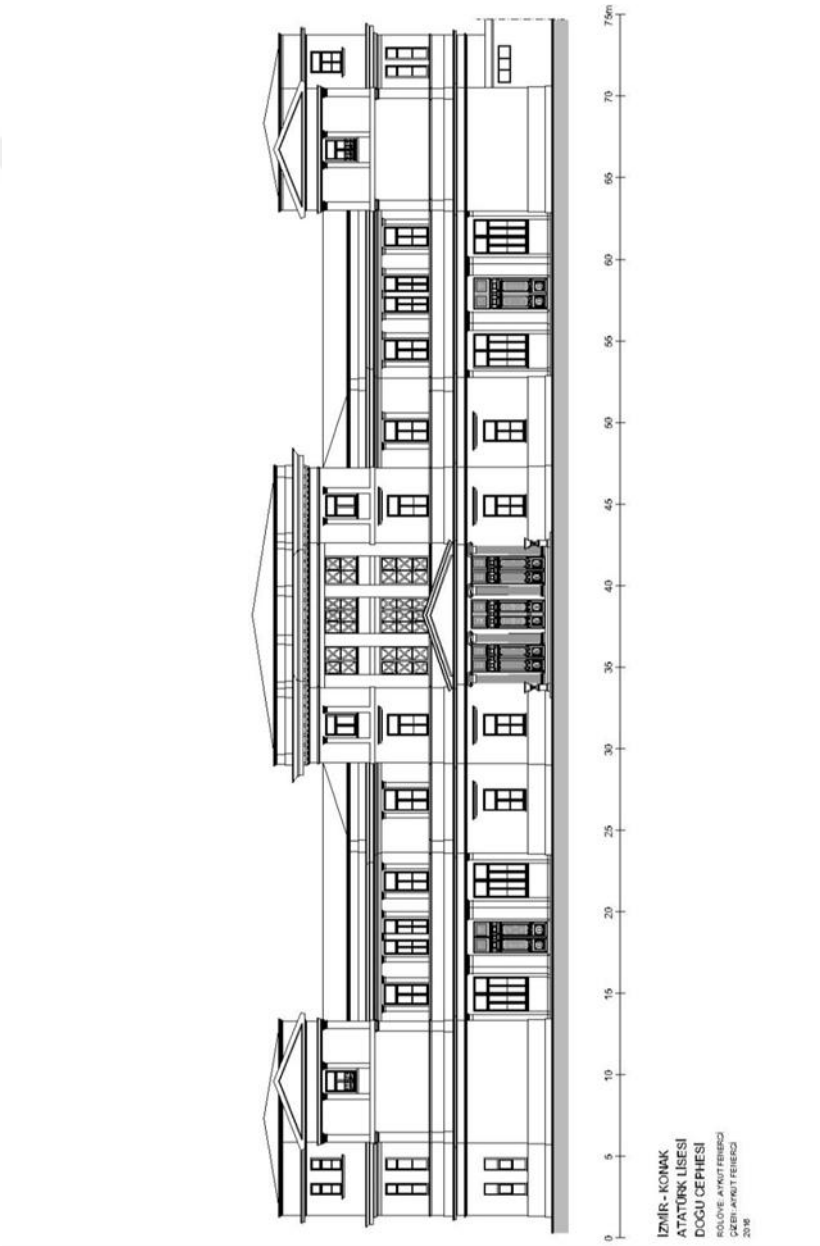
Şekil 205. Atatürk Lisesi, ikinci kat, kuzey bölüm, holün güneyindeki mekan, doğuya bakış



Şekil 206. Atatürk Lisesi, ikinci kat, kuzey bölüm, holün güneyindeki mekan, batıya bakış

Cepheler

Cepheleri simetrik bir anlayışla düzenlenmiş olan iki katlı yapının ön cephesi ana girişin de yer aldığı doğu cephedir. Ana kütleden eksende ve kuzey ve güney uçlarda doğu yönünde kademeli olarak dışa taşan bölümler, bir kat daha yüksek olup simetriyi vurgulamanın yanı sıra girinti-çıkıntı oluşturarak cepheye hareketlilik kazandırmıştır (Şekil 207-209). Benzer bir durum batı (arka) cephe için de geçerlidir. Kuzey ve güney cepheler ise sağırdır.



Şekil 207. İzmir Atatürk Lisesi, doğu cephe çizimi



Şekil 208. İzmir Atatürk Lisesi, doğu cephe, kuzeydoğudan görünüş



Şekil 209. İzmir Atatürk Lisesi, doğu cephe, doğudan görünüş

Kat ayrımlarını vurgulayan beyaza boyanmış saçaklar ve kademeli silme gruplarının boylu boyunca devam ettiği 73.60 m. uzunluğunda ve 17.10 m. yüksekliğinde olan doğu cephe ekseninde kademeli olarak dışa taşan bölümün ortasına yerleştirilmiş, üçgen alınlıklı 9.10 m. genişlik ve 7.50 m. yüksekliğe sahip ön giriş mekânının doğu kısmında, 1.72 m. arayla yerleştirilmiş 4.70 m. yüksekliğinde dört mermer sütun yer alır. Mekan İyon düzeninin özelliklerini taşır. Mekanın batı duvarında sütunlar ile yaklaşık aynı hizada yer alan pilastrların sınırladığı 1.73 m. x 4.50 m. boyutlarında, çift kanatlı, ahşap ve bezemeli üç kapı, ana girişi oluşturur (Şekil 210, 211).



Şekil 210. İzmir Atatürk Lisesi, doğu cephe, ön giriş, doğudan görünüş



Şekil 211. İzmir Atatürk Lisesi, doğu cephe, ön giriş, güneyden görünüş

6.05 m. yüksekliğindeki zemin katta; kademelenmenin en dışında kalan bölümde, girişin kuzey ve güneyinde 1.90 m. mesafede ve zeminden 1.55 m. yükseklikte 1.30 m. x 2.55 m. ölçülerinde birer pencere ve üzerlerinde 2.38 m. uzunluğunda birer saçak yer alır. Bir iç kademedeki bölümde yine her iki yönde doğuya bakan aynı ölçülerde birer, dışa taşkınlık nedeniyle oluşan kuzey ve güney yüzlerde ise ikişer saçaklı pencere bulunmaktadır (Şekil 212, 213).



Şekil 212. İzmir Atatürk Lisesi, doğu cephe, ön girişin kuzeyi, zemin kat, doğudan görünüş



Şekil 213. İzmir Atatürk Lisesi, doğu cephe, ön girişin güneyi, zemin kat, güneyden görünüş

Doğu cephenin girintide kalan kısımlarında, ortada 1.92 m. x 4.52 m. boyutlarında olup ana giriş ile aynı özelliklerde bir kapı ve iki yanında 1.45 m. mesafede, zeminden 1.42 m. yükseklikte, 2.10 m. x 3.30 m. ölçülerinde birer pencere yer alır. Bu bölümlerde farklı olarak, açıklıkların bulunduğu alanlar pilastrlar ile düşey olarak sınırlanmış ve vurgulanmıştır. Ayrıca pilastr başlıklarına oturan kademeli silme grubu da tüm cephe boyunca devam ederek yatay bölümlenmeye katkı sağlamıştır (Şekil 214).

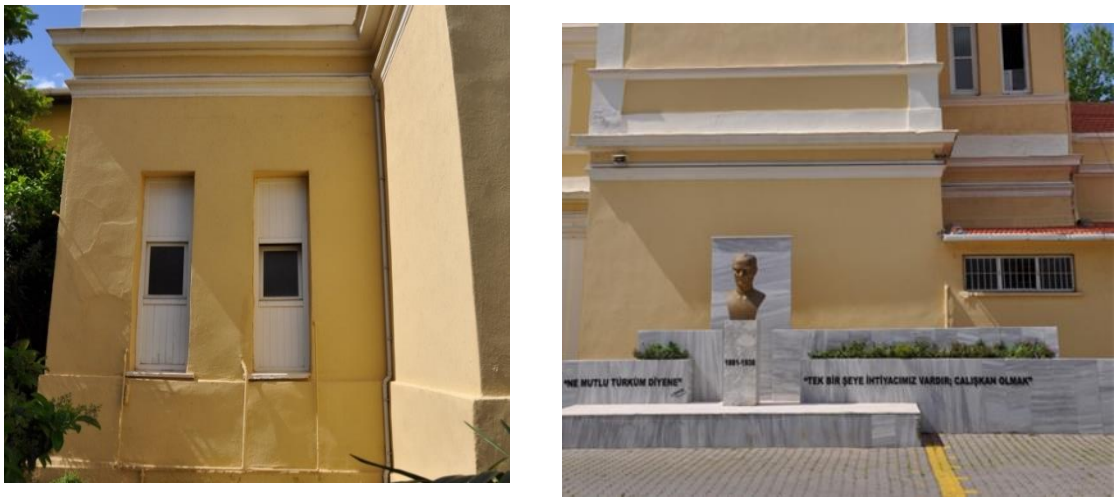


Şekil 214. İzmir Atatürk Lisesi, doğu cephe, güneydeki girintili bölüm, zemin kat, doğudan görünüş

Kuzey ve güney uçlarda dışa taşkın kısımların doğu yüzleri sağır olup, orta bölüme bakan yüzlerinde dörder pencere yer alır (Şekil 215). Dış kademeyi oluşturan kütlelerin, kuzeydekinin kuzeye, güneydekinin güneye bakan yüzlerinde ise herhangi bir açıklık bulunmamaktadır. Güney uçta iç kademede kalan bölümde ikişer vasistas pencere yer alırken, kuzeyde simetriğindeki kısım ek binanın kapsamına alındığından dıştan algılanamamaktadır (Şekil 216).



Şekil 215. İzmir Atatürk Lisesi, doğu cephe, kuzey uçtaki bölüm, zemin kat, güneydoğudan görünüş



Şekil 216. İzmir Atatürk Lisesi, doğu cephe, güney ve kuzey uçtaki bölümler, zemin kat, doğudan görünüş

Birinci kat 4.87 m. yüksekliğinde olup tüm pencereler zemin kattakiler ile aynı hizada bulunmaktadır ve her bölümde iki, üç, ya da dörtlü düzenlemelerde pencere yükseklikleri aynıdır. Eksende girişin üzerindeki bölüm girintilidir ve ortada 2.20 m., iki yanında 1.73 m. genişliğinde, 2.97 m. yükseklğinde olmak üzere çapraz çitalı üç pencereden oluşan bir düzenlemeye sahiptir. Kuzey ve güneyinde yine zemin kat ile aynı özelliklerde birer pencere yer alır (Şekil 217).



Şekil 217. İzmir Atatürk Lisesi, doğu cephe, orta bölüm, birinci ve ikinci kat, güneydoğudan görünüş

Bir iç kademedeki bölümde yine her iki yönde doğuya bakan 1.30 m. x 2.48 m. ölçülerinde birer, dışa taşkınlık nedeniyle oluşan kuzey ve güney yüzlerde ise doğuda birer, batıda ise biri kör olmak üzere ikili pencere düzenlemeleri görülür (Şekil 218, 219). Cephenin girintide kalan kısımlarında, ortada 0.93 m. x 2.76 m. boyutlarında ikişer pencere, bunların kuzey ve güneyinde 1.22 m. genişliğinde birer olmak üzere dörder pencere yer alır (Şekil 220).



Şekil 218. İzmir Atatürk Lisesi, doğu cephe, orta bölüm ve kuzeyi birinci kat, doğudan görünüş



Şekil 219. İzmir Atatürk Lisesi, doğu cephe, orta bölüm, birinci kat, kuzeyden görünüş



Şekil 220. İzmir Atatürk Lisesi, doğu cephe, güneydeki girintili bölüm, birinci kat, doğudan görünüş

Kuzey ve güney uçlarda dışa taşkın kısımların sağır olan doğu yüzleri iki yanda pilastrlar ile sınırlanmış, orta bölüme bakan yüzlerine dörder pencere yerleştirilmiştir (Şekil 221). Dış kademeyi oluşturan kütlelerin, kuzeydekinin kuzeye, güneydekinin güneye bakan yüzlerinde herhangi bir açıklık bulunmazken, iç kademede kalan bölümlerde 0.70 m. x 2.65 m. boyutlarında ikişer pencere yer alır (Şekil 222).



Şekil 221. İzmir Atatürk Lisesi, doğu cephe, kuzey uçtaki bölüm, birinci kat, güneyden görünüş



Şekil 222. İzmir Atatürk Lisesi, doğu cephe, kuzey uçtaki bölüm, birinci kat, kuzeydoğudan görünüş

Birinci katta yer alan pencerelerin, eksende dış kademede ve kuzey ve güney uçlarda iç kademede bulunanlar dışında, tümü pilastrlar ile sınırlanmıştır. Pilastr başlıklarına oturan ve saçak altında kalan silme grubu yine cephe boyunca devam eder. Ayrıca üzerlerinde pilastrların yer aldığı silmeler pencere denizliklerinin dışa taşarak birleştirilmesi ile oluşturulmuştur.

Yapıda ikinci kat 3.70 m. yüksekliğinde olup eksende dış kademeyi oluşturan bölüm ile kuzey ve güney uçlarda dışa taşan kısımlarda yer almaktadır. Diğer bölümlerde ise saçağın üstünde 1.15 m. yüksekliğinde parapet duvarı bulunur. Bu kattaki açıklıklar da yine diğerleri ile aynı hizadadır (Şekil 208, 209).

Orta bölümde, birinci kat ile aynı konum, özellik ve genişlikte ancak 1.97 m. yüksekliğinde üçlü pencere düzenlemesi, kuzey ve güneyindeki hafif çıkıntılı kısımlarda ise 1.92 m. yükseklikte ve 1.30 m. genişlikte birer pencere yer alır. Üst kısmında kesintisiz silme bulunan pencereler pilastrlar ile sınırlanmış olup, önlerinde 0.75 m. yüksekliğinde korkuluk vardır (Şekil 217). Kuzey ve güney yüzlerinde sadece çatıya bakan kısımlarda küçük birer vasistas pencere bulunan bu bölümü çatı seviyesinde geniş ve kademeli saçak çepeçevre dolaşır. Saçak altında yer alan furuş ve diş sırası ise çatıya bakan kısımlarda kesilir. Orta bölüm parapet duvarı ile sonlanır (Şekil 223).



Şekil 223. İzmir Atatürk Lisesi, orta bölüm, üçüncü kat, güneyden görünüş

Kuzey ve güney uçlardaki kısımlarda dış kademede, pilastrlar ile sınırlanmış olan doğu yüzde ortada 1.30 m. x 1.90 m. ölçülerinde birer, orta bölüme bakan yüzlerinde dörder pencere yer alır. Diğer yüzler sağırdır. Söz konusu pencerelerin tümü kademeli başlıklarına silmelerin oturduğu pilastrlar ile sınırlı olup önlerinde birer korkuluğa sahiptirler (Şekil 224, 225). İç kademede kalan kısımlarda ise güneyde 0.70 m. x 1.90 m. ölçülerinde iki, kuzeyde 1.30 m. x 1.90 m. ölçülerinde bir pencere bulunmakta olup, pilastr ve silme yer almaz ancak tüm kütleyi çevreleyen saçak devam eder (Şekil 226). Bu bölümler, doğu yüzde saçağa oturan üçgen alınlıkla, diğer kısımlarda parapet duvarıyla sonlanır (Şekil 208, 226).



Şekil 224. İzmir Atatürk Lisesi, güney uçtaki bölüm, üçüncü kat, kuzeydoğudan görünüş



Şekil 225. İzmir Atatürk Lisesi, kuzey uçtaki bölüm, üçüncü kat, güneyden görünüş



Şekil 226. İzmir Atatürk Lisesi, kuzey uçtaki bölüm, üçüncü kat, doğudan görünüş

Yapının batı (arka) cephesi, doğu cepheye göre daha sade bir görünüme sahiptir. Yine simetrinin hakim olduğu cephede, orta bölüm ana kütleden dışa taşırılmış olup iki katlıdır (Şekil 227). Üç katlı olarak düzenlenen kuzey ve güney uçlarda ise ilk iki katta hafif bir çıkıntıyla düşey bölünme sağlanarak bu kısımlara vurgu yapılmış ve simetri güçlendirilmiştir. Yatayda beyaza boyanmış saçak ve silmeler, düşeyde ise birinci katta yer alan pilastrlar cepheye hareket sağlamıştır (Şekil 228).



Şekil 227. İzmir Atatürk Lisesi, batı cephe, orta bölüm, kuzeybatıdan görünüş



Şekil 228. İzmir Atatürk Lisesi, batı cephe, kuzey bölüm, kuzeybatıdan görünüş

Zemin katta, orta bölümün batı yüzünde beş pencere, kuzey ve güney yüzlerinde ise birer çift kanatlı kapı yer alır. Demirden ve bezemeli olan kapıların üst bölümleri ferforje pencere olarak düzenlenmiştir (Şekil 229, 230). Bu bölümün kuzey ve güneyinde aynı özelliklerde ikişer dörtlü pencere düzenlemesi, uçlarda ise üçer pencere yer alır (Şekil 231, 232).



Şekil 229. İzmir Atatürk Lisesi, batı cephe, orta bölüm, batıdan görünüş



Şekil 230. İzmir Atatürk Lisesi, batı cephe, orta bölüm, zemin kat, güneyden görünüş



Şekil 231. İzmir Atatürk Lisesi, batı cephe, orta bölümün güneyi, güneybatıdan görünüş



Şekil 232. İzmir Atatürk Lisesi, batı cephe, güney uç, zemin kat, kuzeybatıdan görünüş

Birinci kattaki pencereler zemin kat ile aynı konum, sayı ve genişliğe sahiptir. Farklı olarak tümü profilli başlıklara sahip pilastrlar ile sınırlanmıştır. Orta bölümün kuzey ve güney yüzlerindeki açıklıklar ise birinci katta pencereye dönüşmüştür (Şekil 227-229, 231, 233).

Sadece kuzey ve güney uçlarda yer alan ikinci katta, dörder pencere bulunmaktadır (Şekil 234). Saçak ve silme uygulamaları doğu cephe ile aynı olan batı cephe de parapet duvarı ile sonlanır.



Şekil 233. İzmir Atatürk Lisesi, batı cephe, kuzey bölüm, zemin ve birinci kat



Şekil 234. İzmir Atatürk Lisesi, batı cephe, güney uç, birinci ve ikinci katlar

Bezeme

Yapının bezemeleri doğuda yer alan ön giriş mekanı ile avluyu çevreleyen revaklar ve galeri katında yoğunlaşmıştır. Doğu ve batı cephelerde ise silme ve saçaklar ile pilastrlar bezeme unsuru olarak göze çarpar.

Cepheler silmelerle bezenmiş ve yatay bölünme sağlanarak hareketlendirilmiştir. Kat ayrımlarını vurgulayan kademeli silme ve saçaklar doğu ve batı cepheler boyunca sürmektedir. Doğu cephenin orta bölümünde çatı seviyesindeki saçak altında furuş ve diş sırası yer alır (Şekil 235, 236). Cephelerdeki düşey bölümlenme ve hareket, aynı zamanda bezeme alanı da yaratan pilastrlar ile sağlanmıştır. Pilastrların başlıkları profilli olup bezemesizdir (Şekil 237).



Şekil 235. İzmir Atatürk Lisesi, doğu cephe, kademeli silme ve saçak, detay



Şekil 236. İzmir Atatürk Lisesi, doğu cephe, saçak altındaki furuş ve diş sırası



Şekil 237. İzmir Atatürk Lisesi, doğu cephe, profilli pilastr başlıkları, detay

Bezemelerin ağırlıklı olarak yer aldığı ön giriş bölümünde oyma tekniğinde yapılmış antik dönem repertuarından alınma motifler görülür. Volütlü sütun başlıklarında yumurta ve altında inci-payet dizileri yer alır (Şekil 238). Ön girişin batı duvarında ve yan girişlerde yer alan kapılarda da üst ve orta bölümlerde bitkisel ve geometrik bezemeler bulunmaktadır (Şekil 239, 240).



Şekil 238. İzmir Atatürk Lisesi, doğu cephe, ön giriş, sütun başlığı



Şekil 239. İzmir Atatürk Lisesi, doğu cephe, ana giriş kapısı, üst bölüm, bezeme detayı



Şekil 240. İzmir Atatürk Lisesi, doğu cephe, ana giriş kapısı, üst bölüm, bezeme detayı

Yapının içindeki bezemeler; giriş holü ve avluda görülür. Giriş holünün avlu yönündeki açıklıklarının üst bölümlerinde, profilli silmeler ile sınırlanmış birer diş sırası ve dışa taşkın rozet dizisi yer alır (Şekil 241).



Şekil 241. İzmir Atatürk Lisesi, giriş holü, avluya bakan açıklık, üst bölüm, detay

Malzeme-Yeknik

Giriş holü, avlu ve koridorların zemini karo mozaik, tuvaletler fayans, diğer mekanların tümü ahşap parke kaplamadır. Tavanlar ise avluyu çevreleyen revakların kaset döşemeleri dışında betonarme kirişli ve düz olarak yapılmıştır. Basamaklar ve okulun adının yazdığı friz mermer kaplama, bezemesiz olan arşitrav ve alınlık beyaz sıvalı, zemin karo mozaik kaplama ve tavan kaset döşemedir.

4. 4. İZMİR NAMIK KEMAL LİSESİ

Özgün Kullanımı **:** Rum Evangeliki Okulu

Yapım Yılı **:** 1910-1922

Yeri **:** İzmir İli, Konak İlçesi, Alsancak Mahallesi, Kültürpark 26 Ağustos Kapısı karşısı

Koruma Durumu **:** Tapunun 215 pafta, 3336 (eski 2943) ada, 109 parselinde kayıtlı yapı, Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu'nun 25.1.1985 tarih ve 599 sayılı kararıyla korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı olarak tescilli, 06.10.2005 tarih ve 874 sayılı kararla koruma grubu "2. Grup yapı" olarak belirlenmiş.

İnceleme Yılı **:** 2015-2016

Tarihçe

Yapı, Rum Evangeliki Okulu için inşa edilen ancak bu okul tarafından hiç kullanılamayan bir eğitim yapısıdır. 1733 yılında kurulan okul, 20. yüzyılın başlarında öğrenci sayısındaki artış nedeni ile yeni bir binaya ihtiyaç duymuş ve bugün Namık Kemal Lisesi olarak kullanılan yapı inşa edilmeye başlanmıştır. 1910'da başlayan inşaat, Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı nedeniyle kesintiye uğramış; ancak 1922 yazında bitirilebilmiştir. Cumhuriyet'in ilanının ardından Türklere devrolan okul binasının bir dönem hastane olarak kullanıldığı, savaş sürecinde ise bir süre İngilizler tarafından karargâh olarak kullanıldığına ilişkin çeşitli söylentiler de bulunmaktadır.

1924-25 ders yılından itibaren İzmir Kız Lisesi olarak kullanılan yapı, adı geçen okulun 1937-38 ders yılı başında Karataş'taki eski Erkek Öğretmen Okulu (bugün Kız Lisesi) binasına taşınmasını takiben, Kültür Müdürlüğü tarafından "Fuar günlerinde pansiyon olarak kullanılması" için Fuar Komitesi'ne verilmiştir, 1939 yılında İzmir İkinci Erkek Lisesi adıyla yeni bir liseye dönüştürülmüştür (Avcı Özbakan-Akyol Altun, 2013, s. 222).

Namık Kemal Lisesi, kurumsal köken olarak İzmir'in ilk idadi mektebi olan İzmir İdadisi'ne dayanmakta olup, 1939 yılında günümüzdeki binasında açılmış ve İzmir Erkek Lisesi'nin (günümüz Atatürk Lisesi) bir şubesi olarak İzmir İkinci Erkek Lisesi adıyla eğitim vermiştir. 1942'de Birinci Erkek Lisesi'nin adı "Atatürk Lisesi" olurken bu okula "İnönü Lisesi" adı verilmiştir, 1952-1953 öğretim yılı başında adı yeniden değiştirilerek Namık Kemal Lisesi olmuştur (Ürük, 2013, s. 425).

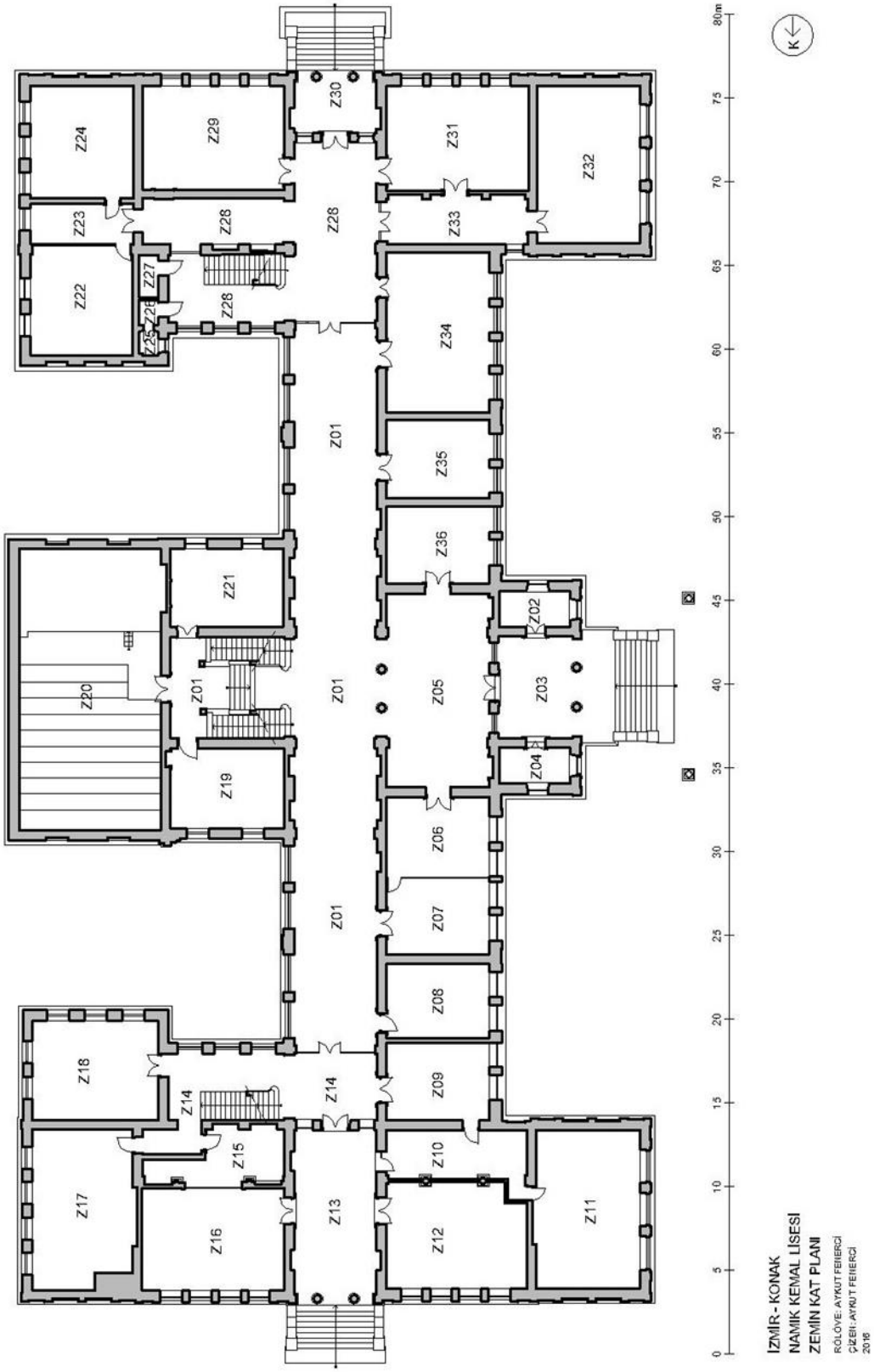
Plan ve İç Tasvir

Bodrum üzerine iki kat ve çatının ortasında küçük bir lojman katı ile üzerinde teras olarak inşa edilmiş ve üzeri kırma çatı ile örtülmüş olan yapı, etrafı duvar ve parmaklıklarla çevrili geniş bir parselde yer alır.



Şekil 242. İzmir Namık Kemal Lisesi, Google Earth uydu görüntüsü

Simetrik bir kütle kurulumuna sahip yapı, kuzey-güney doğrultusunda yatay olarak uzanan bir H biçimindedir. H'nin yatay kolunun orta bölümü doğu ve batı yönünde farklı ölçülerde dışa taşırılarak vurgulanmıştır. Dik kollarında ise doğuda orta bölüme doğru kademelenme görülür (Şekil 242, 243).



Şekil 243. İzmir Namık Kemal Lisesi, zemin kat planı

Yapıya giriş batı cephenin ortasında yer alan, kuzey ve güneyinde 4.20 m. x 2.15 m. boyutlarındaki birimlerin 1.15 m. genişliğinde düz mermer lentolu ve söveli birer kapı ile açıldığı, dokuz basamaklı 6.75 m. genişliğindeki mermer merdivenle çıkılan sahanlıktaki çift mermer sütunlu ortadaki 1.90 m., yanlardaki 1.50 m. genişliğinde üçlü açıklıktan geçilerek ulaşılan 4.40 m. x 6.00 m. ölçülerindeki ön giriş mekanı ve doğusundaki kapıyla sağlanır (Şekil 244, 245). Ön girişin zemini de mermer kaplama olup tavanda kaset döşeme kullanılmıştır. Benzer özelliklerde birer giriş de kuzey ve güney cephelerde yer almaktadır.



Şekil 244. İzmir Namık Kemal Lisesi, batı cephe, giriş



Şekil 245. İzmir Namık Kemal Lisesi, zemin kat batıdaki ön giriş mekanı

Ön girişin güneyindeki temizlik malzeme deposu (Z02) güney ve batı, kuzeyindeki teknik malzeme deposu (Z04) ise kuzey ve batı yönlerinde 1.35 m. genişliğinde birer pencere ile dışa açılmaktadır. İlkinin zemininde laminant parke, diğerinde dökme mozaik kullanılmıştır (Şekil 246-249). 1.50 m. genişliğindeki bezemeli mermer lentolu ve söveli giriş kapısının iki yanında da 1.20 m. genişliğinde birer pencere yer alır. Kapı ve pencerelerin iskeletleri ve parmaklıkları bronz malzemedendir (Şekil 250). Bu bölüm batı cephe ortasındaki dışa taşkın kütleyi oluşturur.



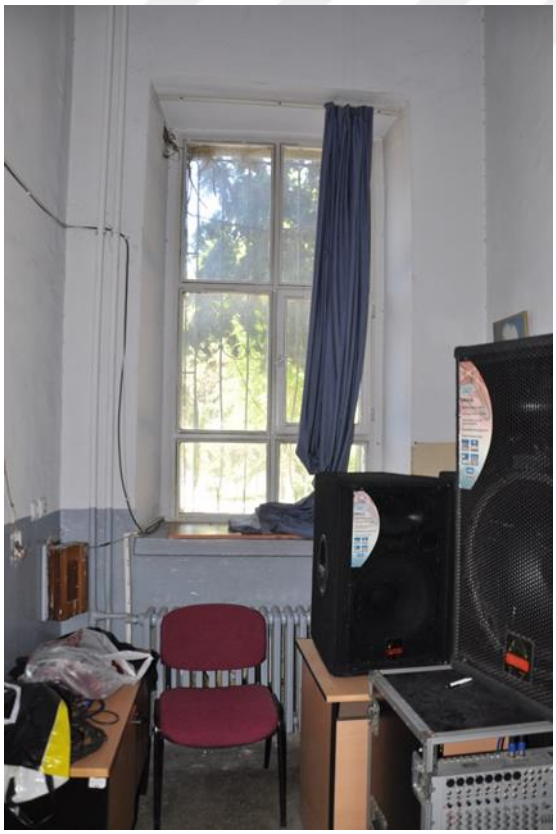
Şekil 246. İzmir Namık Kemal Lisesi, zemin kat, batı ön giriş mekanı, güneye bakış



Şekil 247. İzmir Namık Kemal Lisesi, zemin kat, girişin güneyindeki temizlik malzeme deposu



Şekil 248. İzmir Namık Kemal Lisesi, zemin kat, batı ön giriş mekanı, kuzeye bakış





Şekil 249. İzmir Namık Kemal Lisesi, zemin kat, girişin kuzeyindeki malzeme deposu



Şekil 250. İzmir Namık Kemal Lisesi, zemin kat, batı ön giriş, doğuya bakış

Kapının açıldığı 5.90 m. x 11.50 m. boyutlarındaki giriş holü (Z05) kuzey ve güney yönünde birer kapıyla idari birimlere, doğu duvar ortasındaki çift sütun ve iki yanındaki birer paye ile oluşturulmuş ortadaki 1.85 m., yanlardaki 1.45 m. genişliğindeki üçlü açıklıkla da kuzey-güney doğrultusunda uzanan ve iki uçta doğu yönünde devam ederek yatay bir U şeklini alan koridora ve koridorun doğusunda giriş ekseninde yer alan merdivene bağlanır (Şekil 251-253). Giriş holünün ve koridorun zemini karo mozaik kaplama, tavanı betonarme kirişli ve düzdür. Yağlı boya ile boyanmış sütunların gövdeleri yivli, başlıkları Dorik tarzdadır.



Şekil 251. İzmir Namık Kemal Lisesi, zemin kat, batı giriş holü, güneydoğuya bakış



Şekil 252. İzmir Namık Kemal Lisesi, zemin kat, batı giriş holü, doğuya bakış



Şekil 253. İzmir Namık Kemal Lisesi, zemin kat, batı giriş holü, kuzeye bakış

Giriş holünün kuzeyinde biri daha büyük diğer üçü yaklaşık eş büyüklükte olmak üzere dört birim yer alır. Bunların güneyden başlayarak ilki 6.15 m. x 4.95 m. boyutlarındaki müdür yardımcısı odası (Z06) güneyindeki hole bağlanan 1.45 m. genişliğindeki kapının yanı sıra kuzeydoğusunda yer alan bir kapıyla da kuzeyindeki 6.15 m. x 4.55 m. boyutlarındaki, girişi doğu duvar ortasındaki 1.50 m. genişliğinde bir kapıyla koridordan sağlanan fotokopi odasına (Z07) bağlanmaktadır (Şekil 254-257). Zeminleri laminant parke kaplı her iki birim de 1.55 m. genişliğinde ikişer pencere ile batı yönünde dışa açılır.



Şekil 254. İzmir Namık Kemal Lisesi, zemin kat, müdür yardımcısı odası, batıya bakış



Şekil 255. İzmir Namık Kemal Lisesi, zemin kat, müdür yardımcısı odası, doğuya bakış



Şekil 256. İzmir Namık Kemal Lisesi, zemin kat, fotokopi odası, batıya bakış

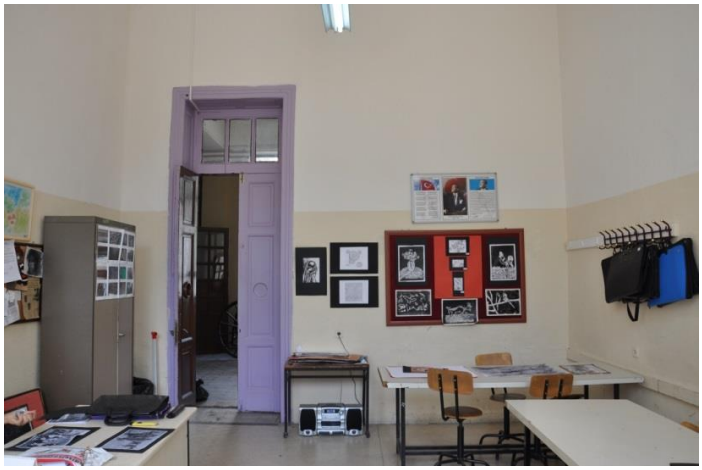


Şekil 257. İzmir Namık Kemal Lisesi, zemin kat, fotokopi odası, doğuya bakış

Bu birimlerin kuzeyinde yer alan 6.15 m. x 4.55 m. ölçülerindeki resim odası (Z08) kuzeydoğusundaki 1.15 m. genişliğindeki kapıyla koridora açılırken kuzeyindeki 6.10 m. x 4.70 m. ölçülerindeki derslik (Z09) ise kuzeybatısındaki 0.95 m. genişliğinde bir kapı ile disiplin kurulu odasına (Z10); doğu duvar ortasında yer alan 1.45 m. genişliğinde bir kapıyla da koridora bağlanır. Her iki mekan da batı yönünde dışa açılan diğerleriyle aynı ölçülerde ikişer pencereye sahiptir (Şekil 243, 258-261).



Şekil 258. İzmir Namık Kemal Lisesi, zemin kat, resim odası, batıya bakış



Şekil 259. İzmir Namık Kemal Lisesi, zemin kat, resim odası, doğuya bakış



Şekil 260. İzmir Namık Kemal Lisesi, zemin kat, resim odasının kuzeyindeki derslik, batıya bakış



Şekil 261. İzmir Namık Kemal Lisesi, resim odasının kuzeyindeki derslik, doğuya bakış

Kuzeyde H'nin dik kolunun ortasında yer alan, dokuz basamaklı 5.70 m. genişliğindeki mermer merdivenle çıkılarak ve çift mermer sütunlu ortadaki 1.75 m., yanlardaki 1.00 m. genişliğinde üçlü açıklıktan geçilerek ulaşılan 4.90 m. x 9.85 m. ölçülerindeki ön giriş mekanı (Z13) ve güneyindeki koridora (Z14) açılan kapı yapının kuzey girişini oluşturmaktadır. Buradaki ön giriş batıdaki ile aynı malzeme özelliklerine sahip olup farklı olarak düz tavanlıdır ve herhangi bir bezeme ögesi taşımamaktadır (Şekil 262, 263).



Şekil 262. İzmir Namık Kemal Lisesi, kuzey cephe, ortada yer alan giriş



Şekil 263. İzmir Namık Kemal Lisesi, kuzey ön giriş mekanı, güneye bakış

Kuzey ön girişin batı duvarının ortasında yer alan kapı ve bunun güneyindeki bir diğer kapı ile batıdaki birimlere girilir (Şekil 264). Bu birimlerden güneydeki 8.45 m. x 2.90 m. ölçülerinde doğu-batı yönünde bir dikdörtgen olan disiplin kurulu odası (Z10), kuzeybatı köşesinde yer alan 1.00 m. x 1.30 m. boyutlarında geçiş bölmesindeki kapı ile batıda yer alan 6.20 m. x 9.50 m. ölçülerindeki dersliğe (Z11) bağlanır (Şekil 243, 264, 265).



Şekil 264. İzmir Namık Kemal Lisesi, kuzey ön giriş, batıya bakış





Şekil 265. İzmir Namık Kemal Lisesi, zemin kat, disiplin kurulu odası ve batısındaki dersliğe geçiş bölümü

H’nin dik kolunun batı ucunda yer alan bu derslik, batı duvarındaki 2.00 m. genişliğinde üç pencere ile dışa açılır (Şekil 266, 267). Ön girişten ulaşılan kuzeydeki derslik de 8.50 m. x 6.40 m. ölçülerindedir (Z12) ve kuzeyde dört penceresi vardır (Şekil 268, 269).



Şekil 266. Zemin kat, H’nin dik kolunun batı ucunda yer alan derslik



Şekil 267. Zemin kat, H’nin dik kolunun batı ucunda yer alan derslik, batıya bakış



Şekil 268. Zemin kat, kuzey ön girişten ulaşılan derslik, doğuya bakış

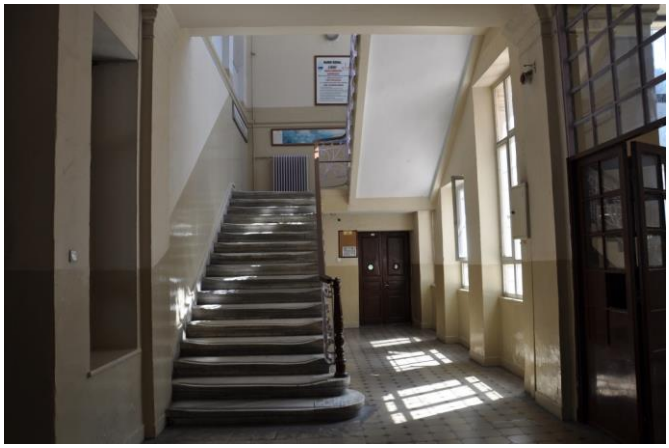


Şekil 269. Zemin kat, kuzey ön girişten ulaşılan derslik, kuzeye bakış

Kuzey ön girişin güneyindeki 1.50 m. genişliğindeki kapı ve iki yanındaki 1.00 m. genişliğindeki pencerelerin açıldığı koridorun 12.45 m. x 3.95 m. boyutlarındaki kuzey kolunun 1.50 m. genişliğinde üç pencere ile güneye açılan doğu bölümünde kuzey duvarına bitişik merdiven yer alır. Merdivenin arkasında kalan bölümün kuzey duvarında bulunan 1.45 m. genişliğindeki açıklıktan 3.55 m. x 1.50 m. ölçülerindeki geçiş mekanına girilir (Şekil 243, 270-272). Bu mekanın batı duvarında yer alan 0.90 m. genişliğindeki kapı geniş bölümü 4.75 m. x 2.85 m., dar bölümü 3.70 m. x 1.55 m. boyutlarındaki arşive (Z15), doğu duvarında yer alan aynı genişlikteki kapı ise H'nin dik kolunun kuzeydoğu bölümündeki 6.55 m. x 9.60 m. boyutlarındaki dersliğe (Z17) açılır (Şekil 273, 274).



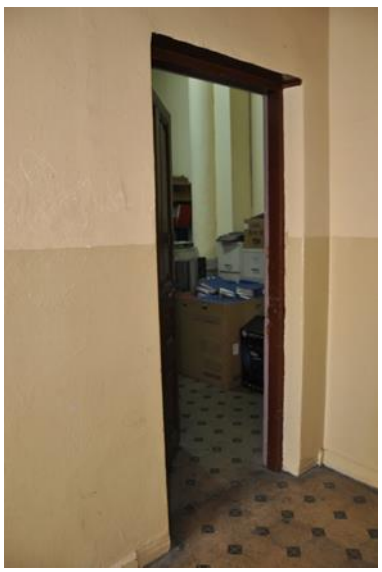
Şekil 270. Namık Kemal Lisesi, zemin kat, koridorun kuzey kolundan güneye bakış



Şekil 271. İzmir Namık Kemal Lisesi, zemin kat, koridorun kuzey kolu, doğuya bakış



Şekil 272. Zemin kat, koridorun kuzey kolunda merdiven arkasında kalan bölüm





Şekil 273. Zemin kat, arşiv girişi ve geniş bölümü, doğudan görünüş



Şekil 274. Zemin kat, arşivin doğusunda yer alan derslik, güneye bakış

Koridorun kuzey kolunun doğusunda yer alan 7.55 m. x 5.95 m. ölçülerindeki dersliğe (Z18) girilen kapı 1.35 m. genişliğindedir (Şekil 275). Arşivin kuzeyinde yer alan 8.55 m. x 6.05 m. ölçülerindeki dersliğe (Z16) ise ön girişten ulaşılır (Şekil 202). Söz konusu dersliklerden Z16 kuzey yönünde dört, Z17 doğu yönünde dört, Z18 ise doğu yönünde iki, güney yönünde üç adet 1.30 m. genişliğinde pencere ile dışa açılır (Şekil 276).



Şekil 275. Zemin kat, koridorun kuzey kolunun doğusunda yer alan derslik



Şekil 276. Zemin kat, arşivin kuzeyinde yer alan derslik, kuzeydoğuya bakış

Koridorun doğusunda batı giriş eksenindeki, yapının ana kütlesinden dışa taşkın bölümde ortada üç kollu ve iki sahanlıklı merdiven, merdivenin kuzey ve güneyinde yaklaşık eş büyüklükte birer birim ve tüm bu mekanların doğusunda konferans salonu yer alır (Şekil 243, 277). Her üç birimin girişi de, merdiven kollarının birleştiği sahanlığın altında kalan ve zeminden beş basamakla inilen bölümde yer alır (Şekil 278).

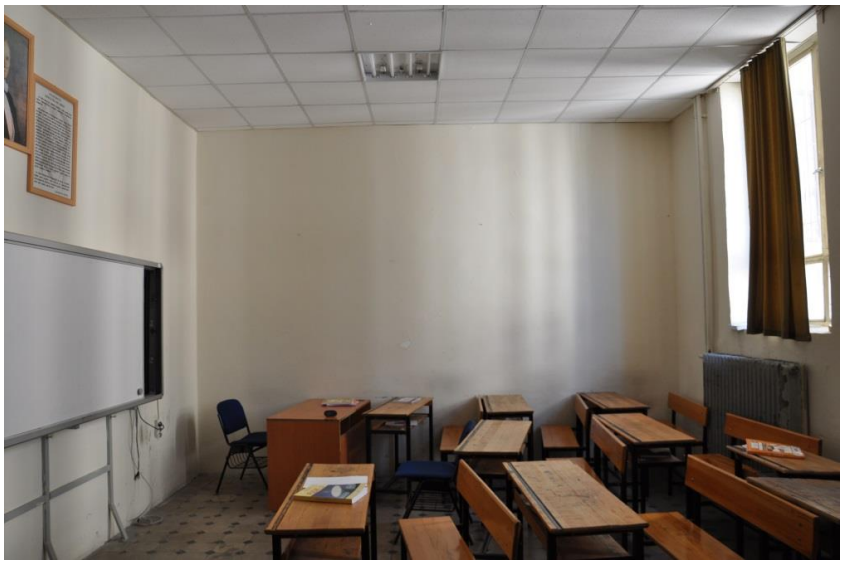


Şekil 277. Namık Kemal Lisesi Zemin kat, ana koridorun doğusunda yer alan merdiven



Şekil 278. İzmir Namık Kemal Lisesi, zemin kat, merdivenin kuzey, güney ve doğusunda yer alan birimlerin girişleri

Merdivenin kuzey ve güney kollarının bitişik olduğu duvarların doğu ucunda yer alan 1.25 m. genişliğindeki birer kapıyla girilen, kuzeydeki (Z19) 6.75 m. x 4.80 m. güneydeki (Z21) 6.75 m. x 4.70 m. boyutlarındaki derslikler, kapıların karşı duvarında bulunan 1.30 m. genişliğinde ikişer pencereyle dışa açılırlar (Şekil 279, 280). 7.70 m. x 5.85 m. ölçülerindeki merdiven boşluğunun doğu duvarında ortada yer alan 1.55 m. genişliğindeki kapıdan kuzey-güney yönünde dikdörtgen planlı 8.45 m. x 16.80 m. boyutlarındaki konferans salonuna (Z20) girilir (Şekil 281).



Şekil 279. Zemin kat, ana merdivenin kuzeyindeki derslik, batıya bakış



Şekil 280. Zemin kat, ana merdivenin güneyindeki derslik, doğuya bakış



Şekil 281. Zemin kat, konferans salonu, kuzeybatıya bakış

Zemin katın güneyi kuzeyine simetrik olarak düzenlenmiştir. H'nin dik kolunun ölçüleri aynı olmakla birlikte mekan bölümlenmelerinde bazı farklar göze çarpar. Bu durum giriş bölümü için de geçerlidir (Şekil 243). Kuzeydeki ile aynı şekilde ulaşılan ve aynı merdiven ve sütunlar arası açıklık ölçülerine sahip olan güney ön giriş (Z30), 4.90 m. x 3.15 m. ölçülerinde olmak suretiyle diğer iki ön girişten de küçüktür. Binaya giriş kapısı ve iki yanındaki pencere boyutları da kuzey ile aynıdır (Şekil 282).



Şekil 282. İzmir Namık Kemal Lisesi, güney ön giriş

Yapının güney bölümündeki en belirgin farklılık koridorun güney kolunun (Z28) düzenlenmesinde görülür. Ön girişin açıldığı kısım kuzey-güney yönünde 10.80 m. x 4.95 m. boyutlarında dikdörtgen bir giriş holüne dönüştürülmüş, doğusunda yer alan merdivenli bölüm kuzey uçta simetriğindeki ile aynı bırakılmış, kuzeyde arşiv olan mekan (Z15) burada 2.75 m. x 8.45 m. ölçülerinde bir yan koridor olarak düzenlenmiştir (Şekil 243, 283-285).



Şekil 283. İzmir Namık Kemal Lisesi, zemin kat, koridordan güney giriş holüne bakış



Şekil 284. İzmir Namık Kemal Lisesi, zemin kat, güney giriş holünden koridora bakış



Şekil 285. İzmir Namık Kemal Lisesi, zemin kat, güney giriş holünün doğusu

Yan koridorun doğu duvarında 1.40 m. genişliğindeki kapının açıldığı 6.15 m. x 2.45 m. ölçülerindeki birim (Z23), 0.90 m. genişliğinde birer kapı ile kuzey (Z22) ve güneyindeki (Z24) dersliklere bağlanır (Şekil 286-289).

Bu dersliklerin boyutları kuzey uçtakilere oranla daha küçük tutularak (Z22 6.05 m. x 6.13 m.-Z24 6.19 m. x 6.72 m.) kalan bölümler farklı birimler olarak düzenlenmiş, merdivenli bölümün doğusunda yer alan Z22'nin batısına buradan girilen tuvaletler eklenmiştir (Z25, Z26, Z27). Yan koridorun güneyindeki derslik (Z29) ise kuzey uçta simetriğinde bulunan ile aynı özelliklerdedir (Şekil 243).



Şekil 286. Zemin kat, koridorun güney kolunun doğusunda yer alan derslik



Şekil 287. Zemin kat, H'nin güney kolunun güneydoğu köşesinde yer alan derslik



Şekil 288. Zemin kat, koridorun güney kolu, doğuya bakış



Şekil 289. Zemin kat, güney yan koridorun güneyindeki derslik, batıya bakış

Güney giriş holünün batısında bulunan bölümde yapının kuzeybatı bölümüne göre farklılık ise, kuzey bölümde disiplin kurulu odası olan birimin (Z10), güneyde 8.45m. x 3.05 m. ölçülerinde bir koridora (Z33) dönüşmüş olması ve cephe yönünde bitişik olan dersliğe bir kapıyla, kuzey yönünde ise dışarıya bir pencere ile açılmasıdır. Diğer birimler (Z31, Z32) kuzey uçtakilerle aynı düzenlenmiştir (Şekil 243, 290-292).



Şekil 290. Zemin kat, güney giriş holünün batısında yer alan koridor, batıya bakış



Şekil 291. Zemin kat, güney ön girişin batısında yer alan derslik, doğuya bakış



Şekil 292. Zemin kat, H'nin güney kolunun batı ucunda yer alan derslik, kuzeye bakış

Ana koridorun batısında batı giriş holünün güneyinde, güney uçta, kuzeyinde kuzey uçtaki iki birimin toplam boyutlarında bir birim olmak üzere üç birim yer alır ve güneyden başlayarak müdür odası (Z34), müdür yardımcısı odası (Z35) ve rehberlik servisi (Z36) olarak kullanılmaktadır. İlk ikisi koridora, rehberlik servisi ise batı giriş holüne açılmaktadır (Şekil 293-295).



Şekil 293. İzmir Namık Kemal Lisesi, zemin kat, müdür odası, doğuya bakış



Şekil 294. İzmir Namık Kemal Lisesi, zemin kat, müdür yardımcısı odası, batıya bakış



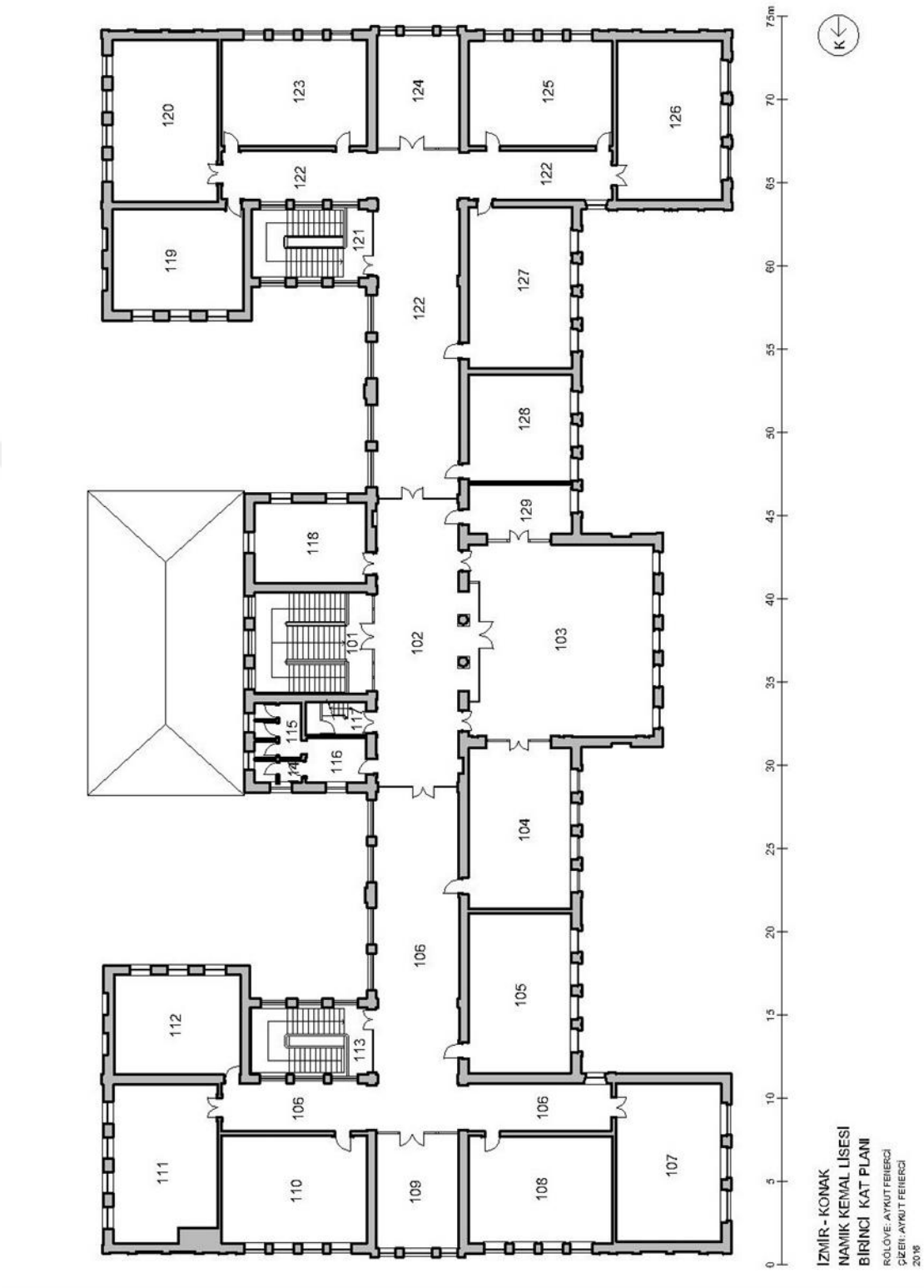
Şekil 295. İzmir Namık Kemal Lisesi, zemin kat, rehberlik servisi, batıya bakış

Yapının güneyindeki birimlerin pencere ölçü, sayı ve düzenleri kuzeydekiler ile aynıdır. Dersliklerin zeminleri ağırlıklı olarak karo mozaik, yer yer laminant parke kaplıdır. İdari birimler de parke kaplı olup sadece resim odasının zemini marley döşelidir.

Yapının, planı zemin kat ile büyük ölçüde benzerlik gösteren birinci katına, batı giriş ekseninde 6.80 m. x 6.10 m. alanda yer alan üç kollu iki sahanlıklı merdiven ve koridorun kuzey ve güney kollarında doğuda yaklaşık 7.00 m. x 4.00 m. alanda yer alan birer iki kollu iki sahanlıklı merdiven ile üç yerden ulaşılır (Şekil 243). Ortadaki merdiven boşluğu ve iki yanındaki birimlerin doğusunda zemin katta yer alan konferans salonunun üzeri birinci kat seviyesinde kırma çatı ile örtülüdür ve birinci katta bu mekanı karşılayan bir bölüm bulunmamaktadır. Tavanı kaset döşemeli olan merdiven boşluğunun doğu duvarında birinci kat seviyesinde 1.30 m. genişliğinde üç pencere yer alır. Basamakları mermer, sahanlıkları karo mozaik kaplama olan merdivenlerin ahşap tırabzanlı metal korkulukları sade bir Art Nouveau üslubu yansıtır (Şekil 296, 298).



Şekil 296. İzmir Namık Kemal Lisesi, zemin kat, batı giriş ekseninde yer alan merdiven



Şekil 297. İzmir Namık Kemal Lisesi, birinci kat planı




Şekil 298. İzmir Namık Kemal Lisesi, kuzey ve güney uçlarda yer alan merdivenler

Merdivenlerin batı yönünde bağlandığı, yapının ana kütlesi boyunca kuzey-güney yönünde uzanan 4.95 m. genişliğindeki koridor, kuzey ve güney uçlarda doğu-batı yönünde devam ederek H şeklini almış, ortada doğu yönünde dışa taşkın bölümün kuzey ve güneyde sonlandığı hizada yer alan kapılarla bölünerek üç alana ayrılmıştır. Bunlardan doğusundaki ana merdivenin ve iki yanındaki birimlerin açıldığı, tavanındaki kaset döşeme uygulamasıyla da farklılaşan ortadaki (102), batı duvarında eksende yer alan çift sütunlu geniş olan 1.70 m. dar olanlar 1.40 m. genişliğinde üçlü açıklığın batısındaki bir, kuzey ve güneyindeki 1.30 m. genişliğinde kullanım dışı bırakılmış birer kapıyla Öğretmenler Odası'na (103) bağlanır (Şekil 297, 299).

10.90 m. x 11.55 m. ölçülerindeki Öğretmenler Odası zemin katta ön giriş, kuzey ve güneyindeki birimler ve giriş holünün bulunduğu alanın tümünü birinci kat seviyesinde kaplamaktadır. Batı yönünde 1.30 m. genişliğinde beş pencere ile dışarı açılan mekanın kuzey ve güney duvarlarında doğuda yer alan 3.85 m. genişliğindeki açıklıklarda bugün kullanılmayan kapılar bulunur.

Üzeri kuzey-güney yönünde kırma çatı örtülü olan odanın tavanı da aynı biçime sahip olup kaset döşemelidir. Tavan pervazında yer alan dişli frizin altında bir sıra da kabartma daire motifi bulunmaktadır. Duvar payeleri de dekorasyona katkı sağlamıştır. (Şekil 300, 301).



Şekil 299. İzmir Namık Kemal Lisesi, birinci kat, koridor, orta bölüm, kuzeye bakış



Şekil 300. İzmir Namık Kemal Lisesi, birinci kat, Öğretmenler Odası, batıya bakış

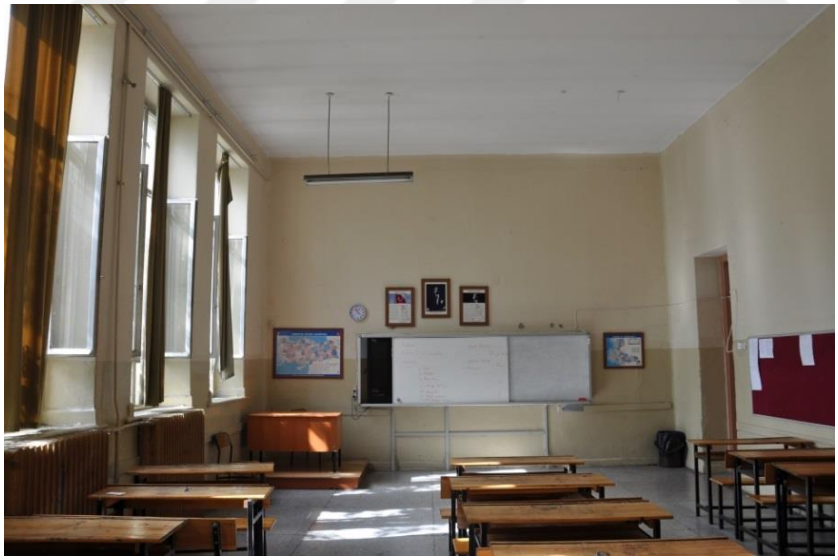


Şekil 301. İzmir Namık Kemal Lisesi, birinci kat, Öğretmenler Odası, doğuya bakış

Öğretmenler Odası'nın kuzeyinde 6.20 m. x 9.70 m. ölçülerinde iki derslik yer alır. Her iki derslik de batı duvarlarındaki 1.40 m. genişliğinde dörder pencere ile dışa, doğu duvarlarının kuzey ucunda yer alan 1.00 m. genişliğinde birer kapı ile de koridorun kuzey bölümüne açılır (Şekil 302, 303).

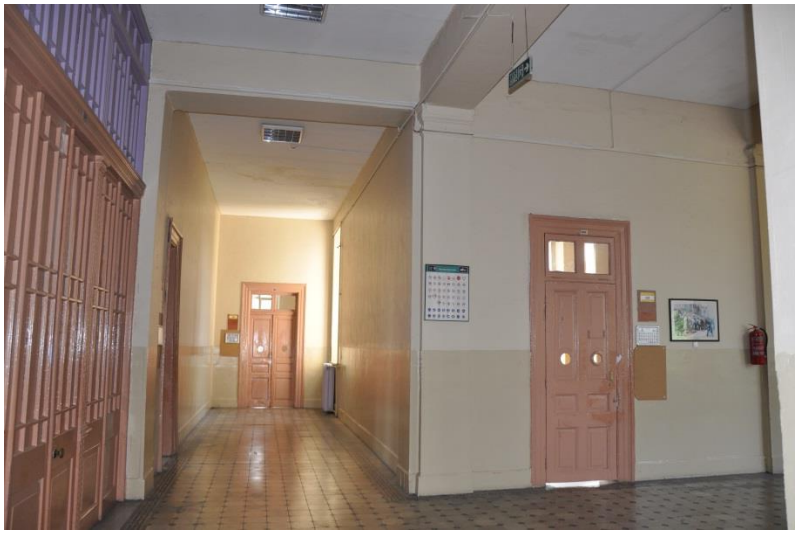


Şekil 302. Birinci kat, koridorun kuzey bölümü, kuzeye bakış



Şekil 303. Birinci kat, Öğretmenler Odası'nın kuzeyindeki derslik, kuzeye bakış

Koridorun doğu-batı yönünde uzanan 23.40 m. x 2.90 m. ölçülerindeki kuzey kolunun (106) doğu ve batısında birer derslik, kuzeyinde ise ortada Müdür yardımcısı Odası ve iki yanında birer derslik daha yer alır (Şekil 297, 304).



Şekil 304. İzmir Namık Kemal Lisesi, birinci kat, koridorun kuzey kolu, batı bölüm

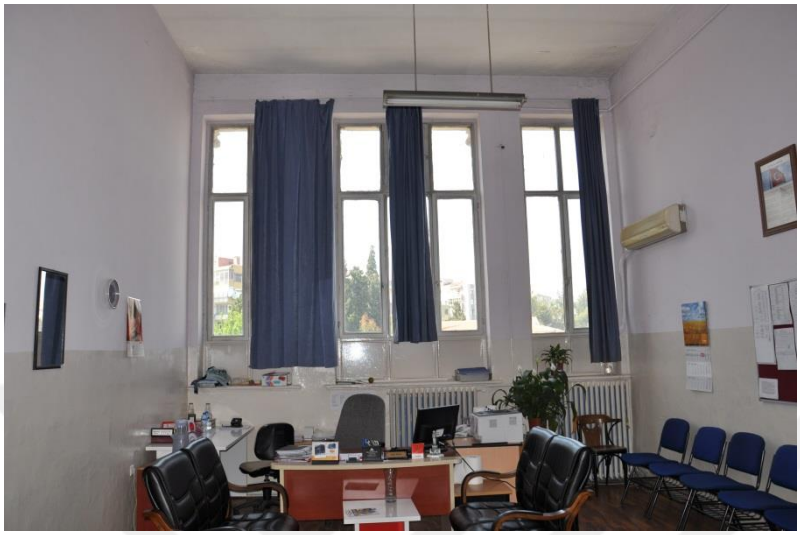
Batıdaki derslik (107) 6.30 m. x 9.55 m. ölçülerinde olup batı duvarındaki 2.00 m. genişliğinde üç pencere ile dışa, doğu duvarının güney ucundaki 1.20 m. genişliğinde bir kapı ile de koridora açılmakta ve H'nin kuzey kolunun batı ucunda yer almaktadır (Şekil 305).



Şekil 305. Birinci kat, H'nin kuzey kolunun batı ucunda yer alan derslik, batıya bakış

Koridorun yatay kolunun ekseninde yer alan 4.95 m. x 6.85 m. ölçülerindeki Müdür Yardımcısı Odası (109) kuzey duvarında bulunan ortadaki 1.70 m. ve yanlardakiler 1.00 m. olmak üzere üç pencere ile dışa, güneyinde eksende yer alan kapıyla koridorun kuzey koluna (Şekil 306), batısındaki 8.65 m. 6.45 m. ve doğusundaki 8.75 m. x 6.45 m.

ölçülerindeki derslikler (108 ve 110) de 1.30 m. genişliğinde dörder pencere ile kuzey yönünde dışarı, 0.90 m. genişliğinde birer kapı ile yine koridorun aynı bölümüne açılmaktadır (Şekil 297, 307).



Şekil 306. Birinci kat, Müdür Yardımcısı Odası, kuzeye bakış



Şekil 307. Birinci kat, Müdür Yardımcısı Odası'nın doğusundaki derslik, kuzeye bakış

Koridorun kuzey kolunun doğusunda yer alan derslik (111) batıdaki ile yaklaşık aynı ölçülerde ve özellikte olup, farklı olarak 1.30 m. genişliğinde dört pencere ile doğuya ve 0.90 m. genişliğinde bir kapı ile de koridora açılmakta, güneyindeki 7.60 m. x 6.00 m. ölçülerindeki derslik (112) ise aynı genişlikte üç pencere ile güneye ve kuzey duvarının batı ucunda bulunan bir kapı ile koridora açılmaktadır (Şekil 308).

Bu dersliğin batısındaki merdivenin yer aldığı 7.40 m. x 4.00 m. boyutlarındaki bölüm (113) de 1.50 m. genişliğinde üç pencere ile güney yönünde dışa açılırken kuzeyindeki koridor da ortada 1.80 m. yanlarda 1.60 m. genişliğinde üç pencere ile bu bölüme açılır (Şekil 309). Koridorun kuzey kolunun doğu bölümünü çevreleyen söz konusu birimler aynı zamanda H'nin kuzey dik kolunun doğu kısımda yer almaktadır.



Şekil 308. Birinci kat, H'nin kuzey kolunun güneydoğu bölümünde yer alan derslik



Şekil 309. Birinci kat, kuzeydeki yan merdiven, batıya bakış

Yapının doğu-batı ekseninde koridorun doğusunda yer alan ana merdivenin kuzeyinde 6.80 m. x 4.80 m. ölçülerindeki bölümün merdiven boşluğuna bitişik olan 3.65 m. x 2.00 m.lik kısmında (117) Lojman Katına çıkan ahşap döner merdiven bulunmaktadır (Şekil 310). Bu bölümün geri kalanı öğretmen tuvaleti olarak düzenlenmiş olup kuzey ve doğu yönünde 1.30 m. genişliğinde ikişer pencere ile dışa açılmaktadır.

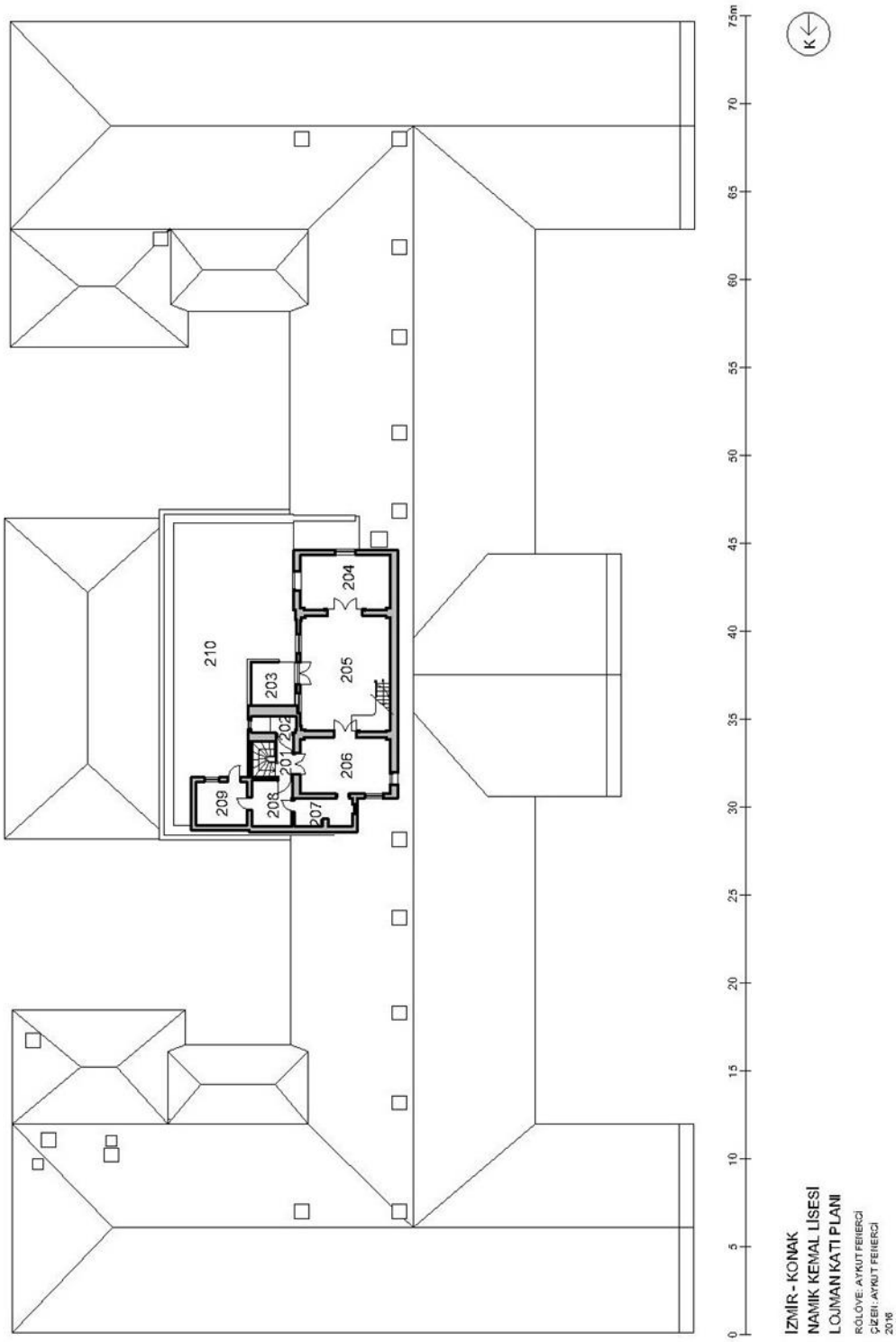


Şekil 310. İzmir Namık Kemal Lisesi, birinci kat, Lojman Katına çıkan merdiven

Birinci katta da yapının güneyi kuzeyine simetrik olarak düzenlenmiştir. Mekan organizasyonu, açıklıkların sayı, ölçü ve düzenleri kuzeydeki ile aynı olan güney bölümde farklılık koridorun güney koluna kuzey yönünde açılan dersliklerin ikisindeki (123 ve 125) kapı sayısındadır. Ayrıca ana merdivenin güneyinde yer alan birimde bölüntü söz konusu değildir (Şekil 297).

Koridorun yatay kolunun, doğu yönünde dışa açıldığı pencereler 2.20 m. genişliğinde olup orta bölümü ve Öğretmenler Odası dışında tüm mekanlar düz tavanlıdır. Koridorların zemini karo mozaik, dersliklerin zemini dökme mozaik, idari birimlerinki ise laminant parke kaplamadır.

Birinci kattaki ana merdivenin kuzeyine bitişik bölümde yer alan merdiven ile çıkılan ve metruk olan Lojman Katı terasıyla beraber 12.80 m. x 16.15 m.lik alana yayılır (Şekil 311).



Şekil 311. İzmir Namık Kemal Lisesi, Lojman katı planı

Merdivenin sonlandığı kat sahanlığı (201) güneyindeki 1.80 m. genişliğinde bir kapıyla, 0.50 m. genişliğinde bir pencere ile doğuya açılan 2.40 m. x 1.05 m. ölçülerinde ahşap döşeme tavan ile örtülü tuvalete (202), kuzeyindeki aynı genişlikteki kapıyla 2.30 m. x 2.70 m. ölçülerindeki tavan özellikleri aynı olan odaya (208), batısındaki 1.10 m. genişliğinde bir kapı ile de 5.10 m. x 3.20 m. ölçülerindeki betonarme kirişli düz tavan örtülü odaya (206) bağlanmaktadır (Şekil 311, 313). Bu oda, batı duvarında eksenin kuzeyinde yer alan 0.70 m. genişliğinde bir, kuzey duvarında eksenin batısında yer alan 1.00 m. genişliğinde de bir pencere ile dışa açılırken kuzey duvar eksenindeki 0.80 m. genişliğinde bir kapı ile 3.30 m. x 1.60 m. ölçülerindeki ahşap döşeme tavanlı mutfağa (207), güney duvar eksenindeki bir kapıyla da 5.15 m. x 6.60 m. ölçülerindeki salona (205) açılır (Şekil 314).



Şekil 312. Lojman Katı, kat sahanlığı ve güneyinde yer alan tuvalet



Şekil 313. Lojman Katı, kat sahanlığının kuzeyinde yer alan oda, güneye bakış



Şekil 314. Lojman Katı, kat sahanlığının batısında yer alan oda, kuzeye bakış



Şekil 315. Lojman Katı, 206'dan salona geçiş

Mutfağın doğu duvarında kat sahanlığından girilen diğer odaya (208) açılan 0.65 m. genişliğinde bir kapı yer alır. Bu odadan da 0.75 m. genişliğindeki kapıyla doğusunda yer alan 2.90 m. x 2.40 m. ölçülerindeki doğu yönünde aynı genişlikte bir kapı ve 0.80 m. genişliğinde bir pencere ile terasa (210) açılan diğer bir odaya (209) geçilir (Şekil 311, 316).



Şekil 316. İzmir Namık Kemal Lisesi, Lojman Katı, mutfak, doğuya bakış

Lojman katının batısında eksende yer alan salonun (205) güneyinde, kuzeyindeki ile eş büyüklükte bir oda yer alır. Odanın kuzey duvarında bulunan 2.00 m. genişlikteki kapı salona, doğu ve güney duvarlarında 1.15 m. genişliğindeki pencereler terasa açılır (Şekil 317). 1.25 m. genişliğinde bir kapı ve iki yanında 1.10 m. genişliğinde birer pencere ile doğuya sonradan eklendiği anlaşılan terasa geçiş mekanına açılan salonun kuzeybatı kısmında teras katına çıkan ahşap merdiven yer almaktadır (Şekil 318, 319). Katın tümünde kapı ve pencereler de ahşaptır. Zemin döşemeleri ise karo mozaik kaplamadır.



Şekil 317. İzmir Namık Kemal Lisesi, Lojman Katı, salonun güneyinde yer alan oda, doğuya bakış



Şekil 318. İzmir Namık Kemal Lisesi, Lojman Katı, salon, doğuya bakış



Şekil 319. İzmir Namık Kemal Lisesi, Lojman Katı, salon, kuzeye bakış

Teras Katı, Lojman Katında yer alan salon ve iki yanındaki odaları boyut olarak tekrarlar ancak ortadaki, üçer pencere ile doğu ve batıya, birer kapı ve ikişer pencere ile de kuzey ve güneye açılan geniş salonun (302) üzeri betonarme kirişli düz tavan ile örtülü iken diğer bölümler (301, 303) zemini karo mozaik kaplama betonarme korkuluklu teras olarak düzenlenmiştir. Salonun kapı ve pencereleri demir doğramadır (Şekil 320, 321). Kuzeyde yer alan terastan demir bir merdiven ile salonun çatısına çıkılır. Bu bölümün de zemini karo mozaik kaplamadır ve dört yönden metal korkulukla çevrelenmiştir (Şekil 322).



Şekil 320. İzmir Namık Kemal Lisesi, Teras Katı, salon, kuzeye bakış



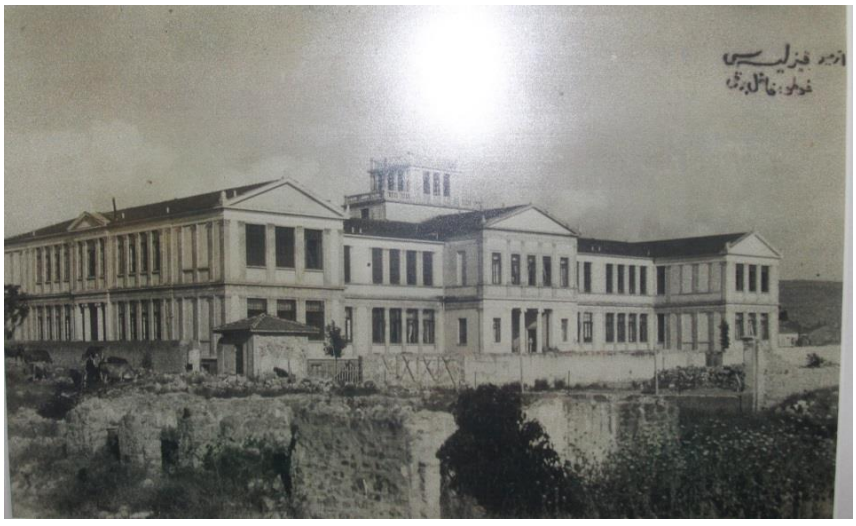
Şekil 321. Teras Katı, salonun güneyinde yer alan teras, doğuya bakış



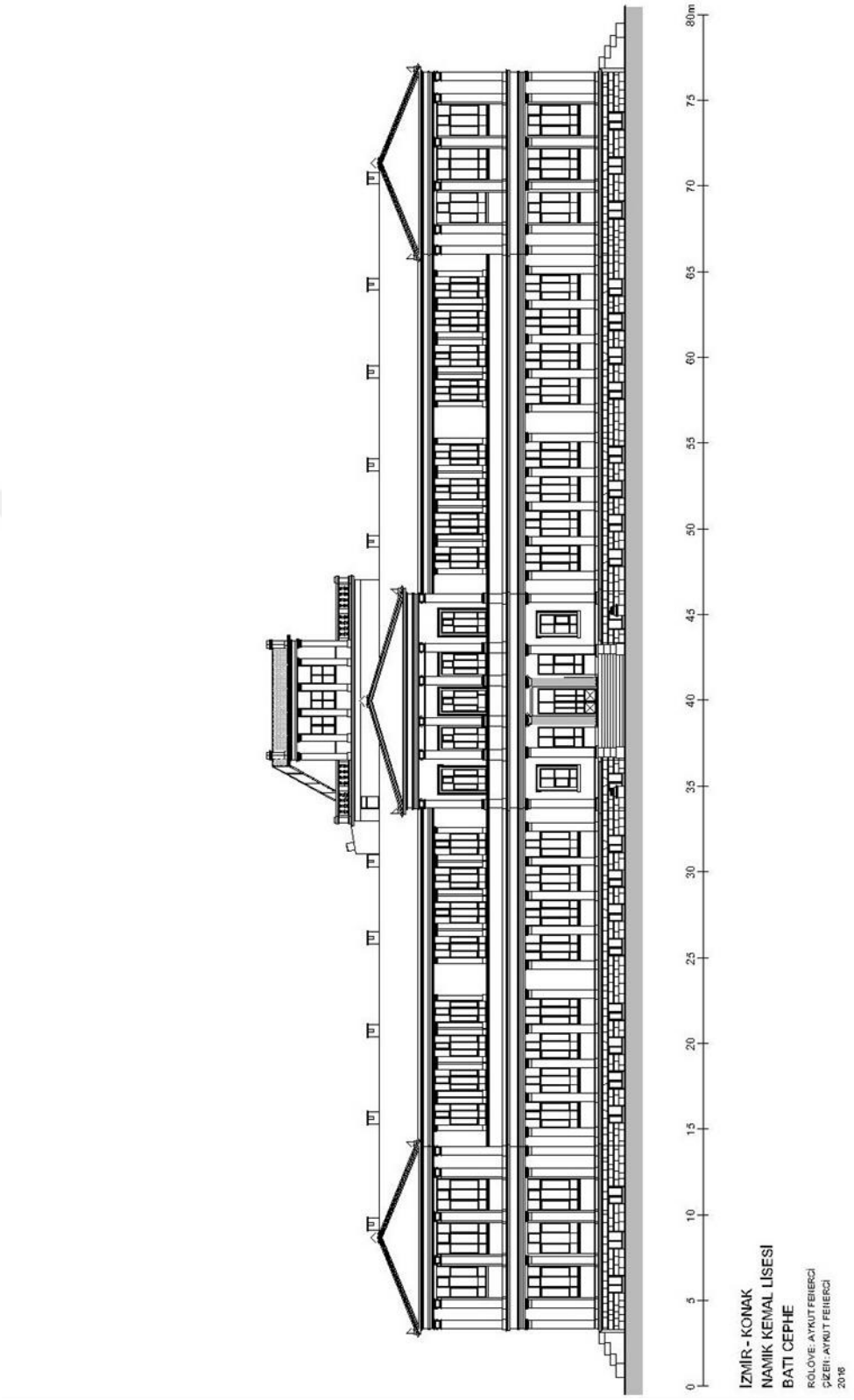
Şekil 322. İzmir Namık Kemal Lisesi, Teras Katı salonunun çatısı, kuzeye bakış

Cepheler

Yapının bütün cepheleri simetrik bir anlayışla düzenlenmiştir. Bodrum kat duvarları yer yer kesme taş kaplama ve geri kalan bölümler sıvalı olan yapının ön cephesi ana girişin de yer aldığı batı cephedir. Ana kütleden eksende ve kuzey ve güney uçlarda batı yönünde dışa taşan bölümler simetriyi vurgulamanın yanı sıra girinti-çıkıntı oluşturarak batı cepheye hareketlilik kazandırmıştır. Benzer bir durum doğu (arka) cephe için de geçerlidir. Kuzey ve güney cephelerde ise girişin yer aldığı bölüm yapının yüksekliğince az miktarda dışa taşırılarak orta doğrultu vurgulanmıştır (Şekil 323-325).



Şekil 323. Namık Kemal Lisesi, batı ve kuzey cepheler (Namık Kemal Lisesi Arşivi)



Şekil 324. İzmir Namık Kemal Lisesi, batı cephe çizimi



Şekil 325. İzmir Namık Kemal Lisesi, batı cephe, orta bölüm ve kuzeyi

73.35 m. uzunluğunda ve 15.05 m. yüksekliğinde olan batı cephe ekseninde dışa taşkın bölüme yerleştirilmiş olan ve mermer merdiven ile ulaşılan ön giriş mekânının batı kısmı, yanlarda duvarlara bitişik 4.30 m. yüksekliğinde birer mermer paye ve ortada iki mermer sütundan oluşan üçlü açıklık olarak düzenlenmiştir. Düzenlemenin iki yanında da 1.10 m. x 2.20 boyutlarında birer pencere ve bu bölümün iki ucunda birer pilastr yer alır. Mermer kaidelere oturan payelerin başlıklarında bezemeli şeritler, yivli gövdeli sütunlarda ise iyon başlıklar kullanılmış ve bunların üzerine aynı malzemeden üç kademeli silme oturtulmuştur (Şekil 326). Ön girişin doğu duvarında ortada yapıya girişi sağlayan 1.50 m. x 3.40 m. ölçülerinde bir kapı ve iki yanında 1.20 m. x 2.60 m. ölçülerinde birer pencere yer alır. Mermerden dikdörtgen formlu kapı kademeli bordürlerle çevrelenmiş olup üst kısmına iki yanda mermer konsollara oturan yine mermer bir saçak yerleştirilmiş ve neo-klasik üslupta bezenmiştir (Şekil 327).



Şekil 326. İzmir Namık Kemal Lisesi, batı cephe, ön giriş



Şekil 327. İzmir Namık Kemal Lisesi, batı cephe, ön giriş, doğu duvar

Orta bölümün kuzeyi ve güneyi simetrik olarak düzenlenmiştir. Her iki yanda da girintide kalan kısımlarda 4.30 m. uzunluğunda pilastrlar ile sınırlanmış 1.50 m. x 3.10 m. ölçülerinde pencerelerden oluşan iki dörtlü pencere düzenlemesi yer alır. Pilastr başlıkları bezemesiz ve kademelidir (Şekil 328). Cephenin kuzey ve güney ucunda batı yönünde dışa taşan bölümlerinde aynı prensipte oluşturulmuş 1.85 m. x 2.95 m. ölçülerinde birer üçlü pencere dizilimi görülür (Şekil 329). Her iki bölümde de düzenlemenin iki yanında diğerleriyle aynı uzunlukta birer pilastr yer alır. Pilastr başlıklarına oturan üç kademeli düz silme yatay bölümlenmeye katkı sağlarken, cepheye hareketlilik kazandırmaktadır.



Şekil 328. İzmir Namık Kemal Lisesi, batı cephe, orta bölümün güneyi



Şekil 329. İzmir Namık Kemal Lisesi, batı cephe, güney uçtaki bölüm, zemin ve bodrum kat

Zemin kat ile aynı hizada ve sayıda 1.00 x 1.00 m.lik kare pencereler ile dışa yansıyan bodrum kat, tüm cepheleri dolaşan mermer bir silmeyle birinci kattan ayrılmaktadır. Benzer biçimde bir silme de zeminden 6.75 m. yükseklikte zemin kat ile birinci kat arasına yerleştirilmiş olup tüm cepheler boyunca devam etmektedir (Şekil 328, 329).

Birinci katta, ön girişin üzerindeki bölümde 1.25 m. x 2.60 m. ölçülerinde pencerelerden oluşan beşli pencere düzenlemesi yer alır. Pencereleri sınırlayan düşey pilastrların kaidelerinin oturduğu silme yumurta dizisi ile süslenmiş olup, başlıkları bitkisel bezemelidir. Başlıklara oturan kademeli silme ve pilastrlar, zemin kat girişteki mermer unsurlarla uyumlu olacak biçimde beyaza boyanmış ve pencere dizisi çerçeve içine alınmıştır (Şekil 330).



Şekil 330. İzmir Namık Kemal Lisesi, batı cephe, orta bölüm, birinci kat

Ortadaki dışa taşkın bölümün kuzeyi ve güneyi zemin kat ile aynı şekilde düzenlenmiş olup pencere ölçüleri girintide kalan bölümlerde 1.25 m. x 3.00 m., kuzey ve güney uçtaki dışa taşkın bölümlerde ise 1.85 m. x 2.90 m. olmak üzere değişiklik gösterir (Şekil 331, 332).



Şekil 331. İzmir Namık Kemal Lisesi, batı cephe, orta bölümün kuzeyi



Şekil 332. İzmir Namık Kemal Lisesi, batı cephe, güney uçtaki bölüm, birinci kat

Çatı seviyesinde saçak altında tüm cephelerde devam eden bir diş sırası yer alır. Batı cephede dışa taşkın üç bölüm de çatı seviyesinde 10.35 m. x 2.10 m. ölçülerinde birer üçgen alınlıkla sonlanır. Alınlıkların köşelerinde bitkisel bezemeli akroterler yer alır (Şekil 332).

Yapının kuzey cephesi 38 m. uzunluğunda olup, cephenin ortasına yerleştirilmiş olan ve mermer merdiven ile ulaşılan ön giriş mekânının kuzey kısmı, yanlarda duvarlara bitişik 4.30 m. yüksekliğinde birer mermer paye ve ortada iki mermer sütundan oluşan üçlü açıklık olarak düzenlenmiştir. Mermer kaidelere oturan payelerin başlıklarında bezemeli şeritler, yivli gövdeli sütunlarda ise iyon başlıklar kullanılmıştır (Şekil 333). Ön girişin güney duvarında ortada yapıya girişi sağlayan mermerden profilli lento ve söve ile çevrelenmiş 1.50 m. x 3.40 m. ölçülerinde bir kapı ve iki yanında 1.00 m. x 2.60 m. ölçülerinde birer pencere yer alır (Şekil 334).



Şekil 333. İzmir Namık Kemal Lisesi, kuzey cephe, kuzeydoğudan görünüş



Şekil 334. İzmir Namık Kemal Lisesi, kuzey cephe, ön giriş

Giriş bölümünün doğu ve batısında birer dörtlü pencere düzenlemesi yer alır. 1.30 m. x 3.10 m. ölçülerindeki pencereler 4.30 m. yüksekliğinde profilli başlıkları olan pilastrlar ile sınırlanmıştır. Kuzey cephenin doğu ve batı ucunda ise, ortada 1.50 m. aralıkla yerleştirilmiş üç pilastr ile oluşturulmuş ikili kör pencere düzenlemesi ve iki yanında 0.70 m. mesafede birer pilastr yer alır (Şekil 335). Birinci katta, ön girişin üzerindeki bölümde ortada 1.70 m. x 2.60 m., iki yanında 1.00 m. x 2. 60 ölçülerinde pencerelerden oluşan üçlü pencere düzenlemesi yer alır. Pencereleri sınırlayan pilastrların kaidelerinin oturduğu silme yumurta dizisi ile süslenmiş olup, başlıkları volütlü ve bitkisel bezemelidir. Orta bölüm çatı seviyesinde yer alan çerçeveli üçgen alınlıkla sonlanır. Diğer bölümler zemin kat ile aynı ölçülerde ve düzende, pilastr başlıkları bitkisel bezemelidir (Şekil 335, 336).Yapının güney cephesi, kuzey cephe ile birebir aynı özelliklere sahiptir.



Şekil 335. İzmir Namık Kemal Lisesi, kuzey cephe, kuzeyden görünüş



Şekil 336. İzmir Namık Kemal Lisesi, güney cephe, güneyden görünüş

Batı cephe ile aynı uzunlukta olan doğu cephede dışa taşkın orta bölümde, bodrum kat seviyesinde ortada 0.50 m. aralıklarla üç, kuzeyinde 1.75 m. mesafede 1.45 m. aralıkla iki ve güneyinde aynı mesafede 1.10 m. aralıkla yerleştirilmiş iki pencere yer almaktadır (Şekil 337). Duvar üst seviyede sağırdır. Söz konusu bölümün zemin kat seviyesinde 16.40 m. uzunluğunda olan kuzey ve güney yüzleri yapının beden duvarından 7.00 m. mesafede bir kolonla bölünmüş olup batı kısımlarda 1.30 m. x 3.50 m. ölçülerinde ikişer pencere, doğu kısımlarda ise ikişer kör pencere yer alır (Şekil 337, 338).



Şekil 337. İzmir Namık Kemal Lisesi, doğu cephe, kuzeydoğudan görünüş



Şekil 338. İzmir Namık Kemal Lisesi, doğu cephe, orta bölüm ve kuzeyi

Orta bölümün kuzeyi ve güneyi simetrik olarak düzenlenmiştir. Her iki yanda da girintide kalan bölümlerde 4.30 m. uzunluğunda pilastrlar ile sınırlanmış 2.20 m. x 3.10 m. ölçülerinde pencerelerden oluşan iki ikili pencere düzenlemesi yer alır. Pilastr başlıkları bezemesiz ve kademelidir (Şekil 338).

Cephenin kuzey ve güney ucunda batı yönünde dışa taşan kütlelerin orta bölüme bakan yüzlerinde girintide kalan batı kısımlarda yine aynı uzunlukta pilastrlarla sınırlanmış ortada 1.50 m. x 1.80 m., iki yanda 1.50 m. x 3.10 m. ölçülerinde olmak üzere birer üçlü pencere düzenlemesi yer alır. Doğu kısımlarda ise; kuzeydeki kütlede 1.30 m. x 3.10 m. ölçülerinde pencerelerden oluşan pilastr ve kademeli silme bulunmayan üçlü düzenleme görülürken güneydeki kütlede aynı düzende ve ölçülerde kör pencereler bulunur. Diğer bölümlerdeki kademeli silme aynı seviyede devam eder (Şekil 339).



Şekil 339. Doğu cephe, kuzey uçtaki bölümün güneye bakan yüzü

Dışa taşkın bölümlerin doğu yüzlerinde 1.30 m. x 3.10 m. ölçülerinde altışar pencere yer alır. Pencerelerin kuzeydeki bölümde kuzeyde ve güneydeki bölümde simetriğinde bulunan dördü, iki yandaki birer pilastr ve başlıklarına oturan kademeli silme ile çerçeve içine alınmıştır. Bodrum katın zemin kat ile aynı hizada ve sayıda 1.00 x 1.00 m.lik kare pencereleri bazı bölümlerde metal plakalar ile kapatılmıştır (Şekil 340).



Şekil 340. İzmir Namık Kemal Lisesi, doğu cephe, kuzey uçtaki bölümün doğu yüzü

Doğu cephe birinci kat seviyesinde eksendeki dışa takın bölüm dışında zemin kat ile yaklaşık aynı düzene ve özelliklere sahiptir. Ancak söz konusu bölüm ortadaki daha geniş olmak üzere dikey olarak üç alana ayrılmıştır ve orta bölümde üç, kuzey bölümde iki, güney bölümde ise bir pencere yer alır (Şekil 341).



Şekil 341. İzmir Namık Kemal Lisesi, doğu cephe, orta bölüm, birinci kat ve teras katı

Bezeme

Yapının bezemeleri girişlerde ve cephelerde yoğunlaşmıştır. Bütün cepheler silmelerle bezenmiş ve yatay bölünme sağlanarak hareketlendirilmiştir. Bodrum ile zemin katı ve zemin ile birinci katı ayıran düz silmeler tüm cepheleri dolaşmaktadır. Her iki katta da plaster başlıklarına oturan silme grupları yer alır. Bu silmeler kademeli yerleştirilmiş olup üç adet düz, üzerinde içbükey ve dışbükey olarak gruplanmıştır. Saçak altında bulunan kademeli silme grubunun ortasına diş sırası işlenmiştir.

Cephelerdeki düşey bölümlenme ve hareket, aynı zamanda bezeme alanı da yaratan pilastrlar ile sağlanmıştır. Profilli kaidelere oturan pilastrların başlıkları zemin katta profilli olup birinci katta volütler ve akant yaprakları ile bezenmiştir (Şekil 342).



Şekil 342. İzmir Namık Kemal Lisesi, güney cephe, birinci kat, silmeler ve pilastr başlıkları

Bezemelerin ağırlıklı olarak yer aldığı ön giriş bölümlerinde oyma tekniğinde yapılmış antik dönem repertuarından alınma motifler görülür. Volütlü sütun başlıklarında yumurta ve altında yer alan lotus-palmet dizileri inci-payet dizileri ile sınırlanmış, paye başlıklarında ise ek olarak en üst sıraya stilize kalp biçimli yaprak dizisi işlenmiştir. Sütun başlıkları üzerinde bulunan abakus da yumurta dizisi, arşitrav denebilecek kısmın üst sınırı ise yine stilize kalp biçimli yaprak ve inci-payet dizileri ile bezenmiştir (Şekil 343, 344).



Şekil 343. İzmir Namık Kemal Lisesi, batı cephe, ön giriş, sütun başlığı



Şekil 344. İzmir Namık Kemal Lisesi, güney cephe, ön giriş, paye başlığı

Batıdaki ön girişin doğu duvarında yer alan kapıyı çevreleyen bordürler inci-payet dizisi ile sınırlanmış, dar ve içbükey olan stilize kalp biçimli yaprak dizisiyle bezenmiş, geniş ve düz olan bordürün yüzeyine de belli aralıklarla çiçek motifli rozetler yerleştirilmiştir. Altında yumurta dizisi yer alan saçağın oturduğu konsolların uçlarında ise akant yaprakları görülmektedir. Üçgen alınlığın köşelerinde yer alan akroterler üzerine de birer palmet işlenmiştir (Şekil 345).



Şekil 345. İzmir Namık Kemal Lisesi, batı ön giriş, yapıya giriş kapısı, bezeme

Yapının içindeki bezemeler; ana merdivenin bulunduğu boşluğun ve birinci kat koridorun orta bölümünün tavanında kaset döşemeli alanları çevreleyen yumurta ve tavanı çevreleyen stilize kalp biçimli yaprak dizisi ile her ikisinin de üzerine oturduğu inci-payet dizisi (Şekil 346), öğretmenler odası girişinde yer alan sütunların volütlü başlıklarında ve abakuslarda yumurta dizisi (Şekil 347), öğretmenler odasının tavan pervazına yerleştirilmiş dişli friz olarak karşımıza çıkar. Ayrıca merdiven korkulukları da bitkisel bezemelidir.



Şekil 346. İzmir Namık Kemal Lisesi, ana merdiven boşluğu tavanı, bezeme detayı



Şekil 347. İzmir Namık Kemal Lisesi, birinci kat, öğretmenler odası girişindeki sütunun başlığı

Malzeme-Teknik

Kagir olarak inşa edilmiş olan yapının cepheleri bodrum kat seviyesinde ağırlıklı olarak kesme taş kaplama, diğer bölümlerde sıvalıdır. Üzeri kiremit kaplı kırma çatı örtülü binanın tavanları çoğunlukla betonarme kirişli ve düz olmakla beraber bazı mekanlarda ahşap kirişleme de kullanılmıştır. Ön girişlerde ve iç mekanda birkaç bölümde ise kaset döşeme görülmektedir. Yapıdaki tüm merdivenler, ön girişlerde; zemin, başlıklarında oyma tekniğinde bezemeler yer alan sütun ve payeler ile bunlara oturan silmeler, ön girişlere açılan kapıların lento ve söveleri, katları ayıran silmelerin bazı bölümleri mermerdir. İç mekan zeminlerinde dökme mozaik, karo mozaik ve laminant parke kullanılmıştır. Dış kapılarda, birinci kat ile bodrum kat pencere parmaklıklarında ve merdiven korkuluklarında demir malzeme kullanılmış olan yapının pencere ve iç mekan kapıları ile merdiven tırabzanlarında ahşap kullanımı görülür.

4. 5. İZMİR KARŞIYAKA İMAM HATİP ORTAOKULU

Özgün Kullanımı : İzmir Darülmuallimatı

Yapım Yılı : 1913

Yeri : İzmir İli, Karşıyaka İlçesi, Bahariye Mahallesi,

Yaşar Aksoy Sokak, No: 30

Koruma Durumu : Tapunun 48 pafta, 265 ada, 90 parselinde kayıtlı bulunan yapı, İzmir 1 Numaralı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu'nun 13.4.1985 tarih ve 914 sayılı kararı ile "2. grup korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı" olarak tescilli

İnceleme Yılı : 2015

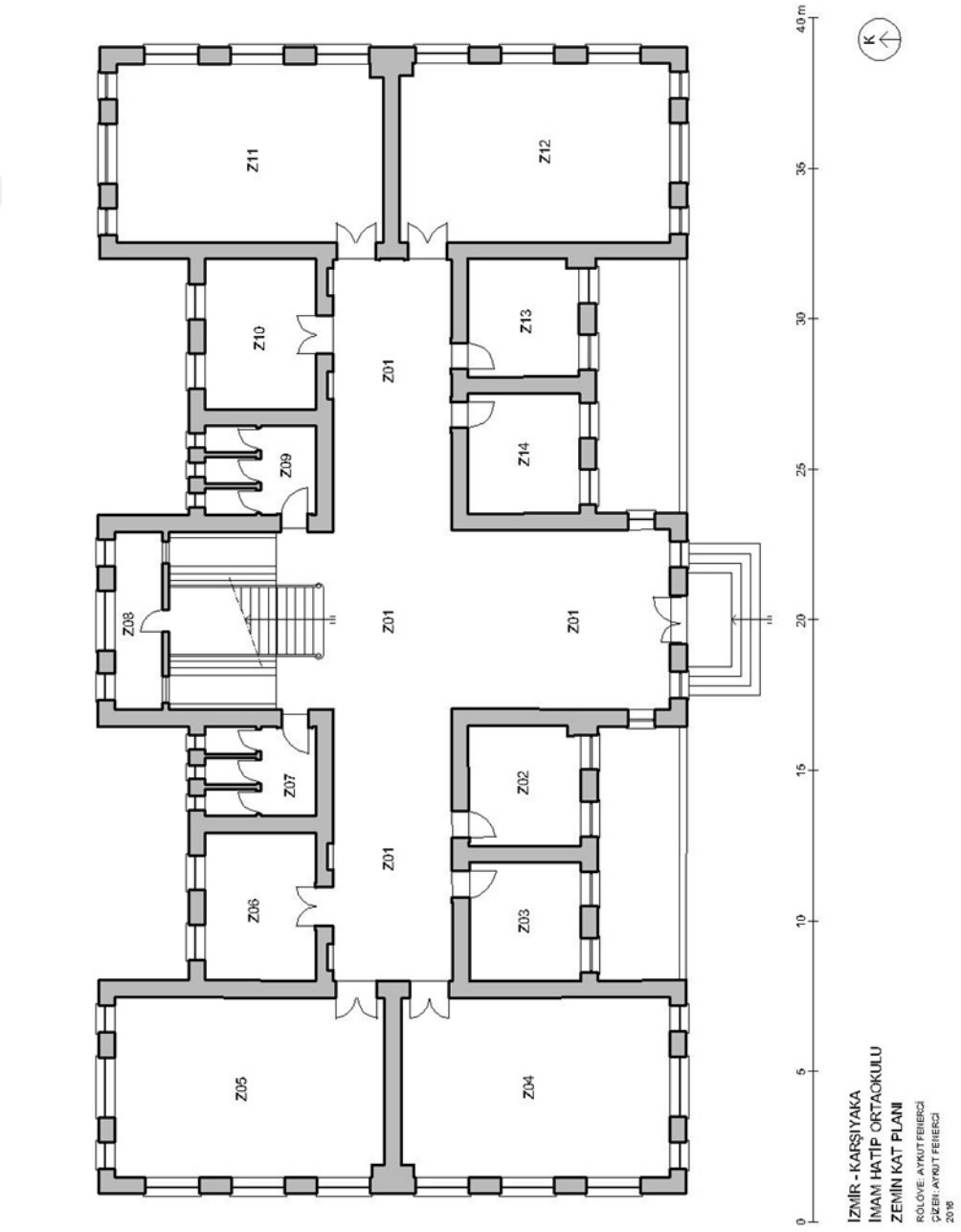
Tarihçe

1913 yılında özel idare adına, ilkokul olarak inşaatına başlanan binanın yapımı devam ederken dönemin Maarif Müdürü Namık Bey, İzmir'de bir Kız Muallim Mektebi kurulmasını teklif etmiş ve bunun üzerine Vilayet Genel Meclisi tarafından Muallim Mektebi'ne dönüştürülmesine karar verilen yapının inşası 1914'te tamamlanmıştır (Yücel, 1994, s. 553; Tutsak, 2002, s. 197; Aksoy, 1999, s. 311).

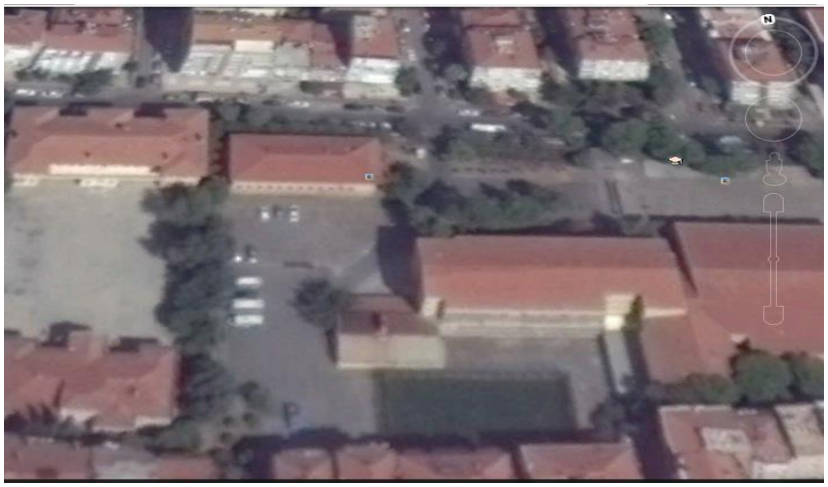
İzmir'in ilk kız yüksekokulu ve kız öğretmen okulu olarak 1914 yılında açılan İzmir Darülmuallimatı, 1949'da kapanmış ve yapı Karşıyaka Lisesi'ne devredilmiştir. 1978 yılında Karşıyaka Necip Demir Ticaret Lisesi kullanımına verilen bina 2012 yılına kadar aynı kurum tarafından kullanılmış ve bu süreçte Karşıyaka Lisesi, bitişik parselde bulunan yapılarda eğitime devam etmiştir. 2012-2013 öğretim yılının başlangıcında Necip Demir Ticaret Lisesi'nin Demirköprü bölgesinde TOKİ tarafından yapılan yeni binalarına taşınmasıyla boşalan tarihi yapının, 4+4+4 sistemi çerçevesinde Karşıyaka İmam Hatip Ortaokulu'na devredilmesi söz konusu olmuş, bir süre boş kalan bina 2013-2014 öğretim yılı içerisinde söz konusu okulun kullanımına tahsis edilmiştir.

Plan Ve İç Tasvir

Karşıyaka Lisesi'ne bitişik arazide geniş bir bahçe içerisinde yer alan yapı, doğu-batı doğrultusunda 23.96 m. uzunluğunda, 13.54 m. genişliğinde dikdörtgen kütlenin doğu ve batı ucuna kuzey-güney doğrultusunda 19.54 m. uzunluğunda, 7.05 m. genişliğinde dikdörtgen birer kütlenin eklemlenmesiyle oluşmuş geniş bir H biçimli plan şeması yansıtmaktadır (Şekil 348, 349).



Şekil 348. İzmir - Karşıyaka İmam Hatip Ortaokulu, zemin kat planı



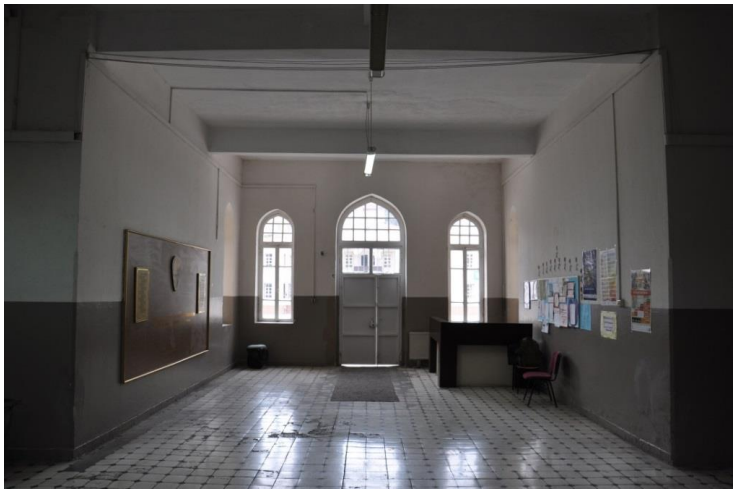
Şekil 349. İzmir - Karşıyaka İmam Hatip Ortaokulu, Google Earth uydu görüntüsü

Zemin ve birinci kat olmak üzere iki katlı tasarlanan yapıya güney cephenin ekseninde yer alan ve dört basamaklı bir merdivenle ulaşılan kapıdan girilir (Şekil 350).



Şekil 350. İzmir - Karşıyaka İmam Hatip Ortaokulu, güney cephe, giriş

Zemin katta kuzey-güney ve doğu-batı eksenlerinde uzanan, 1.60 m. genişliğindeki kapının iki yanında ve ana kütleden dışa taşkın kısmın doğu ve batı duvarlarında 0.88 m. genişliğinde birer pencere ile dışa açılan 7.28 m. x 5.96 m. boyutlarındaki giriş bölümü (Şekil 351), 5.45 m. x 5.92 m. boyutlarındaki merdiven boşluğu (Şekil 352) ve 23.96 m. x 3.94 m. ölçülerinde geniş bir koridor (Şekil 353) olmak üzere bağlayıcı işleve sahip Z01 mekânı ve buraya açılan derslikler, simetrik bir plan oluşturur (Şekil 348).



Şekil 351. Zemin kat, giriş bölümü, kapı ile doğu ve batısında dışa açılan pencereler



Şekil 352. Zemin kat, merdivenin yer aldığı bölüm, girişten görünüş



Şekil 353. Karşıyaka İmam Hatip Ortaokulu, zemin kat, koridor, doğu uçtan görünüş

Eksenin batısında, koridorun batı kolunun güneyinde 3.95 m. x 3.72 m. boyutlarında eş büyüklükte ve güney duvarlarındaki 1.17 m. genişliğine ikişer pencere ile dışa açılan Müdür Yardımcısı odası (Z02) (Şekil 354, 355) ve Rehberlik Servisi (Z03) (Şekil 356), kuzeyinde 4.94 m. x 3.67 m. boyutlarında ve kuzey duvarındaki diğerleriyle aynı büyüklükte iki pencere ile dışa açılan fotokopi odası (Z06) (Şekil 357) ile buna bitişik 2.97 m. x 3.65 m. ölçülerinde ve 0.50 m. genişliğinde birer pencere ile kuzey yönünde dışarı açılan üç hücreli erkek öğrenci tuvaleti (Z07) bulunur (Şekil 358). Fotokopi odasının koridora açılan kapısının iki yanında simetrik olarak konumlanmış ve dolap olarak kullanılan birer niş yer alır (Şekil 359). Koridor, giriş bölümü ve merdiven boşluğunun zemini karo mozaik, idari birimlerin ise ahşap parke kaplamadır.



Şekil 354. Zemin kat, koridorun batı kolu, kuzeydoğudan görünüş



Şekil 355. Zemin kat, Müdür Yardımcısı odası, güneye bakış



Şekil 356. Zemin kat, Rehberlik Servisi odası, güneye bakış



Şekil 357. Karşıyaka İmam Hatip Ortaokulu, zemin kat, fotokopi odası, kuzeye bakış



Şekil 358. Karşıyaka İmam Hatip Ortaokulu, zemin kat, erkek öğrenci tuvaleti



Şekil 359. Karşıyaka İmam Hatip Ortaokulu, zemin kat, fotokopi odası girişi

Yapının batı ucunda kuzey-güney doğrultusunda uzanan dikdörtgen kütlenin koridorun batı kolunu ortalayan bir duvarla bölünmesiyle 8.95 m. x 6.00 m. ölçülerinde eş büyülükte iki derslik oluşturulmuştur. Güneydeki derslik (Z04) güney duvarında yer alan ortadaki 1.98 m. ve iki yanında 0. 88 m. genişliğinde üç, batı duvarında 1.78 m. genişliğinde yine üç pencere ile dışa açılır (Şekil 360). Kuzeydeki dersliğin (Z05) açıklıkları da aynı prensipte düzenlenmiştir (Şekil 361). Dersliklerin zemini dökme mozaik kaplamadır.



Şekil 360. Zemin kat, koridorun batı ucunda güneyde yer alan derslik



Şekil 361. Zemin kat, koridorun batı ucunda kuzeyde yer alan derslik

Merdivenin yer aldığı bölümün kuzey yönünde ana kütleden dışa taşan kısmında 1. 57 m. x 5.92 m. boyutlarında, kuzeye bakan dersliklerdekilerle aynı genişliklerde üç pencere ile kuzey yönünde dışa, güney duvar ekseninde bulunan 0. 73 m. genişliğinde bir kapı ve iki yanında 0.70 m. genişliğinde birer pencere ile de merdiven boşluğuna açılan Görevli Odası (Z08) yer alır (Şekil 362, 363). Koridorun batı kolunun kuzeyinde yer alan tuvalet dışındaki tüm birimler koridora açılır. Tuvaletin girişi merdivenin olduğu bölümde yer alır (Şekil 364).



Şekil 362. Karşıyaka İmam Hatip Ortaokulu, zemin kat, görevli odası





Şekil 363. Zemin kat, görevli odasının merdiven boşluğuna açılan kapı ve penceresi



Şekil 364. Zemin kat, koridorun batı kolunda yer alan tuvalet girişi

Eksenin doğusu batısına simetrik olarak, tümüyle aynı ve ölçülerde düzende tasarlanmıştır (Şekil 348). Koridorun doğu kolunda kuzeyde yer alan ve merdiven boşluğuna açılan kız öğrenci tuvaletinin (Şekil 365) doğusundaki Z10 depo, Z11 (Şekil 366) ve Z12 (Şekil 367) derslik, Z13 Okul Aile Birliği ofisi (Şekil 368) ve Z14 Rehberlik ofisi (Şekil 369) olarak kullanılmaktadır.



Şekil 365. Zemin kat, koridorun doğu kolunda yer alan tuvaletin girişi



Şekil 366. Zemin kat, koridorun doğu ucunda kuzeyde yer alan derslik



Şekil 367. Zemin kat, koridorun doğu ucunda güneyde yer alan derslik



Şekil 368. Karşıyaka İmam Hatip Ortaokulu, zemin kat, Okul Aile Birliği ofisi

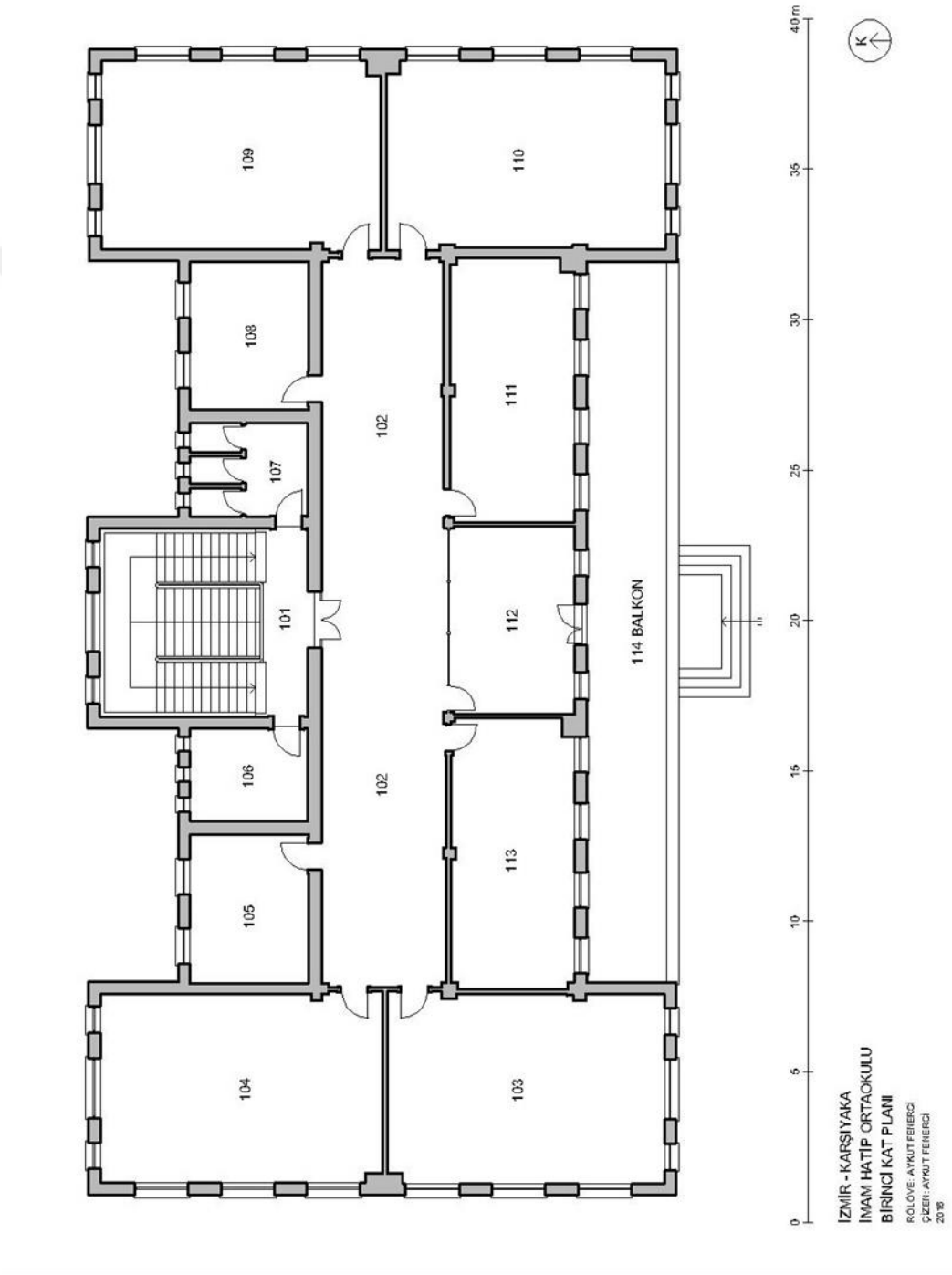


Şekil 369. Karşıyaka İmam Hatip Ortaokulu, zemin kat, Rehberlik ofisi



Şekil 370. Merdivenin ara sahanlığından birinci kata bakış

Z01 mekanının kuzey kolunda yer alan üç kollu ve iki sahanlıklı merdiven ile çıkılan ve kat sahanlığından (101), 1.88 m. genişliğindeki kapıdan girilerek koridoruna ulaşılan birinci kat zemin kat ile neredeyse aynı plana ve mekan kurgusuna sahip olup farklılık koridorun güneyindeki düzenlemede görülür (Şekil 370, 371).



Şekil 371. İzmir - Karşıyaka İmam Hatip Ortaokulu, birinci kat planı

Koridorun (102); batı ucundan birer kapıyla girilen (Şekil 372, 373) iki derslik (103-104) (Şekil 374, 375), kuzeyinde koridora açılan Mescit (105) (Şekil 376) ve merdiven boşluğunun batısında birinci kat sahanlığına açılan depo (106) (Şekil 377) ile doğusunda yine kat sahanlığına açılan tuvalet (107) (Şekil 378) ve koridora açılan Teknoloji ve Tasarım Atölyesi(108) (Şekil 379), doğu ucundan yine birer kapıyla ulaşılan iki derslik (109-110) birinci kattakilerle aynı ölçülere ve kapı-pencere düzenine sahiptirler (Şekil 380, 381).



Şekil 372. Karşıyaka İmam Hatip Ortaokulu, birinci kat, koridor, batıya bakış



Şekil 373. Karşıyaka İmam Hatip Ortaokulu, birinci kat, koridorun batı kolu



Şekil 374. Birinci kat, koridorun batı ucunda güneyde yer alan derslik



Şekil 375. Birinci kat, koridorun batı ucunda kuzeyde yer alan derslik



Şekil 376. Birinci kat, koridorun batı kolunda yer alan Mescid



Şekil 377. Birinci kat, merdivenin batısında yer alan depo



Şekil 378. Birinci kat, merdivenin doğusunda yer alan tuvalet



Şekil 379. Birinci kat, koridorun doğu kolundaki Teknoloji ve Tasarım Atölyesi



Şekil 380. Birinci kat, koridorun doğu ucunda kuzeyde yer alan derslik



Şekil 381. Birinci kat, koridorun doğu ucunda güneyde yer alan derslik

Giriş mekanının beden duvarı dahilinde kalan kısmı ile doğu ve batısında yer alan dersliklerin üzerine denk gelen bölüm, birinci katta koridora açılan ortadaki 6.27 m. x 3.98 m. ölçülerinde Öğretmenler odası (112) (Şekil 382), batıdaki (111) (Şekil 383) 9.02 m. x 4.13 m. ve doğudaki (113) (Şekil 384) 8.85 m. x 4.13 m. ölçülerindeki derslikler olmak üzere üç birime bölünmüştür (Şekil 371). Bu birimlerin güneyinde ise sadece ortadaki Öğretmenler Odası'ndan (112) kapıyla çıkılan 23.96 m. x 3.00 m. ölçülerindeki balkon (114) yer alır (Şekil 385).

Öğretmenler Odası, güney duvar ekseninde bulunan 1.34 m. x 3.64 m. boyutlarındaki kapıya ek olarak doğu ve batısındaki 0.87 m. genişliğinde birer pencere, bu birimin doğu ve batısında yer alan derslikler (111-113) ise 1.17 m. genişliğinde dörder pencere ile balkona açılmaktadır. Birinci kattaki tüm pencereler 2.72 m. yüksekliğe sahiptir.

Öğretmenler odasının ahşap parke ve balkonun karo mozaik kaplama zemini dışında birinci kattaki tüm zeminler dökme mozaik kaplamadır.



Şekil 382. Karşıyaka İmam Hatip Ortaokulu, birinci kat, Öğretmenler odası



Şekil 383. Birinci kat, Öğretmenler odasının batısında yer alan derslik



Şekil 384. Birinci kat, Öğretmenler odasının doğusunda yer alan derslik



Şekil 385. Birinci kat, güney cephedeki balkon, doğuya bakış

Cepheler

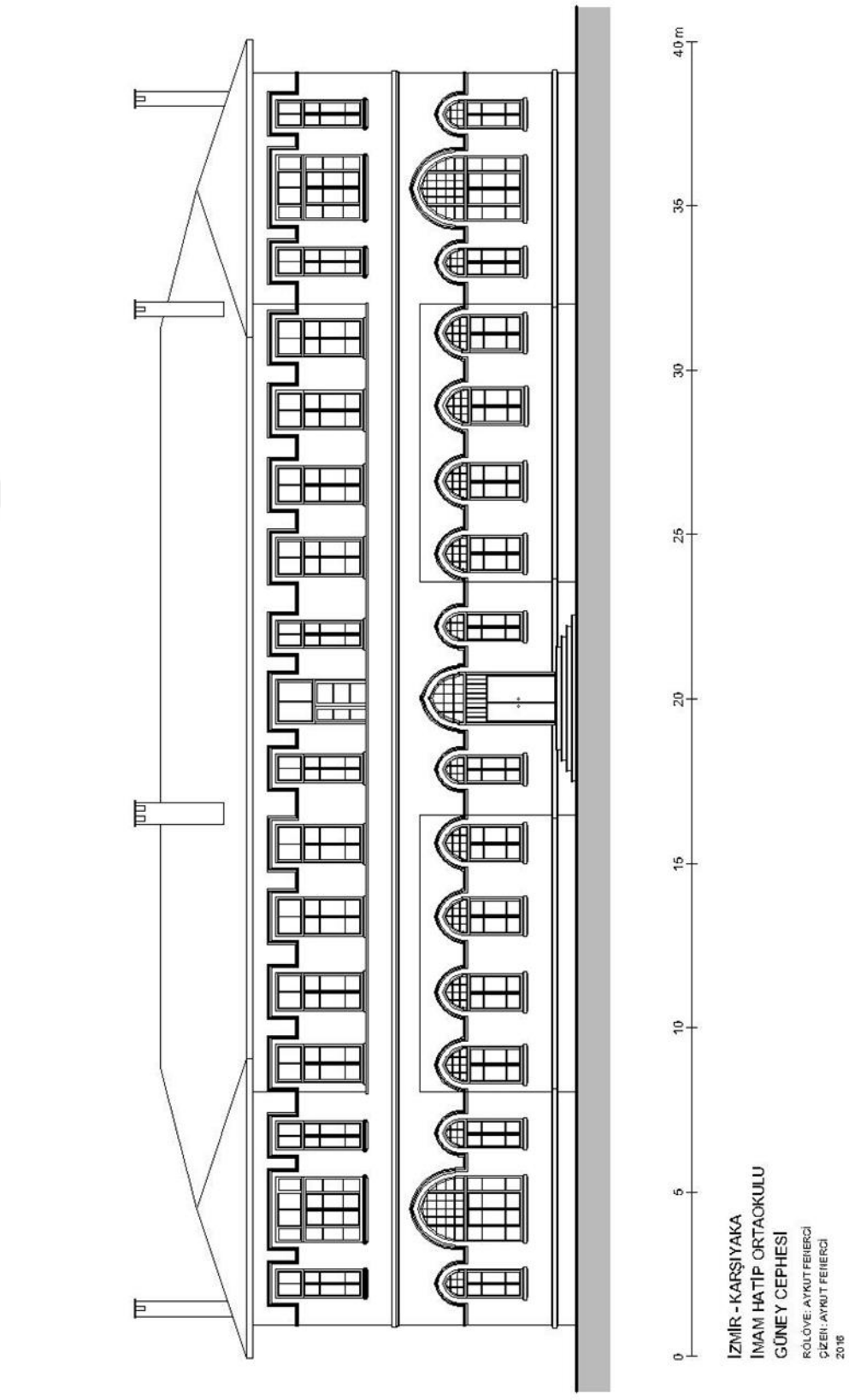
Üzeri geniş saçaklı kırma çatıyla örtülü olan yapının doğu ve batı uçlarında H'nin kollarını oluşturan bölümler ve giriş ekseninde güneyde yer alan giriş bölümü ile kuzeyde yer alan merdivenin bulunduğu kısım beden duvarından 3.00 m. dışa taşkın olarak tasarlanmış, böylelikle elde edilen girinti-çıkıntılarla düşey bölümlenme sağlanarak güney ve kuzey cephelere hareketlilik kazandırılmıştır (Şekil 386-388).



Şekil 386. İzmir - Karşıyaka İmam Hatip Ortaokulu, güney cephe



Şekil 387. İzmir - Karşıyaka İmam Hatip Ortaokulu, kuzey cephe



Şekil 388. İzmir - Karşıyaka İmam Hatip Ortaokulu, güney cephe çizimi

Yapının ana cephesi girişin de yer aldığı güney cephedir. Uzunluğu 38 m., yüksekliği ise zeminden saçak seviyesine 9.85 m. olan cephede kapı ve pencere düzenleri ile sağlanan simetri öne çıkmaktadır. Zeminden 5.40 m. yükseklikte birinci kat H'nin kolları arasında bulunan balkon seviyesinde yapının tüm cephelerini dolaşan silme katları birbirinden ayırmakta ve subasman seviyesindeki silme ile birlikte cephede yatay bölümlenme sağlamaktadır.

Zemin katta eksende yer alan ve zeminden birinci kat balkon seviyesine kadar beden duvarından dışa taşan giriş bölümü, platform tarzında dört basamaklı merdiven ile ulaşılan eksenindeki 1.56 m. x 3.90 m. bir kapı ve kapının iki yanındaki 0.87 m. x 2.60 m. ölçülerinde birer pencere ile dışa yansır (Şekil 389).



Şekil 389. Karşıyaka İmam Hatip Ortaokulu, güney cephe, giriş

Bu bölümün doğu ve batısında balkonun altına denk gelen girintide kalan bölümlerde 1.16 m. x 2.60 m. ölçülerinde dörder pencere (Şekil 390), H'nin kollarının çıkıntı yaptığı doğu ve batı uçlarda ise ortada 1.99 m. x 3.17 m. olmak üzere birer büyük, iki yanda ise daha küçük boyutlu 0.88 m. x 2.57 m. ikişer toplamda üçer pencere yer almaktadır (Şekil 391). Zemin kattaki tüm pencereler dikdörtgen formlu ve sivri kemerlidir.



Şekil 390. Karşıyaka İmam Hatip Ortaokulu, güney cephe, zemin kat, girişin doğusu



Şekil 391. Karşıyaka İmam Hatip Ortaokulu, güney cephe, zemin kat, yapının batı ucu

Birinci katta zemin kat ile aynı düşey bölümler dahilinde kalan kapı ve pencere düzenleri genişlik ve sayı bakımından da aynı olup bu kattaki açıklıklar sivri kemer yerine düz lentoludur. H'nin kollarının beden duvarından dışa taşmasıyla oluşan çıkıntılar arasında kalan balkona açılan tüm pencereler ve eksendeki kapı aynı düzlemdedir. Her iki katta da kapı ve pencerelerin üzerlerini kesintisiz dolaşan farklı renkte ve profilli silme dikkati çeker (Şekil 386).

Yapının kuzey (arka) cephesi güney (ön) cephe ile benzer düşey bölümlenmeye sahip olmakla beraber burada öne çıkan fark balkon bulunmaması ve eksende dışa taşkın olan bölümün iki kat boyunca devam etmesidir (Şekil 392).



Şekil 392. Karşıyaka İmam Hatip Ortaokulu, kuzey cephe, orta ve doğu bölümler

Pencere biçimleri ön cephe ile her iki katta da aynıdır ancak üzerlerinde yer alan silme bu cephede görülmez. Eksende ve doğu ve batı uçlarda yer alan dışa taşkın bölümlerdeki açıklıklar ön cephe ile aynı ölçülere sahiptir. Zemin katta girintide kalan bölümlerde ise iki birime ait dörtlü pencere düzeni yerine merdivenin doğu ve batısındaki tuvaletlerin yaklaşık 0.50 m. genişliğinde üçer pencere ile dışa açılması farklılık yaratmıştır (Şekil 393). Söz konusu düzenleme eksenin batısında görülebilirken, eksenin doğusundaki bölüm kapatılarak kazan dairesi yapıldığından dışarıdan algılanamamaktadır (Şekil 392).



Şekil 393. Karşıyaka İmam Hatip Ortaokulu, kuzey cephe, orta ve batı bölümler

Herhangi bir dışa taşkınlık söz konusu olmayan doğu ve batı cephelerde düşey bölümlenmeye de rastlanmaz. Yapının diğer cephelerinde de kesintisiz görülen yatay silme bu cephelerde de iki katı birbirinden ayırır. İki katta da 1.78 m. genişliğinde diğer cephelerdekilerle aynı formda altışar pencere yer alır (Şekil 394, 395). Güney cephede pencerelerin üzerlerini kesintisiz dolaşan silme batı cephede de devam ederken doğu cephede görülmez.



Şekil 394. Karşıyaka İmam Hatip Ortaokulu, batı cephe



Şekil 395. Karşıyaka İmam Hatip Ortaokulu, kuzey ve doğu cepheler, kuzeydoğudan görünüş

Bezeme

Cephelerde karşımıza çıkan silmeler dışında yapıda herhangi bir bezeme bulunmamaktadır.

Malzeme-Teknik

Kagir olarak inşa edilmiş ve cepheleri sıvanmış olan yapının üzeri dıştan Marsilya tipi kiremit kaplı kırma çatı, içten betonarme kirişli düz tavan ile örtülüdür. Pencerelerin iskeletleri ve zemin kat pencerelerinin parmaklıkları ile merdiven korkulukları demirdendir. Yapının zemininde kaplama malzemesi olarak karo ve dökme mozaik ile ahşap kullanılmıştır.

4. 6. İZMİR KIZ LİSESİ

Özgün Kullanımı : İzmir İttihat ve Terakki Mektebi

Yapım Yılı : 1917-1922

Yeri : İzmir İli, Konak İlçesi, Mithatpaşa Caddesi No: 47

Bugünkü Kullanımı : İzmir Kız Lisesi

Koruma Durumu : Tapunun 88 pafta, 128 ada, 36 parselinde kayıtlı yapı, Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu'nun 14.12.1984 tarih ve 548 sayılı kararıyla korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı olarak tescilli, İzmir 1 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 02.03.1989 tarih ve 847 sayılı kararı ile de koruma grubu "2. Grup yapı" olarak belirlenmiş.

İnceleme Yılı : 2015-2016

Tarihçe

Cumhuriyet Dönemi'nin ilk eğitim kurumlarından biri olan okulun inşasına, 1917 yılında dönemin valisi Rahmi Bey'in katkılarıyla İttihat ve Terakki tarafından 'Ticaret Sultanisi' yapılmak üzere başlanmıştır. Yapının tamamlanmasında Yahudi mezar taşları ve Efes arkeolojik alanından mermerler kullanıldığı söylenmektedir. Değirmendağı'nın kuzey cephesine denize bakan bir şekilde inşa edilen yapının aşağısında kalan kıyı bölgesinin de rıhtım haline getirilmesi, bölgedeki Yahudihanelerin yıkılarak park ve spor tesislerinin inşa edilmesi planlanmıştır. Yapılacak bir asma köprü ile okul binasının rıhtımla bağlantısının sağlanması, Ertuğrul Yatı'nın gezici bir okul haline getirilecek öğrencileri Türk limanlarında staj yapmalarını sağlamak amacıyla kullanılması da tasarılar arasında yer almaktadır (Avcı Özbakan-akyol Altun, 2013, s. 223).

İşgal döneminde Yunanlıların "doğudan gelen ışık" parolası ile kurdukları üniversite, bu binada hayata geçirilmek istenmiştir. O dönemde, Yunanlıların en büyük matematikçisi Berlin Üniversitesi profesörü Karatheodoris'e üniversiteyi kurma görevi verilmiş; dışı tamamlanmış ancak iç kısmı henüz bitmemiş olan binanın inşaatı, bu süreçte

tamamlanmıştır. Binada yetmiş sınıf, üçyüzyirmi kişilik bir amfi, personel odaları ve Laboratuvarlar yer almaktadır. Kullanılacak mobilyaların, kurucusu tarafından Berlin'deki büyük mağazalardan satın alındığı, dünya çapında isim yapmış bir bilim adamına bu görevin verilmesi, Rumların İzmir'e ve bu bölgedeki eğitime verdikleri önemi göstermektedir (Şenocak, 2016, 115-117). Türk Ordusu'nun İzmir'e girmesinin ardından üniversite fikri, eğitime başlamadan kalmıştır. 1930'lu yılların ortalarından itibaren İzmir Erkek Öğretmen Okulu olarak hizmet vermeye başlayan yapının bu işlev için büyük gelmesi ve Muallim Mektebi'nin Kızılçullu'ya taşınması sonucu, 1936'da boşaltılarak İzmir Kız Lisesi'ne verilmiştir (Berber, 1993, s. 309).

İzmir'in ilk kız okullarından olan İzmir Kız Lisesi, 1915 yılında özel idarenin denetiminde İnas İdadisi adı altında eğitime başlamıştır. Önce Kültür Park yakınlarında İtalyan Kız Mektebi binasında hizmet veren İnas İdadisi, savaş koşullarında öğrenci sayısındaki yetersizlik nedeniyle eğitime devam edememiş ve kapanmıştır. Yunan işgalinden sonra, şimdiki Karataş Lisesi'nin bulunduğu yerde mevcut olan eski bir köşkte "İzmir Kız Sultanisi" adıyla yeniden eğitime başlayan kurum, İzmir Kız Lisesi'nin de temellerini oluşturmuştur. Bir süre Namık Kemal Lisesi binalarında eğitim sürmüş, 1936-37 öğretim yılında Erkek Muallim Mektebi'nin taşınmasıyla boşalan günümüzdeki yapısına taşınmıştır. Öğrenci sayısının zamanla artması nedeniyle 1977-1978 öğretim yılından itibaren kademeli olarak ortaokul kısmı kapatılmış, 1979 -1980 ders yılından bu yana yalnız lise olarak eğitim verilmektedir.

Plan ve İç Tasvir

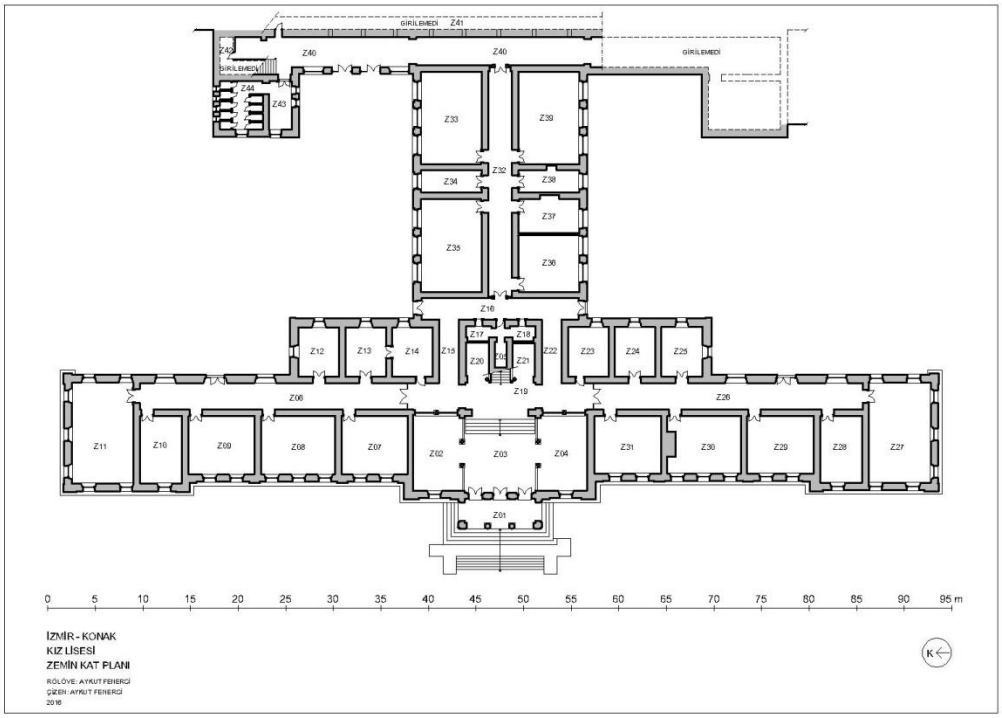
Kuzey-güney doğrultusunda farklı boyutlarda dikdörtgen iki kütlenin doğu-batı yönünde dikdörtgen planlı diğer bir kütle aracılıyla birleşmesi sonucu üç bölümlü olarak inşa edilmiş olan yapı münferit bir plan şeması yansıtır (Şekil 396). Yer aldığı arazinin eğimli olması nedeniyle, binanın bölümleri farklı kat sayılarına sahiptir.

Yapının batıda bulunan ana bölümü kuzey-güney yönünde uzun ve dar bir dikdörtgen plana sahiptir, simetrik kurgulanmıştır ve iki katlıdır. Okula giriş bu bölümün batı duvarında zemin kat eksende yer alan üçlü açıklıktaki kapılarla sağlanır. Girişin batısında, birinci kat seviyesine kadar yükselen ve kapıların hizasında açıklıklar oluşturacak şekilde ortada iki sütun, yanlarda birer paye tarafından desteklenen portik

yer alır. Bu bölümü, dört basamaktan oluşan mrdiven üç yönden çevrelemektedir (Şekil 397).

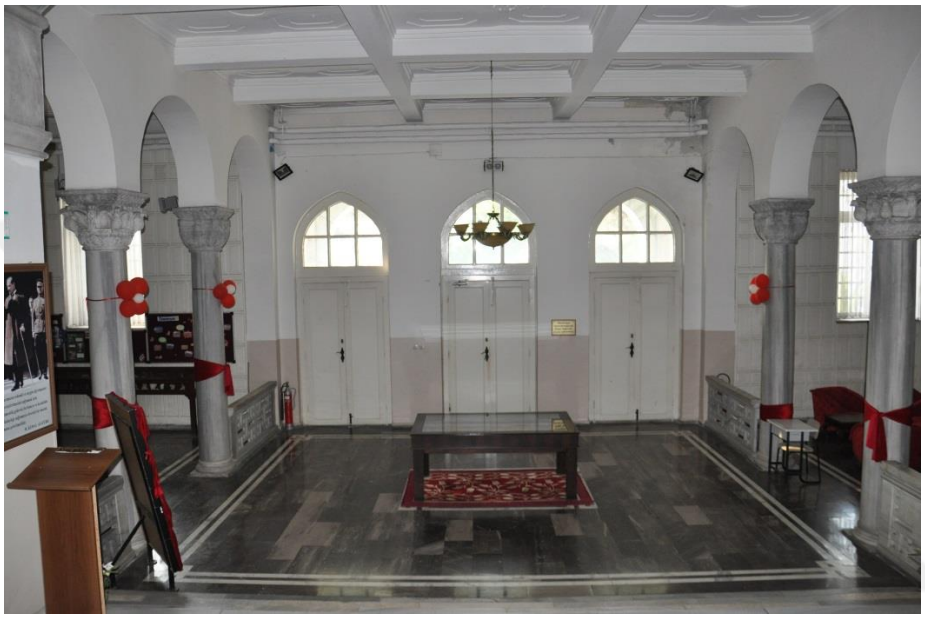


Şekil 396. İzmir Kız Lisesi, hava fotoğrafı (APİKAM Arşivi)



Şekil 397. İzmir Kız Lisesi, zemin kat planı

Kapılardan geçilerek ulaşılan dikdörtgen giriş holü; kuzey ve güneyde girişin sonlandığı noktalarda doğu-batı yönünde ortada iki sütun, iki yanda birer kolona oturan kemerli düzenleme ve kolonlar ile sütunlar arasına yerleştirilen kısa korkuluklarla bölüntüye uğratılmış böylelikle hol üç birimli hale getirilmiştir. Batı duvarında yer alan birer pencere ile dışa açılan kuzey ve güneydeki bölümlerde oturma grupları bulunmaktadır (Şekil 398).



Şekil 398. İzmir Kız Lisesi, zemin kat, giriş holü



Şekil 399. İzmir Kız Lisesi, zemin kat, giriş golünün güney bölümü

Giriş holünün doğusunda kuzey-güney yönünde uzanan ve beş geniş basamaklı merdiven ile ulaşılan koridorun batısında, girişin kuzey ve güneyinde simetrik olarak konumlanmış dörder, iki ucunda birer birim ve doğusunda giriş aksında yer alan şeref merdiveni bölümü ile kuzey ve güneyinde yine simetrik konumlanmış, orta kanada bağlanan, merdiven arkasındaki bölüme açılan kısa ve dar birer koridor ve üçer küçük birim bulunur. Koridor, giriş holünün kuzey ve güneyde sonlandığı hizada birer kapı ile bölünmüştür. Merdivenli bölüm ise batı yüzünde ortada iki sütun ve yanlarda duvarlara oturan kemerlerin oluşturduğu üçlü açıklıkla vurgulanmıştır (Şekil 397, 400, 401).



Şekil 400. İzmir Kız Lisesi, zemin kat, koridorun güney kolu

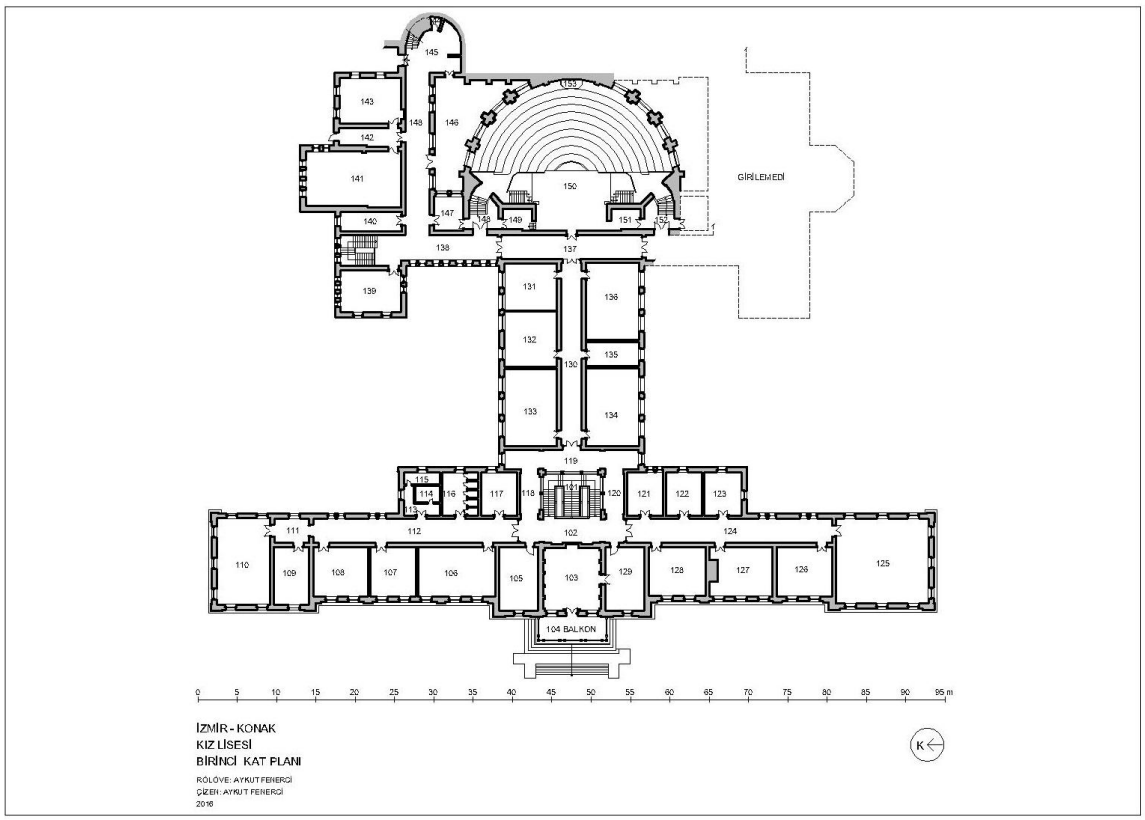


Şekil 401. İzmir Kız Lisesi, zemin kat, şeref merdiveni bölümü

Koridorun çevresindeki birimler ve doğu duvarının bir bölümü çok sayıda pencere ile dışa açılmakta ve cephelere yansımaktadır.

Yapının orta kanadı; doğu-batı doğrultusunda uzanan dar bir koridor ile kuzey ve güneyinde yer alan birimlerden meydana gelen dikdörtgen bir kütledir. Bu bölümde de simetrinin hakim olduğu bir kurgu görülür. Tüm birimler aynı boyutlardaki pencereler ile dışa açılmaktadır. Koridor, doğu ucunda yer alan bir kapı ile yapının doğu kanadına bağlanır (Şekil 397).

Binanın doğu kanadı zemin katta büyük ölçüde yatakhane olarak kullanıldığından mekanlara giriş mümkün olmamış böylece fotoğraf çekimi ve ölçü alımı sağlanamadığından plan çizimi gerçekleştirilememiştir. Ancak birinci kat planına bakılarak yaklaşık biçimi tahmin edilebilir (Şekil 397, 402).

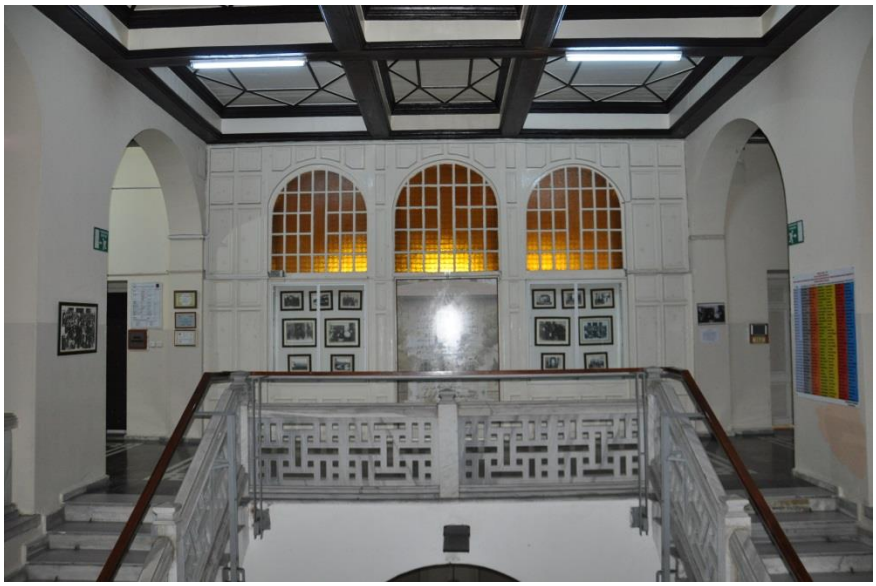


Şekil 402. izmir Kız Lisesi, birinci kat planı

Yapının, üç kollu şeref merdiveni ile ulaşılan birinci katının planı batı kanatta küçük farklarla tekrarlanmaktadır. Portiğin üzerinde, giriş holünün orta bölümünü birinci katta karşılayan müdür odasının açıldığı balkon yer almaktadır. Odanın kuzey ve güneyindeki mekanlar ise zemin kattan farklı olarak bağımsız birimlere dönüşmüştür. Koridorun batısında, doğusunda ve iki ucunda yer alan birimlerde simetriyi bozmadan farklı bölüntüler oluşturulmuş olmakla beraber ana mekan kurgusu zemin kat ile aynı prensiptedir (Şekil 402, 404-407).



Şekil 403. izmir Kız Lisesi, şeref merdiveni, birinci kattan görünüş



Şekil 404. İzmir Kız Lisesi, birinci kat, koridor, doğudan görünüş



Şekil 405. İzmir Kız Lisesi, birinci kat, koridorun kuzey kolu ve orta bölüm

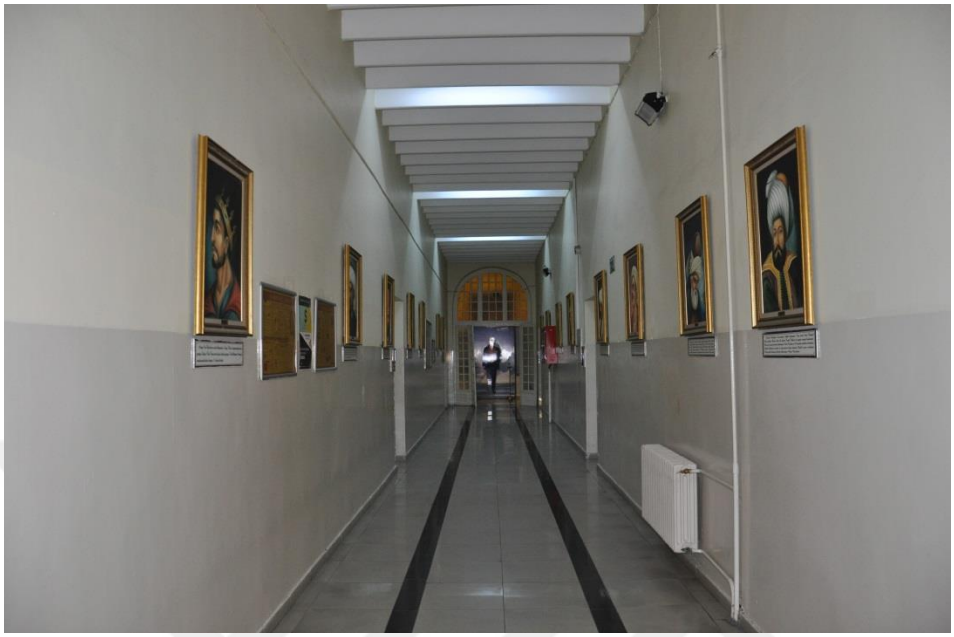


Şekil 406. İzmir Kız Lisesi, birinci kat, koridorun güney kolu, güney uçtan görünüş



Şekil 407. İzmir Kız Lisesi, birinci kat, koridorun kuzey ucunda yer alan derslik

Yapının orta kanadı da birinci katta her yönden yaklaşık olarak zemin katı tekrarlar (Şekil 402, 408).



Şekil 408. İzmir Kız Lisesi, orta kanat, birinci kat, koridor, doğuya bakış

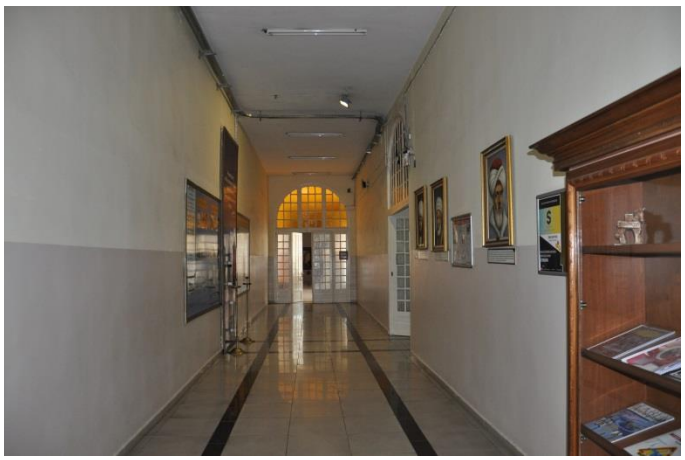
Doğu kanatta ise, batı kanat girişi ve doğu kanat aksında geniş bir dikdörtgen hacim içerisinde amfitiyatro biçimli gösteri ve konferans salonu yer almaktadır. Salona giriş, batı duvar ekseninde bir, kuzey ve güney uçlarında birer, kuzey duvar batı ucu ile eksenden batıya kayık birer ve doğu duvarın kuzey ucunda bir olmak üzere altı noktadan sağlanır. Orta kanat ile salon arasında kuzey-güney yönünde uzanan koridorun güney bölümüne girilememiştir (Şekil 402). Koridorun kuzey kolu dört ikiz pencere ile batı yönünde dışa açılmaktadır. Doğusunda salonun bulunduğu birimin sonlandığı kısımda doğuya yönelen koridor kuzey ucunda bulunan iki kollu bir merdivenle alt kata bağlanır. Merdivenin batısında üç yönde pencerelerle dışarı açılan bir derslik, doğusunda ise girişi koridorun doğuya yönelen kuzey kolundan sağlanan dar bir mekan yer alır. Kuzey koridorun ise güneyinde gösteri salonu, kuzeyinde farklı genişlik ve derinliklerde üç birim ile doğu ucunda merdiven bulunur (Şekil 402, 409-414). Söz konusu döner merdiven, salonun doğusunda çatı hizasında konumlanmış olan ve yemekhane, mutfak, çamaşırhane gibi birimleri barındıran simetrik planlı ek bölüme ulaşımı sağlamaktadır. Bu bölüm yapının ikinci katı olarak nitelenebilir (Şekil 415).



Şekil 409. İzmir Kız Lisesi, doğu kanat, birinci kat, konferans salonu



Şekil 410. İzmir Kız Lisesi, doğu kanat, birinci kat, koridor, kuzeydoğu köşeden görünüş



Şekil 411. İzmir Kız Lisesi, doğu kanat, birinci kat, koridor, güneye bakış



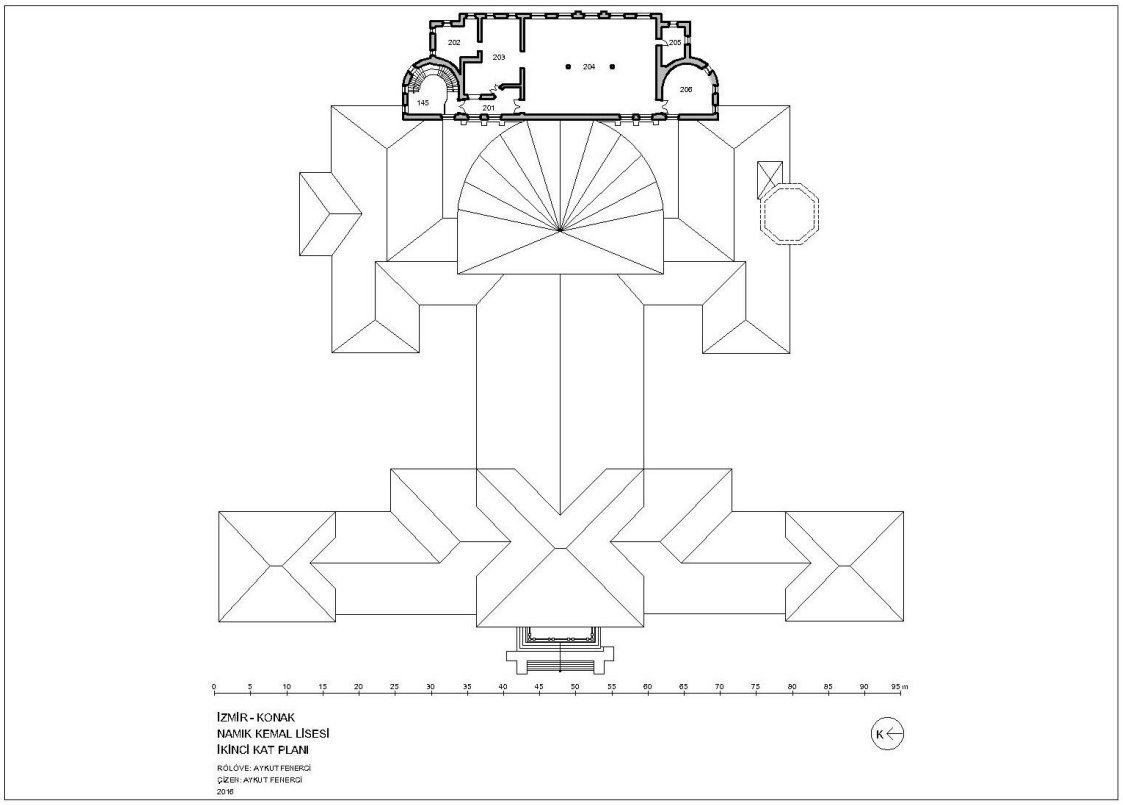
Şekil 412. İzmir Kız Lisesi, doğu kanat, birinci kat, koridor, kuzeye bakış



Şekil 413. İzmir Kız Lisesi, doğu kanat, birinci kat, koridorun kuzey ucu



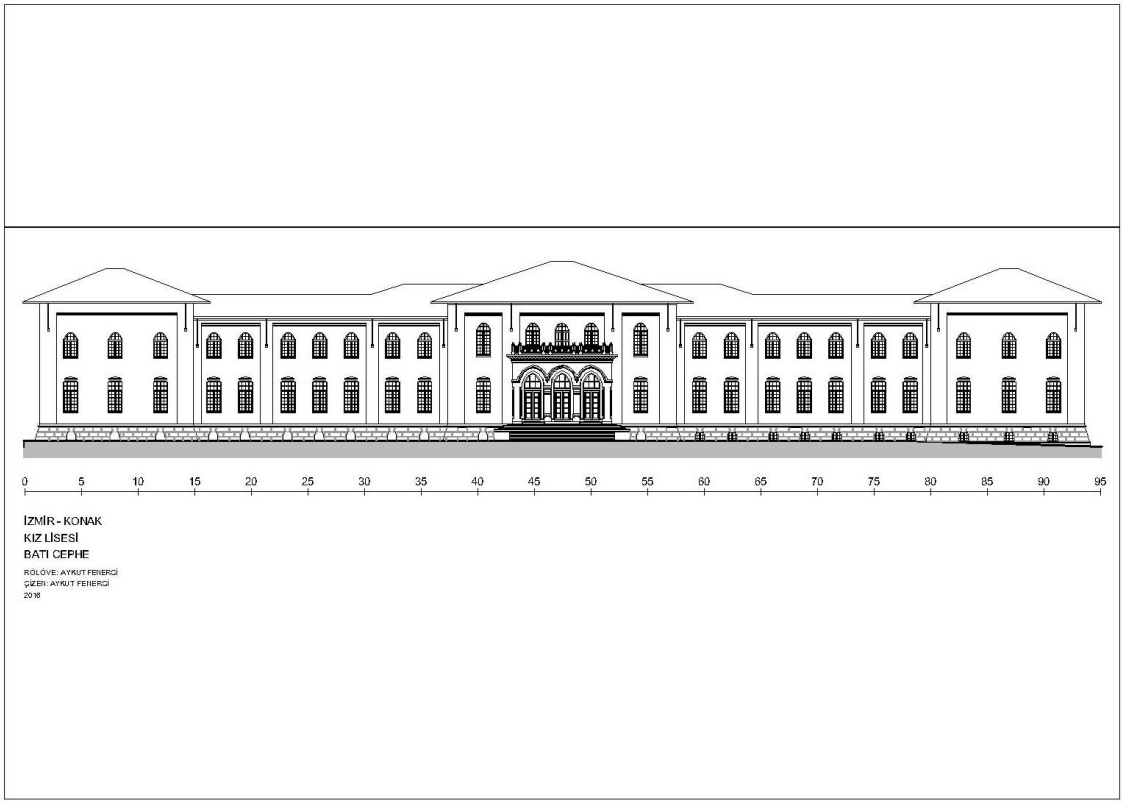
Şekil 414. İzmir Kız Lisesi, doğu kanat, birinci kat, kuzey koridor, doğuya bakış



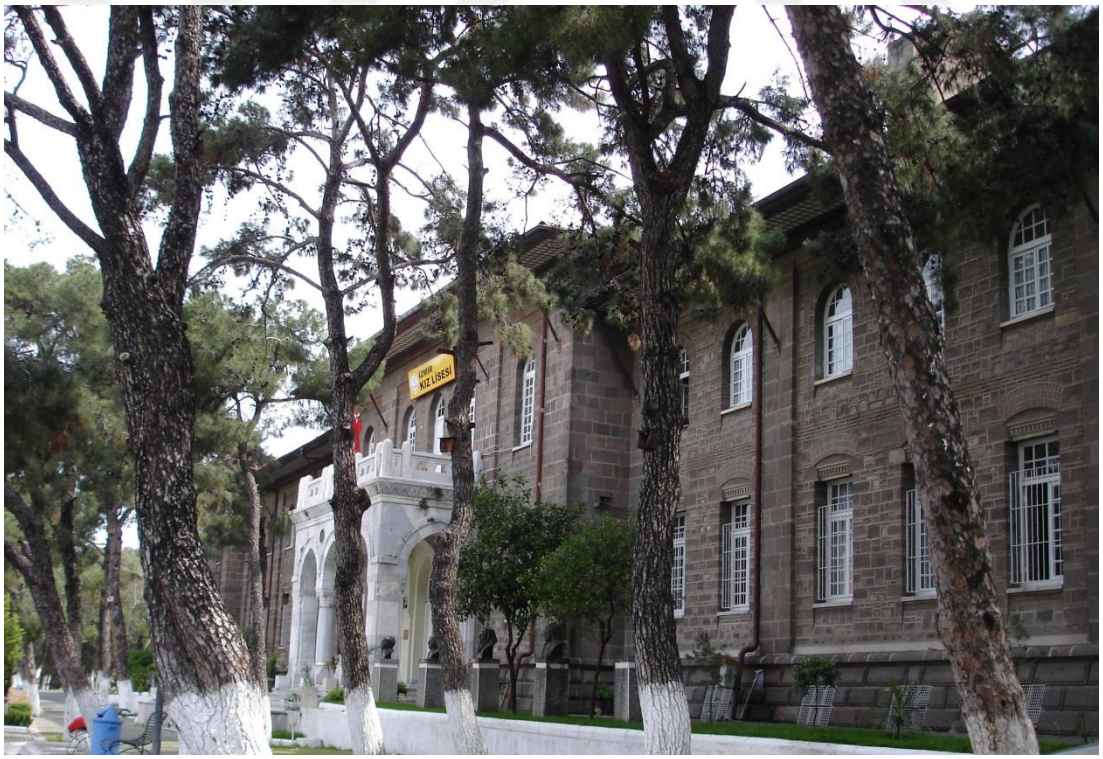
Şekil 415. izmir Kız Lisesi, ikinci kat planı

Cepheler

Yapının birden fazla bölümü olması nedeniyle çok sayıda cephesi bulunmaktadır. Vurgulu olan cephe ise sadece batı kanadın batıya bakan cephesidir. Ana girişin yer aldığı bu cephe malzeme kullanımı ve pencere düzenlemeleri açısından diğerleri ile benzer özelliklere sahiptir. En belirgin farklılık eksende yer alan girişin önündeki portik ve kuzey ve güneyindeki simetrik düzenlemede görülür. Portik, üzerinde birinci kat seviyesinde yer alan balkonun korkulukları ve zeminde bu düzenlemeyi çevreleyen basamaklar mermerdir. Girişin bulunduğu bölüm ile kuzey ve güney uçlardaki bölümler dışa taşkın olmak suretiyle vurgulanmıştır. Batı kanadın ön ve yan cepheleri ile dışa taşkın bölümlerin arka cephelerinde zemin kat pencereleri dikdörtgen formludur, üst kısımlarında bir sıra bezemeli silme yer alır ve hafifletici basık kemerle kuşatılmıştır. Birinci kat pencereleri ise dikdörtgen formlu yarım daire kemerlidir. Ayrıca ön ve yan cephelerde kat ayrımları dört sıra tuğladan oluşan silme ile belirtilmiştir. Arka cephenin geri kalan bölümünde ise tüm pencere düzenlemeleri basık kemerlidir (Şekil 416-420).



Şekil 416. İzmir Kız Lisesi, batı cephe çizimi



Şekil 417. İzmir Kız Lisesi, batı cephe, güneybatıdan görünüş



Şekil 418. İzmir Kız Lisesi, batı cephe, giriş bölümü



Şekil 419. İzmir Kız Lisesi, batı cephe, güney uçtaki bölüm



Şekil 420. İzmir Kız Lisesi, batı kanadın güney ve doğu cepheleri

Orta kanadın cephelerinde benzer malzemeye ek olarak büyük boyutlu dikdörtgen pencereler görülür (Şekil 421).



Şekil 421. İzmir Kız Lisesi, orta kanat, güney cephe

Doğu kanadın batı cephesinde yer alan tüm pencere düzenlemeleri yine basık kemerlidir. Kuzey cephesinde ise ardındaki mekan kurgusuna bağlı olarak ortaya çıkan pencere düzenlerinin yansımaları görülür (Şekil 422, 423). Tüm cephelerde yapının malzemesi doğal haliyle bırakılmış, sıvanmamıştır.



Şekil 422. İzmir Kız Lisesi, doğu kanat, batı cephe



Şekil 423. İzmir Kız Lisesi, doğu kanat, kuzey cephe

Bezeme

Yapıda, portik ve iç mekandaki sütun başlıkları ile batı cephe zemin kat pencerelerinin üst bölümü dışında bezeme bulunmamaktadır. İç mekandaki sütun başlıkları post-Bizans stilinde iken portikteki başlıklarda mukarnas ve Türk üçgenleri görülür (Şekil 418, 424).



Şekil 424. izmir Kız Lisesi, zemin kat, giriş holü, sütun başlıkları

Malzeme-Teknik

Kagir olarak inşa edilen yapıda; sütunlar, başlık ve kaideleri, merdivenler ve korkulukları mermer, kapılar ahşap malzemedendir. Zeminlerde de yer yer mermer kaplama, kimi yerlerde ise mozayik kullanılmıştır.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğu'nda 17. yüzyıl sonlarında başlamış olan çalkantılı süreçte imzalanan ticari anlaşmalarla dünya ekonomisine açılma ve 1839 Tanzimat Fermanı ile somutlaşan yenileşme arayışları, çok milletli toplumsal yapıda önemli değişimler yaratmış, değişen ekonomik ve toplumsal yapı yeni kurumların ve kentsel çevrenin oluşumuna da yansımıştır[51].

Aslında değişimin başlangıcı 19. yüzyıl öncesine dayanmaktadır: 18. yüzyıl boyunca imparatorluğun üst üste yaşadığı askeri yenilgiler ve toprak kayıpları, devleti bu duruma bir çözüm bulma arayışına itmiş ve Avrupa'daki teşkilatlanmayı örnekleyen bir dizi reform hareketine girişilmiştir. Bu süreçteki yenileşme hareketleri de, 19. yüzyılın ikinci yarısında hayata geçirilen siyasi ve idari ve değişimlerin öncüsü olmuştur[52].

Söz konusu dönemde; 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı, imparatorluk tarihinde önemli bir kırılma noktası olmuş, eğitim, hukuk, idari bölünme, mülkiyet hakkı, vergi sistemi, imar düzenlemeleri ve şehircilik gibi çeşitli konularda yenilik arayışlarını ve gelişimi tetiklemiştir. Bu yenilikler, hukuk, siyaset, eğitim gibi alanlarda ikili bir yapı oluşmasına neden olmuş; geleneksel sistem varlığını sürdürürken, yeni oluşumların sistemle bütünleştirilmesi yönünde çaba harcanmıştır. Kent ve mimarlık alanlarına da yansıyan bu duruma koşut olarak Modernleşme Dönemi'nde ortaya çıkan yeni yapı türleri eskileriyle bir arada var olmuş ve imparatorluğun değişen imajının önde gelen temsil alanı olarak kent merkezi ikili bir yapı sergilemiştir[53].

Sosyal haklar ve eşitlik konularına vurgu yapan 1839 tarihli Tanzimat Fermanı'nın ardından, 1856 yılında Islahat Fermanı kabul edilmiş ve Gayrimüslimlere ilişkin çeşitli düzenlemeler getirilmiştir. Dini konularda ayrıcalıklar tanınan Gayrimüslimlere kendi cemaatlerine ait yapıların onarımının yanı sıra yenilerini inşa etme hakkı da tanınmıştır[54].

[51] Bkz. III. bölüm
[52] Bkz. II. bölüm
[53] Bkz. III. bölüm
[54] Bkz. II. bölüm

19. yüzyılda gayrimüslimler; Batı güdümünün yanı sıra iç dinamiklerden de beslenen reform hareketlerinin sonucu olarak oluşan ortamda, özellikle de 1856 Islahat Fermanı'na göre düzenlemiş oldukları ve anayasa niteliği taşıyan "millet nizamnameleri" doğrultusunda kendi atılımlarını yapmışlar, yeni bir toplum düzeni oluşturabilmek için eğitime önem vermişler ve okullar açmışlardır. Dönemin yenilikçi ruhuna uygun olarak dini yönünden çok dünyevi nitelikleri ön plana çıkan eğitim de misyonunu gerçekleştirerek toplumu dönüştürmüştür. Ancak söz konusu sürecin her millet için tümüyle aynı şartlarda gerçekleşmediği izlenmektedir.

Önceki dönemlerde, bir cemaatin yerleştiği bölge mevcut ibadet yapısından belli olmaktayken, 19. yüzyıl sonu itibariyle güç odaklarının değişimine koşut olarak, toplumsal üretimin devamlılığını sağlayacak eğitim kurumlarının da ön plana çıktığı görülmektedir. Bilginin ve bilimin önem kazanması, ibadet yapılarının yanı sıra okulların da toplumun temel ihtiyaçlarından biri olarak kabul edilmesini sağlamıştır. Söz konusu dönemde artık, bir milletin meşruiyetini sağlayan unsurlar arasında okullar da ideolojik simgeselliğiyle birlikte yer almaktadır. Bu bağlamda, yapılarda ağırlıklı olarak kullanılmış olan neoklasik üslubun da, dönemin modasını tekrarlamanın dışında farklı bir bilincin ve yaklaşımın sonucu olarak tercih edildiği savlanabilir[55].

19. yüzyılda gerçekleşen dönüşümün kentsel çevrenin yapılandırılmasına eğitim alanında da etki ettiği, okul yapılarının fiziksel olarak ibadet yapılarından ayrılmasında görülebilir. Daha önce dini yapılar dahilindeki veya yanındaki küçük birimlerde sürdürülen sınırlı eğitim, bu süreçte kapsamı genişletilip zenginleştirilerek ve kısmen seküler bir çizgiye sahip biçimde, kitlesel eğitim işlevine yönelik olarak inşa edilmiş binalarda verilmeye başlanmıştır. Ancak burada tam bir ayrışmadan bahsetmek mümkün değildir. Özellikle yabancı okullar, misyonerler tarafından idare edilmekte ve binalar kilisenin yanıbaşında ya da yakınında bulunmaktadır. Bu durumda da eğitim üzerindeki dini güdümün ortadan kaltığı söylenemez. Yine de resmin bütününe bakıldığında dinselden bilimsele doğru bir yönelim olduğu ve bunun, mimari yapılanmaya da yansıdığı ve Tanzimat'tan sonra eğitim yapılarının anıtsallaştığı görülmektedir[56].

[55] Bkz. II. bölüm
[56] Bkz. II. bölüm

Aslında 19. yüzyılda millet kavramını tanımlayan en önemli ölçüt din olmakla birlikte, misyonerlerin açtıkları okullarda verilen eğitim, ulusal bilincin oluşmasında ve pekişmesinde de etkili olmuştur. Söz konusu okullar gerek eğitim sistemi gerek mimari diliyle gayrimüslim cemaatler için de örnek teşkil etmişlerdir.

Eğitim alanında amaçlanan merkezileşme cumhuriyet dönemine kadar sağlanamamış, dönemin toplumsal ve siyasal koşulları çerçevesinde imparatorlığın tüm uyruklarını birleştirecek bir Osmanlı eğitim sistemi oluşturulması mümkün olmamıştır.

19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun en hareketli ithalat ve ihracat limanları arasında bulunan İzmir'e bakıldığında, bulunduğu bölgenin merkezi ve en gelişmiş yerleşimi olduğu görülmektedir. Kentin kozmopolit yapısı, ticarete bağlı gelişiminin ayrılmaz bir parçası olmuş, özellikle Gayrimüslim nüfus Avrupalı tüccarlara aracılık yaparak yerel ve uluslararası ticaret ağlarında yer edinmişlerdir. Dönemin yerleşik nüfusunu Müslüman-Türklerin yanı sıra, Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler oluşturmaktadır. Gayrimüslim nüfusla birlikte yerleşik Levanten nüfus da kentin kültürel yapısını zenginleştirme yönünde katkılar sağlamıştır. Gazete, dergi, kitap basımı; tiyatrolar ve okuma salonları, cemaatlere ait okul, hastane, okul gibi kurumlar ve sosyal kulüpler de sosyal yaşamın parçası olmuştur[57].

Modernleşme sürecinde gelişim ve değişim İzmir kentinin her yerinde gözlemlenmekle beraber geçmişlerinin farklı olması nedeniyle farklı bölgelerde farklı seyretmiştir. Örneğin Kadifekale eteklerinde, Kemeraltı ve arkasında kalan bölgelerde meydana gelen dönüşümler, yüzlerce yıldır var olan bir yapı ve kültür birikiminin değişime adaptasyonu şeklinde yorumlanabilirken kıyı şeridi, Frenk Sokağı, Alsancak ve banliyöler yönünde gelişen kentsel biçimlenme, öncesi olmayan, tümüyle yeni, güncel koşulların yarattığı bir oluşum olarak değerlendirilebilir[58].

İzmir'in sosyal dokusunu oluşturan her nüfus grubu farklı mahallelere yerleşmiştir. Müslümanlar, Kadifekale eteklerinden limana doğru yayılırken, Yahudiler ticaret alanı ile iç içe olacak şekilde çarşı bölgesi ile Müslüman mahalleleri arasında sıkışmış

[57] Bkz. IV. bölüm
[58] Bkz. IV. bölüm

durumdadır. Levantenler ticaret alanı ile deniz kıyısı arasında konumlanmış; Rumlar ise, Levantenler ve Müslümanlar arasında kalan bölgelerde yerleşik olmuşlardır[59].

Sözü konusu nüfus gruplarına ait okullar, 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyılın başlarında mevcut binalarına taşınmış olmakla birlikte, kuruluşları yüzyıl başına hatta bazılarının bir önceki yüzyıla kadar gitmektedir. Bu süreçte; İzmir'in hem ekonomik ve kentsel gelişimine hem de nüfus artışı ve kozmopolit yapısına koşut olarak çok sayıda inşa edilen okullar, tamamına yakını yangınlarda yok olduğundan ve bir bölümü de açıldıkları mekanların yetersizliği nedeniyle, farklı binalarda eğitime devam etmiş, tek bir okulun devamı olarak veya küçük okulların birleşmesiyle yerleşik hale gelmişlerdir.

Tanzimat'tan Cumhuriyet'in ilanına kadar geçen süreçte İzmir merkezde okul olarak inşa edilen vegünümüze ulaşabilen, çalışmamız kapsamında incelediğimiz altı yapıdan;

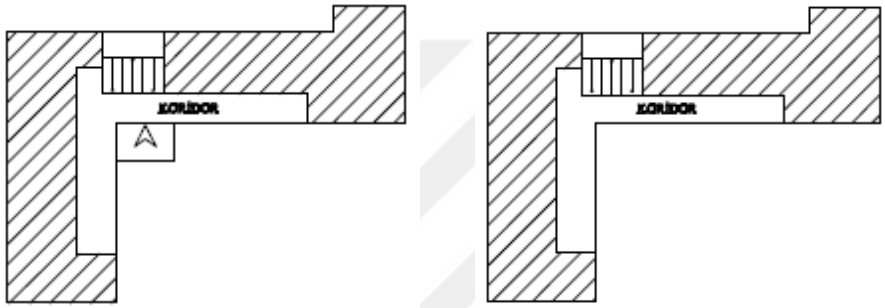
Mesleki Teknik ve Anadolu Lisesi (Propaganda Koleji/Lazarist Okulu) Fransız, Atatürk Lisesi (Rum Merkez Kız Okulu) ve Namık Kemal Lisesi (Rum Evangelik Okulu) Rum, Mithatpaşa Endüstri Meslek Lisesi (Mekteb-i Sultani/Mekteb-i Sanayi), Karşıyaka İmam Hatip Ortaokulu (İzmir Dârülmuallimâtı) ve Kız Lisesi ise Müslüman okullarıdır. Bir Amerikan okuluna ise girilememiştir. Diğer nüfus gruplarına ait örneğimiz olmadığından, karşılaştırma ancak sınırlı verilerle yapılabilmektedir

Lazarist Okulu (Katalog no: 1) aslen iki kanattan oluşmakta ve L planlı olup, İzmir özelinde incelediğimiz yapılardan hiçbiriyle benzerlik taşımamaktadır. Ancak; İstanbul Beyoğlu'nda bulunan ve yine bir Katolik kurumu olan, 1870 tarihli Saint Jean Baptiste Fransız Okulu ile bazı benzer unsurlara sahip olduğu söylenebilir. Her iki yapı da, tamamen aynı şekilde olmasa da, L planlıdır. Lazarist Okulu günümüzde düzgün olmayan U plan şeması yansıtmakta ise de özgün yapının L planlı olduğu anlaşılmaktadır (Şekil 23, 425, 25, 57, 426).

[59] Bkz. IV. bölüm



Şekil 425. J. Pervititch Sigorta Haritası



Şekil 426. İstanbul Saint Jean Baptiste Fransız Okulu zemin ve birinci kat planları

Yapılarda dönemin yaygın uygulamalarından volta döşeme kullanılmıştır. Tavanları yüksek olan dersliklerin pencereleri, basık kemerli derin nişlerde yer almaktadır (Şekil 28, 58, 62, 427).



Şekil 427. İstanbul, Saint Jean Baptiste okulu, birinci kat, koridor (solda) ve derslik

Pencerelerin dikdörtgen olarak yansıdığı cepheler ise bezemesiz ve son derece yalındır (Şekil 106, 428).



Şekil 428. İstanbul, Saint Jean Baptiste Okulu, kuzeybatı cephe

Fransız Lazarist Okulu, dersliklerdeki pencere özellikleri, volta döşeme kullanımı ve sade tutulmuş cepheler bakımından, yine İstanbul Beyoğlu'nda bulunan, 1872 tarihli Saint Elisabeth Fransız Kız Okulu ile de benzerlik göstermektedir (Şekil 429).





Şekil 429. Saint Elisabeth Fransız Kız Okulu, derslik pencereleri, volta döşeme ve cephe

İstanbul'da günümüze gelen Fransız okullarının planlarına bakıldığında (Yazıcı Onur, 2010, s. 38-86), çeşitlilik görülmektedir ve ortak bir plan tipinden söz etmek mümkün değildir. Ancak; en azından bu çalışma kapsamında eldeki veriler, saptamalarda bulunmak için yetersizdir.

İzmir merkezde günümüze gelen iki Rum okulu bulunmaktadır. 20. yüzyıl başlarında inşa edilen yapılar, günümüzde Atatürk Lisesi (1909-1912) (Katalog no: 3) ve Namık Kemal Lisesi (1910-1922) (Katalog no: 4) binaları olarak kullanılmaktadır.

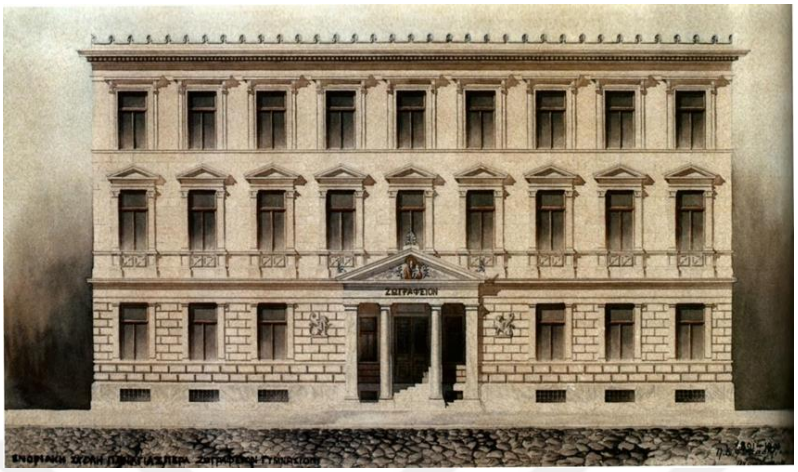
Her iki yapı da kuzey-güney dorultusunda uzanan geniş ve yüksek, anıtsal yapılar olarak dikkati çekmektedir (Şekil 145, 323). Yapıların plan tipleri farklı olmakla birlikte, mekan kurgusundaki ortaklıklar ilk bakışta fark edilebilmektedir. Adlandırmak gerekirse; Atatürk Lisesi koridor düzenine göre U plan şeması yansıtırken, Namık Kemal Lisesi bir tür H plan ortaya koymaktadır (Şekil 146, 243).

İki kat üzerine yatakhane/lojman katı bulunan binaların üst katlara ulaşan merdivenleri de farklı bölümlere yerleştirilmiştir. Ancak; simetrik düzenlenmiş her iki yapının da ana giriş aksları doğu-batı yönünde vurgulu ve iki cephede de farklı ölçülerde de olsa dışa taşmaktadır (Şekil 147, 244).

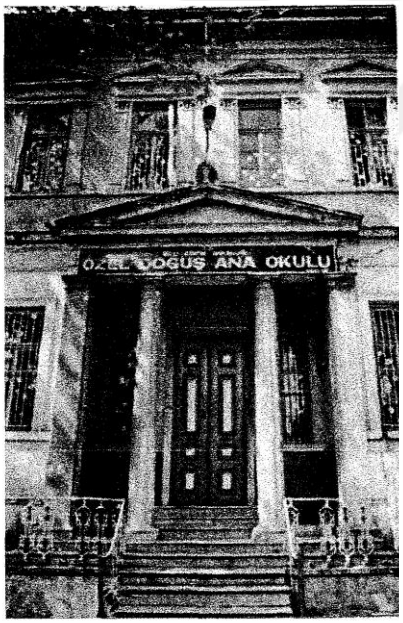
Ana girişlerin bulunduğu cephelerde; hem dışa taşan ve genellikle İyon düzeninde mermer sütunların yer aldığı Antik Yunan'a gönderme yapan giriş mekanları, hem de kuzey ve güney uçlarda dışa taşan U ve H'nin kollarının yarattığı simetrik kütleleri vurgulamak için üçgen alınlıklar kullanılmıştır. Tüm cephelerde hareketlilik pencere düzenlerinin yanı sıra yatay olarak silmeler düşey olarak da pilastrlar ile sağlanmıştır (Şekil 208, 333). Ön giriş mekanlarının tavanlarında kullanılan kaset döşeme iç mekanda da vurgulanmak istenen bölümlerin tavanlarında uygulanmıştır (Şekil 156, 182, 211, 245).

Her iki okul da; geniş koridorlar, yüksek tavanlar, çok sayıda pencere aracılığıyla bol ışık alan aydınlık sınıflar, gösteri yapılabilecek mekanlar, bulundukları geniş arsada spor olanaklarının yanı sıra ruha ve bilince hitap eden varoluşları ilede muhtemelen inşa edildikleri dönem için daha da vurgulu biçimde ideal eğitim kurumu imajına sahiptiler.

Rum okullarının özellikle giriş cephelerindeki uygulamaların benzerlerini İstanbul'daki örneklerde de görmek mümkündür (Şekil 430, 431).



Şekil 430. İstanbul Rum Zoğrafyon Lisesi, giriş cephesi, (Perikles Fotiadis çizimi) (Colonas 2005, s.24)



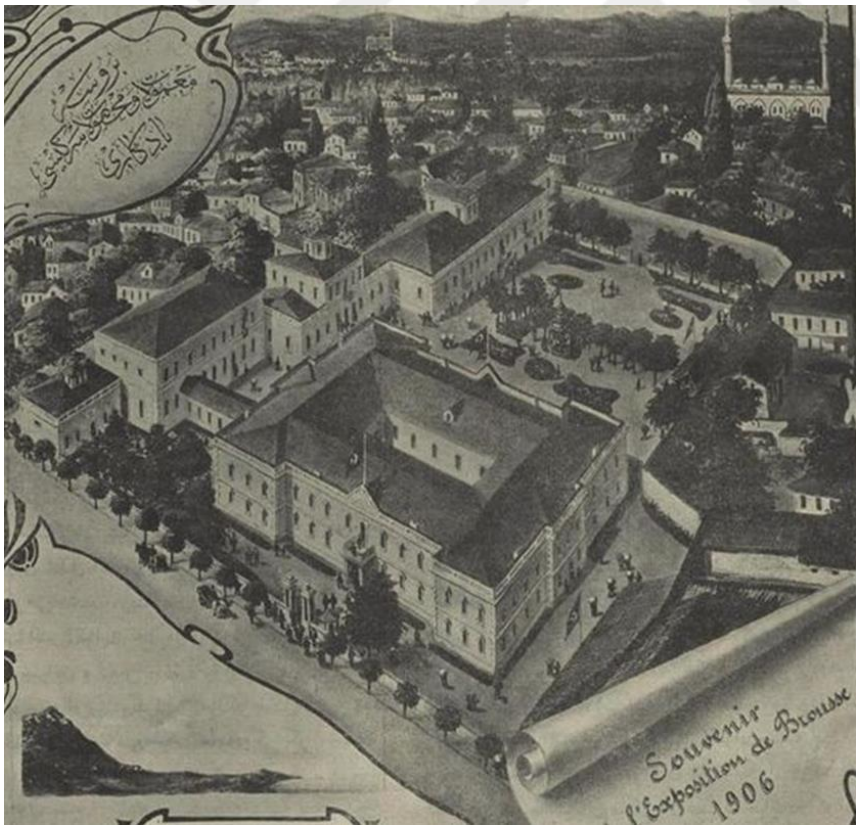
Şekil 431. Üsküdar Rum Okulu, giriş (Erkan, 2001, s. 43)

İmparatorluk genelinde olduğu gibi İzmir'de de Müslümanların eğitimi, devlet tarafından denetlenmekte ve yönetilmektedir. 19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyılın başları İzmir'de, Müslümanların eğitiminde okullaşmanın ve yeni yöntemleri yaygınlaştırma çabalarının yanı sıra, yüksek okulların devlet tarafından kurulması ve eğitime ilişkin ihtiyaçların karşılanması mücadelesinin de yaşandığı bir süreç olmuştur.

Her ikisi de 19. yüzyılın son çeyreğinde inşa edilmiş, bugün de okul olarak kullanılmakta olan Hamidiye Sanayi Mektebi ve günümüze ulaşamayan İzmir Mekteb-i İdadisi, hem kurumsal hem mimari açıdan Osmanlıcılık ideolojisinin eğitimdeki en belirgin örnekleri olarak öne çıkmaktadır.

Hamidiye Sanayi Mektebi (Mithatpaşa Endüstri Meslek Lisesi) (Katalog no: 2), çağdaşı herhangi bir Müslüman okulu günümüze gelmediğinden, özellikle giriş cephesindeki ilgi çekici uygulamaların yer aldığı tek yapı olup olmadığı bilinmemektedir. Çalışma kapsamında incelenen yapılar ile cephe düzeni ve/veya bezemeleri açısından benzerliği bulunmayan yapının planı revaklı-avlulu bir şema yansıtır (Şekil 117, 118, 135).

Okul 1880'lerde Mekteb-i Sultani olarak inşa edilmiş ancak bu işlevle hiç kullanılamamıştır. 1891 yılında İzmir Islahhanesi'ne tahsis edilmiş ve Mekteb-i Sanayi adını almıştır. İstanbul dışında yapılmış olan Sultanilere bakıldığında, Bursa örneği ile plan olarak benzerlikler taşıdığı söylenebilir (Şekil 432, 433).



Şekil 432. Bursa Mekteb-i Sultani binası, genel görünüm



Şekil 433. Bursa Mekteb-i Sultani binası, giriş cephesi

Taşra Sultanilerine verilebilecek diğer bir örnek ise Sivas Mekteb-i Sultani binasıdır. Ancak görüldüğü kadarıyla, anıtsallık, simetri esaslı plan kurgusu ve cephelerde kat ayrımlarını vurgulayan silmeler dışında binalar arasında benzerlik bulunmamaktadır. Söz konusu özellikler de tüm dönem yapılarında ağırlıklı olarak uygulanmaktadır (Şekil 434).



Şekil 434. Sivas Mekteb-i Sultani binası, giriş cephesi

Günümüze gelemeyen diğer bir Müslüman eğitim yapısı da 1857 yılına bir sıbyan mektebinde eğitime başlamış olan İzmir Rüşdiyesi'ne ait binadır. Söz konusu yapı, okulun 1870'lerde inşa edilmiş olan ikinci binası olup Halid Ziya'nın anılarını yazdığı "Kırk Yıl" adlı eserinden okulun genel durumuna, konumuna, boyutuna ve kısmen planına ilişkin bilgi edinmek mümkündür. 1878 yılında İzmir Rüşdiyesi'ne kaydolan Halid Ziya, "*pek mütevazi, pek sade*" olmakla birlikte "*temiz ve yeni*" olarak nitelediği okulu şöyle tarif etmektedir (Uşaklıgil, 2014, s. 154):

> *"Güzel bir merdivenle çıkılırdı. Geniş bir sofanın üstünde, sağ tarafta aralarında bir küçük odayı almış iki büyükçe sınıfı vardı. Sol tarafta daha uzun sokağa nazır diğer bir sınıfla diğer tarafa bakan yine büyükçe bir sıufın arasından uzunca bir dehliz, ta ötede teneffüs mahalline uzanırdı. Oldukça büyük bir bahça yeri, henüz tamamen inşaatı bitmemiş bir bodrum hatı vardı"*

Yazar, okula nasıl gittiği anlattığı satırlarda ise binanın yerini yaklaşık olarak anlamamızı mümkün kılmaktadır. *" ... Çakmak fırını'na kadar gider, buradan saparak yahudi mahallesini bir hamlede aştıktan sonrakendimi soluk soluğa Sadullah Efendi Sokağı'nda bulurdum."* (Uşaklıgil, 2014, s. 154).

Çalışmamızda ele almış olduğumuz yapılardan Karşıyaka Darülmuallimatı (Katalog no: 5) olarak 1914 yılında inşa edilmiş olan yapı da hem plan hem de cephe özellikleri bakımından döneminin üslubunu yansıtmaktadır (Şekil 348, 350).

Çalışma kapsamında incelenen son yapı; 1917'de İttihat ve Terakki Mektebi olarak inşasına başlanan, İzmir'in Yunan işgali altında olduğu süreçte kurulması planlanan Hellen Üniversitesi binası olarak kullanılması düşünülen ve ancak işgal bittikten sonra 1922'de tamamlanan İzmir Kız Lisesi binasıdır. Karataş semtinde, körfeze hakim bir noktada, oldukça geniş bir arazide konumlanmış olan yapı, "münferit planlı" olarak değerlendirilebilir (Şekil 396, 402).

Ancak cephelerdeki unsurlar tümüyle inşa edildiği dönemin resmi üslubu olan ve "Milli Mimari Rönesansı", "Osmanlı Canlandırmacılığı", "I. Ulusal Mimarlık Akımı" olarak tanınan üslup doğrultusunda şekillenmiştir (Şekil 417, 418, 435).



Şekil 435. İzmir Kız Lisesi, 1930'lar, denizden görünüm (APİKAM Arşivi)

Giriş portiğinde yer alan sütunlar başlıkları Mücevheri düzenindeyken, giriş holü ve birinci kat galeride karşımıza çıkan başlıklar post-bizans stilindedir (Şekil 418, 424).

Binanın, inşa sürecinin hangi aşamasında Yunanlılar'ın denetimine geçtiği bilinmediğinden, plana ya da iç mekana etkilerinin boyutunu saptamak mevcut bilgilerimiz kapsamında mümkün görünmemektedir.

İmparatorluk genelinde de İzmir'de de Rumlar, ticaret burjuvazileri, eğitim faaliyetleri ve laikleşme çabaları açısından Osmanlı gayrimüslimleri arasında ön plana çıkmaktadırlar. Ticari zenginliklerini, okulları için vakfetmekten kaçınmadıkları görülür. Resmi yazışmalarda sıklıkla karşılaşılan yeni okul inşasına izin istemek için yapılmış başvurularda, masrafların yerel zenginler, daha köklü eğitim kurumları ile cemaat tarafından ve/veya kiliselere ait vakıf gelirlerinden karşılanacağına dair verilen teminatlar bu yaklaşımın gerçekliğini desteklemektedir. Ayrıca Rum cemaatine ait, işlevsel öncelikler doğrultusunda inşa edilen eğitim yapılarında, kullanılan malzeme, mimari üslup, kitlesel eğitim vermeye yönelik yenilikçi plan tipolojileri ve mekan kurgusu gibi kriterlere göre tasarım yapıldığı, resmi yazışmaları da kaynak olarak kullanan araştırmalardan anlaşılmaktadır (Özeçoğlu, 2009, s. 157-178). Bu bilgi, Rumların hem eğitime hem de yapı faaliyetleri içinde eğitim binalarına verdikleri önemi ortaya koyması bakımından önem taşımaktadır.

Örneğin İzmir'deki Rumlar, kızlarına en az erkekleri kadar üst düzeyde eğitim verme kararlılığında olmuşlar ve bu yönde okullar açmışlardır. Günümüze ulaşmış olan bugünkü Atatürk Lisesi buna örnektir. Ancak Rumların İzmir'deki en eski, köklü ve kapsamlı eğitim kurumu olan Evangelik Okulu İngiliz himayesinde gelişimini sürdürmüştür. Pek çok farklı binada eğitim vermiş olan ve çeşitli şubeleri de açılmış olan okulun günümüze ulaşan sadece, 1910-1922 arasında inşa edilmiş ve tez kapsamında incelenmiş olan, günümüzde Namık Kemal Lisesi'nin eğitim verdiği yapıdır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Yahudi eğitimi özellikle 19. yüzyılın son çeyreğinde, Fransa'da yaşayan Yahudi burjuvazisi girişimiyle kurulmuş olan Alliance İsraelite Universelle müdahalesi sonucu modernize edilerek kısmi de olsa seküler bir yapıya

kavuşmuştur. Alliance, İzmir özelinde de, Yahudileri kötü durumlarından eğitim yoluyla kurtarma mücadelesi vermiştir.

Alliance Erkek Okulu 1873, Kız Okulu ise 1878 yılında Sadullah Efendi Mahallesi'nde açılmış, yine yakın tarihlerde bir kız sanayi mektebi ve bir çıraklık okulu aynı kuruluş tarafından İzmir Yahudilerinin eğitim hayatına kazandırılmıştır. Yine Alliance destekli Or Yehuda Çiftlik Okulu'nun kurulma ve gelişme sürecini resmi yazışmalar ve çeşitli yayınlardan aktaran Özeçoğlu'nun "*Hemen İzmirli Mimar M. Magnifico tarafından, inşaat projesi hazırlandı. Proje, Paris'teki Merkez Komite'ye gönderildi"* şeklinde verdiği bilgi (2009, s. 258), İzmir'in 19. yüzyıl ikinci yarısı ve 20. yüzyıl başlarına ilişkin mimar bilinmezine ışık tutmaktadır. Ancak söz konusu yapıların hiç biri günümüze ulaşmamıştır.

İzmir'de Ermeniler'e bakıldığında ise, gayrimenkul ve arazi gelirleri Rumlardan fazla olmasına rağmen, cemaat okullarına yeterince destek vermedikleri Özeçoğlu tarafından vurgulanmakatadır (2009, s. 203). Aslında yüzyılın ilk yarısında hem kurumsal hem de mimari yönden iyi seviyede olan Ermeni okulları yüzyılın ortalarından itibaren gerilemeye başlamış gibi görünmektedir. Bu durum belki; 1845yılında Ermeni Mahallesi'ni neredeyse tümüyle yok eden yangının yanı sıra, imparatorluk genelinde Fransız ve Amerikalıların misyoner eğitim faaliyetlerinin hedefinde olan Ermenilerin, İzmir'de de Amerikalılardan aynı ilgiyi görmeleri ve çocuklarını Amarikan okullarına da göndermeleri ile de açıklanabilir. Nitekim bu dönemde Ermeni mahallelerinin olduğu "basmane" bölgesinde hem erkekler hem de kızlar için Amerikalı misyonerler tarafından birer okul açıldığı bilinmektedir. 20. yüzyıl başında "kolej" statüsü tanınan Erkek Okulu 1903 yılında "American International College" adını almıştır. Kendi adına Kızılçullu'da inşa edilen yapıya 1912'de taşınan kolej 1934 yılında kapanmıştır. Modernleşme sürecinin İzmir'deki en önemli yabancı okullarından birine ait ve günümüze ulaşan ender eğitim yapılarından olan, bir dönem Köy Enstitüsü'ne de ev sahipliği yapan bina NATO'nun kullanımında olduğundan ziyaret edilememiştir. Kız Okulu ise enstitü olarak, günümüze gelememiş farklı binalarda eğitime devam etmiş, 1923 sonrasında Göztepe'de bulunan arazide inşa edilen yapılara taşınmıştır. Bugün aynı yerde Amerikan Kız Koleji olarak varlığını sürdürmektedir.

Vatandaşı oldukları devletlerin ve bağlı bulundukları kiliselerin finansal desteğiyle inşa edilmiş ve söz konusu devletler ile konsolosların himayesinde olan yabancı okullara bakıldığında, ağırlıklı olarak dini eğitim verdikleri ve kurumsal açıdan genel olarak kurallara tabi hissetmedikleri söylenebilir.

İzmir'de ciddi şekilde etkili olan yabancıların kentteki eğitim faaliyetleri genel bir bakışla değerlendirildiğinde; Amerikalı Protestan misyonerlerin burada da Ermeni cemaatinin üzerine düştüğü, İngilizlerin Güneydoğu, Almanların Doğu Anadolu'dan eğitim için Ermeni çocuklarının İzmir'e getirtilmelerini talep ettikleri; İngilizlerin imparatorluk genelinde eğitimi siyasal amaçlar için kullanmalarına rağmen, İzmir'de ticaret ile ilgili okullar açtıkları, yabancıların özellikle de Fransız Katoliklerinin yetimhaneler aracığıyla da İzmir'deki unsurları asimile etme çabasında oldukları; çoğu Osmanlı kentinde eğitim alanında yer almayan Avusturya'nın, İzmir'de Ermenileri Katolikleştirme yönünde faaliyetlerde bulunduğu; İtalyanların eğitimde siyasi politikaları doğrultusunda roller üstlendikleri; din özgürlüğünü savunan Fransa'nın ise Katolik tarikatlar aracılığıyla, İzmir'de eğitim alanında en etkili devlet durumuna geldiği görülmektedir.

Fransızlara ait, 19. yüzyılda kentin en prestijli eğitim kurumlarından sayılan ve Lazaristlerin yönetimindeki Propaganda Koleji binası günümüze gelmiş ve çalışma kapsamında ele alınmıştır. Yine Fransızlara ait olup, 1872'de eğitime "Frerler Okulu" olarak başlayan ve 1880 yılında Saint Joseph adını alarak yeni binasına taşınan okulun bu ilk yapısı 1922 yangınında tümüyle yok olmuştur. Bugün İzmir'in yine en önemli okullarından sayılan Saint Joseph Lisesi Fransa'ya bağlı olarak eğitim vermeye devam etmektedir.

İzmir'de eğitim alanında Müslümanlar, gayrimüslimler ve yabancılar arasında belirgin sınırlar olmadığı söylenebilir. Her ne kadar her camaat okullarını genel olarak yerleşik olduğu mahallelerde açsa da; Müslüman Mahallesi'nde bir Ermeni kız okulunun açılabildiği, devlet okullarında müslim ve gayrimüslimlerin beraber okudukları, yabancı okullarına devam edebildikleri, 1888 yılında İzmir Mekteb-i İdadisi'ne yabancı çocukların da kabul edilmesi yönünde karar alındığı, Hamidiye Sanayi Mektebi'nde de yabancı öğretmenlerin görev yaptığı bilinmektedir.

İzmir'de çeşitli dönemlerde çok sayıda gerçekleşen depremler ve en büyük hasar bırakanı 1922'de yaşanan yangınlar nedeniyle günümüze çok az sayıda ulaşmış ve tez kapsamında incelenmiş olan eğitim yapıları, inşa edildikleri dönemde kullanılagelen tipolojiyi izlemenin yanında, kent ölçeğinde yarattıkları imge bağlamında yenilikçidirler.

Anıtsallaşmış okul binalarında, bazen bir avluya açılsa da genellikle bir koridora bağlanan sınıflar dizisinden oluşan, günümüzde de uygulanan ancak inşa edildikleri dönemde okullar açısından yeni gelişmekte olan, plan tipi ve çeşitlemeleri kullanılmıştır. Cephelerde izlenen üslup ve bezemelerin ise dönem özelliği olmanın yanı sıra yapıya yüklenen simgesel ve ideolojik anlamı da yansıttığı düşünülebilir.

Rum okullarında, giriş bölümünde iyonik veya korint başlıklı sütunlara oturan üçgen alınlık gibi güçlü vurgularla antik Yunan'a gönderme yapılmıştır. Atatürk Lisesi'nde olduğu gibi sütunlar iç mekanlarda da tekrarlanmaktadır. Tüm bunlar ulusal kimlik bilincini pekiştiren ve ideolojik bağlamı olan referanslar olarak değerlendirilebilir.

Kapsamlı eğitim verecek düzeyde ve donanımlı olan okullar çevre yerleşimlere de hizmet ettiğinden ağırlıklı olarak yatılı öğrenci de barındırmakta olup genellikle çatı katlarında bir bölüm yatılı öğretmen ve/veya idari sorumlu için lojman olarak ayrılmıştır. Ancak Kız Lisesi'nde lojman işlevine yönelik inşa edilmiş ve oldukça ilginç bir uygulama olarak karşımıza çıkan üzeri kubbe ile örtülü bir tür kule yer almaktadır. Ayrıca okulların çoğunda bir sahne ve küçük de olsa bir gösteri salonu bulunmaktadır.

Yapıların planları L, H, U şemalar yansıtmakla beraber günümüze ulaşan örnekler üzerinden bir tipoloji denemesi yapmak pek sağlıklı görünmemektedir. Ancak ileride diğer taşra ve hatta doğu akdeniz liman kentlerinde yürütülecek araştırmalar bu tip bir değerlendirmeye imkan tanıyabilir.

Sonuç olarak; Tanzimat sonrası Osmanlı modernleşmesi sürecinde İzmir'de inşa edilmiş olan okullar, mimari ve üslupsal yaklaşım bağlamında dönemin sözcülüğünü yapan anıtsal yapılardır. İzmir'in modernleşmesi ve kentsel dönüşümü çerçevesinde dönemin referanslarına katkı yapan, önemli ve yenilikçi binalardır.

İzmir siluetinin vazgeçilmez simgeleri olarak korunması ve yaşatılması gereken bu yapılar daha pek çok soruya yanıt aranabilecek uzun ve devingen bir süreçten geçerek günümüze ulaşmış ve mimarlık tarihinde yerlerini almışlardır.

KAYNAKÇA

Acar, G. (2000). *Tanzimat Dönemi Fikir ve Düşünce Hayatının Mimari Alana Yansıması*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Türk-İslam Sanatları Programı, İstanbul.

Adanır, F. (1996). *Makedonya Sorunu* (İ. C. Atay, Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Adıvar, A. Adnan. (1953). Bizans'ta Yüksek Mektepler. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, c. 5, sayı: 8. İstanbul.

Afyoncu, E. (1999). XVI. Yüzyılda Hassa Mimarları, *Prof. Dr. İsmail Aka Armağanı* İzmir.

Afyoncu, F. (2001). *XVII. Yüzyılda Hassa Mimarları Ocağı,* Ankara.

Akarlı, E. (1985). II. Abdülhamid (1876-1909). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi* (c. 5, s. 1292-1294). İstanbul: İletişim Yayınları.

Akgün, S. (1991). The Emergence of Tanzimat in the Ottoman Empire. *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi,* sayı: 2, s. 1-14, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayını.

Aksoy, Y. (1999). *Karşıyaka Bir Aşkın Hikayesi*. İzmir: Terbay Mak. End. Ve Tic. Aş.Yayını.

Akşin, S. (1980). *Jöntürkler ve İttihad ve Terakki*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Akşin, S. (2008). Siyasal Tarih (1789-1908). S.Akşin (Haz.). *Türkiye Tarihi 3, Osmanlı Devleti 1600-1908.* İstanbul: Cem Yayınevi, 2008, s. 75-188.

Akşin, S. (2012). 1839'da Osmanlı Ülkesinde İdeolojik Ortam ve Osmanlı Devleti'nin Uluslararası Durumu. H. İnalcık, M. Seyitdanlıoğlu (Ed.). *Tanzimat, Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu.* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 133-143.

Aktüre, S. (1981). *19. Yüzyıl Sonunda Anadolu Kenti Mekansal Yapı Çözümlemesi*, Ankara, 1981.

Akyıldız, A. (1993). *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform (1836-1856)*, İstanbul: Eren Yayıncılık.

Akyıldız, A. (2004). *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Akyüz, Y. (1978). *Türkiye'de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri (1848-1940).* Ankara: Doğan Basımevi.

Akyüz, Y. (1982). *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1982'ye).* Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi.

Akyüz, Y. (1994). İlköğretimin Yenileşme Tarihinde Bir Adım: Nisan 1847 Talimatı. *OTAM,* sayı: 5, s. 1-47.

Akyüz, Y. (2001). *Türk Eğitim Tarihi*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Akyüz, Y. (2002). Osmanlı'da İlk Açılan Öğretmen Okulları. *Toplumsal Tarih,* sayı: 105, s. 62-68.

Akyüz, Y. (2004). *Türk Eğitim Tarihi*. Ankara: Pegem A Yayınları.

Alkan, A. T. (1992). *İkinci Meşrutiyet Devrinde Ordu ve Siyaset.* Ankara: Cedit Neşriyat.

Alkan, M. Ö. (1996). *Ölçülebilir Veriler Işığında Tanzimat Sonrası Osmanlı Modernleşmesi.* Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Alkan, M. Ö. (2000). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri 1839-1924.* Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları.

Alkan, M. Ö. (2005). İmparatorluk'tan Cumhuriyet'e Modernleşme ve Ulusçuluk Sürecinde Eğitim. K. H. Karpat (Der.). *Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye'si*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Alkan, N. (2009*). Mutlakiyetten Meşrutiyete: II. Abdülhamid ve Jöntürkler*. İstanbul: Selis Kitaplar.

Altın, H. (2011). II. Abdülhamid Devrinde Öğretmen Yetiştirme Meselesi. M. Hülagü vd. (Haz.). *Devr-i Hamid Sultan II. Abdülhamid* (s. 277-307). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.

Anagnostopoulou, A. (1999). Tanzimat ve Rum Milletinin Kurumsal Çerçevesi, Patrikhane, Cemaat Kurumları, Eğitim. P. Stathis (Der.). *19. Yüzyıl İstanbul'unda Gayrimüslimler* (s. 1-35). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Anonim. (1937). İzmir Bölge Sanat Okulu Tarihçesi. *İzmir Bölge Sanat Okulu Yıllığı.*İzmir

Anonim. (2006). İzmir Tarihi Kent Merkezi'nin UNESCO Dünya Mirası Listesine Kazandırılması Projesi, III. Bölüm, İzmir Ticaret Odası.

Armağoğlu, F. (1992). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, (1914-1990)* I. Ankara.

Arıkan, Z. (1992). II. Meşrutiyet Döneminde İzmir (1908-1918). *Üç İzmir.* (ss.219-227). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Arıkan, Z. (1992). Akdeniz'de Bir Liman: 15. ve 16. Yüzyıllarda İzmir. *Üç İzmir* (ss. 59-71). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Arslan, A. (1995). *Darülfünun'dan Üniversite'ye*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Artun, D. (2007). *Paris'ten Modernlik Tercümeleri.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Atay, Ç. (1993). *İzmir'in İzmir'i.* İzmir: ESİAD

Atay, Ç. (1978). *Tarih İçinde İzmir.* İzmir: Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları

Atuf, N. (1930). *Türkiye Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme*. Ankara: Muallim Ahmet Halit Kitabevi.

Avcı Özbakan, F. F. ve Akyol Altun, T. D. (2013). Eğitim Yapıları Mimarisi. *İzmir Kent Ansiklopedisi, Mimarlık* (c. 2, s. 203-266). İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

Ayas, N. (1948). *Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitimi, Kuruluşlar ve Tarihçeler*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Aytekin, H. (1991). *İttihâd ve Terakkî Dönemi Eğitim Yönetimi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Bakır, B. (2007). *İkinci Meşrutiyet'ten Tevhid-i Tedrisat'a Türkiye'de İlköğretim.* Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul.

Baskın, B. (2007). *2. Meşrutiyet'te Eğitim, Kadın ve İnas Darülfünunu (İlk Kadın Üniversitesi).* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Başkan, S. (1997). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye'de Resim*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Batur, A. (1985). Batılılaşma Döneminde Osmanlı Mimarlığı. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, (c. 4, s. 1038-1067). İstanbul: İletişim Yayınları.

Batur, A. (1996). Genç Osmanlı İstanbul'u. *Dünya Kenti İstanbul (s. 169-174)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Baykara, T. (1974). *İzmir Şehri ve Tarihi.* İzmir: Ege Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü Yayınları.

Baysun, C. (1960). Mustafa Reşit Paşa'nın Siyasi Yazıları, *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*

Berker, A. (1947). *Türkiye'de İlköğretim (1839-1908).* Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Berkes, N. (1973). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Beyru R. (1992). XIX. Yüzyılın İlk Yarısında İzmir'de Sosyal Yaşam. Üç İzmir. (ss.145-219). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Beyru, R. (2000). *19. Yüzyılda İzmir'de Yaşam.* İstanbul: Literatür Yayınları.

Beyru R. (2011). *19. Yüzyılda İzmir Kenti.* İstanbul: Literatür Yayınları.

Bilim, C. Y. (1984). *Tanzimat Devri'nde Türk Eğitiminde Çağdaşlaşma (1839-1876).* Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Bilsel, C. (2009). Modern Bir Akdeniz Metropolüne Doğru. *İzmir 1830-1930 Unutulmuş Bir Kent mi? Bir Osmanlı Limanından Hatıralar* (ss.143-161). İstanbul: İletişim Yayınları.

Bilsel, C. (2009). Bir Şehir Küllerinden Yeniden Doğuyor: Cumhuriyet Smyrna'sının Kuruluşu. *İzmir 1830-1930 Unutulmuş Bir Kent mi? Bir Osmanlı Limanından Hatıralar* (ss.239-257). İstanbul: İletişim Yayınları.

Cadoux, C. J. (2003). *İlkçağ'da İzmir: Kentin, En Eski Çaplardan İ. S. 324'e Kadar Tarihi* (B. Umar Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Canpolat, E. (1992). Kuruluşundan Bizans Dönemi Sonuna Kadar İzmir. *Üç İzmir* (ss. 11-33). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Cevat, M. (2001). *Maârif-i Umûmiye Nezâreti Tarihçe-i Teşkilât ve İcrââtı-XIX. Asır Osmanlı Maarif Tarihi*. T. Kayaoğlu (Haz.). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Cezar, M. (1983). Güzel Sanatlar Akademisi'nden 100.Yılda Mimar Sinan Üniversitesi'ne, *Güzel Sanatlar Eğitiminde 100.Yıl*, İstanbul.

Cezar, M. (1985). Sanatta Batı'ya Açılışta Saray Yapıları ve Kültürünün Yeri, *T.B.M.M. Milli Saraylar Sempozyumu / Bildiriler*, İstanbul.

Cezar, M. (1991). *XIX. Yüzyıl Beyoğlusu*. İstanbul: Akbank Yayınları.

Cezar, M. (1995). *Sanatta Batıya Açılış ve Osman Hamdi*. İstanbul: Erol Kerim Aksoy Kültür, Eğitim, Spor, Sağlık Vakfı Yayını.

Cihan, A. (2004). *Reform Çağında Osmanlı İlmiye Sınıfı*. İstanbul: Birey Yayıncılık.

Çadırcı, M. (1985). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Ülke Yönetimi. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi* (c. 1, s. 210-230). İstanbul: İletişim Yayınları.

Çadırcı, M. (2007). *Tanzimat Sürecinde Türkiye: Ülke Yönetimi*. Ankara: İmge Kitabevi.

Çavdar, T. (1991). *İttihad ve Terakki*. İstanbul: İletişim Yayınları

Denel, S. (1982). *Batılılaşma Sürecinde İstanbul'da Tasarım ve Dış Mekanlarda Değişim ve Nedenleri.* Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi Yayınları.

Dölen, E. (1985). Darülfünun. *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi* (c. 2, s. 476-477). İstanbul: İletişim Yayınları.

Duymaz, A. Ş. (2003). *II. Abdülhamid Dönemi İmar Faaliyetleri (Türkiye Örnekleri).* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Dündar, M. (2008). *Beylerbeyi Sarayı*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Ankara.

Edgü, F. (1991). Osman Hamdi Bey'in Düşsel Portresi. *Argos*, sayı: 39, s. 49-51.

Edhem, H. (1970). *Türk Resim Sanatı Tarihi: Elvah-ı Nakşiye Koleksiyonu*, İstanbul: Milliyet Yayınları.

Eldem, S. H. (1974). *Köşkler ve Kasırlar*, C. II, İstanbul: Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Yayını.

Engelhardt, E. P. (1976). *Tanzimat* (A. Düz, Çev.). İstanbul: Milliyet Yayınları.

Engelhardt, E. P. (1999). *Tanzimat ve Türkiye* (A. Reşad, Çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Erdenen, O. (1966). Eski Mimarlarımızın Yetişmeleri, *Mimarlık*, sayı: 32.

Ergin, O. N. (1977). *Türk Maarif Tarihi*, C. 1, 2. İstanbul: Eser Kültür Yayınları.

Ergin, O. N. (1977). *Türk Maarif Tarihi*, C. 3, 4. İstanbul: Eser Kültür Yayınları.

Ergin, O. N. (1995). *Mecelle-i Umur-u Belediyye*, 2, İstanbul: Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

Ergün, M. (1990). Türk Eğitiminin Batılılaşmasını Belirleyen Dinamikler. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. VI, sayı: 17, s. 453-457. Ankara: T. C. Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayını.

Ergün, M. (1994). *II. Meşrutiyet Dönemi Eğitim Hareketleri*. Ankara: Ocak Yayınları.

Erkan, P. (2009). *Tanzimat'tan Cumhuriyete Galata-Şişli Güzergahındaki Gayrimüslim Cemaat Okulları.* Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul.

Erkek, M. S. (2009). *II. Meşrutiyet Döneminde Türk Eğitim Sistemindeki Gelişmeler ve Ethem Nejat Bey*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Fortna, B. C. (2005). *Mekteb-i Hümayun: Osmanlı İmparatorluğunun Son Döneminde İslam, Devlet ve Eğitim* (P. Siral, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Frangakis-Syrett, E. (2009). Uluslararası Önem Taşıyan Bir Akdeniz Limanının Gelişimi: Smyrna (1700-1914). *İzmir 1830-1930 Unutulmuş Bir Kent mi? Bir Osmanlı Limanından Hatıralar* (ss.27-61). İstanbul: İletişim Yayınları.

Goffman, D. (1992). 17. Yüzyıl Öncesi İzmir. *Üç İzmir* (ss. 71-85). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Goffman, D. (2000). İzmir: Köyden Kolonyal Liman Kentine. E. Eldem, D. Goffman, B. Masters (Ed.), *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti: Halep, İzmir ve İstanbul* (ss.88-152). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Gökyay, O. Ş. (1988). Risale-i Mimariyye, Mimar Mehmet Ağa, Eserleri, *İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Haydaroğlu, İ. P. (1990). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar.* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

İhsanoğlu, E. (1990). Darülfünûn Tarihçesine Giriş (İlk İki Teşebbüs). *Belleten,* c. 54, sayı: 210, s. 699-738, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

İhsanoğlu, E. (1993). Darülfünûn Tarihçesine Giriş (II) Üçüncü Teşebbüs: Dârülfünûn-ı Sultani. *Belleten,* c. 57, sayı: 218, s. 201-239, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

İhsanoğlu, E. (2002). Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim. H. İnalcık ve G. Renda (Haz.). *Osmanlı Uygarlığı* (c. 1, s. 344- 385). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

İnan, A. (1966). Türkiye'de İlk Kız Öğretmen Okulu Dârülmuallimât 1870. *Türk Kadını,* sayı: 2, s. 6-34.

İnalcık, H. (2000a). Osmanlı Dönemi Kapitülasyonların Karakter ve Mahiyeti (İmtiyâzât). *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 22, 245-252. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

İnalcık, H. (2000b). Uluslararası Ticaret: Genel Koşullar. (H. İnalcık ve D. Quataert Ed.), *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, I (237-268). İstanbul: Eren Yayıncılık.

İpekoğlu, B. ve M. Hamamcıoğlu. (1998). İzmir Mithatpaşa Endüstri Meslek Lisesi Binasının Tanıtımı, Yangın Sonrası Durumu ve Onarım Kararları. *Ege Mimarlık,* sayı: 26, s. 14-19.

İpekoğlu, B. ve M. Hamamcıoğlu. (2002). *İzmir Mithatpaşa Endüstri Meslek Lisesi Yangın Sonrası Restorasyonu*. İzmir.

Kaçar, M. (1998). Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri Teknik Eğitimde Modernleşme Çalışmaları ve Mühendishanelerin Kuruluşu (1808'e kadar), *Osmanlı Bilimi Araştırmaları II*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Kafadar, O. (1997). *Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma*. Ankara: Vadi Yayınları.

Karal, E. Z. (1983). *Osmanlı Tarihi,* C. 5. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Karpat, K. H. (2003). *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Kasaba, R. (1994). İzmir. Ç. Keyder, (Ed.), *Doğu Akdeniz'de Liman Kentleri 1800-1914* (ss. 1-23) İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Kechriotis, V. (2009). Yunan Smyrna'sı: Cemaatlerden Tarihin Partheon'una. *İzmir 1830-1930 Unutulmuş Bir Kent mi? Bir Osmanlı Limanından Hatıralar* (ss.73-91). İstanbul: İletişim Yayınları.

Kıray, M. B. (1972). *Örgütleşemeyen Kent: İzmir'de İş Hayatının Yapısı ve Yerleşme Düzeni.* Ankara: Sosyal Bilimler Derneği Yayınları

Kili, S. ve Gözübüyük, A. Ş. (2000). *Türk Anayasa Metinleri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Koçer, H. A. (1967). *Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme Problemi (1848-1967).* Ankara: Yargıcıoğlu Matbaası.

Koçer, H. A. (1970). *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923).* Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Dairesi Yayınları.

Kodaman, B. (1999). *II. Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Kuban, D. (1954). *Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme.* İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayını.

Kuban, D. (2007). *Osmanlı Mimarisi*. İstanbul: Yem Yayınları.

Kuban, D. (2016). *Türkiye'de Kentsel Koruma: Kent Tarihleri ve Koruma Yöntemleri.* İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Kurnaz, Ş. (1996). *II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Küçük, C. (1985). Osmanlılarda Millet Sistemi ve Tanzimat. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi* (c. 4, s. 1007-1024). İstanbul: İletişim Yayınları.

Küçük, C. (1999). Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi. *Osmanlı Ansiklopedisi* (c. 4, s. 208-216). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Kütükoğlu, M. (1976). *Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri II (1838-1850),* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi.

Lewis, B. (2010). *Modern Türkiye'nin Doğuşu* (B. B. Turna, Çev.). Ankara: Arkadaş Yayınevi.

Mantran, R. (2007). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II* (S. Tanilli, Çev.). İstanbul: Alkım Yayınevi.

Martal, A. (1999). Osmanlı Sanayileşme Çabaları (19.Yüzyıl). G. Eren (Ed.). *Osmanlı*, (c. 3, s. 279-285). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Martal, A. (1999). *Değişim sürecinde İzmir'de sanayileşme: 19. yüzyıl.* İzmir: Dokuz Eylül Yayınları.

Millas, A. (2006). *Pera: Crosroads of Constantinople.* Athens: Militos Editions.

Minassian, A. (2009). Ermeniler: Küçük Bir Cemaatin Dinamizmi. *İzmir 1830-1930 Unutulmuş Bir Kent mi? Bir Osmanlı Limanından Hatıralar* (ss.91-107). İstanbul: İletişim Yayınları.

Nahum, H. (2009). Bir Fotoğrafa Bakarken: 1900 Yılında Smyrna'da Bir Yahudi Ailesi. *İzmir 1830-1930 Unutulmuş Bir Kent mi? Bir Osmanlı Limanından Hatıralar* (ss.107-123). İstanbul: İletişim Yayınları.

Naipoğlu, S. G. (2008). *Sanayi-i Nefise Mektebi'nde Sanat Tarihi Yaklaşımı ve Vahit Bey*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Ankara.

Neumann, C. ve Tamdoğan, I. (2009). Bilinmeyen Bir Cemaatin Portresi: Müslümanlar (Fikret Yılmaz'la Söyleşi). *İzmir 1830-1930 Unutulmuş Bir Kent mi? Bir Osmanlı Limanından Hatıralar* (ss.61-73). İstanbul: İletişim Yayınları.

Nurdoğan, A. M. (2005). *Osmanlı Modernleşme Sürecinde İlköğretim 1869-1922.* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, İstanbul.

Ortaylı, İ. (1985). Tanzimat. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi* (c. 6, s.1545-1547). İstanbul: İletişim Yayınları.

Ortaylı, İ. (2004). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Ortaylı, İ. (2012). Tanzimat Adamı ve Tanzimat Toplumu. H. İnalcık ve M. Seyitdanlıoğlu (Ed.). *Tanzimat, Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu* (s. 421-461). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Ödekan, A. (1994). Çeşmeler. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (c. 2, s.488-491). İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı ortak yayını.

Ödekan, A. (2002). Mimarlık ve Sanat Tarihi (1600-1908). *Türkiye Tarihi*, (c. 3, s. 369-455). İstanbul: Cem Yayınevi.

Önsoy, R. (1988). *Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayi ve Sanayileşme Politikası*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Özcan, A. (1992). Tanzimat Döneminde Öğretmen Yetiştirme Meselesi. H. D. Yıldız (Haz.). *150. Yılında Tanzimat*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Özgüven, B., (1990). İdadi Binaları. *Tarih ve Toplum*, 14(82):44-47.

Öztürk, C. (1996). *Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Parmaksız, E. (2008). *II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909) Eğitim Sistemi Eğitim Yapıları ve Askeri Rüşdiyeler*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Quataert, D. (2013). *Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922* (A. Berktay, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Pamuk, Ş. (1994). *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme (1820-1913)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Rogan, E. L. (1996). Aşiret Mektebi: Abdülhamid II's School for Tribes (1892-1907). *International Journal of Middle East Studies*, 28, s. 83-107.

Sakaoğlu, N. (1991). *Osmanlı Eğitim Tarihi.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Sakaoğlu, N. (2003). *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Schmitt, O. J. (2009). Levantenler, Avrupalılar ve Kimlik Oyunları. *İzmir 1830-1930 Unutulmuş Bir Kent mi? Bir Osmanlı Limanından Hatıralar* (ss.123- 143). İstanbul: İletişim Yayınları.

Seyitdanlıoğlu, M. (2012). Divan-ı Hümayun'dan Meclis-i Meb'usan'a Osmanlı İmparatorluğu'nda Yasama. H. İnalcık ve M. Seyitdanlıoğlu (Ed.). *Tanzimat, Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu* (s. 371-385). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Shaw, S. (1985). Osmanlı İmparatorluğu'nda Azınlıklar Sorunu. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi* (c. 4, s. 1002-1006). İstanbul: İletişim Yayınları.

Shaw, S. J. ve Shaw. E. K. (1983). *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye* (M. Harmancı, Çev.). İstanbul: e Yayınları.

Shick, I. C. (1986). Osmanlılar, Azınlıklar, Yahudiler. *Tarih ve Toplum*, sayı: 29. İstanbul.

Smyrnelis, M. (2009). Yangın, Bir Yaşam Modelinin Sonu. *İzmir 1830-1930 Unutulmuş Bir Kent mi? Bir Osmanlı Limanından Hatıralar* (ss.229-239). İstanbul: İletişim Yayınları.

Somel, S. A. (2010). *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908) İslamlaşma, Otokrasi ve Disiplin* (O. Yener, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Soydan, A. (2003). Darüşşafaka Tarihinden Kesitler. İstanbul *Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, sayı: 3, s. 249-268, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Sönmez, Z. (1999). Osmanlı Mimarisinin Gelişiminde Hassa Mimarlar Ocağı'nın Yeri, Örgütlenme Biçimi ve Faaliyetleri, *Osmanlı-Kültür ve Sanat*, Cilt: 10, s. 184-189. İstanbul: Yeni Türkiye Yayınları.

Sönmez, Z. (1988). *Mimar Sinan ile İlgili Tarihi Yazmalar-Belgeler*. İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları.

Şenocak, B. (2016). *Levant'ın Yıldızı İzmir: Levantenler, Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler*. İzmir: Yakın Kitabevi.

Şerif, A. (1999). *Anadolu'da Tanin*. M. Ç. Börekçi (Haz.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Şişman, A. (1989). *Galatasaray Mekteb-i Sultanisi'nin Kuruluşu ve İlk Eğitim Yılları (1868 - 1871)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını.

Talay, A. (1991). *Eserleri ve Hizmetleri ile Sultan II. Abdülhamid*. İstanbul: Risale Yayınları.

Tekeli, İ. (1980). *Toplumsal Dönüşüm ve Eğitim Tarihi Üzerine Konuşmalar*. Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Yayını.

Tekeli, İ. (1985). Tanzimat'tan Cumhuriyete Eğitim Sistemindeki Değişmeler. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi* (c. 2, s. 478-484). İstanbul: İletişim Yayınları.

Tekeli, İ. (1985). Tanzimat'tan Cumhuriyete Kentsel Dönüşüm, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi* (c. 4, s. 878-890). İstanbul: İletişim Yayınları.

Tekeli, İ. (1992). Ege Bölgesinde Yerleşme Sisteminin 19. Yüzyıl'daki Dönüşümü. *Üç İzmir.* (ss. 125-145). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Tekeli, İ. ve İlkin S. (1993). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Toros, T. (1985). Osmanlı İmparatorluğu'nda Gayrimüslim Azınlıklar. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi.* İstanbul: İletişim Yayınları.

Toros, T. (1990). Osman Hamdi Bey ve Çevresi. *Tarih ve Toplum-14,* sayı: 83, s. 24-28.

Tunaya, T. Z. (2007). *Türkiye'de Siyasal Partiler, C. I, İkinci Meşrutiyet Dönemi,* İstanbul: İletişim Yayınları.

Turan, Ş. (1964). Osmanlı Teşkilatında Hassa Mimarları, *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, sayı: 1/1, s. 158-159.

Turhan, M. (1959). *Kültür Değişmeleri - Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Tutsak, S. (2002). *İzmir'de Eğitim ve Eğitimciler (1850 - 1950).* Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Uluçay, Ç. M. ve Kartekin, E. (1958). *Yüksek Mühendis Okulu: (yük. mühendis ve yük. mimar yetiştiren müesseselerin tarihi)*. İstanbul: Berksoy Matbaası.

Unat, F. R. (1964). *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

Uşaklıgil, H. Z. (2014). *Kırk Yıl.* İstanbul: Özgür Yayınları.

Uyanık, E. (2006). *Modernleşme Döneminde Türk Aydınının Eğitime Bakışı.* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Uzunçarşılı, İ. H. (1984). *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Ülken, H. Z. (2013). *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Ürük, Y. (2013). *İzmir Merkezdeki Bazı Okulların Adları ya da Tarihçeleri ile İlgili Kısa Bilgiler. İzmir Kent Ansiklopedisi, İzmir'de Mahalli ve İdari Yer Adları* (c.1, s. 494-506). İzmir: İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

Vahapoğlu, M. H. (2005). *Osmanlı'dan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar.* İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Yerasimos, S. (1996). Batılılaşma Sürecinde İstanbul, *Dünya Kenti İstanbul* (s. 48-53). İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.

Yasa Yaman, Z. (2012). İmparatorluktan Cumhuriyet'e Sanat. *Ankara Resim ve Heykel Müzesi* (s. 91-370). Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Yazıcı, N. (2007). *Osmanlılar'da Mimarlık Kurumunun Evrimi ve Tanzimat Dönemi Mimarlık Ortamı*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Türk-İslam Sanatları Programı, İstanbul.

Yılmaz, F. ve Yetkin S. (2003). *İzmir Kent Tarihi.* İzmir.

Yücel, H. A. (1994). *Türkiye'de Ortaöğretim*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORİJİNALLİK RAPORU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 06/04/2018

Tez Başlığı : Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İzmir'de Eğitim Yapıları

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 325 sayfalık kısmına ilişkin, 06/04/2018 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 8'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

1- ☒ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
2- ☒ Kaynakça hariç
3- ☒ Alıntılar hariç
4- ☐ Alıntılar dâhil
5- ☒ 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

06/04/2018

Adı Soyadı: Heval ŞİMŞEK ÖZEL
Öğrenci No: N10146644
Anabilim Dalı: Sanat Tarihi
Programı: Sanat Tarihi
Statüsü: ☒ Doktora ☐ Bütünleşik Dr.

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Doç. Dr. A. Pelin ŞAHİN TEKİNALP

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
Ph.D. DISSERTATION ORIGINALITY REPORT

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
HISTORY OF ART DEPARTMENT

Date: 06/04/2018

Thesis Title : Education Buildings from The Tanzimat to The Republican Period in İzmir

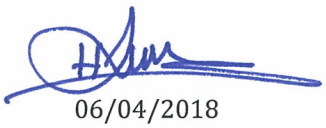
According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 06/04/2018 for the total of 325 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 8 %.

Filtering options applied:

1. ☒ Approval and Decleration sections excluded
2. ☒ Bibliography/Works Cited excluded
3. ☒ Quotes excluded
4. ☐ Quotes included
5. ☒ Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.



06/04/2018

Name Surname:	Heval ŞİMŞEK ÖZEL
Student No:	N10146644
Department:	History of Art
Program:	History of Art
Status:	☒ Ph.D. ☐ Combined MA/ Ph.D.

ADVISOR APPROVAL

APPROVED.



Assoc. Prof. Dr. A. Pelin ŞAHİN TEKİNALP

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 06/04/2018

Tez Başlığı: Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İzmir'de Eğitim Yapıları
Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam:

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır,
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir.
4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir.

Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul/Komisyon'dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

06/04/2018

Adı Soyadı: Heval ŞİMŞEK ÖZEL
Öğrenci No: N10146644
Anabilim Dalı: Sanat Tarihi
Programı: Sanat Tarihi
Statüsü: ☐ Yüksek Lisans ☒ Doktora ☐ Bütünleşik Doktora

DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI

Doç. Dr. A. Pelin ŞAHİN TEKİNALP

Detaylı Bilgi: http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr
Telefon: 0-312-2976860 **Faks:** 0-3122992147 **E-posta:** sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES

ETHICS COMMISSION FORM FOR THESIS

HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
HISTORY OF ART DEPARTMENT

Date: 06/04/2018

Thesis Title: Education Buildings from The Tanzimat to The Republican Period in İzmir

My thesis work related to the title above:

1. Does not perform experimentation on animals or people.
2. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.).
3. Does not involve any interference of the body's integrity.
4. Is not based on observational and descriptive research (survey, interview, measures/scales, data scanning, system-model development).

I declare, I have carefully read Hacettepe University's Ethics Regulations and the Commission's Guidelines, and in order to proceed with my thesis according to these regulations I do not have to get permission from the Ethics Board/Commission for anything; in any infringement of the regulations I accept all legal responsibility and I declare that all the information I have provided is true.

I respectfully submit this for approval.

06/04/2018

Name Surname: Heval ŞİMŞEK ÖZEL
Student No: N10146644
Department: History of Art
Program: History of Art
Status: ☐ MA ☒ Ph.D. ☐ Combined MA/ Ph.D.

ADVISER COMMENTS AND APPROVAL

Assoc. Prof. Dr. A. Pelin ŞAHİN
TEKİNALP